

Mircea Agabrian

INTRODUCERE ÎN ȘTIINȚA POLITICĂ

Mircea Agabrian este absolvent de filozofie, doctor în sociologie, profesor universitar. Domenii de competență și preocupări: cercetarea calitativă a socialului, metodologia integrativă a cercetării calitative și cantitative, sociopsihologia comunicării, analiza de conținut a mesajelor comunicării, sociologie politică, sociologia educației. A desfășurat o impresionantă activitate de cercetare științifică, a publicat numeroase articole în reviste științifice din țară și străinătate, unele din ele indexate în baze de date internaționale. Director de proiect în mai multe contracte de cercetare instituționale și private. A publicat numeroase lucrări de specialitate, din care amintim: Autopercepția unei noi condiții studențești: învățământul la distanță. O cercetare calitativistă (Napoca Star, Cluj-Napoca, 2002); Sociologie generală (Institutul European, Iași, 2003); Cercetarea calitativă a socialului. Design și performare (Institutul European, Iași, 2004); Parteneriate școală - familie - comunitate. Studiu de caz. (Institutul European, Iași, 2005, coautor); Analiza de conținut (Polirom, Iași, 2006); Școala, familia, comunitatea. Manual (Institutul European, Iași, 2006). Strategii de comunicare eficientă (Institutul European, Iași, 2008).

Tehnoredactare computerizată: Mircea Agabrian

Mircea Agabrian

Introducere în știința politică

Cuprins

Cuvânt înainte.....	9
 Capitolul 1	
OBIECTUL ȘI PROBLEMATICA ȘTIINȚEI POLITICE.....	11
Definiția și obiectul de studiu al științei politice	13
Relațiile științei politice cu alte științe sociale	16
Conceptul de sistem politic	17
Politică, putere, autoritate și legitimitate	21
Statul și guvernarea	27
Raporturile politicului cu alte domenii ale societății	28
Valorile și obiectivitatea în știința politică	30
Funcțiile și metodele științei politice.....	32
 Capitolul 2	
TEORIA POLITICĂ ȘI IDEOLOGIIILE. DOCTRINE POLITICE DE ORGANIZARE ȘI CONDUCERE A SOCIETĂȚII.....	37
Teoria politică și ideologiile	39
Liberalismul și neoliberalismul	41
Conservatorismul și neoconservatorismul.....	45
Socialismul, social-democrația, comunismul	48
Fascismul.....	53
Anarhismul și extremismul.....	56
 Capitolul 3	
SOCIALIZAREA POLITICĂ, OPINIA PUBLICĂ ȘI COMPORTAMENTUL ELECTORAL	60
Socializarea politică	62
Etapele și agenții socializării.....	65
Implicațiile socializării politice	68
Opinia publică	69

Dezvoltarea opiniei publice	71
Măsurarea opiniei publice	72
Comportamentul electoral	74

Capitolul 4

PARTIDELE POLITICE ȘI GRUPURILE DE INTERES	80
Partidele politice – organizații pentru putere.....	82
Originea partidelor politice	82
Definiția partidelor politice; funcțiile acestora.....	84
Tipologia partidelor.....	88
Dreapta - centru - stânga - în ideologie și sistemul politic	92
Tipologia partidelor politice în sistemele democratice	96
Tipologia partidelor politice după dimensiunea și puterea politică	99
Sisteme de partide contemporane.....	100
Grupurile de interes: organizații de influență.....	103
Conceptul de grup de interes (presiune).....	103
Principalele categorii ale grupurilor de interes (presiune)	105

Capitolul 5

REGIMURI POLITICE.....	111
Tipuri de guvernare: regimuri autoritare și regimuri democratice	112
Regimurile (guvernările) autoritare.....	113
Regimurile (guvernările) democratice.....	120
Condițiile democrației	122

Capitolul 6

SISTEME POLITICE DEMOCRATICE.....	126
Politica comparată - o abordare necesară	128
Cinci crize de bază ale culturii politice	132
Definiția democrației.....	133
Opinia și participarea; rolul articulației și agregării	138
Sistemul de partide și problemele conversiei	141
Cine guvernează în democrație?.....	146

Capitolul 7

SISTEME POLITICE SOCIALISTE	151
Introducere.....	152
Studiul comparativ a statului socialist.....	154

Comparabilitatea statelor socialiste	155
Studiul comparativ al statului socialist.....	159
Studiul comparativ al statului socialist în era industrial – tehnologică	161
Revoluția informațională - cauza prăbușirii statelor socialiste.....	164

Capitolul 8

SISTEME POLITICE ALE LUMII A TREIA	170
Introducere.....	172
Definiții de bază	173
Obstacole în dezvoltarea politică.....	174
Cauzele eșecului politic.....	181

Capitolul 9

RELAȚIILE POLITICE INTERNAȚIONALE	187
Introducere.....	189
Dreptul internațional.....	190
Cum și unde folosim dreptul internațional?	190
Organizațiile internaționale	192
Organizația Națiunilor Unite	193
Alte organizații internaționale	195
Sistemul internațional.....	197
Statele și sistemul internațional	199
Mijloace de conducere a politicii externe.....	200

Capitolul 10

ARMATA ȘI POLITICA	204
Precizări introductive.....	205
Relația dintre militari și politică	206
Profesia militară și puterea politică	208
Tipurile de organizații militare și politica	211
Controlul civil al instituției militare	218
Trei modele ale controlului civil	219

Referințe bibliografice.....	227
-------------------------------------	------------

Cuvânt înainte

În Universitate studiul științei politice contribuie substanțial la realizarea „funcției politice a educației care presupune promovarea consecventă și apărarea premiselor democratice ale guvernării.” Avem în vedere că echidistanța Universității în raport cu forțele politice din societate nu presupune din partea profesorilor și studenților detașare și indiferență față de viața politică deoarece aceștia sunt în același timp și oameni ai cetății, legați subtil și nuanțat, rațional și afectiv de tot ce se întâmplă în societatea în care trăiesc. Cu alte cuvinte, studenții - viitorii intelectualii, la fel ca și dascălii acestora, nu sunt și nu pot fi considerați doar niște profesioniști într-un domeniu social particular, ei sunt cetățeni integrați cu mintea și simțirea în societate.

Prin lucrarea de față am încercat să oferim înțelegeri corecte, judecăți de valoare și modele de comportament legate de impactul fenomenului politic în societate. Ne exprimăm speranța că travaliul întreprins va permite studenților - potențiali politicieni, dar în mod sigur membrii de elită ai societății civile - precum și oricărui om preocupat de soarta cetății, să cunoască structura și dinamica procesului politic astfel ca să se poată manifesta adecvat în contextul relațiilor sociale aflate astăzi mai mult ca oricând sub semnul politicului.

Vizând această finalitate, am încercat să facem lucrarea cât mai comprehensivă. În acest sens, am folosit sintagma „alocarea valorilor cu autoritate” ca instrument de organizare a demersului ideatic și analitic, care ne ajută să înțelegem cele mai multe probleme din câmpului științei politice. Desigur că nu am neglijat și alte construcții explicative fundamentale, spre exemplu, conceptul de sistem politic. De asemenea, în abordarea întregii problematice am avut în vedere că dimensiunea esențială a științei politice constă în calitatea acesteia de a fi o știință de sinteză care valorifică datele și concluziile celorlalte discipline științifice pentru a realiza o imagine de ansamblu a sferei politice și a oferi - atât cetățeanului obișnuit cât și celor care iau decizii politice - instrumente teoretice și metodologice de înțelegere, atitudine și acțiune în acest domeniu fundamental al vieții sociale.

Având în vedere rolul important jucat de instituția militară în peisajul politic al oricărei țări, am analizat într-un capitol distinct relația dintre armată și politică - abordare novatoare în literatura românească de profil, dar o întreprindere obișnuită în lucrările academice occidentale.

În știința politică, la fel ca în oricare altă știință socială, limbajul este un instrument științific de prim ordin și de aceea fiecare capitol începe cu definirea conceptelor într-o manieră care ajută procesul învățării și contribuie la acuratețea, precizia și coerența dezvoltărilor explicative din tema abordată.

În final, putem spune că asumarea scrierii unei lucrări de știință politică, chiar dacă se vrea numai o introducere, reprezintă o sarcină dificilă deoarece nu există un consens între oamenii din domeniu referitor la conținutul și gradul de acoperire a unei asemenea întreprinderi. De aceea, suntem conștienți de necesitatea perfectibilității încercării noastre și ne punem mari speranțe în dialogul ce se va declanșa pe marginea acesteia atât cu studenții și cadrele didactice, cât și cu toți cei interesați de problematica politicului în viața societății.

Autorul

Capitolul 1

Obiectul și problematica științei politice

ACTOR POLITIC un individ sau grup social care poate influența procesul deciziei într-un sistem politic.

ACȚIUNE POLITICĂ comportament observabil al unui individ sau al unui grup social într-un sistem politic.

AUTORITATE dreptul legal de a exercita controlul asupra comportamentului altora, de a elabora reguli și a emite imperative, așteptând în schimb ascultare.

BEHAVIORISM abordare a științei politice ce a câștigat recunoaștere în anii '60 și care pune accentul pe aplicarea metodelor și perspectivelor științifice în studierea politicii și guvernării.

CORELAȚIE legătură dintre două sau mai multe variabile; spre exemplu, legătura dintre apariția unei crize economice și necesitatea unor schimbări politice.

DATE fapte, statistici și alte forme de informație care oferă materialul de bază pentru analiză.

FEEDBACK reacțiile la acțiunile guvernului într-un sistem politic, care pot influența și determina acțiunile viitoare ale acestuia.

INFLUENȚĂ capacitatea unui actor politic de a afecta comportamentul altora; aceasta poate produce modificări (sau opri modificările nedorite) ale atitudinilor, opiniilor, convingerilor și comportamentelor.

INPUTS (intrări) cerințele și suporturile din mediul social care afectează, influențează, formează și condiționează acțiunile guvernului într-un sistem politic.

INTERACȚIUNE activitate reciprocă implicând doi sau mai mulți indivizi sau grupuri; interacțiunea politică se produce între indivizi, grupuri de presiune, partide, agenții guvernamentale sau internaționale, state - de fapt, în și între toate sistemele politice.

LEGITIMITATE calitatea de a fi acceptat de subordonați, care permite conducerea și comportarea cu autoritate.

OUTPUTS producție, randament) acțiunile guvernului (legi, politici, decizii etc.) produse într-un sistem politic și condiționate de input-uri.

POLITICĂ activitate umană preocupată de luarea și implementarea unor decizii investite cu autoritatea societății pentru care sunt luate deciziile.

POLITICĂ PUBLICĂ programe, legi, decizii, ordine, ordonanțe, luate individual sau colectiv, adică output-ul decizional care are autoritatea unui sistem politic.

POSTBEHAVIORISM reacție la metodele behavioriste ale științei politice, care se caracterizează prin reînnoirea atenției față de valori și prin limitarea anumitor tehnici cantitative.

PROCES POLITIC activitățile prin care oamenii încearcă să obțină și să exercite o influență legitimă într-o societate, fiind adesea folosit sinonim pentru „politică.”

PUTERE abilitatea lui A de a influența pe B să facă ceva fără de care B nu ar fi făcut; capacitatea de a afecta comportamentul altora într-un fel dorit.

SISTEM POLITIC set interrelat de elemente prin care sunt luate deciziile și care asigură alocarea valorilor cu autoritate.

ȘTIINȚA POLITICĂ (POLITOLOGIA) studiul sistematic al guvernării, a modalităților prin care aceasta încearcă să aloce valorile cu autoritate.

TRADIȚIONALISM metoda „originală” a științei politice dominantă până în 1960, care se caracterizează prin centrarea pe valori, pe instituții și procese formale. Cercetarea politică se întreprinde din perspective umaniste, filozofice.

VALORI obiective, aspirații și politici pe care un guvern le alocă cu autoritate.

VARIABILA DEPENDENTĂ o entitate care se încearcă să fie explicată și înțeleasă (pentru politologi ea este de obicei guvernarea) folosind alte elemente numite variabile independente.

VARIABILA INDEPENDENTĂ factorii sau condițiile considerate a avea putere explicativă sau predictivă.

Ca disciplină academică știința politică este foarte veche. În secolul IV î. Ch. Aristotel s-a referit la ea ca „regină a științelor” dar după aceasta, pentru multe secolele, știința politică și-a pierdut identitatea. Până în secolul al XIX-lea munca intelectuală în acest domeniu a fost desfășurată de filosofi, teologi sau jurnaliști. Gradual, printr-un proces intelectual de separarea puterilor, o disciplină distinctă a apărut din precedentul conglomerat al dreptului, filozofiei și economiei, așa că la sfârșitul secolului al XIX-lea cele mai multe universități americane și germane aveau profesori și departamente de știință politică. După aceea, treptat, găsim asemenea structuri de învățământ în tot mai multe țări.

În prezent termenul „știința politică” este sinonim cu cel de „politologie”. Termenul „politologie” (rezultat din cuvintele grecești „polis”- stat, cetate și „logos”- știința) a fost pus în circulație relativ recent - în anii '50 de germanul E. Fischer Baling și francezul A. Therive Gert von Eynern, pentru a desemna „știința politică”. Astăzi sunt folosite ambele noțiuni.

Definiția și obiectul de studiu al științei politice

Definirea științei politice este una din acele sarcini care inițial pare ușoară, dar în realitate greu de făcut și imposibil de realizat complet. Dar este normal să știm ce vom studia și de aceea este locul firesc să începem cu o definiție, chiar dacă aceasta este mai puțin perfectă.

De-a lungul timpului au fost încercate un număr destul de mare de abordări ale definiției științei politice. Vom trece în revistă câteva dintre ele. Evident, știința politică conține două cuvinte, politică și știință. Aproape orice dicționar ne spune că politicul se referă la guvernare, la stat și la politică, iar știința reprezintă „sistematizarea cunoștințelor reieșite din observație, studiu și experiment pentru a determina natura principiilor domeniului cercetat”. Dicționarul asigură astfel o explicație deplină a celor doi termeni. De aici este ușor să deducem că știința politică ar putea fi definită ca studiul obiectiv și sistematic al guvernării în toate manifestările sale. Asemenea definiții au fost elaborate cu mult timp în urmă. Astfel, în prima publicație de știință politică din S.U.A., apărută în 1886 următoarea definiție:

Știința politică semnifică știința statului. Luată în acest sens, ea include organizarea statului și relațiile dintre state. (Smith Munroe, 1886)

Această definiție continuă de fapt o tradiție milenară înscrisă în concepția instituțională care consideră că obiectul științei politice îl constituie statul – o noțiune „foarte precisă”, care desemnează „instituția instituțiilor”. Pentru spațiul european, un adept fidel al acestei orientări tradiționale este politologul francez Marcel Prélot (1988) care definește știința politică (respectiv politologia) drept

...cunoașterea descriptivă, explicativă și prospectivă a fenomenelor referitoare la stat și la societăți de același ordin care l-au precedat, înlocuit, însoțit sau depășit.

Principala obiecție adusă instituționalismului consta în aceea că statul, chiar situându-se în centrul politicului, nu acoperă întreaga sferă și ca urmare a identifica obiectul științei politice cu studiul statului înseamnă de fapt o limitare a domeniului de cercetare.

Un reprezentant marcant al tradiției americane este David E. Apter care consideră că pentru a asigura coerența științei politice este necesară abordarea a șase tradiții sau teme majore: filozofia politică, instituționalismul, comportamentalismul („behaviorism”), pluralismul, structuralismul și teoria dezvoltării. Dintre acestea el arată că pluralismul este în prezent „abordarea dominantă” și apreciază că obiectul științei politice îl constituie în esență „relațiile dintre conducători și conduși, mijloacele și scopurile pe care le angajează fiecare”. Trebuie remarcată preocuparea autorului american pentru prezentarea conexiunilor dintre cele șase abordări, a complementarității dar și a confruntărilor dintre ele. Acest al doilea aspect, cel al confruntării, conduce la manifestarea în perimetrul științei politice a opoziției dintre raționalism și empirism. La fel ca și alți autori, David E. Apter localizează geografic cele două tradiții, europeană și americană, subliniind că pentru americani știința politică este o „artă a practicienilor” - spre deosebire de europeni, care accentuează filozofia morală și dreptul. Dar, chiar dacă afirmă că știința politică „a fost și continuă să fie în mod covârșitor o disciplină americană” (aducând ca argument valoarea fundamentală și actualitatea Constituției S.U.A.), recunoaște că originile acesteia sunt europene, iar atunci când se referă la viitor precizează că ea devine tot mai puțin americană sau europeană și tot mai mult internațională.

În realitate, definirea oricărei discipline înseamnă de fapt precizarea obiectului de studiu al acesteia. Pentru știința politică, așa cum am văzut, delimitarea ariei de studiu a fost, și sub unele aspecte continuă să fie, un

teritoriu al controverselor. Dar dincolo de acest lucru, există note comune esențiale ce decurg din cele mai multe abordări ale obiectului științei politice. Două din cele mai importante sunt conceptele de **autoritate** și **putere**. Tocmai aceste două concepte diferențiază știința politică de alte științe sociale. Să explicăm acest lucru. Oamenii trăiesc în strânsă legătură unii cu alții generând de mai multe ori potențiale surse de conflict. În absența puterii sau autorității aceste conflicte pot deveni necontrolate. Una dintre cele mai cunoscute abordări care a cuprins acest aspect este cea a politologului american David Easton (1979). Acesta a scris că:

...politica reprezintă interacțiunile umane implicate în alocarea cu autoritate a valorilor în societate.

Aceasta este o idee importantă care poate fi adoptată și extinsă pentru a explora și înțelege știința politică.

Să examinăm mai strâns definiția lui Easton. Prima parte este clară dacă noi înțelegem că „interacțiunile umane” sunt definite în sensul lor larg. Dificultatea apare la „alocarea cu autoritate a valorilor”. Ce înseamnă autoritate? În Dicționarul de analiză politică se explică autoritatea ca

Influența derivând din acceptarea voită din partea altora a dreptului cuiva de a elabora reguli sau a emite imperative, așteptând în schimb ascultare (supunere). (Jack C. Plano, Robert E. Riggs, Helenan S. Robin, 1993, p. 22)

Înțelegem că aceasta se ocupa cu puterea, controlul și influența pe care o persoană, un grup sau o națiune o poate exercita asupra altora. Autoritatea poate fi caracterizată drept influență bazată pe legitimitate: A are autoritate asupra lui B (și deci influență) deoarece B consideră solicitările lui A asupra sa drept legitime sau juste. În natura ei, relația de autoritate este subiectivă, psihologică și morală, spre deosebire de formele de influență bazate pe resurse materiale sau pe coerciție fizică. În modul în care operează, autoritatea este de asemenea voluntaristă^{*)}, adică o persoană se supune de bună voie, neobligat deoarece acest lucru este just sau adecvat și trebuie făcut. Într-un sistem politic, autoritatea presupune că oamenii sunt dornici să urmeze anumite reguli, să accepte anumite rezultate și să se supună judecății oficialilor care guvernează. Într-un

^{*)} Voluntarismul desemnează, printre alte accepțiuni, o concepție socio-politică, care consideră voința umană ca factor hotărâtor în istorie, atribuind proceselor voliționale un rol determinant în acțiunea socială.

sistem social, în conformitate cu ades citata tipologie a lui Max Weber, sursele de autoritate sunt: tradiția, legea și calitățile charismatice ale conducătorilor politici. Le vom discuta în cadrul altei probleme.

În ce privește cel de-al doilea termen valorile, trebuie să spunem că acestea sunt infinit de variate; aproape orice este dorit de o societate și susținut mai mult sau mai puțin de aceasta, se poate institui ca valoare. Valorile motivează comportamentul politic, oferind standarde pentru judecată și preferință. În sfârșit, termenul alocare este tocmai legătura dintre autoritate și valori. Spus în alt fel, alocarea este procesul prin care acei care dețin autoritatea influențează pe alții să accepte anumite valori. Odată lămurite cele trei noțiuni, putem să definim

Știința politică ca desemnând studiul sistematic al guvernărilor în toate aspectele lor prin care acestea încearcă să alocе valorile cu autoritate. (John King Gamble, Jr. Zachary T. Irwin, Charles M. Redenius, James W. Weber, 1987, p. 2)

În tot demersul nostru ne vom întoarce des la ideea alocării valorilor cu autoritate. Adesea vom întreba ce valori sunt alocate și cu ce tip de autoritate. O asemenea abordare ne oferă posibilitatea să înțelegem multe din aspectele și dimensiunile atât de variate ale științei politice.

Relațiile științei politice cu alte științe sociale

Știința politică împarte multe trăsături comune cu unele științe sociale, în special cu economia, sociologia și istoria; există probleme de studiu asemănătoare, iar pentru a le da răspuns se folosesc metode similare. Datorită acestui lucru există situații când diferențele dintre științele sociale nu se lasă deslușite cu ușurință.

Pentru a surprinde și totodată a înțelege diferențele care totuși există, trebuie să ne amintim că principala preocupare a științei politice este puterea și autoritatea care se manifestă în actul guvernării. Acestea sunt pentru știința politică ceea ce se numesc variabile dependente, adică elemente pe care noi încercăm să le explicăm și să le înțelegem. În contrast, alte științe sociale au variabile dependente diferite. De exemplu, pentru psihologie variabila dependentă este comportamentul, variabilă pe care psihologii încearcă să o înțeleagă. Pentru economiști, variabila dependentă este modalitatea prin care se fac alegerile în raport cu resursele limitate avute la dispoziție.

Așa cum spuneam, nu există nici un dubiu că științele sociale se

suprapun parțial, dar dacă ținem cont de variabilele dependente specifice, atunci putem realiza și înțelege delimitările necesare prin abordarea unei probleme curente comune. Spre exemplu, dacă analizăm sistemul școlar putem vedea cum diferitele științe sociale tratează aceeași problemă în mod diferit. Dincolo de unele suprapuneri, putem remarca punctele de interes particulare. Astfel, economistul se interesează de felul în care școala alocă bugetul limitat pe care îl are la dispoziție între interesele variate care se găsesc în competiție. Psihologul este preocupat prioritar de interrelațiile dintre elevi, studenți și factorii care concură la schimbarea comportamentelor acestora. Interesul major al politologului se îndreaptă spre manifestarea autorității și puterii în structura sistemului școlar. Acesta va căuta răspunsuri la întrebări de genul: Cine câștigă autoritatea și prin ce mijloace? Ce valori intenționează sistemul școlar să aloce și cu ce grad de autoritate? Din acest exemplu simplu rezultă cu claritate că în demersurile lor științele sociale au mult de câștigat unele de la altele. Datorită acestui lucru politologul poate beneficia de perspectiva psihologului și a economistului pentru a înțelege mai bine alocarea valorilor cu autoritate. Astfel, acesta folosește în cercetările sale informațiile oferite de psiholog privind comportarea elevilor și studenților în organizația educațională, cât și cele produse de economist referitor la modul în care școala mănuieste resursele materiale și financiare limitate. De aici se impune clar ideea că știința politică trebuie să folosească cunoștințele dezvoltate în alte domenii.

Conceptul de sistem politic

Probabil ca nu există nici o expresie atât de frecvent folosită în literatura de specialitate ca cea de sistem politic. Unele lucrări remarcabile sunt construite în mod absolut în jurul acestui concept.

În limbajul obișnuit cuvântul „sistem” este adesea folosit cu referire la realitățile obiective sau ideatice cum sunt sistemul cardiovascular, sistemul motor, sistemul financiar, sistemul științelor etc. Ce anume aceste lucruri diferite pot să aibă în comun? În mod sigur o serie de trăsături pe care le găsim la toate sistemele. Mai întâi, toate conțin un număr de elemente diferite. Aceste elemente funcționează împreună sau mai precis, ele sunt interrelate. Într-un sistem adevărat fiecare element este în relație cu fiecare alt element. Aceasta înseamnă că schimbând un element vor fi afectate, într-o forma sau alta, toate celelalte. De exemplu, orice sistem

legal al unei țări cuprinde, în principiu, următoarele elemente principale: legislativul, tribunalele, judecătoriile, avocații și poliția. Desigur că mai sunt și alte elemente dar ele sunt implicate mai puțin direct. Se poate observa din enumerarea elementelor principale că dacă se schimbă unul dintre ele sunt afectate toate celelalte.

Din explicația dată putem deduce că un **sistem** este un set de elemente interrelate (uneori numite variabile) care au tendința de a rămâne continuu interrelate. Dacă nu manifestă și nu persistă în această tendință, avem de-a face cu un sistem slab care cu greu poate fi numit sistem. De fapt, tăria unui sistem este adesea măsurată prin longevitatea lui. De asemenea, precizarea marginilor unui sistem este greu de realizat; spre exemplu, sistemul legal dintr-o țară. Ei bine, așa cum vom vedea în continuare, această dificultate este amplificată în cadrul sistemului politic.

Ideea de sistem politic este astăzi larg răspândită. Bineînțeles că au fost elaborate o serie de definiții ale acestuia. Printre alții, profesorul american Austen Ranney a scris că sistemul politic desemnează „acele instituții, procese și interacțiuni prin care valorile sunt alocate cu autoritate”. Inșă un alt profesor american, David Easton este responsabil în cel mai înalt grad de utilizarea modernă a ideii de sistem politic. În numeroase lucrări remarcabile Easton a dezvoltat ideea de sistem politic.

Mediul social, economic și politic

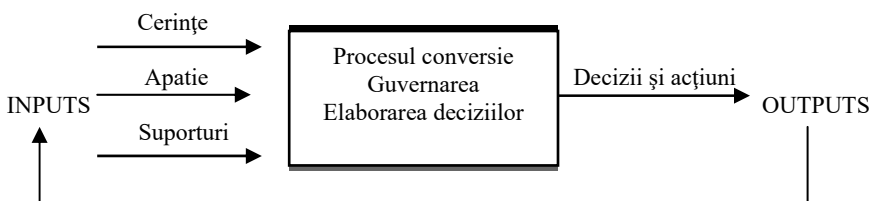

Figura 1.1 Modelul sistemului politic

Figura 1. 1 reprezintă sub formă grafică modelul unui sistem politic în viziunea lui David Easton (apud. John King Gamble, Jr. Zachary T. Irwin, Charles M. Redenius, James W. Weber, 1987, p. 9). Analiza în detaliu a modelului arată că sistemul politic se manifestă într-un mediu larg ale cărui granițe sunt dificil de specificat deoarece ele pot fi cu ușurință extinse astfel ca să includă toate activitățile umane. Din acest motiv

sistemul politic însuși poate fi văzut ca un procesor; el primește input-urile, respectiv cerințele și suportul cetățenilor, după care le prelucrează și produce output-urile care iau forma deciziilor, acțiunilor și politicilor întreprinse de guvern și de alți factori decizionali. Apoi cetățenii exprimă din nou cerințele lor, lucru ce reprezintă „feedback-ul” care poate modifica decizia anterioară. Toate acestea se petrec în „cutia neagră” a procesului de conversie.

În unele cazuri, modelul sistemelor politice abordează bine realitatea, adică deciziile răspund așteptărilor cetățenilor. Dar în alte cazuri, acesta este inadecvat. Poate realitatea Germaniei lui Hitler, Rusiei lui Stalin, României lui Ceaușescu, Federației Iugoslave a lui Miloșevici să se potrivească cu modelul explicativ al sistemelor politice? Cât de multă atenție dau dictaturile cerințelor cetățenilor? Cu siguranță că există în asemenea sisteme politice unii cetățeni care dau input-uri și oferă feedback. Faptul că unii generali a lui Hitler au încercat să-l asasineze pe acesta este un tip de feedback. Muncitorii din sistemele comuniste au avut un impact asupra politicii guvernului prin faptul că nu munceau temeinic și eficient. În tot blocul sovietic muncitorii obișnuiau să spună că: „Ei se fac că ne plătesc, noi ne facem că muncim.” Aceștia doreau un nivel de viață mai ridicat, bunuri de consum îndestulătoare și nu au ezitat să comunice această dorință regimului prin diverse forme. Mai devreme sau mai târziu regimul a trebuit să răspundă. În URSS astfel de răspuns a venit de la regimul Gorbaciov. În celelalte țări au avut loc revolte populare care au înlăturat dictatorii de la conducere.

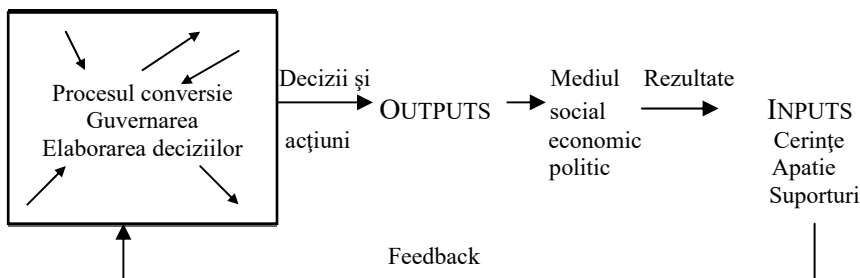
Cum ar putea modelul sistemelor politice să explice războiul din Vietnam? Cetățenii Statelor Unite au cerut administrației să trimită o jumătate de milion de soldați să lupte acolo? Evident că nu.

În mod sigur există probleme cu modelul sistemelor și acestea se găsesc în „cutia neagră” a procesului de conversie. O mulțime de lucruri se întâmplă în mecanismul guvernamental care nu sunt inițiate de cetățeni și au puține lucruri în comun cu dorințele acestora. Protestele de tot felul care au avut loc în țara noastră în ultimul deceniu își găsesc o bună explicație în această realitate.

Putem modifica modelul sistemelor politice astfel încât să reflecte mai bine realitatea. În diagrama din figura 1. 2 în mod logic noi nu schimbăm nimic. Avem același feedback precum și output-urile care rezultă din procesarea input-urilor. Dar dacă în model plasăm mai întâi „procesul conversiei”, sugerăm că acesta - mai mult decât cetățenii - se găsește la

originea deciziilor. Publicul reacționează mai târziu. În plus să adăugăm ceva pe care însuși David Easton l-a sugerat. Înăuntrul „cutiei negre” au loc o mulțime de lucruri în timpul procesării cerințelor. În mod deosebit presiunile care vin din partea părților variate ale guvernului, care modifică și fac modelul mai complicat, dar care reflectă mai bine natura complexă a realității.

Figura 1. 2 Modelul modificat al sistemului politic

Evident că încă nu avem un model perfect care să explice și să prevadă acțiunile politice; nici nu va fi vreodată. Decid cetățenii și liderii reacționează? Sau liderii decid și populația reacționează? Însă cu ajutorul modelului sistemelor politice, avem un exemplu cum trebuie să regândim ideile noastre despre politică astfel încât să se potrivească cu realitatea mereu schimbătoare. Politica este ca o suprafață alunecoasă; nu se încadrează cu ușurință în construcțiile noastre mentale. Dar cunoscând acest lucru suntem deschiși la bogăția, complexitatea și dramatismul vieții politice.

În demersul nostru ne vom ocupa de sisteme politice variate într-un număr de contexte diferite și de aceea e necesar ca aceste scheme să fie bine vizualizate. Experiența didactică impune o atenționare suplimentară. Când operează cu conceptul de sistem, cea mai frecventă eroare pe care o fac studenții și, bineînțeles, oamenii obișnuiți, este că reduc sistemul politic al unei țări numai la guvernul acelei țări. Desigur, în realitate, guvernul se găsește în centrul sistemului politic, însă guvernul și sistemul politic nu sunt același lucru. Dacă privim la țara noastră, guvernul este cu siguranță parte a sistemului politic, dar din acesta mai fac parte partidele politice, syndicatele, nenumărate grupuri de interes, organizații diverse etc. toate fiind importante în procesul politic dar fără să se găsească în

structura formală a guvernului.

Politică, putere, autoritate și legitimitate

Definirea obiectului științei politice presupune abordarea unor concepte esențiale așa cum sunt **sistemul politic** și **politica**, precum și a noțiunilor legate de acestea ca **puterea politică**, **autoritatea** și **legitimitatea**. Demersul de mai înainte despre sistemul politic (politicul) a pus în evidență că acesta se prezintă atât ca un subsistem al sistemului social global (care cuprinde instituții, relații, mijloace de comunicare etc.) cât și ca rețea ce împânzește acest sistem, stabilind conexiuni ierarhizate între diferite subsisteme și niveluri sociale. Altfel spus, politicul implică existența unor structuri și/sau a unor legături bine stabilite.

În raport cu nivelul de abordare, politica se manifestă atât ca formă de acțiune a indivizilor și grupurilor sociale pentru a dobândi putere și influență, cât și ca formă de organizare și conducere a societății în ansamblul acesteia. Deoarece toate acestea presupun capacitatea și dreptul de a lua decizii, putem spune într-o formulare mai riguroasă că

Politica desemnează o activitate sau un proces de luare și de implementare a unor decizii investite cu autoritatea societății pentru care sunt luate deciziile. (Jack C. Plano, Robert E. Riggs, Helenan S. Robin, 1993, p. 114 -115)

Remarcăm că nici o propoziție nu poate cuprinde numeroasele înțelesuri date acestui cuvânt. Dintr-o perspectivă practică, politica a fost numită „arta posibilului”, „arta guvernării” și studiul despre „cine, când și cum” obține puterea politică. În mod uzual, este echivalentă cu exercițiul influenței, cu luptele pentru putere și cu o competiție între indivizi și grupuri pentru alocarea valorilor într-o societate. S-a mai spus că politica implică un proces de cârmuire socială, inclusiv stabilirea și atingerea unor țeluri colective. În orice grup social pot apărea numeroase aspecte ale politicii: luarea de decizii, stabilirea valorilor, stabilirea țăelurilor, cârmuirea socială, aspirația spre putere, competiția de interese și activitățile de exercitare a influenței. Din cele spuse, rezultă că *politica este un aspect inevitabil al conviețuirii sociale, care implică instituirea și menținerea unei ordini interne în cadrul sistemului social prin exercitarea puterii și influenței*.

Puterea și termenul înrudit influența, sunt esențiale în știința politică.

Datorită acestui lucru definiția politicii ca „alocare a valorilor cu autoritate” implică și problema puterii. Deoarece relațiile de putere apar în toate zonele activității umane, puterea este un concept general descriptiv. Aceasta desemnează capacitatea de a afecta comportamentul altora într-un fel dorit. Larg definită, **puterea** este sinonimă cu **influența**, putând lua toate formele mecanismelor influenței. Aceste mecanisme înseamnă persuasiune (influențare fără a recurge la pedeapsă sau recompensă) sau mici presiuni ori tratative (promisiune de recompensare, amenințare cu pedeapsa), mergând până la presiune externă, forță sau coerciție.

Pe lângă alte contribuții remarcabile, Max Weber a propus una din cele mai bine cunoscute definiții ale puterii

... probabilitatea ca un actor într-o relație socială va fi în poziția de a-și impune voința în urmărirea obiectivelor acțiunii sale, indiferent de rezistența pe care o întâmpină. (apud. N. Abercrombie, S. Hill and B. S. Turner, 1994, p. 329)

Această definiție include ideea că dacă ai putere asupra altora poți să îi determini să facă ceea ce vrei chiar dacă acest lucru nu corespunde dorințelor și intențiilor lor. Definiția are următoarele caracteristici:

- puterea este exercitată de indivizi și de aceea implică alegere, intenție și acțiune;
- presupune noțiunea de acțiune, deoarece un individ impune sau realizează obiective care sunt dezirabile;
- puterea este exercitată asupra altor indivizi și produce rezistență și conflict din partea acestora;
- presupune existența diferențelor de interese între cei cu putere și cei fără putere;
- puterea este negativă, implicând restricții și privațiuni pentru cei supuși dominației.

Există multe căi prin care oamenii obțin și folosesc puterea. Raportându-se la realitate, cercetătorii din domeniu cred că în aproape orice situație în care oamenii interacționează există raporturi de putere inegale. Chiar în relațiile interpersonale, astfel ca prietenia, se manifestă o putere inegală care influențează fiecare dimensiune a interacțiunii sociale incluzând aspecte cum ar fi cine începe conversația, cine cedează în timpul disputelor, cine influențează pe cine și, în cele din urmă, cine încheie discuția. Astfel, puterea se poate baza pe: folosirea forței, deținerea unei poziții sociale, autoritatea părinților asupra copiilor, puterea numărului de

oameni, eficiența organizațiilor, accesul la bogăție sau status ori controlul instituțiilor politice și economice care domină națiunea modernă, precum și pe alte surse. Însă, oricare ar fi sursa, puterea îl face capabil pe posesorul acesteia să constrângă pe alții să acționeze într-un fel particular.

Ce este puterea în contextul grupurilor mari așa cum sunt comunitățile sau societățile? Talcott Parsons o vede drept „capacitatea societății să mobilizeze resursele în interesul obiectivelor”. Max Weber arată că la nivelul ansamblului societății, într-o mare măsură, puterea este exercitată prin sistemul politic și, evident, aici aceasta devine putere politică. Într-un sistem politic, cei mai mulți oamenii doresc să urmeze anumite reguli, să accepte anumite rezultate și să se supună guvernanților. Din această cauză decizia politică este co-substanțială puterii, deoarece are legături cu interesele și valorile politice ale societății date, precizând și asigurând obiectivele comune ale unui sistem social. Din această perspectivă putem spune că **puterea politică** desemnează *abilitatea de a lua decizii care afectează direcția în care se mișcă întreaga societate*. Astfel definită apreciem că *puterea politică se prezintă în esență ca o relație de conducere-supunere (execuție)*. Așa cum vom vedea, în funcție de regimul politic - totalitar sau democratic - aceasta poate implica utilizarea preponderentă a mijloacelor de constrângere și manipulare sau dimpotrivă, de convingere și participare.

După ce am definit puterea este necesar să facem distincția dintre aceasta și forță. **Forța** desemnează *folosirea coerciției fizice ca cineva să impună voința sa asupra altora*. Aceasta este un concept mai restrâns decât puterea deoarece acel cineva poate folosi puterea și fără utilizarea forței. Cu toate acestea, se încercă adesea să se pună semnul egal între forță și putere. Este posibil, spre exemplu, să se încalce toate formele puterii prin utilizarea forței și să fie întemnițați sau suprimați toți inamicii politici ai cuiva.

O formă mai eficientă a exercitării puterii este determinarea oamenilor să vrea să facă ceea ce vrei ca aceștia să facă. Dacă cineva realizează acest lucru, atunci poate exercita puterea fără să ajungă la conflict. În acest mod puterea este exercitată fără a folosi forța, amenințarea ori coerciția. Aceasta se bazează pe faptul că unii oameni nu realizează că sunt influențați de voința altora. Weber argumentează că atunci când exercițiul puterii este considerat de semeni ca legitim, devine autoritate. Derivând din acceptarea voită din partea unora a dreptului cuiva de a elabora reguli sau a emite imperative, așteptând în schimb ascultare, Weber definește

autoritatea ca „probabilitatea ca o comandă cu un conținut specific va fi îndeplinită de un grup dat de oameni.” Autoritatea implică conceptele de legitimitate și instituționalitate. Comenzile sunt date de cele mai multe ori în modalități și contexte formale - spre exemplu, într-o organizație sau instituție. În armată, școală sau spital, relațiile dintre oameni sunt structurate prin rolurile acestora în organizație, nu prin simțămintele personale sau interacțiuni. Comenzile sunt îndeplinite nu ca cerințe personale, ci ca cerințe organizaționale. Cu atât mai mult toate acestea se manifestă la nivel instituțional. Atunci *autoritatea trebuie să fie gândită ca formă instituționalizată și legitimată a puterii*. Rezultă că legitimitatea este o problemă esențială care se găsește în strânsă legătură cu puterea politică. Ea reprezintă prin excelență o temă de studiu a filozofiei politice, dar cu serioase reverberații și în știința politicii.

Desemnând temeiul puterii politice, legitimitatea are ca subiect regimul politic, echipa de guvernare sau persoana care deține puterea. În principiu, **legitimitatea** este identificată cu *legalitatea (conformitatea cu legile în vigoare)* la care se adaugă criteriul reprezentat de relevanța majorității impuse de alegerile populare. Astfel, dețin puterea în mod legitim cei care au dobândit-o prin sufragiu popular liber. Dar legitimitatea are o dinamică specifică, temeiul ei este oricând îndoielnic. Astfel, alegerile prin majoritate sunt îndoielnice, întrucât sunt parțial condiționate de eroare și întâmplare, de efectele momentane ale sugestiei de masă. Pe de alta parte, dobândirea legitimității nu înseamnă un certificat în alb ci aceasta presupune un efort permanent de autosusținere. Iată de ce orice tip de legitimitate este permanent supus primejdiei contestării.

Totuși, întrucât singura opțiune care există este cea dintre legitimitate și despotism legitimitatea rămâne singura cale grație căreia omul poate trăi fără frică și care permite corectarea erorilor. De aici, respectul intelectual față de sursa legitimității. Epoca noastră o vede în alegeri și în valori ... Legitimitatea apară legile și pe cei aleși, dar nu în mod absolut. Căci noile alegeri îi îndepărtează pe vechii guvernanți, iar noile deliberări legitime modifică legile. (Karl Jaspers, 1986, p. 270-271)

Revenind la problema autorității, așa cum pentru prima dată a arătat Max Weber, există trei tipuri importante de autoritate: tradițională, charismatică și rațional-legală. Acestea au fost larg recunoscute de lumea oamenilor din domeniul științei politice, sociologiei etc.

Autoritatea tradițională se bazează pe existența îndelungată,

instituționalizată și larg recunoscută a tradițiilor și practicilor obișnuite de atribuire a puterii. Adesea aceasta are un element sacralizat și de aceea o persoană care provoacă această autoritate este considerată eretică sau rea. Autoritatea regelui sau reginei este poate cel mai bun exemplu de acest tip de autoritate. În acest caz, autoritatea este obținută prin naștere și transmisă urmașilor potrivit unei tradiții îndelungate și unui set de proceduri care asigură succesiunea la tron. În multe țări monarhia joacă un rol cheie în stabilitatea religiei și, cel puțin în trecut când monarhii aveau mai multă putere decât astăzi, conducerea lor era presupusă că reflectă voința lui Dumnezeu. Multe religii de asemenea operează pe bazele autorității tradiționale. În biserica romano-catolică, de exemplu, papa este considerat un succesor de inspirație divină al lui Sfântul Petru care a răspândit cuvântul lui Dumnezeu și, sub anumite condiții specifice, este infailibil în ceea ce privește problemele credinței și moralei.

Birocrația încarnează în mod exemplar tipul de **autoritate rațional-legală**, bazată pe „*crența în legalitatea reglementărilor impuse și în dreptul de a emite ordine a celor plasați în poziții de autoritate prin asemenea reguli*”. Ca și autoritatea tradițională, acest tip de autoritate are sprijinul legii. Dar legea are în acest caz un înțeles cu totul diferit. În contrast cu un rege sau regină, un prim-ministru sau președinte, eligibil de parlament sau de public, este ales în scopul expres al realizării politicii dorite și exprimate de oameni prin voturile lor. Aceștia la rândul lor vor numi numeroși funcționari publici care de asemenea au autoritate rațional-legală, însă autoritatea acestora este dobândită prin numirea de către președintele sau prim-ministrul ales care exprimă voința poporului. Putem spune că autoritatea rațional-legală este definită în termenii unor scopuri sau obiective. De asemeni, ea este legată de poziție și nu de persoană. De unde un rege, un papă sau un împărat conduc pe viață, un președinte sau un prim-ministru nu pot face la fel. Când politicile promovate de aceștia nu mai corespund cu obiectivele publice, un lider nou este ales și autoritatea poziției se transferă acestuia. Spre deosebire de regina Victoria, prim-ministrul britanic aparține unui partid politic care trebuie să facă față alegerilor periodice pentru a continua să conducă. Când majoritatea alegătorilor decid că alte partide politice pot face o treabă mai bună la conducerea țării, autoritatea prim-ministrului de până atunci va dispărea și ea va fi transferată noului prim-ministru.

Autoritatea charismatică izvorăște din caracteristicile personale ale individului. Liderii charismatici au autoritate deoarece ei influențează și

inspiră populația. Cu alte cuvinte, substanța și stilul unei astfel de persoane stimulează un context politic dat, iar prezența lui pare să înflăcăreze mulți oameni. Conducerea charismatică care adesea apare în perioade de conflict social, poate fi o sursă importantă a schimbării sociale. Ea adesea se manifestă ca o provocare majoră la adresa autorității tradiționale sau rațional-legale. De obicei, revoluțiile au lideri charismatici (Mao Tse-tung, Fidel Castro, de exemplu), așa cum s-a întâmplat cu cele mai multe mișcări sociale care au avut succes. Astfel de mișcări totdeauna se bazează pe nedreptățile și nemulțumirile sociale existente, dar succesul lor aparține, cel puțin parțial, unui lider charismatic care poate inspira și mobiliza oamenii. Émile Durkheim în lucrarea sa **Formele elementare ale vieții religioase** surprinde faptul social al nașterii autorității charismatice. Sub influența entuziasmului, societatea în revoluție se transformă în mașină de fabricat Dumnezei. Fervoarea maselor în revoluție produce charisma noii puteri, o legitimează. Cu alte cuvinte, puterea pe care o emană revoluția beneficiază în mod necesar de o legitimitate de tip charismatic.

Din cauză că autoritatea charismatică se găsește în persoană și nu în poziție, ea diferă de autoritatea tradițională și cea rațional-legală prin aceea că nu poate fi instituționalizată. Unele încercări făcute în acest sens au eșuat. Când liderii charismatici mor, spre exemplu, ei nu pot fi pur și simplu înlocuiți prin numirea unei alte persoane în poziția lor. Moartea unui lider charismatic național astfel ca Gandhi în India ori Mao în China aproape în mod inevitabil a condus la o perioadă de luptă pentru putere, adesea urmată de schimbări substanțiale în orientarea politicii naționale.

Deși charisma implică capacități excepționale de conducător, liderii charismatici nu întotdeauna folosesc puterea pe care o au în mod corect sau cu înțelepciune. Hitler cu siguranță a fost un lider charismatic așa cum a fost și Ayatollahul Khomeini al Iranului. Astfel de lideri au folosit puterea lor cu brutalitate ca să suprimă opoziția sau să introducă o politică de genocid. Aceste cazuri ilustrează pericolul potențial al charismei. Putem spune că natura schimbării depinde în mare măsură de intențiile și obiectivele liderului. Liderii charismatici pot fie să reînnoiască și să revitalizeze o societate fie să o îndrepte spre autodistrugere. Trebuie să spunem că autoritate charismatică există și în societățile democratice prin lideri politici de talia lui John F. Kennedy, Ronald Reagan, Margaret Thatcher, Françoise Mitterand și Vaclav Havel, binecunoscuți ca având charismă, deși atracția lor nu este generală.

Statul și guvernarea

Din perspectiva conceptelor de bază discutate mai înainte, putem defini *statul* ca parte a societății care are putere, forță și autoritate să aloc resursele sistemului social. Max Weber - din perspectiva științei politice - definește *statul* ca o instituție politică care are controlul legitim asupra folosirii forței într-un teritoriu particular. Motivele apariției statului ca autoritate politică supremă sunt complexe. Un determinant general îl reprezintă apariția ierarhiei stratificate în societățile agricole care oferă posibilitatea unor oameni să acumuleze și să controleze o cantitate considerabilă de resurse. De asemenea, a contribuit și extinderea controlului asupra unei părți mari dintr-un teritoriu. Alți factori determinanți sunt creșterea densității populației, apariția sistemelor de irigații, dezvoltarea comerțului și creșterea specializării în diferite activități productive. Acești și încă mulți alți factori, au concurat atât pentru realizarea unei centralizări mai mari cât și pentru asigurarea unui control mai ridicat asupra unui teritoriu geografic și, astfel, statul a apărut ca instituția care îndeplinește cu prioritate tocmai această funcție.

În epoca modernă, care a început cu o jumătate de mileniu în urmă și s-a sfârșit recent, statul-națiune a devenit forma de organizare socială cea mai bine conturată și cea mai eficientă. *Națiunea* reprezintă o populație cu o anumită conștiință de sine, coeziune, comuniune de atitudini și idealuri, și adesea (dar nu întotdeauna) o limbă comună. Ambele elemente, statul și națiunea sunt produse ale acestei epoci. În multe cazuri, epoca modernă a adus doar unul din cele două elemente: în unele locuri s-au format națiuni, dar nu și state corespunzătoare, în altele s-au format state, fără națiuni corespunzătoare. Dar cele mai eficiente organizații sociale - care au eliberat cele mai mari cantități de energie - s-au ivit atunci când cele două elemente au fost unite formând un stat-națiune. În ordinea aproximativă a apariției lor istorice, acesta a fost cazul Angliei, Franței, Germaniei, Italiei și Japoniei. Mai târziu, modelul statului-națiune s-a propagat spre est, urmările fiind memorabile și paradoxale. Spre exemplu, răspândirea către est a elementului național a fost mai rapidă decât răspândirea celui alt element, statul pe baze birocratice. Cele două excepții aparente, formațiunile supranaționale ale Statelor Unite și Rusiei, se pot dovedi a fi excepția care confirmă regula.

Un stat-națiune este un guvernământ recunoscut legal care conduce

un teritoriu geografic relativ mare și asigură servicii ca protecția militară, legalitatea, transportul și reglementarea comerțului. În doar câteva secole, statul-națiune a devenit forma primordială de guvernare în lume. **Guvernarea poate fi definită ca activitatea statului realizată de un grup particular de oameni, care au autoritate să ia decizii și să supravegheze alocarea resurselor.** Astăzi, legitimitatea statului nu este de obicei subiect de discuție. În schimb, oamenii adesea pun sub semnul întrebării dacă o anumită guvernare - înțelegând grupul de oameni aflați pe moment la putere - pot avea dreptul legitim să conducă.

Statele și guvernările pot fi văzute ca executând funcții care sunt în beneficiul societăților în care acestea apar și, care, nu pot fi îndeplinite de alte forme de organizare politică anterioare. Întâi, statul asigură cadrul în care regulile și normele de comportament sunt elaborate, stabilitatea este încurajată și ordinea socială intensificată. Trebuie să spunem în legătură cu această funcție că oamenii recunosc autoritatea guvernului să aplice sancțiuni împotriva celor care nu se supun regulilor și reglementărilor. A doua funcție a statului este să stabilească modalitatea în care indivizii și grupurile pot negocia unul cu altul ca să rezolve conflictele. A treia, statul are o responsabilitate considerabilă pentru menținerea stabilității economice. Politicile sociale sunt folosite ca să controleze inflația și starea pieței locurilor de muncă. În sfârșit, statul protejează societatea de amenințările externe. Conducerea societății de asemenea asigură relațiile diplomatice cu alte țări. Putem conchide că funcțiile statului și guvernării au menirea să facă posibilă viața socială în societățile mari și complexe. Fără acestea viața ar putea fi haotică și virtual imposibilă. Fără o autoritate centrală, societățile mari și complexe nu pot supraviețui.

Raporturile politicului cu alte domenii ale societății

În raporturile globale dintre puterea politică și alte forme de putere atributul autorității supreme îl deține puterea politică indiferent cât de complexe și de dinamice sunt aceste raporturi în cadrul unei societăți. În esența lor, raporturile politicului cu alte domenii ale vieții sociale sunt de subordonare sau coordonare, iar cele mai semnificative interacțiuni de acest tip politicul le are cu domeniul economic, juridic, etic și științific.

Relația **politic** și **economic** se manifestă sub semnul unei controverse clasice care își păstrează deplina actualitate. Astfel, marxismul se referă la rolul determinant „în ultimă instanță” al factorului economic în raport cu

celelalte domenii ale societății. În politologia americană se afirmă două tendințe: una pluralistă, care consideră că lumea afacerilor este o categorie cu interese specifice ce acționează în paralel cu numeroase alte categorii, fără a avea vreun privilegiu; cealaltă tratează lumea afacerilor ca pe un fel de guvern particular care se bucură de poziție privilegiată în viața politică a Statelor Unite. Mai putem adăuga poziția lui Francis Fukuyama ale cărui concluzii privind „sfârșitul istoriei” (în sensul de sfârșit al confruntărilor ideologice, ca urmare a universalizării democrației liberale occidentale) au provocat, începând cu vara anului 1989, una din cele mai ample dezbateri din epoca postbelică. Celebrul politolog american de origine japoneză apreciază că „...activitatea economică va avea o importanță mult mai mare în politica mondială”.

Dincolo de aceste controverse, o abordare obiectivă nu poate eluda constatările următoare: puterea economică fără a determina automat puterea politică, exercita o influență considerabilă asupra acesteia; confruntările politice, în care sunt implicate, alături de partide și unele grupuri de interese, respectiv de presiune, reflectă deseori manifestarea unor interese și aspirații economice diferite sau chiar opuse. În societățile aflate în tranziție se manifestă un fenomen aparent paradoxal în sensul că, chiar dacă restructurarea economică deține un rol principal, se amplifică rolul politicului. Paradoxul semnalat se explică dacă luăm în considerare caracterul de globalitate al puterii politice chemate să elaboreze strategia dezvoltării economice.

Depășind istoricește ceea ce s-a numit „imperialismul juridic”, adică minimalizarea până la anulare a specificității politicului, o relație echilibrată dintre **politic** și **juridic** are în vedere că puterea politică presupune prezența juridicului, fapt exprimat prin sintagma „statul de drept” al cărui conținut esențial impune ca statul (principală instituție politică) să respecte normele de drept. În același timp, separația și echilibrul puterilor în stat (caracteristica statului de drept) determină o raportare diferențiată a politicului la juridic: în vreme ce în activitatea legislativă și aplicarea legilor cele două dimensiuni se conjugă, în exercitarea puterii judecătorești avem de-a face cu o independență totală față de factorul politic ca o condiție esențială de asigurare a obiectivității.

Cele mai multe controverse s-au manifestat de-a lungul timpului cât și în contemporaneitate în perimetrul relației dintre **politic** și **etic**. Aspectele istorice se întind de la subordonarea eticului față de politic (Aristotel, Machiavelli), la subordonarea politicului față de etic (Kant) și la unitatea

politic-etic (Hegel). Dincolo de ele, rămâne relevantă - chiar după 70 de ani de la enunțare - celebra distincție făcută de Max Weber între așa-numita „etică a convingerii” și „etica responsabilității”. Prin opțiunea sa în favoarea responsabilității, Weber a făcut o pledoarie pentru osmoza politicului cu eticul care conduce la formarea omului autentic, adică un om care poate dobândi „vocația politică”. Dar concluzia lui Weber are relevanță nu numai pentru omul cu „vocație politică”, ci pentru orice cetățean pus în fața dilemei: să își asume responsabilitatea și riscurile inerente acțiunii politice sau să rămână la statutul de spectator neutru, care să-i dea dreptul (sau iluzia dreptului) la judecata morală abstractă conform „eticii convingerii”?

În sfârșit, raportul dintre **politic** și **științific** vizează însuși fundamentul științei politice. Uneori s-a afirmat că teoria și acțiunea politică reprezintă două linii paralele, punct de vedere exprimat de concepția lui Max Weber care făcea distincția netă între savant și omul politic. Mai târziu practicile totalitare au furnizat argumente care au pus în lumină efectele negative ale intruziunii politicului în sfera științei (vezi repudierea în țările socialiste a psihologiei și sociologiei ca „științe burgheze”). Reacția inversă din partea științei o găsim în viziunea tehnocrată, care transformă politica într-o activitate pur tehnică, locul omului politic este luat de specialist, iar democrația devine o iluzie.

Depășindu-se confruntarea dintre empirism și raționalism în perimetrul științelor politice, în a doua jumătate a secolului nostru s-au cristalizat raporturi noi între cele două domenii aduse în discuție. Politica și-a dovedit utilitatea în asigurarea cadrului și condițiilor necesare dezvoltării fără precedent a științei. În același timp, celebra formulare a lui Fr. Bacon „Knowledge is power” (Știința este putere) a demonstrat rolul vital al științei de „consilier” al puterii.

Valorile și obiectivitatea în știința politică

La fel ca toate disciplinele științifice, tehnice sau socio-umane, știința politică trebuie să se definească prin obiectivitate. În general, știința presupune să fie liberă de valori, în sensul că ceea ce cercetătorii observă este real, obiectiv. Propozițiile științei sunt presupuse a nu reflecta ceea ce cred oamenii ci doar ce există în realitate. Acest lucru se realizează prin folosirea metodei științifice. Politologii la fel ca și ceilalți oameni din domeniul științelor sociale încearcă să fie cât mai obiectivi în investigațiile

lor. Dar cercetarea în științele sociale într-o manieră detașată este mult mai dificil de realizat, deoarece noi, oamenii, suntem în realitate cei studiați. Cercetătorii sunt ființe umane care aparțin unei culturi particulare dintr-o anumită țară și trăiesc într-o anumită perioadă de timp. De asemenea, aceștia vorbesc o limbă particulară. Toate aceste lucruri lucrează împotriva obiectivității. În plus, oamenii de știință din domeniul socialului au adesea sentimente personale puternice despre problemele pe care le studiază. Mulți sunt interesați de problemele legate de poluare, criminalitate, divorț, drepturile omului etc. dar, într-un fel sau altul, toate acestea sunt în legătură cu politica. Datorită acestui lucru, cercetătorul ca ființă umană este adesea implicat emoțional față de ceea ce studiază.

Atunci este știința politică liberă de valori? Da și nu. Da, deoarece metodele de investigație au rolul de a-l ține pe cercetător la distanță de opinia sau înclinația personală. Nu, pentru că diferitele întrebări și lucruri pe care le alege ca să le studieze sunt bazate pe opinia și înclinația personală. În general, interferența dintre valori și obiectul de cercetare se întâmplă rar și la un nivel scăzut în domeniul științelor naturii. Însă, există o controversă considerabilă asupra măsurii în care politologii și ceilalți oameni din domeniul științelor sociale pot sau ar putea să separe valorile lor personale de cercetările pe care le fac. Dar, așa cum am mai arătat, politologii încearcă ei înșiși să se elibereze de valori și înclinații personale prin folosirea metodei științifice. Ei sunt capabili să facă acest lucru aproape în aceeași măsură ca și cercetătorii din domeniul științelor naturii. Una dintre abordările cele mai realiste a controversei referitoare la eliberarea de valori este cea a lui Alvin Gouldner (1962). În esență, el afirmă că cercetătorii au valori ca orice ființă umană. Mai mult, aceste valori pot influența cercetarea în moduri așa de subtile că efectele lor nu pot fi niciodată eliminate. În loc de a nega sau a ignora valorile, Gouldner a sugerat că oamenii de știință trebuie să fie extrem de conștienți și sinceri față de acestea în desfășurarea cercetărilor lor. Fiind astfel avertizați, ei sunt capabili să evalueze investigațiile pe care le fac și să observe căile posibile prin care munca lor poate fi influențată de înclinațiile personale.

Dar așa cum am subliniat deja, știința și-a construit mijloace de verificare împotriva înclinațiilor personale, deși noi nu trebuie să ne așteptăm ca acestea să fie eficiente pe deplin. Deoarece știința este temporară și studiile sunt adesea repetate, un domeniu particular al investigației probabil va fi cercetat de mai mulți oameni de știință care au valori diferite. Dacă, în ciuda diferențelor de puncte de vedere, acești

cercetători ajung la concluzii similare, putem fi suficient de încrezători că acestea nu sunt influențate de înclinațiile lor personale.

Data fiind complexitatea relațiilor dintre politic și alte domenii ale socialului, obiectivitatea politologiei și-a găsit fericita exprimare în principiul „neutralității axiologice” formulat de Max Weber. În mod expres acest principiu s-a referit la raporturile dintre politică și Universitate exprimate în formulări de genul:

...politica nu are ce căuta în sălile de curs ale universităților...Adevăratul profesor se va feri să impună auditoriului, de la înălțimea catedrei, o oarecare poziție... (Max Weber, 1995)

Aceste idei și-au găsit o largă audiență concretizându-se în principiul autonomiei universitare, dar și cu excluderea din științele sociale și din cele politice a judecăților de valoare pe considerentul că sunt subiective, fapt ce a produs o adevărată divizare a lumii științifice. Pe de o parte, pozitiviștii o acceptă fără rezerve, iar pe de altă parte adepții filozofiei politice o consideră imposibilă pentru că orice înseamnă societate se supune unor judecați de valoare. Printre alții, sociologul american Peter L. Berger (1989) consideră că ideile lui Weber sunt pe deplin actuale cu condiția interpretării lor adecvate:

... „independența valorică” (sau „neutralitatea axiologică”) vizează faptul că cercetătorul din domeniul științelor sociale trebuie să discearnă „înțelesurile” ființelor umane pe care le studiază și nu să-și impună propriile „înțelesuri”.

În cazul științei politice, principiul weberian al „neutralității axiologice” semnifică obiectivitatea acesteia, care se referă la capacitatea de a nu fi subordonată politicii susținând-o, justificând-o și chiar aplaudând-o, ci de a-și păstra raționalitatea – critică și evaluativă. Însă, acțiunea principiului în cauză trebuie discernută în contextul funcțiilor proprii acestei științe.

Funcțiile și metodele științei politice

a) **Funcția teoretic-explicativă** vizează punerea în evidență a cauzalității, a regularităților și legilor, fenomenelor și proceselor politice. De asemenea, ea are în vedere explicația motivației ideilor și comportamentelor indivizilor și grupurilor în viața politică a societății.

Pentru aceasta utilizează un sistem de categorii și concepte specifice, cum ar fi: sistem politic, stat, partid și grup de presiune, democrație, atitudine și acțiune politică etc.

b) **Funcția prospectivă** se referă la capacitatea de predicție a științei politice în legătură cu problemele esențiale ale dinamicii și conducerii sistemului social-politic. Bineînțeles că valoarea predicției depinde de temeinicia explicației și de calitatea metodologiei de abordare a fenomenelor politice. În general, predicțiile politologiei sunt pe termen scurt (de pildă prognozele electorale, în care știința politică cooperează cu sociologia și psihologia), dar se pot desfășura și din perspectiva unor perioade mai îndelungate; în acest al doilea caz cercetarea făcută de știința politică trebuie să evite căderea în plasa utopiei sociale care prevedea, așa cum a făcut utopia comunistă, evoluția în cele mai mici detalii a proceselor și acțiunilor sociale.

c) **Funcția apreciativă (axiologică)** desemnează raportarea comportamentelor, a procesului decizional, a acțiunilor din sfera politicului la idealuri și la un set de valori care dau posibilitatea descifrării sensurilor favorabile sau a celor defavorabile condiției umane, cât și comparării stărilor existente cu cele dezirabile, considerate idealuri. Datorită acestui fapt, știința politică se află într-o postură complexă: păstrându-și obiectivitatea („neutralitatea axiologică”), ea nu poate face abstracție de valori; începând cu analiza doctrinelor politice și terminând, așa cum am arătat, cu evaluarea comportamentelor și acțiunilor politice extrem de diverse. În toate acestea judecata de valoare este implicită sau explicită datorită imperativului raportării la valorile fundamentale: libertate, egalitate în fața legii, dreptate etc.

d) **Funcția normativă** constă în elaborarea, prin conversia demersului teoretic, a unor norme ale acțiunii politice și a unor reguli și modele de comportament.

e) **Funcția praxiologică** se află în strânsă legătură cu funcția normativă și reprezintă finalitatea practică a științei politice. Aceasta își propune fundamentarea științifică a deciziilor, optimizarea soluțiilor problemelor vieții social-politice, reducând coeficientul spontaneității și subiectivismului în procesul conducerii politice. Este de dorit ca acțiunea acestor două funcții să-și găsească locul și în studiile și activitatea practică a fiecărui cetățean.

Metodele Pentru a dobândi statutul de știință, politologia pe lângă definirea obiectului de studiu și a funcțiilor specifice, trebuie să-și

precizeze metodele pe care le utilizează în demersul său pentru atingerea dezideratului obiectivității. Conform politologului francez Marcel Prelot, știința politică a parcurs drumul de la metodele „subiective” la cele sociologice și apoi la cele matematice. În varianta americană, abordarea metodologică în știința politică a trecut de la tradiționalism, la behaviorism și apoi la postbehaviorism. **Tradiționalismul** ca metodă originală este încă folosit de un număr de politologi, care în demersurile lor explicative pledează pentru un set de valori ce guvernează viața social-politică. În contrast, **behaviorismul** este concentrat pe utilizarea metodelor empirice provenite din științele naturii pentru a înțelege comportamentul politic al indivizilor și al grupurilor sociale. Cum putem deduce, **postbehaviorismul** este o reacție la behaviorism. Acesta susține că valorile nu pot fi ignorate în științele politice chiar dacă folosim metode și tehnici din cele mai sofisticate, cum ar fi modelarea computerizată. Putem ilustra aceste metode ale științei politice prin examinarea unei probleme care se bucură de mare atenție din partea tuturor politologilor: comportamentul electoral.

Cum ar putea aceste trei modalități de abordare să trateze una din cele mai importante acțiuni prezente într-o democrație, actul votării? Bineînțeles că tradiționaliștii sunt interesați de votare, dar cu siguranță nu discută nimic despre legătura dintre exercițiul votării și bazele teoretice ale democrației. Ei întrebă și caută răspuns la întrebări de genul: Cine are drept de vot? Ce legi restrânge acest drept? Desigur că tradiționaliștii pot fi preocupați de rezultatele votării și de efectele acestora asupra sistemului politic. Behavioriștii preiau și ei aceste preocupări, dar pot merge mult mai departe. Actul votării este supus studiului și observației directe. Printre problemele investigate de ei putem aminti: Când oamenii ajung să se decidă să voteze? Au votat ei pentru un candidat sau mai mult au votat împotriva altuia? Ce grup de presiune poate influența actul votării? Cum votează diferite segmente ale populației? Pentru a găsi răspuns la asemenea întrebări behavioriștii au dezvoltat metode de măsurare care încearcă să realizeze și o predicție a rezultatelor alegerilor. O asemenea manieră de abordare, cred aceștia, le permite o înțelegere mai bună a acestui aspect important al democrației. În acest moment, postbehavioriștii ne pot avertiza că suntem învăluți de modele și statistici computerizate prin care putem pierde legătura cu semnificația reală a votării. De aceea ei lansează întrebări îngrijorătoare care își găsesc originea atât în tabăra tradiționaliștilor cât și în cea a behavioriștilor. Iată o întrebare exemplară

în acest sens: Cum putem trata realitatea că votarea este măsurată printr-o decizie dihotomică (da sau nu) în timp ce ea reprezintă un evantai larg de simțăminte?

Deoarece votarea a fost analizată și studiată de mult timp, astăzi ne aflăm în fața unei reconcilieri între aceste trei metode. Tradiționalismul admite o analiză din perspectiva behaviorismului, de exemplu, utilizarea chestionarelor de opinie și modelarea pe computer a comportamentului electoral. Atât tradiționalismul, cât și behaviorismul sunt sensibili la atenționarea lansată de postbehaviorism în legătură cu socializarea electoratului în spiritul valorilor și problemelor teoretice importante. De fapt, cele mai multe cercetări curente sunt o mixtură de abordări din perspectiva tradiționalismului, behaviorismului și postbehaviorismului. De aceea, aceste abordări împreună cu tehnicile și metodele pe care le presupun sunt un instrument de lucru care ajută la organizarea și înțelegerea subiectelor variate și complexe ale științei politice.

Concluzii

Abordarea „politicului” și a „politicii” s-a dezvoltat treptat în cadrul filozofiei, aceasta devenind în cele din urmă filozofie politică. Dar gândirea politică s-a conturat treptat într-o serie de discipline cum ar fi istoria politică, sociologia politică, psihologia politică, politologia etc. utilizând tot mai mult alături de demersul teoretic, mijloace specifice investigației concrete a fenomenului politic. Datorită acestui lucru mulți autori utilizează formula „știința politică” cu o semnificație generică, vizând totalitatea diversă a abordărilor științifice ale sferei politicului. Amintim în acest sens modelul elaborat de Ovidiu Trăsnea (1972), care pentru a sugera interacțiunile dintre diferitele discipline care studiază politicul și politica utilizează conceptul de „sistem al științelor politice”

Știm că mulți oameni gândesc știința ca precisă și factuală, întemeiată pe experimente și pe date riguroase. În acest sens, unii politologi au încercat să urmeze cercetătorii din științele naturii; aceștia au colectat date cuantificabile și le-au manipulat statistic ca să valideze ipotezele. Cuantificările au adus unele contribuții remarcabile, dar de obicei ele s-au concentrat asupra unor întrebări restrânse, de detaliu mai mult decât pe problemele de interes larg. Aceasta deoarece s-au rezumat la domeniile care pot fi cuantificate - opinia publică, rezultatul alegerilor etc., care și acestea uneori sunt deschise unor interpretări diferite.

Dar domenii largi ale politicului nu sunt cuantificabile. Spre exemplu:

Cum și de ce liderii elaborează deciziile pe care le adoptă? Multe decizii sunt luate în secret chiar în democrații: nimeni nu știe exact cum se iau deciziile la Casa Albă în Washington, la Palatul Elisée în Paris, la Kremlin în Moscova sau la Palatul Cotroceni în București. Când un membru al parlamentului votează o anumită lege, putem noi fi siguri de ce el sau ea au votat în acest fel? S-a gândit la binele națiunii sau la promovarea intereselor grupului din care face parte? Să încercăm să introducem în computer toate acestea într-un fel cuantificabil. O mulțime de aspecte ale politicii - în special modul de luare a deciziilor - sunt prea complexe pentru a fi cuantificate.

Din aceste motive considerăm că dimensiunea esențială a științei politice constă în calitatea acesteia de a fi o știință de sinteză, care valorifică datele și concluziile celorlalte discipline științifice pentru a realiza o imagine de ansamblu a sferei politice și a oferi instrumente teoretice și metodologice de înțelegere, atitudine și acțiune atât pentru cetățeanul obișnuit cât și pentru cei care iau decizii politice.

Capitolul 2

Teoria politică și ideologiile. Doctrine politice de organizare și conducere a societății

ALIENARE sentimentul transformării activității umane și a rezultatelor acesteia (muncă, instituții, valori) în forțe ostile omului; în viziunea lui Marx alienarea este rezultatul condițiilor de munca capitaliste.

ANARHISM absența completă a oricărei forme de control și coerciție a guvernării; există numai în teorie, adesea se cuplează cu ideea că controlul social voluntar va înlocui guvernarea.

CAPITALISM sistem economic caracterizat de proprietatea privată asupra mijloacelor de producție și distribuție precum și de un sistem de piață de stabilire a prețurilor.

COMUNISM ideologie politică bazată pe învățăturile lui Marx și Lenin; sprijină proprietatea comună asupra mijloacelor de producție și distribuție, o societate fără clase cu abundență materială; adesea acceptă mijloace violente pentru a realiza aceste obiective.

CONSERVATORISM ideologie care prețuiește statu quo-ul și spune că schimbarea ar trebui să fie înceată și gradată dacă ea totuși se produce.

CONSTITUȚIE principii care stabilesc structura guvernării, atribuie puterea și limitează autoritatea acesteia. Constituțiile legitimează guvernarea.

DEMOCRAȚIE „regula celor mulți”. Înțelesul modern implică o participare largă la guvernare, în mod tipic prin vot în perioadele electorale, care oferă posibilitatea alegerii între mai mulți candidați. Democrațiile combină regula majorității cu drepturile minorității.

DOCTRINĂ POLITICĂ ansamblu sistematic de idei cu privire la viața social-politică și la evoluția viitoare a societății.

ELITĂ grup mic de oameni care deține puterea într-o sferă specifică de activitate.

FASCISM dictatură de felul celei instaurate în Germania nazistă unde statul, națiunea și rasa au fost glorificate dincolo și deasupra drepturilor și libertăților individuale. Statele fasciste au devenit adesea rasiste și expansioniste.

IDEOLOGIE sistem al credințelor politice care fie că este convertit într-un plan specific de acțiune fie că servește la critica realității existente. Ideologiile adesea încearcă să mobilizeze masele.

LIBERALISM ideologie (de obicei democrată) supusă schimbării de-a lungul istoriei dar care subliniază importanța individului și valoarea libertății.

NAȚIONALISM mișcare care subliniază importanța statului național și dreptul acestui stat de a-și determina propriul destin.

REVOLUȚIE schimbarea politică care are un impact pronunțat și persistent asupra societății.

SCHIMBARE POLITICĂ transformarea structurilor, proceselor și scopurilor care afectează distribuția și exercitarea puterii într-o societate.

SOCIALISM sistem economic care promovează proprietatea comună asupra mijloacelor de producție și distribuție.

TEORIA POLITICĂ un ansamblu de idei care aspiră să evalueze, să explice și să prevadă fenomenele politice; aceasta este și un subdomeniu al științei politice, preocupată de studierea ideilor, valorilor și conceptelor politice precum și de explicarea și anticiparea comportamentului politic.

TOTALITARISM sistem politic foarte strâns controlat în care guvernarea domină virtual fiecare aspect al vieții oamenilor.

Teoria politică și ideologiile

Teoria politică este un subdomeniu major al științei politice. Principala preocupare a acesteia o reprezintă demersul reflexiv asupra valorilor care pot fi alocate cu autoritate de guvernare. Dar întreaga teorie politică ilustrează cât de dificil este să se realizeze separarea interesului pentru valori, de etapele și modalitățile de implementare a acestora în viața socială.

Mai mult ca orice alt aspect al științei politice, teoria (gândirea politică) își găsește rădăcinile în antichitate și evoluează apoi în raport cu scurgerea principalelor perioade istorice. Dar cele mai multe din teoriile politice elaborate de-a lungul timpului par abstracte și foarte greu de aplicat în practică. Aceasta deoarece teoria ca formă de „contemplare” include atât faptele despre ce există cât și valorile despre ce ar trebui să existe și cum teoria politică se preocupa în special de valori, cu greu putem să o recunoaștem ca „știință” în sensul strict al cuvântului. Este evident, spre exemplu, că nu putem „scientifică” evaluarea ideilor noastre despre justiție. Dar valorile sunt importante deoarece ele reprezintă ideile noastre despre ceea ce este bun sau rău pentru întreaga societate. În acest sens, valorile recunoscute și prețuite de societate despre justiție pot deveni legi care se aplică tuturor cetățenilor și, cum bine știm, alocarea cu autoritate a acestor valori reprezintă centrul de interes al științei politice.

Teoria politică rareori asigură răspunsuri simple la problemele complexe ale vieții politice. Ea este în măsură să facă acest lucru numai când este simplificată și adaptată la nevoile maselor devenind astfel bazele unei mișcări politice de masă. În aceasta postură, o teorie politică devine ideologie. ***Ideologia este un set de presupuneri despre oameni și societate, o critică a ordinii sociale existente precum și indicarea mijloacelor pentru transformarea sau reforma acesteia.*** Ideologiile adesea prezintă programe de acțiune care încearcă să schimbe conștiința societății și să creeze o mișcare politică. De fapt, ideologia începe cu credința că lucrurile pot fi mai bune decât sunt și de aceea există un plan pentru îmbunătățirea societății. Așa cum Anthony Down (1957, p. 96) spune, ideologia este

o imagine verbală a unei societăți bune precum și principalele mijloacele de construire unei astfel de societăți

Creatorii unei ideologii argumentează că dacă planul lor este urmat,

lucrurile vor fi mult mai bune decât în prezent. Ideologiile politice, atunci, nu sunt același lucru cu știința politică; adică acestea nu sunt încercări raționale de înțelegere a sistemelor politice. Mai mult, acestea sunt încrezătoare în schimbarea sistemelor politice.

Trebuie spus că o bună parte din gândirea politică nu este potrivită pentru a deveni ideologie, deoarece ea trebuie să fie simplificată prea mult ca să atragă suportul maselor. De exemplu, nimeni nu poate să-și imagineze gândirea politica a lui Platon sau Hobbes devenind ideologie, deoarece ea nu este ușor de înțeles, iar filozofii au fost rareori mari lideri politici. Spre deosebire de aceasta, teoria marxistă a fost ușor de simplificat într-un program politic deoarece ea promite putere clasei muncitoare, care reprezintă majoritatea membrilor unei societăți. Gândirea lui Marx a devenit sursa directă de inspirație pentru ideologiile socialismului și comunismului.

Marx, arhitectul principal al comunismului este bine cunoscut prin afirmația „Filozofii nu au făcut decât să interpreteze lumea în diferite moduri; important este a o schimba”. Afirmația exprimă dilema centrală modernă a gândirii politice: Care este relația între gândirea și acțiunea politică atunci când acțiunea pare urgentă? Răspunsul la aceasta dilemă a făcut ca unele teorii politice să se convertească în ideologii sau, ceea ce este într-un fel același lucru, în doctrine politice privind organizarea și conducerea societății. Aceste ideologii și doctrine au menirea de a răspunde cerințelor indivizilor puși în fața alegerii unui sistem motivațional care să corespundă nevoii și trebuințelor materiale și spirituale, conștientizării intereselor și aspirațiilor cât și necesității orientării lor valorice.

Manifestarea tuturor elementelor sistemului motivațional al indivizilor în sfera politicului a condus la cristalizarea ideologiilor prin simplificarea teoriilor politice la nivelul percepției lor de către mase. Cum descifrarea articulațiilor conceptului de ideologie, a evoluțiilor istorice în abordarea acestuia - care și în contemporaneitate prezintă aspecte controversate - nu reprezintă obiectul demersului nostru, ne vom rezuma numai la o prezentare succintă a funcțiilor ideologiei și a modului în care la un grad mai ridicat de sistematizare, o ideologie devine doctrină a organizării și conducerii societății.

Când vorbim de funcțiile ideologiei avem în vedere următoarele:

- formularea scopurilor (sursă importantă de confruntări, îndeosebi pe problema mijloacelor folosite pentru atingerea acestora);

- explicarea realității sociale în raport cu scopurile formulate;
- asigurarea aderenței la aceste scopuri;
- mobilizarea la acțiune.

Dacă analizăm aceste funcții rezultă că preocupările cognitive și explicative ale ideologiei se asociază cu interpretări și puncte de vedere care exprimă anumite scopuri și opțiuni. Pentru a realiza penetrarea conștiinței maselor, ideologia se adresează în egală măsură rațiunii și dimensiunii afectiv-voliționale și motivaționale a personalității urmărind influențarea complexă și subtilă a conștiinței umane. Această ultimă caracteristică a ideologiei este „exploataată” uneori pentru mistificarea realității și manipularea oamenilor, lucru ce se întâmplă cu deosebire în regimurile totalitare dar și în cele democratice unde unele forțele politice încalcă regulile competiției politice loiale.

Așa cum am spus, ideologia reprezintă un ansamblu de idei și un set de aspirații și opțiuni valorice ce exprimă interesele și scopurile unor grupuri sociale. La un grad superior de logica internă și de acuratețe conceptuală, ideologiile sunt definite de regulă prin termenul de doctrine politice. În esență, o **doctrină politică** desemnează un ansamblu sistematic de idei cu privire la viața social-politică și la evoluția viitoare a societății.

Prezentăm în continuare principalele doctrine de organizare și conducere a societății care și-au găsit reflectarea în realitatea socială din ultimele două secole.

Liberalismul și neoliberalismul

Liberalismul, ca doctrină și practică politică, a apărut odată cu revoluțiile moderne din Anglia (1688) și Franța (1789), devenind apoi concepția cu cele mai largi granițe în sistemul capitalist, care sub anumite variante - neoliberalism etc., are influență și astăzi în diferite țări. Termenul liberalism s-a impus atât în accepțiunea unui înțeles larg, care desemnează atitudinea deschisă, novatoare ce are drept crez libertatea ce se opune oricărei forme de agresiune, cât și înțelesuri particulare care vizează în primul rând anumite concepții și practici economice și politice, iar după unii autori și de natura juridică, artistică, literară.

Apărut întâi în Anglia - patria capitalismului modern - liberalismul ca doctrină politică are ca întemeietori teoretici pe J. Locke, J. J. Bentham, J. S. Mill, iar în Franța J. J. Rousseau - apostolul spiritual al veacului al

XVIII-lea - și B. Constant, precum și alte multe spirite strălucite din perioada dezvoltării capitalismului în diferite țări. Ca perspectivă economică, prima exprimare la nivel sistematic datează de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, ea datorându-se lui Adam Smith și David Ricardo. Referindu-se la aria deosebit de largă de răspândire a liberalismului cu mult peste granițele Europei, Ștefan Zeletin (Ștefan Zeletin, p. 71-72) scria că liberalismul se bucura de „o măreție unică” și că

rămâne în viața fiecărui popor ceea ce e tinerețea în viața unui individ: o era de avânt, de entuziasm, de încredere senină și luptă viguroasă împotriva oricărei împărări.

Născut ca reacție la autoritatea tradițională feudală și împotriva distorsiunii politicii de către religie (nu împotriva credinței creștine, ci împotriva puterii politice a bisericii), liberalismul clasic se definește ca

o concepție politică ce urmărește să schimbe statu-quo-ul politic, economic și social pentru a promova dezvoltarea și bunăstarea individului. Liberalii consideră omul ca o ființă rațională care își poate folosi inteligența pentru a învinge obstacole umane și naturale din fața vieții bune pentru toți, fără a se recurge la violență împotriva ordinii stabilite. (Jacke Plans, Milton Greenberg, 1967)

Liberalismul se centrează pe individ și libertățile sale, începând cu cea civilă și sfârșind cu cea politica. Aceste libertăți le privește ca fiind sădite în natura umană, încât fiecare om le capătă prin însuși nașterea sa. De aici și formularea de început din celebra Declarație a Drepturilor Omului din 1789: „Oamenii se nasc și rămân liberi și egali în drepturi”.

Componentele esențiale ale doctrinei care gravitează în jurul individualismului, dreptului de proprietate, drepturilor umane și egalității dintre indivizi, pot fi redate sintetic în următoarele principii de bază ale liberalismului:

- libertatea individului constituie baza societății; oamenii posedă o libertate naturală care se întemeiază pe egalitate de la natură și pe calitatea tuturor de a dispune de aceleași drepturi și privilegii;
- proprietatea - atât în sensul de bunuri, cât și cu semnificația de „tot ceea ce îi aparține fiecăruia” - adică viața și libertatea, face parte din starea naturală a omului;
- legăturile organice dintre individ, grupurile sociale și stat se

exprimă prin drept;

- puterea politică emană de la oameni, care prin voința lor majoritară, expresie a rațiunii, desemnează și pun sub control conducătorii;

- drepturile cetățeanului și libertățile lui de gândire, credință, opinie etc. sunt consemnate în constituții;

- separația puterilor în stat devine baza organizării politice prin conceperea „statului de drept”;

- separarea dintre biserică și stat este acceptată în diferite formulări.

Din aceste principii abstracte au rezultat următoarele principii esențiale pentru practica economică și politică:

- afirmarea caracterului sacru și inviolabil al proprietății private;

- respingerea intervenției statului în viața economică și socială, acesta are doar rolul de simplu „paznic de noapte” pentru păstrarea ordinii sociale și pentru garantarea libertății și drepturilor individului;

- promovarea constituționalismului ca mijloc de limitare a puterii celor ce guvernează.

Liberalismul a fost confruntat treptat cu opoziția dintre unele valori enunțate și prefacerile tot mai rapide din mediul social. Începutul secolului XX, îndeosebi experiența primului război mondial, iar apoi ascensiunea socialismului și comunismului, a făcut ca unele idei ale doctrinei liberalismului să devină inadecvate condițiilor noi din unele țări în primele decenii ale secolului nostru. Acest lucru a determinat o serie de reconsiderări teoretice ce au dus la afirmarea în perioada interbelică a ceea ce s-a numit „neoliberalism”. Astfel, față de vechiul liberalism care era ostil intervenției statului conform lozincii „laissez faire, laissez passer”, neoliberalismul acceptă intervenția statului în economie și în întreaga viață socială, respingând individualismul exacerbat.

Neoliberalismul se constituie ca rezultat al eforturilor depuse în perioada interbelică, în ultimii ani ai deceniului al cincilea și în prima parte a celui de-al șaselea. De fapt, se vorbește de neoliberalisme, argumentându-se că există mai multe variante „naționale” (una pentru Franța, altele pentru Italia sau Austria, altele pentru S.U.A.) și câteva curente („liberalismul nostalgic”, „liberalismul constructiv”, „liberalismul dirijat”, „liberalismul reformist” etc.). Operele unor reprezentanți de frunte ale neoliberalismului - John Meynard Keynes, Bertrand de Jouvenel, Ștefan Zeletin, Salvador de Madariaga, Ludwig von Mises, Walter

Lippmann s.a. - au modificat într-o anumită măsură fundalul și imaginea de ansamblu, dar opțiunile fundamentale ale liberalismului nu au fost schimbate radical și ireversibil. Într-o încercare sintetică și cât mai comprehensivă a principiilor neoliberalismului putem evidenția următoarele:

1. Libertatea - concept central al doctrinei clasice - este înțeleasă în conformitate cu noul context istoric. Ea este redefinită într-un mod abstract, tributar spiritului tradițional, prin echivalarea acesteia cu democrația pe de o parte, dar și prin respingerea pe de altă parte a ideii de egalitate și a coerciției.

2. Intervenția statului în economie se substituie libertății exclusive de acțiune. Neoliberalii în majoritatea lor au acceptat și au promovat ideea de a folosi guvernul unde și când este nevoie, dacă orice altă sursă de ameliorare nu există. Guvernul trebuie să fie angajat în viața economică fără a afecta supremația drepturilor de proprietate.

3. Angajarea statului pentru a regulariza prețurile și a menține moneda sub control riguros nu elimină „piața liberă”, care este concepută pe mai departe ca „marea organizație sistemică a societății liberale”.

4. Statul acordă stimulente anumitor sectoare economice pentru a încuraja inițiativa producătorilor în sectoarele solicitate sau când aceștia întâmpină dificultăți, în scopul sporirii substanțiale a veniturilor sale.

5. Statul inițiază o politică activă de asistență socială pentru a controla conflictele sociale și a asigura nevoile populației în limitele calcului economic.

6. Atenuarea individualismului și cultivarea „simțului social”, a „solidarității de interese” reprezintă sarcini ale statului și ale asociațiilor politico-sociale.

Elementul central al acestor principii îl reprezintă oportunitatea intervenției statului în economie și în viața socială, lucru ce a condus la elaborarea teoriei statului bunăstării generale („Welfare State”). Conform acestei teorii, funcțiile active asumate de stat ar urmări să asigure „bunăstarea fiecăruia” și accesul oricărui cetățean la acele bunuri și servicii care sunt apreciate ca indispensabile unei existențe umane demne.

Opinii care au mers de la reticență la contestare, au considerat că doctrina neoliberală s-a dovedit protagonista unui paradox, fiindcă și-a propus să pună de acord ceea ce era imposibil de împăcat, adică păstrarea și adâncirea spiritului liberal pe de o parte și instituirea unei conduceri raționalizate, dirijate în viața economică și socială pe de altă parte.

Față de acest lucru, s-a născut întrebarea dacă liberalismul vechi și nou mai este viabil la sfârșitul secolului al XX-lea, ori s-a constituit într-o teorie ale cărei soluții sunt complet depășite? Soluția preconizată a constat în renunțarea la ideile care aproximativ o jumătate de secol au constituit tezele centrale ale doctrinei și redescoperirea vitalității unora din temele de bază ale liberalismului clasic. Cel mai semnificativ nume legat de această abordare este Friedrich A. von Hayek, economist și filozof politic, laureat al premiului Nobel pentru economie. Definindu-și concepția în opoziție cu teoria și practica socialismului, dar și a neoliberalismului de tip keynesian (inspirat de ideile lui J. M. Keynes, care revoluționase științele economice în perioada interbelică), Hayek a exercitat în perioada postbelică o puternică influență asupra teoreticienilor din domeniul științelor socio-umane și, în egală măsură, asupra oamenilor politici europeni și americani. Ideea sa centrală este că spre deosebire de economia planificată socialistă, piața liberă deține mecanismul de autoreglare în măsură să constituie o ordine dezvoltată a cooperării umane; această ordine nu este una construită pe baza unui anumit proiect, ci a apărut spontan din conformarea oamenilor la anumite practici tradiționale, în bună măsură morale.

Conservatorismul și neoconservatorismul

La fel ca liberalismul și conservatorismul desemnează pe de o parte o stare de spirit, o atitudine general umană orientată spre păstrarea unor stări de fapt, valori și instituții existente, iar pe de altă parte o concepție și practică politică ce s-a situat întotdeauna la dreapta liberalismului și s-a manifestat ca adversară a tuturor ideologiilor de la stânga sa.

Doctrina conservatoare a apărut la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, ca reacție atât față de revoluțiile moderne cât și față de liberalism. Încă din faza de constituire s-au conturat două curente care vor constitui tradiții de referință. Unul oarecum moderat și evoluționist deoarece nu excludea orice schimbare, a fost reprezentat de Edmund Burke (1729-1797) - om de stat englez recunoscut ca fondator al conservatorismului. Lucrarea sa **Reflexii asupra Revoluției din Franța** scrisă spre sfârșitul vieții în 1790 la un an după începutul revoluției, critica faptul că aceasta a fost inspirată de teorii abstracte și a dus la distrugerea instituțiilor tradiționale. Pentru Burke libertatea este bună numai când ea se combină cu guvernarea, cu forța politică, cu moralitatea, proprietatea,

pacea și ordinea socială; fără toate acestea libertatea nu înseamnă nimic. Instituțiile sociale stabile și puternice pot menține ordinea și să asigure progresul uman. În acest sens, el spune că

Guvernul este o invenție a înțelepciunii umane, care are drept scop să facă ceea ce este necesar pentru îndeplinirea dorințelor oamenilor.

Apărător al ordinii, al obiceiurilor și legilor, a avut totuși reputația de reformator, acceptând reforma ca mijloc de a atenua ceea ce este rău la un moment dat în viața socială dar cu „rațiune, prudență și cinste”.

Celalalt curent, mult mai dur, profesa întoarcerea pe orice cale la ordinea anterioară anului 1789 și a fost inițiat de francezii J. de Maistre și L. de Bonald. Acest curent s-a manifestat în apărarea monarhiei și a bisericii, susținând între altele că Dumnezeu este cel care ordonează lumea și istoria umană, iar Revoluția franceză a fost un act satanic.

O sinteză a caracteristicilor conservatorismului reflectă atașamentul acestuia față de principii precum:

- ordine naturală în societate; antinaționalism;
- ostilitate față de egalitatea socială și națională;
- eternizarea inegalităților dintre oameni, a ierarhiilor și diferențierilor stricte;
- prețuirea unor valori anacronice aparținând unui trecut ireversibil;
- acreditarea stabilității ca binefăcătoare și a progresului ca factor de risc.

Conținutul doctrinei este completat cu poziții referitoare la proprietate, religie, putere politică, democrație, originea societății și este redat, de regulă, cu ajutorul câtorva noțiuni cheie precum „autoritate”, „tradiție”, „ierarhie”, „providență”, „inegalitate”, „elită”.

Principiile și conceptele de bază ale conservatorismului sunt puse în discuție în deceniile al treilea și al patrulea ale secolului nostru datorită unor mutații politice și social-economice precum și progreselor spectaculoase din domeniul științelor. Dar aducerea la zi a doctrinei inițiale se va realiza abia după 1950 cu deosebire în ultimele decenii, când de fapt se consacră și termenul de **neoconservatorism**. Acest curent de gândire ni se înfățișează ca păstrând pe de o parte unele caracteristici ale conservatorismului tradițional dar adaptate la noul context istoric, iar pe de altă parte ca fiind preocupat de revigorarea valorilor liberal-clasice pe care le considera slab apărate. Rezultă de aici o adevărată reconciliere a conservatorismului cu liberalismul clasic. Acest lucru era necesar pentru a

se putea raporta critic la politicile de „Welfare State” inaugurate în perioada interbelică și amplificate în deceniile postbelice, care în concepția neoconservatorismului se amestecă în afacerile individului. Acest curent de gândire este impus mai întâi în S.U.A., iar ulterior în țări ale Europei de Vest sau din alte zone ale lumii și este proclamat de adepții săi ca exponent al capitalismului reînnoit.

Dintre promotorii neoconservatorismului menționăm pe Rusell Kirk, James Burhan, S. L. Huntington, Irvin Kristol. Lipsa de unitate a doctrinei îi determină pe specialiști să-i grupeze pe teoreticienii neoconservatorismului după pozițiile și orientările lor față de fenomenele politico-sociale în patru categorii - „neoconservatori de extremă dreaptă”, „ultraconservatori”, „conservatori moderați”, „conservatori liberali”, iar după zonele geografice în neoconservatori nord-americani și vest-europeni. Variantele neoconservatorismului sunt caracterizate însă, de câteva principii și opțiuni fundamentale.

1. Neoconservatorii reafirmă că inegalitatea dintre oameni este eternă, exprimă voința divinității și constituie principalul suport al libertății. Oamenii sunt creați cu însușiri diferite, deci nu sunt și nu pot fi egali. Diferențierea pe toate planurile - și nicidecum uniformitatea - oferă fiecărui om și fiecărei națiuni șanse, vigoare și speranțe necesare reușitei. Talentele și trebuințele oamenilor sunt diferite, iar o societate care îi tratează pe toți ca și cum ar fi la fel nu este dreaptă.

2. Pe fondul devisei „mai puțin stat, mai multă piață”, neoconservatorismul susține că statul „tutore” și „tutelar” trebuie înlocuit cu „statul minimal”. Pentru că - susțin neoconservatorii - intervenția statului a generat neajunsuri mult mai grave decât dacă sistemul social ar fi fost lăsat să-și asigure singur echilibrul, statul trebuie să se retragă, să își limiteze implicarea în economie.

3. Restrângerea competențelor economice ale statului este asociată cu elogiarea concurenței libere a întreprinzătorilor particulari. În acest sens, reprivatizarea unor sectoare naționalizate după 1945 a devenit o temă frecventă în scrierile neoconservatorilor și s-a concretizat în unele țări în principii de guvernare.

4. Programele de asistență socială sunt transferate din competența guvernului la nivelul instituțiilor locale, publice sau private. Statul - prin instanțele sale de la nivel național a încurajat, când a avut asemenea preocupări, „delăsarea” categoriilor sociale cu venituri modeste, care au

încetat să mai caute soluții prin forțe proprii și au preferat să aștepte intervenția salvatoare a opiniei publice. În schimb, colectivitățile locale vor fi în măsura să distribuie „mai echitabil” ajutoarele pentru că ele cunosc mai bine situațiile concrete. Concomitent, indivizii „neadaptati” cerințelor luptei pentru viață „vor descoperi” secretul succesului în afaceri.

5. Reducerea impozitelor pe capital este acreditată drept modalitatea optimă de stimulare a afacerilor. Diminuarea ratei de impunere va stimula economia fiindcă va genera printre oameni un puternic imbold de a munci în plus, de a aduna capital și a-l investi.

6. Eficacitatea activității de guvernământ este condiționată de libertatea cât mai completă a partidului de la putere față de o doctrină explicită și de corpul electoral. În acest sens, se opiniază că alegătorul care votează pentru un partid conservator își exprimă pe această cale adeziunea nu față de un program politic, ci încrederea într-o echipă de conducători pe care o socotește capabilă să apere și să promoveze interesele națiunii.

7. Puterea politică trebuie exercitată de acea grupare a populației care este deținătoare a vocației naturale sau ereditare de a conduce. Încălcarea acestui principiu prin implicarea „exagerată” a maselor în constituirea sau în funcționarea unor componente ale sistemelor politice occidentale ar periclita valorile democratice.

Neoconservatorismul este o doctrină pragmatică care împletește atașamentul statornic față de anumite principii ce o consacră drept filozofie politică și socială a individualismului și „dreptului” la diferențieri între oameni și popoare.

Socialismul, social-democrația, comunismul

Socialismul Apărut în prima jumătate a secolului al XIX-lea, socialismul ca ideologie a evoluat de la a desemna adepții lui Saint Simon, Ch. Fourier, Robert Owen - numiți socialiști utopici - și până a se impune în diferite variante, ca una din doctrinele moderne și contemporane majore ale lumii.

Apărută ca reacție față de teoria și practica liberală a individualismului, ideologia socialistă a manifestat de la început două tendințe majore în abordarea critică a doctrinei liberale, care pe lângă divizarea teoretică a condus și la divizarea organizațională. Esențial pentru ideologia socialistă a fost condamnarea concentrării bogăției și puterii în societatea capitalistă, dar modalitatea de soluționare a acestei stări de lucruri a fost complet

diferită. O tendință a susținut realizarea socialismului în cadrele instituțiilor liberale prin reforma acestora, cealaltă orientare milita pentru o schimbare radicală, de tip revoluționar, care să înlocuiască ordinea existentă cu o nouă ordine socială atât politică cât și economică și morală. Ruptura doctrinară va marca întreaga istorie a socialismului.

Tendința radicală și-a găsit expresia în concepția socialismului științific elaborată de Marx, care în mod utopic a prevăzut că societatea viitoare care ar urma capitalismului ar fi socialismul. Trecerea la aceasta societate s-ar realiza prin revoluția socialistă, care desființează proprietatea privată înlocuind-o cu proprietatea socială asupra mijloacelor de producție.

Cealaltă variantă a socialismului o găsim prezentă în mod consistent începând cu sfârșitul secolului trecut, dintre teoreticienii săi remarcându-se Edward Bernstein. Acesta a făcut o revizuire fundamentală a analizei marxiste a capitalismului și a drumului acestei societăți spre socialism, el devenind o figură marcantă a ceea ce s-a numit curentul „revizionist”. Bernstein a realizat că previziunile lui Marx nu s-au adevărat: preconizata polarizare a claselor nu a apărut ca urmare a evoluției societății capitaliste care trebuia să ducă la amplificarea contradicțiilor sociale și, de aici, la inevitabila revoluției proletară. Concluzia sa a fost că se poate de firească, în sensul că lupta pentru socialism se desfășoară gradual prin reforme și nu prin violență. Ideile lui Bernstein stau la baza social-democrației.

După spusele lui Maurice Duverger, revoluția din 1917 a produs „marea schismă”, toate partidele socialiste europene au cunoscut conflictul dintre „revizionisti” și marxisti ortodocși, iar perioada interbelică nu a fost decât o confruntare acerbă între comuniști și social-democrați sau socialiști.

În perioada postbelică, în Europa de Est, partidele socialiste sau social-democrate au fost absorbite de către partidele comuniste, iar în Europa de Vest au avut o evoluție distinctă, parcurgând etape de importante reconsiderări. Doctrina politică oficială a social-democrațiilor contemporane se manifestă sub forma „socialismului democratic”, ale cărui teze fundamentale¹ au fost definite în declarația Internaționalei Socialiste intitulată **Scopurile și sarcinile socialismului democratic** aprobată la Congresul de la Frankfurt pe Main din 2 iulie 1951. În esență, acestea sunt:

1. Concepția reformistă a dezvoltării și respingerea revoluției socialiste și a doctrinei marxist-leniniste ca motor al progresului. Întrucât

istoria nu se desfășoară conform imaginației lui Marx, funcțiile capitalismului s-au schimbat, iar statul capitalist nu mai este un instrument de asuprire al claselor exploatate, ci un mecanism al politicii sociale. De aceea, revoluția socialistă nu este necesară, iar scopul „socialismului democratic” poate fi realizat pe calea evoluției pașnice, cu ajutorul reformelor corespunzătoare în domeniul economic, politic și social.

2. Edificarea de către stat a unei economii mixte, deoarece desființarea proprietății private asupra mijloacelor de producție nu duce automat la o creștere a libertății umane. În locul planificării economice centralizate, bazate pe proprietatea obștească, social-democrația realizează o sinteză între piață și planificare în care principiul determinant este cel al concurenței.

3. Concepția predominant morală despre democrație, văzută în afara luptei de clasă, ca mijloc și nu ca scop. Socialismul democratic își propune făurirea unei societăți în care fiecare om își va putea dezvolta liber personalitatea, iar ca membru activ al comunității va putea participa conștient la viața politică, economică și culturală a umanității. Cadrul democratic necesar materializării acestor valori este dat de statul parlamentar burghez caracterizat prin separarea puterilor, recunoașterea dreptului la existență a mai multor partide precum și dreptul la opoziție.

Succese notabile a obținut social-democrația în crearea „statului bunăstării generale”. Procesul redistribuirii, care reprezintă esența statului bunăstării, s-a dezvoltat relativ fără obstacole în condițiile creșterii economice postbelice rapide în Europa occidentală. Însă, începând cu a doua jumătate a anilor '80, condițiile s-au înrăutățit. Politica economică orientată spre distribuire funcționa tot mai puțin eficient în condițiile unor modificări structurale ale economiei occidentale. Astfel, s-a trecut de la politica redistribuirii la o politică de austeritate, centrată pe producție, pe creșterea economică, pe realizarea investițiilor pentru ocuparea integrală a forței de muncă.

Comunismul Având un filon comun cu ideologia socialistă, comunismul a evoluat contradictoriu de la abordări ideatice asemănătoare socialismului, la poziții teoretice și practice adverse acestuia.

Rădăcinile comunismului pornesc de la Platon și de la creștinismul timpuriu. Platon a fost primul gânditor politic care descrie avantajele comunismului ca o societate bazată pe comunizarea averilor, la fel și creștinii care au practicat comunitatea posesiunilor. Încă de pe vremea marelui gânditor grec, comunismul s-a legat de ideea unei schimbări în

bine a naturii umane, cu toate că niciodată nu a fost suficient de clar dacă societatea comunistă ar fi cauza perfecționării umane sau un rezultat al acesteia. Publicațiile partidelor comuniste se refereau frecvent la „omul nou”, care este printre altele complet dedicat comunismului și devotat colectivității.

Înainte de Marx, o serie de gânditori au descris comunismul utopic ca o creație a rațiunii umane. **Utopia** lui Thomas More (1518) este unul dintre cele mai bune exemple ale unei societăți comuniste imaginare. Societatea ideală a lui More a pledat pentru idealul Renașterii, al înțelepciunii umane în serviciul fericirii omenirii. De fapt, comunismul niciodată nu și-a pierdut încrederea că împlinirea umană ar putea fi realizată în condițiile abundenței materiale generată de munca în comun. Comunismul modern afirmă că bunurile umane și colectivismul sunt atribute naturale ale personalității umane.

Cele două aspecte mai importante ale contribuției lui Marx la mișcarea socialistă au fost să lege ideea socialismului cu democrația revoluționară și să convingă că socialismul reprezenta o inevitabilitate istorică. Începând cu 1860, mulți socialiști au fost convinși că declinul capitalismului este inevitabil, că mișcarea clasei muncitoare trebuie organizată pentru revoluție, iar comunismul va fi rezultatul acestei revoluții. Marx a dat un înțeles complet nou democrației. El nu a văzut-o ca un sistem de instituții ce reprezintă voința tuturor cetățenilor, ci numai exprimarea intereselor proletariatului, clasa cea mai numeroasă a societății. Marx a crezut că instituțiile democrației liberale nu pot exprima voința clasei muncitoare și de aceea ea trebuie să își creeze propriile forme ale expresiei democrate în afara instituțiilor reprezentative ale burgheziei. Democrația a fost identificată cu mișcarea revoluționară și cu socializarea mijloacelor de producție. Marx a transformat mișcarea intelectuală pentru socialism^{*)}, care avea puțin de-a face cu clasa muncitoare și activismul politic, într-o mișcare pentru schimbarea revoluționară a societății. Succesul ideilor lui Marx se bazează pe patru trăsături care sunt încă acceptate de marxiști ortodocși:

^{*)} Socialiștii utopici, Charles Fourier, H. S. Simon, Robert Owen, au fost un grup de gânditori diverși care au crezut că potențialul științific al tehnologiei necesită organizarea planificată a societății pentru a realiza perfecționarea umană în urma îmbunătățirii condițiilor de munca, a reducerii orelor de lucru, creșterii productivității și ocrotirii sănătății muncitorilor.

1. Capitalismul a fost o eră istorică distinctă destinată să fie depășită din cauza dezvoltării mijloacelor de producție, care se produce independent de voința oamenilor.

2. Capitalismul a creat un sistem mondial vast al comerțului, piețelor și investițiilor. Acesta a adus la existența unui proletariat care are trăsături comune mai multe cu clasa socială asemănătoare din alte țări, decât cu diferitele clase sociale naționale. Binecunoscuta frază a lui Marx „Proletari din toate țările uniți-vă, nu aveți nimic de pierdut decât lanțurile voastre” a fost destinată să ducă la ideea că identitatea clasei lor este mai importantă decât identitatea națională.

3. Capitalismul a produs mai multe bunuri decât se poate consuma deoarece clasa muncitoare a fost exploatată sistematic. Capitalismul, la fel ca sistemele sociale anterioare, se va prăbuși din cauza propriilor contradicții interne.

4. Marx a recomandat ca partidele care acționează în numele proletariatului să combine lupta lor pentru drepturi democratice și condiții de muncă mai bune cu organizarea pentru „revoluție”.

Accentele lui Marx pe revoluția care conducea la represiune s-au dovedit incompatibile cu formarea partidelor muncitorești cuprinzătoare. Partidele socialiste din Anglia, Franța și Germania, prin liderii lor, nu au fost de acord cu această strategie politică. Aceste partide s-au organizat democratic și în loc să plănuiască revoluția, au îmbrățișat calea concesiilor politice. Dar gradul în care ele s-au organizat democratic a depins de condițiile specifice în care partidele acționau.

Din 1890 viziunea lui Marx despre schimbarea revoluționară a capitalismului a apărut inacceptabilă. Toate marile partide socialiste europene au cunoscut conflictul dintre „revizionisti” și cei mai ortodocși marxiști. Marxiștii francezi au rămas adânc divizați, în schimb socialiștii germani după câțiva ani de ceartă și-au unit fracțiunile sub o platformă comună numită **Programul de la Gotha**. Marx a atacat acest program, opunându-se ideii unui stat liber în care democrația poate garanta drepturile economice. În replică, el a scris despre „o dictatură a proletariatului” care a devenit pentru Lenin și marxismul rusesc fundamentul teoretic al conducerii partidului comunist în Rusia.

Partidele comuniste au apărut abia după 1917, Lenin având un rol esențial în definirea principiilor organizatorice ale acestora. Aceste partide se bazează pe principiul „centralismului democratic”, în fapt pe disciplina și subordonare față de conducerea centralizată, excluzând orice formă de

opoziție. Ele s-au impus ca partide unice, transformându-se în cele din urma în partide-stat, care au exercitat dictatura în numele proletariatului, mai întâi în URSS, apoi în țările din estul europei și de pe alte continente.

În țările occidentale, partidele comuniste au avut o evoluție complexă. Urmând mai întâi linia impusă de Moscova, acestea s-au văzut nevoite să se distanțeze teoretic și practic de aceasta ca urmare a reprimării revoluției ungare, a invaziei din Cehoslovacia și Afghanistan și a conștientizării opiniei publice occidentale față de atrocitățile regimurilor comuniste totalitare. Noua atitudine și-a găsit expresia în ceea ce s-a numit „eurocomunism” - orientare afirmată la sfârșitul anilor '70 prin care se încerca identificarea unei căi proprii de trecere la o nouă societate nu prin revoluție, ci prin reforme într-o perioadă îndelungată. După eșecul comunismului est-european, partidele comuniste occidentale și-au redefinit identitatea, cele mai multe schimbându-și chiar denumirea. Împreună cu Maurice Duverger (1991) putem spune ca anul 1989 marchează sfârșitul schismei începute în 1917, dar care nu duce la dispariția ramurii comuniste a ideologiei socialiste, ci la înlăturarea elementului care a dus la instaurarea totalitarismului în țările din estul Europei: „dictatura bazată pe îmbinarea dintre un partid unic și un colectivism centralizat”.

Fascismul

Fascismul este în egală măsură o ideologie, un sistem politic și o practică socială, care s-a manifestat ca un fenomen complex în spațiul european.

Ca ideologie fascismul respinge valorile liberale ale egalității și guvernarea reprezentativă. În schimb, apelează la regula elitei puternice care întruhidează „voința” națiunii sau „rasa” pe care această elită o definește. Deși fasciștii cheamă toți cetățenii la sacrificiu pentru realizarea unei idei a destinului colectiv, ei vorbesc oamenilor în termeni de superiori și inferiori. Bineînțeles că liderii fasciști sunt „superiori” atât concetățenilor cât și tuturor străinilor. În zilele noastre atitudinile fasciste sunt rareori exprimate deschis deoarece regimurile fasciste majore au fost distruse în cel de-al doilea război mondial. Dar fascismul are mai mult de cât un interes istoric. Fascismul rămâne viu în actele teroriste ale anumitor grupuri extremiste (neofasciste) și în regimurile naționaliste violente din

unele țări în curs de dezvoltare.

Fascismul ne apare având câteva surse pe care se sprijină. Psihologic el apelează la cei care au un simț de inferioritate și insignifianță și care speră să-și ascundă aceste slăbiciuni prin înregimentarea într-un grup social mare și unit. O variantă a acestei abordări găsește suportul puterii fasciste în înstrăinarea și singurătatea pe care mulți oameni o trăiesc în societatea modernă. De asemenea, fascismul a fost considerat o consecință a eșecului liberalismului pentru a rezolva antagonismele adânci dintre clase.

Ideile ce stau în spatele fascismului sunt ușor de identificat, dar mult mai greu de analizat, deoarece ele au fost adaptate la necesitățile mișcării într-o modalitate distorsionată. De exemplu, fascismul a caricaturizat ideile lui Hegel despre stat și națiune ca expresie a rațiunii în istorie, dându-le sensul pervertit al „scopului” și violenței prin care se asigura „armonia”. Hegel a conceput libertatea ca o reconciliere a individului cu statul, dar el nu și-ar fi putut imagina niciodată ce va însemna aceasta sub fascism. O distorsiune similară este prezentă în interpretarea fascistă a lui Friedrich Nietzsche (1844-1900) un filosof german strălucitor, dar bizar. Nietzsche a crezut că civilizația a avansat prin realizările a câtorva individualități mari a căror „voință de putere” poate triumfa peste circumstanțe adverse. Pentru astfel de oameni ideile creștinismului de caritate și egalitate democratică erau incompatibile cu ceea ce distinge individul. Elitismul și ateismul lui Nietzsche au fost adaptate ușor pentru a justifica idealurile fasciste.

Sărăcia doctrinei fasciste este cel mai bine ilustrată de întemeierea acesteia pe falsa doctrină a superiorității rasiale. Fasciștii germani au justificat conducerea lor ca o apărare a superiorității „biologice” a „rasei” ariene. În secolul al XIX-lea ideea a fost o credință comună, în sensul că Europa a fost odată populată de un popor cu o limbă și rădăcină etnică comună. Un francez, contele Arthur Joseph Gobineau (1816-1882) a dezvoltat o teorie a superiorității naturale a „arianului” ale cărui calități au creat o cultură superioară în preistoria omenirii. Adevărul este că arienii nu sunt o rasă; ei niciodată nu au existat în Europa. Arienii au fost identificați în mod ideal cu tipul nordic, adică înalt, blond și cu ochii albaștri. De fapt, germanii înșiși au respins teoria ariană. Dar nașiștii s-au dovedit capabili să dea unor germani un sens fals de mândrie, considerându-se ei înșiși a fi arieni. Mult mai distructiv politic a fost folosirea rasismului arian pentru a justifica practica țăpului ispășitor.

Cele mai multe regimuri fasciste și-au găsit suportul în unele forme ale

țapului ispășitor. La origine, această practică a fost un act religios prin care o comunitate plasează în mod simbolic păcatele sale pe capul unui țap căruia apoi i se dădea drumul în sălbăticie. Acum el este interpretat să însemne blamarea incorectă a unei minorități sau a unui individ pentru problemele trăite de o majoritate. Adesea abstracții de genul „comunism internațional” sau „bancherii capitaliști” au devenit prin convenție „țapi ispășitori”. Naziștii au exploatat preexistența atitudinii antisemite în Germania, să demonstreze rasismul lor și să facă țapi ispășitori populația evreiască. Antisemitismul era larg răspândit în Europa când Hitler a venit la putere în 1933; rădăcinile lui mergeau adânc în iraționalitatea umană și în neîncrederea față de oricare minoritate distinctă. Evreii au fost înfățișați ca responsabili pentru situația economică disperată a Germaniei după primul război mondial. Ura de rasă a lui Hitler a fost folosită să justifice restricțiile împotriva evreilor, dreptul terorii contra acestora și „soluția finală” a genocidului. Naziștii au asasinat 6 milioane de evrei în infamele lagăre de concentrare. Oriunde a fost posibil, naziștii au impus același tratament ȣiganilor, homosexualilor și retardaților (handicapaților) din cauza „inferiorității” lor. Hitler a subordonat statul în numele cauzei „rasei” ariene și a voinței sale; alte regimuri fasciste au glorificat statul mai presus de orice.

Unul dintre aceștia a fost Benito Mussolini (1883-1945) fondator al fascismului. El a inventat cuvântul fascism de la latinescul „fascis” care desemna o legătură de nuielă împrejurul unui ax care simboliza puterea magistraților romani. Prin fascism Mussolini a intenționat să reînvie idealurile Imperiului Roman și să demonstreze puterea unei societăți unificate. Fascismul italian și nazismul au exprimat cel mai direct teoria și politica fascistă. Cele două regimuri au subliniat că trebuie să existe o armonie absolută de interese între diferitele domenii ale societății aflate sub conducerea fascistă. Oamenii de afaceri, muncitorii, tineretul și alte grupuri sociale s-au organizat ca niște extinderi ale partidului fascist. Eliminând compromisurile dintre interese diferite, fascismul a promis o mai mare eficiență guvernării și armonia claselor. De fapt, armonia fascistă a însemnat reprimarea brutală a punctelor de vedere diferite și crearea unui imperiu.

Mussolini a inventat ideea „totalitarismului” ca un stat care „include toate valorile care interpretează, dezvoltă și potențează întreaga viață a oamenilor”. Structura statelor fasciste clasice are după Jeliu Jeleu (1992,

p. 29) următoarele trăsături:

- a. instaurarea prin constrângere a sistemului unipartid sau a „puterii unice” a statului totalitar prin lichidarea celorlalte partide;
- b. contopirea partidului fascist cu statul;
- c. unificarea întregii vieți sociale;
- d. modul autoritar de a gândi;
- e. cultul conducătorului național;
- f. lagărele de concentrare.

Regimul fascist, la fel ca și cel comunist, a comis crime monstruoase fără precedent împotriva cetățenilor lor și a cetățenilor altor țări, care au arătat clar trăsăturile cele mai distructive ale ideologiilor fasciste și comuniste.

Anarhismul și extremismul

Anarhismul presupune eliminarea oricărei forme de guvernare: de fapt, cuvântul anarhism înseamnă „nici o regulă”. Extremismul și anarhismul resping statul deoarece autoritatea sa o consideră imorală și coruptă. Din perspectiva teoriei anarhismului, orice stat este un rău deoarece guvernul său nu numai că violează libertatea naturală, dar împiedică și manifestarea bunătații umane.

Câțiva din cei mai originali gânditori anarhiști au apărut în regimul țarist represiv din Rusia. Marele scriitor Lev Tolstoi (1818-1905) a sprijinit nonviolența și rezistența pasivă ca o soluție individuală de a înfrunța forța și cruzimea guvernării din vremea sa. Alți doi anarhiști ruși, Mihail Bakunin (1814-1876) și prințul Piotr Kropotkin (1842-1921) au întreținut o relație apropiată cu extremiștii moderni și, la fel ca aceștia, ei s-au angajat într-o luptă personală prelungită cu statul. Cei doi au încercat să fondeze organizații secrete, lucru pentru care au fost urmăriți pentru a fi închiși sau exilați. Bakunin a justificat anarhismul prin faptul că indivizii sunt obligați să urmeze numai legile fizice ale naturii și că libertatea adevărată cere înfrângerea legilor impuse de stat sau biserică. La rândul lui, Kropotkin și-a imaginat că anarhismul nu reprezintă o simplă libertate personală, ci libertatea de a organiza societatea în concordanță cu principiul „ajutorului reciproc”. Această idee presupune înlocuirea puterii statului cu organizații voluntare care ar putea fi constituite după necesități. Dacă indivizii ar fi independenți de violența și imoralitatea puterii statului, aceștia ar putea deveni suficient de morali și generoși pentru a coopera

unii cu alții.

Atât anarhismul cât și extremismul, din motive morale, sprijină nesupunerea față de o guvernare injustă. Diferența dintre anarhism și extremism constă în dorința extremiștilor de a fi liberi de orice formă de guvernare.

Anarhismul a fost mai degrabă o mișcare politică ne semnificativă, cu excepții importante în Rusia și Spania. Extremismul are mai mult succes, în special atunci când se afla în spatele unei mari mișcări populare de genul Frontului de Eliberare Națională a Algeriei sau a Partidului Republican Islamic din Iran care a fost condus de ayatollahul Komeiny. Cuvântul „extremist” utilizat în cele două cazuri este derutant pentru că una a fost lupta armată pentru independența Algeriei și alta cea pentru „Reînnoirea Islamului”. Mulți oameni au considerat dorința algerienilor de a fi independenți de colonialismul francez ca justificând recurgerea la violență, dar foarte puțini au fost de acord cu dreptul Iranului de a-și apăra interesele prin acte teroriste, cum ar fi luarea de ostateci.

În mod sigur, cuvântul extremist trebuie folosit cu atenție. Din punctul de vedere al țărilor democratice, multe dintre partidele politice din lume pot fi considerate extremiste deoarece ele au venit la putere prin lupta armată sau prin folosirea violenței asupra opoziției. Cu toate că violența este o realitate în politica multor state, ea nu poate primi circumstanțe atenuante. Un guvern care nu permite existența unei opoziții este la fel de responsabil de violență ca orice partid care luptă împotriva sa. Toate partidele extremiste s-au confruntat cu două mari probleme: (1) Cum poate un mic grup organizat să înfrângă puterea statului? (2) Cum este posibil să câștige sprijinul majorității oamenilor care pot fi ostili sau indiferenți scopurilor grupului respectiv? Scrierile lui Vladimir Ilici Ulianov, bine cunoscut sub numele de Lenin (1870-1924), au avut un rol important pentru obținerea răspunsului la prima întrebare, iar teoriile „iraționalistului” francez George Sorel (1847-1922) au jucat un rol semnificativ pentru răspunsul la cea de-a doua întrebare.

Lenin este considerat cel mai mare revoluționar al Rusiei moderne; el a fondat facțiunea bolșevică a Partidului Social-Democrat din Rusia, devenit mai târziu Partidul Comunist al Uniunii Sovietice și tot el, a condus victoria bolșevismului în timpul revoluției din Rusia în 1917. În principiu, Lenin a fost un teoretician marxist, dar multe partide extremiste au imitat stilul sau de organizare și conducere. Lucrarea lui Lenin, „Ce-i de făcut?”

(1902) a susținut faptul că socialismul în Rusia ar putea fi promovat doar cu ajutorul unui partid unic disciplinat și de dimensiuni mici compus din revoluționari de profesie. Anarhiștii ruși au constituit un asemenea partid pentru a doborî guvernarea țaristă, dar partidul lui Lenin a înțeles că scopul său principal este de a ridica conștiința populară și de a crea o situație favorabilă pentru declanșarea revoluției. Astfel, bolșevicii au devenit avangarda clasei muncitoare, bucurându-se de două avantaje, de obicei necunoscute de partidele extremiste: ei au preluat conducerea revoluției când aceasta se afla în plină desfășurare și au avut deplină încredere în faptul că marxismul era un „ghid” adevărat al istoriei, o știință superioară a societății. Din păcate, aceste avantaje au dat posibilitatea bolșevicilor să ajungă la putere fără sprijinul altor partide din Rusia. Astfel, succesul partidului lui Lenin a pus bazele totalitarismului sovietic.

Extremiștii se străduiesc să-l imite pe Lenin în teorie, dar în practică ei depind de iraționalismul lui Sorel. În comparație cu bolșevicii, extremiștii sunt mai puțin preocupați de adevărul programului lor. Aceștia căuta să creeze o situație revoluționară prin atragerea unui număr mare de susținători. Sorel s-a numărat printre gânditorii care au înțeles că sprijinul popular al unei ideologii depinde mai mult de sentimentele decât de adevărul unei idei. De exemplu, Sorel s-a îndoit de faptul că socialismul este o consecință a colapsului capitalismului. Sorel nu a avut încredere în partidele politice și nici în conducerea lor; în schimb el a văzut idealul cooperării la locul de muncă ca reprezentând baza socialismului. Amestecul de anarhism și marxism al lui Sorel este cunoscut sub denumirea de sindicalism, numit astfel după micile uniuni descentralizate din Franța secolului al XIX-lea. Destui oameni au fost de acord cu Sorel că socialismul adevărat poate fi realizat numai dacă puterea politică se găsește la nivelul acestor uniuni. Oricum, extremiștii au „demonstrat” corectitudinea ideilor lui Sorel cu privire la importanța iraționalității în politică și în special al violenței pentru că după ei numai violența ar putea crea o conștiință revoluționară adevărată.

Concluzii

În pofida unor păreri, ideologiile și doctrinele politice sunt încă de actualitate. Foarte mulți oameni se atașează acestora, după cum multe partide își definesc activitatea și programul lor în raport cu anumite doctrine și ideologii.

Deși fascismul a fost înfrânt și discreditat, el a reapărut sub forma

„neofascismului” reprezentat de mici grupuri conspirative cât și de anumite grupări politice care exploatează unele prejudecăți și temeri ale populației cum sunt: prejudecățile rasiale, ostilitatea față de imigranți, frustrațiile resimțite în perioadele de recesiune.

Multe mișcări naționaliste violente continuă să provoace formele de guvernare existente, așa cum este Armata Republicană Irlandeză (I.R.A.), iar altele să acționeze cu mijloace teroriste așa cum sunt organizațiile ISIS, HAMAS, AL-FATAH - ramurile radicale ale Organizației pentru Eliberarea Palestinei (O.E.P.) Acestea sunt organizații teroriste deoarece practicilor lor violente le cad victime oameni nevinovați. Gândirea politică a mișcărilor extremiste se distinge prin trei aspecte:

1. disprețul pentru autoritatea de drept;
2. apartenența la organizații conspirative;
3. atașamentul pentru acțiuni politice simbolice sau iraționale pentru a câștiga sprijinul oamenilor.

Uneori folosirea violenței în scopuri politice este justificată de organizațiile teroriste prin faptul că acțiunea acestora se face în numele unor grupări religioase sau naționaliste mari, așa cum s-a întâmplat cu mai mulți ani în urmă în Algeria și Irak.

În sfârșit, chiar dacă doctrinele și ideologiile nu reprezintă cel mai important lucru în viața social-politică, acestea afectează comportamentul oamenilor dintr-o țară sau alta, naționalismul fiind un exemplu edificator în acest sens.

Capitolul 3

Socializarea politică, opinia publică și comportamentul electoral

ALEGERI procedeu de desemnare a unor persoane ca reprezentante ale unei colectivități.

ATITUDINI POLITICE un ansamblu de convingeri ale unei persoane care o fac să răspundă într-un anumit fel la un subiect, situație sau eveniment de natură politică (lider, idei, instituții etc.).

COMPORTAMENT ELECTORAL modul în care oamenii au tendința să voteze la alegeri și motivele pentru care votează în acest fel.

COMPORTAMENT POLITIC gânduri și acțiuni umane legate de procesul de guvernare.

COMUNICARE POLITICĂ transmiterea de sens relevant funcționării sistemului politic.

CULTURA POLITICĂ convingerile, sentimentele și orientările evaluative, precum și ansamblul modelelor de comportament însușite și transmise social, ce caracterizează politica unei societăți.

DIRECȚIA OPINIEI PUBLICE susținerea sau împotrivirea individuală față de o problemă particulară, o politică publică, un candidat sau o acțiune politică.

EȘANTION un număr mai mic de elemente, selectate dintr-un grup de dimensiuni mari, pentru a încerca aprecierea întregului grup pe baza caracteristicilor eșantionului.

INTENSITATEA OPINIEI PUBLICE puterea cu care este susținută o opinie.

OPINIE PUBLICĂ agregarea atitudinilor și credințelor individuale cu privire la fenomenul politic; în general, convingerile și atitudinile oamenilor în ceea ce privește un subiect social.

SOCIALIZAREA POLITICĂ procesul prin care atitudinile, convingerile și valorile politice sunt dobândite de individ și comunitate.

SONDAJE DE OPINIE încercări științifice de a măsura atitudinile publice prin examinarea unui eșantion de oameni referitor la opiniile lor.

STATUS SOCIO-ECONOMIC o caracteristică a individului conținând nivelul educațional, nivelul venitului și ocupația.

STABILITATEA OPINIEI PUBLICE tendința opiniei publice de a se schimba sau de a rămâne constantă.

Guvernarea democratică se bazează pe un electorat activ și rațional, care nu numai că are capacitatea, dar este și interesat să participe la guvernare. Mecanismul participării include alegeri libere, partide politice și grupuri de interes. Oamenii din domeniul științei politice sunt interesați cum și de ce indivizii și grupurile sociale devin implicați în procesul politic. Aceștia caută să discearnă factorii care determină participarea acestora la viața politică și mecanismele prin care se realizează acest lucru.

Socializarea politică

Cu toate că sistemele politice diferă în multe privințe unele de altele, există anumite procese și trăsături care se găsesc în toate societățile. Printre cele mai importante sunt căile prin care legile sunt promulgate de către corpurile legislative și sunt aplicate apoi de instituțiile executive și de instanțele judecătorești. Aceste procese sunt bine cunoscute deoarece sunt instituționalizate. Există însă alte procese care nu sunt legate direct de guvernare și, prin urmare, sunt mai puțin cunoscute. Este vorba mai ales de procesul de socializare prin care cultura politică a unei țări este păstrată și transmisă din generație în generație.

Din perspectiva societății, socializarea politică este mijlocul prin care este menținută sau schimbată cultura politică... Se consideră că socializarea politică reprezintă un determinant-cheie al comportamentului politic al oamenilor. (Jack C. Plano, Robert E. Riggs, Helenan S. Robin, 1993, p. 140-141)

Spusele de mai sus evidențiază relația directă dintre cultura politică și socializarea politică, care are un impact semnificativ asupra comportamentului politic al membrilor societății. Dezvoltăm în continuare acest proces social important.

Cultura politică cuprinde convingerile, sentimentele și orientările evaluative, precum și ansamblul modelelor de comportament însușite și transmise social ce caracterizează politica unei societăți. Toate acestea influențează profund opiniile individului în cadrul comunității sale, arată semnificația și îndatoririle lui în calitate de cetățean și totodată îi dă posibilitatea să înțeleagă trecutul, prezentul și viitorul națiunii sale. Glenda Patrick (1976) oferă o definiție „obiectivă” mai clară acestui concept în sensul că aceasta oferă o posibilitate ridicată de operaționalizare pentru cercetarea empirică:

Cultura politică se referă la modelul specific al standardelor autoritare care precizează sfera comportamentului acceptabil pentru participanții oricărui sistem politic; ea constă în întreaga serie de convingeri și de idei despre structura autorității, normele (regulile și legile), valorile (scopurile și obiectivele) și simbolurile cuprinse în constituția formală sau care sălășluiesc într-un grup de obiceiuri și deprinderi neformale a căror încălcare reamintește sancțiunea autoritară.

Oamenii din domeniu sunt preocupați de procesul prin care indivizii și grupurile sociale preiau selectiv și asimilează cultura politică, acceptă și interiorizează normele și valorile politice, rolurile și modelele de comportament politic. Aceștia definesc ***socializarea politică** ca procesul prin care indivizii învață trăsăturile sistemului politic și conținutul culturii politice în care sunt integrați*. Prin acest proces aceștia dobândesc valori și convingeri, își formează atitudini caracteristice față de viața politică.

Socializarea politică începe în copilărie și se continuă întreaga viață. Aceasta poate lua forma unei transmisii manifestate evident, a unei comunicări deschise a informațiilor, valorilor, sentimentelor cu privire la faptele politice. După cum, socializarea poate fi latentă sau indirectă constând în transmiterea unor atitudini nonpolitice care afectează opiniile cu privire la roluri și fapte asemănătoare în sistemul politic.

Există deosebiri între procesul de socializare politică a copiilor și a adulților. Socializarea politică a copiilor presupune însușirea de către aceștia a unor cunoștințe, valori, norme, atitudini, convingeri cu privire la sistemul politic în care trăiesc. Socializarea politică a adulților este atât un proces dinamic de desocializare și resocializare, de renunțare la vechile norme, valori și roluri politice și însușire a altora noi, cât și un proces de menținere a schemei de legitimitate existente, a atitudinilor anterioare. Se poate întâmpla ca noile elemente cognitive, afective, evaluative și atitudinale să intre în conflict cu cele vechi, iar socializarea să dureze o perioadă mai îndelungată. Procesul de resocializare se poate datora unor evenimente care marchează o societate, modificând modul de gândire al indivizilor asupra politicului sau poate fi inițiat de schimbarea rolului social sau politic al individului. Amândouă aceste aspecte evidențiate se manifestă persistent la membrii societății românești la fel ca și la toți oamenii din societățile aflate în tranziție.

Socializarea politică explică diferențele existente în felul în care oamenii din diferite națiuni gândesc și simt politicul, precum și diferențele

dintre grupurile sociale și politice din aceeași țară în privința receptării politicului.

Trebuie să mai avem în vedere că evenimentele istorice din sistemul politic pot cere schimbări în cultura politică, acestea nefiind conforme cu procesele de socializare trecute sau prezente. Deoarece procesul de socializare nu se schimbă la fel de repede ca procesul politic, pot apărea, în sistemele politice dinamice, anumite tensiuni și instabilitate. Spre exemplu, în cazul unei schimbări bruște de regim politic, transmiterea valorilor aprobate și acceptate, odinioară, la anumite niveluri, poate fi destabilizatoare pentru noul regim. Chiar și în cazul reproducerii culturii politice, acest proces nu duce automat la stabilitate, dacă această cultură politică este slab adaptată noilor cerințe ale sistemului politic.

Socializarea politică în general, ca și educația civică a tinerilor în special, decurge direct din cultura politică dominantă și rolul lor în societate este de a cultiva în rândurile populației acele norme, valori și standarde autoritare culturii politice naționale. În fond, democrația sănătoasă depinde în mare măsură de formarea unei culturi civice democratice, care se referă la „capacitatea, practicile și normele ce definesc capacitatea unui popor de a se autoguverna”. Dar este bine știut că nimeni nu s-a născut cu o cultură politică imprimată pe creier, după cum nici un popor nu s-a născut cu opiniile politice pe deplin formate. Adulții și copiii învață cultura politică de la alți adulți, de la părinții lor și de la oamenii de aceeași vârstă. Ca parte a acestui proces de învățare, adulții și copiii își formează opiniile politice care reflectă maniera în care aceștia s-ar putea angaja în viața politică.

Trebuie să remarcăm că socializarea politică conține un set larg de procese, iar drept consecință a acestui lucru, politologii au dezvoltat un număr de teorii - biopoliticii, dezvoltării cognitive, transferul interpersonal, acumulării etc. -, care încearcă să explice cum se produce socializarea politică. Vom prezenta succint esența acestui proces, factorii ce concură la realizarea lui și implicațiile sale sociale, fără a aborda în mod expres o teorie sau alta.

Așa cum am spus, procesul de socializare politică este un proces de învățare care se desfășoară în contextul unei culturi politice dinamice. Cultura politică dă un sens al comunității, un înțeles al identității sale. Când întrebăm „Cine ești tu”, cei mai mulți oameni pot răspunde „Sunt român”, „Sunt american”, „Sunt rus”. Aceste răspunsuri arată că oamenii au acceptat că o parte a identității lor este politică, la care adaugă

sentimentul național și patriotic. Aici menționăm că așa cum pentru o societate democratică, valorile individualismului economic și ale economiei de piață influențează modul de gândire al unui număr mare de oameni, tot așa într-o societate comunistă, concepțiile privind economia centralizată și rolul conducător al partidului unic își pun pecetea asupra gândirii și mentalității unei bune părți din populație. Iată o idee utilă pentru înțelegerea perioadei de tranziție pe care o străbate țara noastră. Dar în ciuda diferențelor de valori pe care le-am menționat, procesul de socializare politică este în principal asemănător.

Cultura politică este întărită printr-o serie de simboluri și valori specifice fiecărui regim politic. Regina Elisabeta este un simbol al unității naționale în marea Britanie. Francezii celebrează Ziua Bastiliei cu aceleași sentimente exprimate ca și americanii pe 4 Iulie sau românii pe 1 Decembrie. Ziua de 1 Mai în fostele țări comuniste era o zi de mare pompă, parăzi și ceremonii. Fiecare națiune folosește sărbătoarea națională ca un ritual al întăririi sentimentelor patriotice și al originii comune. Drapelele și însemnele naționale readuc în atenția oamenilor tradițiile lor istorice, iar monumente din multe orașe ale lumii asigură perenitatea eroilor naționali.

În sfârșit, cultura politică legitimează mijloacele, obiectivele și metodele activității politice. Spre exemplu, alegerile, activitatea partidelor și a grupurilor de interes etc. sunt legitime în țările democratice, spre deosebire de țările nedemocrate unde primesc legitimitate alte forme de manifestare politică, în principiu exprimarea atașamentului pentru partidul unic conducător și liderul acestuia.

Etapale și agenții socializării

Copilăria În perioada copilăriei primii agenți ai socializării sunt familia și școala. Acestea pun bazele formării atitudinii persoanei în domeniul politic. Familia, în special părinții, formează într-o mare măsură concepțiile și atitudinile politice ale copiilor. Clasa socială, educația, religia, rădăcinile etnice, venitul și ocupația părinților joacă un rol foarte important în felul în care un copil învață să perceapă sistemul politic.

Familia adoptă o anumită atitudine politică în raport cu profesia, educația și problemele economice, lucru ce se răsfrânge și asupra copilului. Unii politologi au arătat că este o corelație directă între ocupația părinților și atitudinea copiilor referitoare la muncă, lumea afacerilor sau

participarea guvernului în economie. În mod frecvent copiii reflectă gândirea părinților referitoare la aceste probleme. Cercetătorii din domeniul științei politice au stabilit că alegătorii care sprijină un partid ca urmare a educației primite în familie sunt mai fermi și mai consecvenți în a face acest lucru, spre deosebire de cei care renunță la preferința familiei. Putem spune că familia reprezintă o forță pentru stabilitatea politică. Mai mult decât atât, familia joacă un rol important în determinarea cetățenilor de a se implica în politică sau a rămâne inactivi.

Activitatea și comportamentul politic pot, de asemenea, să fie determinate de educația primită în școală, care derivă în largă măsură din ocupația și venitul părinților. Astfel, calitatea școlii pe care o urmează un copil este condiționată uneori și de venitul părinților. În școală, profesorii joacă un rol important în procesul de socializare deoarece aceștia nu pot evita transmiterea unor valori elevilor și studenților.

Adolescența Începând cu vârsta de 10 ani, colegii de școală dețin o pondere importantă în procesul de socializare. Concepțiile adoptate sub influența părinților și a profesorilor din școală nu dispar, dar încep să fie supuse unei analize critice. Colectivul în care trăiește tânărul îl ajută în devenirea sa ca persoană independentă. Ca o consecință, tinerii de aceeași vârstă pot avea un anumit impact asupra convingerilor și orientărilor politice ale persoanei în formare. Asocierea strânsă, interesele similare și sentimentul camaraderiei în anii adolescenței, îi întăresc unii pe alții, le dă identitatea generației care se formează. Impactul asupra tinerilor americani a evenimentelor politice petrecute în Statele Unite în anii 60-70, la fel ca și mișcările din Franța din mai 1968 în care tinerii din această țară au jucat un rol major precum și prezența tinerilor români la evenimentelor din decembrie 1989 și din anii imediat următori, toate acestea au marcat profund înțelegerile și atitudinile politice ale tinerilor. Aceasta demonstrează că în perioade de schimbare rapidă sau instabilitate, atitudinile politice ale adolescenților și tinerilor pot diferi substanțial de valorile părinților acestora.

Mass-media joacă un rol important în procesul socializării din anii adolescenței. Foarte multe țări au recunoscut impactul acesteia asupra tinerilor și au creat programe de radio și televiziune, precum și diverse publicații destinate special acestora.

Maturitatea Adolescența și cu atât mai mult maturitatea, scot în evidență contradicția între ce se învață în primele etape ale socializării și dezamăgirea provocată de experiențele de viață, care nu concordă cu

imaginea ideală a mediului politic. Adolescenții și tinerii adulți, pot privi chiar cinic la idealurile de genul egalității șanselor în obținerea unei slujbe, atâta timp cât o națiune, fie ea Marea Britanie, Polonia sau România, continuă să aibă o rată a șomajului ridicată, astfel încât acțiunile guvernului sunt privite fie ca ineficiente fie ca îndreptate spre alte scopuri și interese.

Mass-media continuă să joace un rol important în procesul de socializare a adulților. Deoarece aceasta, în mod special televiziunea, reprezintă de multe ori singura sursă de știri pentru majoritatea indivizilor, prezența informațiilor politice sau sociale în mass-media poate avea efecte profunde. Incapacitatea publicului de a verifica buletinele de știri îi poate determina pe oameni să devină vulnerabili la propagandă. În sondajele de opinie din țările dezvoltate se relevă că doi din trei adulți, au ca principală sursă de informare emisiunile televizate și că numai sub 50 de procente dintre aceștia spun că presa reprezintă sursa majoră de obținere a știrilor.

De asemenea, în campaniile electorale, televiziunea joacă un rol important pentru a convinge pe cei indeciși să se hotărască asupra opțiunilor în alegeri. Nu există prea multe dubii că televiziunea, împreună cu alte forme de comunicare în masă, a schimbat centrul campaniilor politice de la esență la imaginea aparentă și personalitatea candidaților. Mass-media permite candidaților să comunice direct cu toți cei care votează, iar politicienii care au abilitatea de a proiecta o imagine pozitivă prin canalele TV au un avantaj imens.

Poate cel mai controversat efect al publicității prin mass-media se află în politică. Spre deosebire de produsele de vânzare aflate în competiție, candidații politici nu sunt de obicei asemănători; campaniile lor publicitare ascund diferențe importante în spatele zâmbetelor și sloganurilor electorale. Afirmațiile politice nu sunt supuse unei reguli precum afirmațiile despre un produs. Nici o lege nu interzice nici măcar cele mai mari minciuni politice.

Importanța mass-mediei a fost recunoscută și în regimurile nedemocrate. Toate țările cu asemenea regimuri politice aplică reguli stricte asupra presei, televiziunii și radioului prin măsuri de control și cenzură. În acest fel se realizează manipularea acestui factor important în procesul de socializare politică. Controlul asupra mass-mediei și în special a televiziunii rămâne în continuare o problemă deschisă în țările din fostul sistem comunist, unde încă nu s-a instaurat o concepție și practică

democrată suficient de bine definită față de mijloacele de comunicare în masă.

Locul de muncă constituie un alt factor care influențează procesul de socializare a adulților. Având în vedere că adulții își petrec o mare parte din timpul lor la serviciu, colegii de muncă pot exercita o anumită influență asupra convingerilor politice ale acestora. Guvernele din țările comuniste și-au dat seama de faptul că locul de muncă este un spațiu prielnic de a continua îndoctrinarea politică și de aceea au practicat ce s-a numit la noi pregătire politico-ideologică. Dar există o deosebire netă între această influențare deliberată a convingerilor politice ale individului și efectele unei conversații degajate la locul de muncă pe marginea unui eveniment politic, așa cum se întâmplă în societățile democratice.

Implicațiile socializării politice

Natura socializării politice asigură un anumit nivel al suportului pentru sistemul politic existent. În principal, procesul de socializare al copiilor de către părinți și profesori consolidează cultura politică, sentimentele naționale și patriotice. Atât regimurile democratice cât și cele nedemocratice, folosesc școlile ca instrument al socializării politice. De asemenea, pentru cultivarea atitudinilor politice servesc sărbătorile naționale, celebrarea evenimentelor importante, aniversarea unor figuri remarcabile de oameni politici, însușirea istoriei naționale ș.a. În acest mod, sistemele politice din întreaga lume asigură un nivel înalt al sprijinului pentru regimul existent.

Deși nu este îndrumat direct de guvern, procesul de socializare din țările democratice construiește suportul politic într-un mod mult mai subtil decât în țările nedemocratice, unde avem de-a face cu o acțiune persuasivă de ideologizare. În ciuda acestor diferențe, rezultatele atât pentru țările nedemocratice cât și pentru cele democratice, par relativ comparabile. Lucrul acesta este argumentat de faptul că în absența schimbărilor politice semnificative, cei mai mulți adulți vor susține numai schimbări modeste în structura sistemului politic existent cât și în esența politicii publice ce rezultă din acesta. Totodată, procesele de socializare politică construiesc suportul pentru valorile și atitudinile existente. Nu este întâmplător faptul că Platon și Rousseau care au dorit să facă schimbări mari în sistemul politic, s-au văzut siliți să încerce îndepărtarea indivizilor de cultura politică existentă. Ei și-au dat seama că înclinațiile puternice ale oamenilor către statu-quo se datorau socializării politice. De aceea, au recunoscut că

schimbarea pe care intenționau să o facă ar fi avut probabilitate mai mare de a înregistra succes dacă ar fi putut crea o cultură politică absolut nouă.

În ceea ce privește impactul socializării întemeiată pe ideologie, aceasta pare deosebit de vulnerabilă la evenimentele și experiențele politice. Pe termen lung, procesele de socializare sprijină ideologia dominantă, dar schimbările politice care se produc în mod inevitabil, pot detrona o ideologie inflexibilă. Acest lucru s-a întâmplat în fostele țări comuniste din centrul și estul Europei și bineînțeles în Rusia, unde socializarea politică s-a bazat pe ideologia marxist-leninistă.

Procesul socializării politice are un efect pronunțat asupra participării la viața politică. Dar implicarea în treburile politice este direct legată de statusul socio-economic. Acei indivizi care se bucură de un status ridicat, tind să aibă un nivel de participare politică mult mai înaltă decât cei cu un status socio-economic scăzut. Astfel, copiii părinților care au un venit scăzut, trec printr-un proces de socializare politică care își pune amprenta asupra gradului lor de participare politică, deoarece starea lor economică nu-i încurajează să caute să se implice în acțiuni politice. Pe de altă parte, copiii ce provin din familii cu venit mai mare, înțeleg valoarea acțiunilor politice și sunt încurajați să participe la viața politică. Studiile efectuate în unele țări au arătat că convingerile politice ale celor dezavantajați sunt diferite de ale celor prosperi din punct de vedere economic. Americanul Oscar Lewis (1961) pe baza studiilor asupra săracilor din mediul urban din Mexico și Puerto Rico a scris o lucrare devenită clasică despre „cultura sărăciei” care generează oamenilor sentimente de neputință față de propria viață și resentimente împotriva tuturor instituțiilor politice. La nivelul comunității se remarcă la oamenii săraci lipsa unei participări și integrări efective în instituțiile majore ale societății. Săracii din mediul urban analizați de Lewis nu sunt de regulă membri ai sindicatelor, partidelor politice, diferitelor asociații. Pentru mulți dintre ei, familia reprezintă singura instituție în care aceștia participă.

Opinia publică

Un mod distinct al participării politice este exprimarea opiniei despre o problemă politică. Ea este cunoscută sub numele de *opinie publică* și reprezintă o combinație a atitudinilor și convingerilor indivizilor împărtășite de unele părți ale comunității, care exprimă în scris sau oral

atitudinile acestora despre problemele politice. Opinia politică este o forță vitală a participării politice într-o democrație și ea se face cunoscută prin tipuri variate ale activităților grupurilor de interes ca lobbying, propaganda de masă, suportul electoral pentru un candidat sau un partid ori prin sprijinul sau opoziția față de politica publică existentă sau potențială.

Opinia publică are trei caracteristici principale. Prima, opinia publică are un anumit grad de **stabilitate**. Unele opinii se schimbă foarte puțin și astfel sunt foarte stabile; sprijinul pentru un partid politic este un exemplu de set stabil de opinii. Altele sunt mai ușor supuse schimbării. Astfel, dacă o persoană își schimbă slujba, se mută în altă parte a țării unde câștigă mai mult, atitudinile politice ale acelei persoane foarte probabil că se vor schimba. Însă alte opinii sunt așa de temeinice că oamenii realizează cu greu tăria acestora. Printre acestea amintim atitudinile față de națiune, de sistemul economic sau de relațiile interetnice care sunt atât de înrădăcinate încât cu greu un individ le conștientizează.

A doua caracteristică a opiniei publice este **intensitatea**. Aceasta exprimă tăria cu care o opinie este susținută. De exemplu, în Polonia, curentul de opinie care a sprijinit sindicatul liber Solidaritatea - scos în afara legii în toamna lui 1982 - a făcut ca mulți polonezi prin exprimarea opoziției față de acțiunea guvernului să riște să fie arestați sau să-și piardă locul de muncă. În general vorbind, politicienii preferă să sprijine politica publică care nu este subiectul unor puncte de vedere intens susținute. Datorită acestui lucru sunt voci critice care îi califică pe aceștia ca politicieni oportuniști, deoarece își definesc poziția lor politică conform opiniei publice.

A treia caracteristică a opiniei publice este **direcția**, care arată susținerea sau împotrivirea față de un candidat, acțiune sau poziție politică. Aici remarcăm faptul că o opinie susținută sau exprimată este activă, se manifestă, în timp ce predispoziția de a reacționa într-un fel anume de îndată ce apare o problemă, reprezintă o opinie latentă. Spre exemplu, oamenii odată cu înaintarea în vârstă vor manifesta cu siguranță atitudini față de asigurările sociale, asistența medicală și alte programe care vizează generația a treia. Astfel, orice împotrivire la aceste programe, va declanșa o opoziție puternică din partea acestui segment social. Dar acești oameni până nu s-au apropiat de această etapă de vârstă sau pur și simplu să facă parte efectiv din ea, de obicei aveau asemenea atitudini numai în stare latentă. Atunci este de înțeles că atitudinile unei persoane în etate cu siguranță se vor îndrepta în direcția sprijinului imprimat

conștient pentru problemele care vizează viața bătrânilor.

Dezvoltarea opiniei publice

Opinia publică nu este un întreg omogen, ci un agregat de opinii numeroase, în general diverse, personale. În plus, nu există un singur public pentru toate subiectele; fiecare public din numeroasele posibile constă din oameni preocupați de o anumită problemă. Fiecare public dat poate cuprinde numeroase subpublicuri, fiecare cu opinii diferite despre subiect.

În general, opinia publică se dezvoltă ca urmare a trei factori principali. Primul, îl reprezintă *percepțiile individuale* care influențează modul în care se formează opinia publică. Dacă o persoană are un nivel de înțelegere înalt al problemelor politice, aceasta este predispusă să-și formeze opinii publice mult mai ușor decât o persoană cu un nivel de înțelegere scăzut în acest domeniu. Mai mult decât atât, un individ interesat de o anumită problemă e foarte probabil să perceapă și să rețină informațiile care se potrivesc cu atitudinile lui politice. Cu alte cuvinte se realizează o percepție „selectivă” în reținerea informațiilor, fapt ce conduce la întărirea setului existent al opiniilor politice, decât să se producă schimbări în concepții și atitudini. Al doilea factor al dezvoltării opiniei publice este *afilierea individului la grup*. Dacă o persoană este membru al unui grup politic coeziv, acel individ va fi serios influențat de atitudinile politice ale grupului său. Al treilea factor în dezvoltarea opiniei publice este *sursa de informații*. Comunicarea în politică are un caracter specific. Ea asigură „transmiterea de sens relevant funcționării sistemului politic” și „se întâlnește în orice ambient social de la discuții față în față până la camerele parlamentare” (Jack C. Plano, Robert E. Riggs, Helenan S. Robin, 1993, p. 37-39) Interpretând societatea ca un întreg, analiștii opiniei publice disting publicul de masă, care este prost informat și puțin preocupat, spre deosebire de publicul atent, conștient de subiectele semnificative. Unii specialiști vorbesc chiar de un public informat și mai puțin numeros, care este atât conștient cât și instruit.

Potrivit unor teoreticieni așa cum sunt Elihu Katz și Paul Lazarsfeld, informațiile privitoare la subiectele publice se mișcă într-un flux cu două trepte, de la creatorii de opinie care au acces la mass-media, la liderii de opinie sau purtătorii de opinie de la toate nivelurile sociale, care transmit prin contact personal cuvântul unui public larg. În acest sens, cei doi au

conceput un model care sugerează că: (1) mesajele mass-media ajung în mod indirect la publicul larg, adică acestea sunt mediate prin influența relațiilor interumane; (2) cunoștințele și diseminarea conținutului media adesea sunt transformate în influență personală și, (3) comunicarea de masă poate fi tratată în conexiune cu sistemele de comunicare interpersonală.

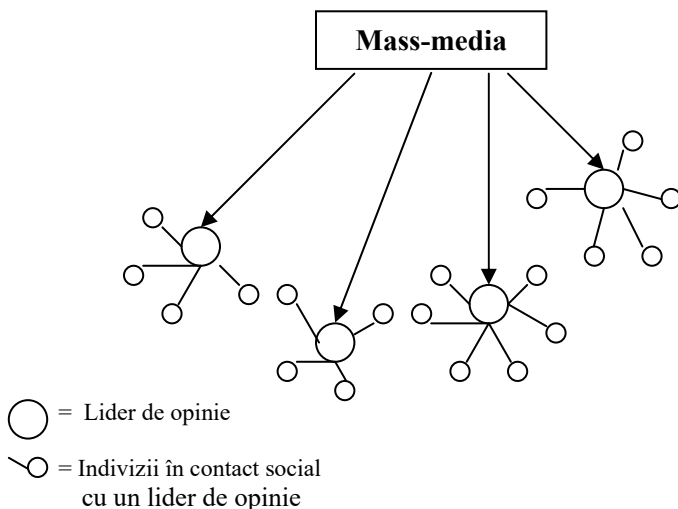

Figura 3. 1 Modelul transiterii informației în două trepte

Potrivit modelului din figura 3.1, liderul de opinie va funcționa adesea ca interpret și mediator între media și individ. Informația mediată va fi răspândită în rețeaua interpersonală din jurul liderului. Există argumente că de fapt sunt mai mult de două trepte în acest proces și de aceea a fost propus un model de transmitere (curgere) a informației cu etape multiple.

Măsurarea opiniei publice

Măsurarea opiniei publice este un fenomen obișnuit în țările democratice. Sondajele politice au devenit un element suplimentar de informare a cetățenilor și a factorilor politici, dar aceștia trebuie să știe să le interpreteze, golindu-le astfel de orice putere magică.

Cu toate că măsurarea opiniei publice este o inovație relativ recentă, profesioniștii sondajelor de opinie și cercetătorii din domeniul științelor

sociale sunt acum stăpâni pe metode care reduc marja de eroare sub trei procente. În esență, aceste metode garantează că un eșantion, adică o parte din populație, devine reprezentativ pentru întreg.

Dar, sondajele au și ele limitele lor și, încă mai mult, interpretarea acestora. Cel mai important lucru este ca chestionarul să fie bine conceput; întrebările să fie clare, formulate într-un vocabular pe înțelesul tuturor pentru că se știe că cuvintele nu sunt neutre. Chiar și ordinea întrebărilor influențează răspunsurile. În ce privește interpretarea sondajelor și incertitudinile pe care le generează, în primul rând trebuie să avem în vedere că sondajul este valabil pentru un moment dat, acesta neavând, a priori, nici o valoare predictivă. Pe de altă parte, chestionarul nu îi acordă celui întrebat timp de gândire, răgaz să se concentreze asupra întrebării; s-ar putea ca, după câteva zile, răspunsurile să fie altele; acest lucru este valabil în special pentru sondajele electorale care se desfășoară în afara vastului schimb de informații și de argumente pe care îl reprezintă o campanie electorală. În fine, răspunsul la un sondaj este o atitudine eminamente pasivă, în funcție de care nu se poate aprecia un comportament efectiv. Răspunsul la întrebarea: „Sunteți mulțumit de X ...?” nu are nimic comun cu votul. Pe de o parte este vorba de o atitudine verbală, iar pe de cealaltă parte de un act politic. Și mai imprecisă este operația care constă în a da preferințele drept intenții de vot, răspunsuri care sunt din partea celor sondați, doar pronosticuri. Or se poate foarte bine, chiar dacă ai intenția să îl votezi pe X, să pronostichezi victoria lui Y.

Pentru a folosi sondajele în mod corect trebuie să reținem faptul că acestea exprimă numai și numai: a) structurile de opinie; b) care se manifestă; c) la un moment dat. Într-adevăr, (a) opinia nu este niciodată unanimă și (b) sondajul nu ține seama decât de cei care au dat un răspuns. În aceste condiții, interesul unui sondaj, cel puțin atunci când este din punct de vedere tehnic bine făcut, constă exact în contrariul a ceea ce reprezintă atracția lui spectaculoasă; nu în datele imediate, ci dimpotrivă în indicația cu privire la o evoluție; nu în dezvoltări masive asupra a ceea ce gândește opinia publică, ci în studiul amănunțit al structurilor segmentate ale unor opinii publice eterogene.

În ce privește influența directă și imediată a sondajelor asupra consultărilor electorale, aceasta nu poate fi demonstrată (nici prin sondaje!). Numărul celor care, informați despre sondaj au tendința să „sară

în ajutorul victoriei”, pare să fie compensat de a celor care se mobilizează în favoarea candidaților dați învinși. Categoria cea mai influențată de către sondaje pare a fi în principal cea a oamenilor politici. Sondajele dau posibilitatea politicianilor să folosească un instrument în încercarea lor de a reduce nesiguranța, ocolind chestiunile explozive, problemele spinoase sau politicile controversate.

În general, se pune întrebarea ce influență are presa scrisă și audiovizuală, precum și sondajele asupra deciziei de vot a cetățenilor. Se pare că, de obicei, există tendința de a o supraestima. Dar, cititor, ascultător sau spectator, cetățeanul are tendința să își drămuiească încrederea în funcție de organul său de presă. Oricum, dacă o democrație are nevoie de o presă liberă, slujită de ziariști care să știe să se folosească de libertatea lor, ea are nevoie, în aceeași măsură, și de cititori exigenți.

O altă întrebare importantă este cum cei aleși răspund corespunzător opiniei publice. Într-o democrație, trebuie ca liderii să urmeze întotdeauna opinia publică? În fața unei opinii publice adverse, cât de mult pot liderii democrați să persiste în a înfăptui programele și deciziile lor politice? Cât de departe poate ajunge puterea legitimă în efortul ei de a modela opinia publică? Acestea și alte tipuri similare de întrebări nu au răspuns ușor și totuși politicienii de la putere sau din opoziție, cât și publicul însuși, trebuie să se lupte cu ele. La toate acestea se adaugă o aparentă neputință a factorilor politici de a folosi mijloacele la dispoziție pentru a îmbunătăți nivelul de participare politică. Acest lucru iese la iveală în sondajele de opinie unde, la multe probleme de importanță critică, un număr destul de mare de oameni răspund cu „Nu știu”.

Comportamentul electoral

Alegerile sunt instituția primordială a democrațiilor reprezentative pentru că într-un sistem democratic puterea guvernului provine numai de la acordul celor guvernați. Principalul mecanism de transpunere a acestui acord în puterea guvernamentală sunt alegerile libere și echitabile. Datorită acestui lucru alegerile reprezintă principala formă de participare politică a cetățenilor, iar în ochii conștiinței colective ele sunt criteriul principal al democrației politice. Dreptul de vot este un atribut esențial al cetățeanului, iar exercitarea lui are mai multe semnificații: el nu este doar alegerea de reprezentanți (ori, în cazul unui referendum, aprobarea sau respingerea unei reforme instituționale), ci și răspunsul la o politică,

aprobarea sau dezavuarea unei echipe sau pur și simplu reacția la o conjunctură specifică.

Studiind comportamentul electoral, știința politică arată ponderea influențelor multiple care-l copleșesc pe cetățeanul alegător. În acest sens, a pus în evidență trei factori de o importanță fundamentală.

Cercetările recente privind comportamentul la vot indică faptul că **identificarea cu un partid** reprezintă primul factor și cel mai important în determinarea alegătorilor. Spre exemplu, numeroase studii au arătat că în S.U.A. între jumătate și trei pătrimi din alegători se află în această situație. Deoarece cei care se identifică mai puternic cu un partid vor vota cu siguranță, atunci afilierea la un partid este cea mai importantă predicție pentru comportamentul cetățeanului pe timpul votării, indiferent ce fel de alegeri au loc (parlamentare, prezidențiale, locale).

Al doilea factor care influențează comportamentul în alegeri - în condițiile în care există o slabă identificare cu un partid - îl reprezintă **orientarea către anumiți candidați**. Bineînțeles că și acest factor este un prevestitor puternic al comportamentului electoral al indivizilor.

Cel de-al treilea factor care intră în discuție când studiem comportamentul electoral, îl reprezintă **atitudinile referitoare la diferite probleme ale vieții economice și sociale**. În mod obișnuit, acest factor este cel mai puțin eficace în procesul de previziune a direcției voturilor cetățenilor. Atâta timp cât încrederea în partide scade și pe scena electorală nu sunt personalități puternice, programele electorale ale partidelor pot deveni mai importante. Dezbaterile televizate rareori transmit programele politice ale partidelor într-o formă lesne de înțeles, dar în cele din urmă permit alegătorilor să vadă dincolo de imaginea proiectată și să obțină numeroase sugestii despre programele și pozițiile candidaților.

Alegerile oferă oamenilor oportunitatea de a se angaja în autoguvernarea democratică. Prin vot, cetățenii manifestă sprijinul sau opoziția lor față de regimul curent. Partidele aflate în competiție dau oamenilor prilejul ca ei să hotărască ce partid să fie la putere. Chiar regimurile nedemocrate au recunoscut valoarea simbolică a alegerilor. Liderii comuniști au văzut și văd alegerile ca o cale de a împrumuta legitimitate pentru politica lor, numai că în țările comuniste în alegeri nu exista opoziție la candidații partidului comunist. În absența unei competiții între partidele politice, electoratul nu mai are posibilitatea de a alege

alternativa cea mai bună pentru interesele națiunii. În absența competiției, puterea „aleasă” nu poate aprecia exact reacția cetățenilor la politica oficială, iar suprimarea exprimării și manifestării dezacordului, duce mai devreme sau mai târziu, la violență și instabilitate.

Ca o consecință a termenului de guvernare stabilit, alegerile realizează o mobilizare periodică a alegătorilor de către partide și lideri de grupuri pe timpul campaniilor electorale. În ciuda costului din ce în ce mai ridicat al acestora, alegerile rămân cea mai bună cale de a stabili cine va guverna și pentru cât timp. Ele sunt un înlocuitor al revoluțiilor și al luptelor pentru putere. Regimurile nedemocrate traversează o perioadă de luptă pentru putere atunci când un grup de lideri este înlocuit de un altul, deoarece lipsesc partidele politice care să fie în competiție. Numai după ce s-a terminat lupta pentru putere și noii lideri sunt fermi pe poziție, regimurile nedemocrate au posibilitatea să desfășoare „alegeri” așa cum doresc ele.

În afara celor trei factori fundamentali amintiți care determină comportamentul electoral al oricărui individ, mai sunt și alți factori care pot influența atitudinile politice ale cetățenilor. Astfel, nivelul venitului, ocupația și nivelul educației au consecințe politice importante. În general, cu cât o persoană ocupă o poziție mai înaltă pe scara acestor categorii, cu atât mai mare va fi implicarea ei în politică și interesul pentru problemele importante ale vieții politice. Spre exemplu, procentul cetățenilor care votează este întotdeauna mai mare printre cei din zona veniturilor superioare, unde cei mai mulți oameni au o educație înaltă și sunt în profesii manageri sau au ocupații tehnice bine plătite (ingineri electroniști, informaticeni etc.).

Interrelațiile între educație, venit și ocupație fac dificilă determinarea influenței fiecărui factor în parte, dar politologii americani, Wolfinger și Rosenstone (Raymond Wolfinger, Steven Rosenstone, 1980, p. 23) la o examinare atentă a problemei au concluzionat că „se confirmă efectul puternic al educației în raport cu cel al venitului care este modest și limitat”. Ei au găsit că la orice nivel de venit, creșterea în educație ridică probabilitatea ca o persoană să meargă să voteze. De asemenea, educația este mult mai importantă decât ocupația ca factor determinant al celui care votează. „Educația are cel mai mare efect referitor la probabilitatea de a vota a acelor categorii cu status din cel mai scăzut”. Există totuși unele mici variații în exercitarea actului de votare ce derivă de la ocupație la alta.

Cei doi politologi americani indică trei motive care arată importanța

educației în determinarea celor care votează. Primul se referă la faptul că educația dezvoltă abilități cognitive, care facilitează învățarea științei politice. Școlarizarea crește capacitatea de a înțelege și a opera cu noțiuni complexe și abstracte așa cum sunt cele ale politicii. Acest lucru îl face pe individ să dea atenție și să înțeleagă politica, să adune informația necesară pentru a putea exprima păreri și a face alegeri. În al doilea rând, oamenii mai bine educați au mult mai probabil un simț puternic al datoriei cetățenești, simt presiunea morală a nevoii de participare, după cum se așteaptă să primească unele beneficii ca urmare a acestui lucru. În sfârșit, cetățenii care au o educație mai bună sunt pregătiți să înțeleagă și să poată depăși cerințele birocratice cerute de exercitarea corectă a dreptului de vot.

În afară de acești factori care determină atitudinile politice, mai sunt încă unii cu o pondere mai redusă, de care ne vom ocupa pe scurt. Unul dintre aceștia îl reprezintă influența religioasă. Cercetătorii au constatat că este dificil de măsurat efectul acestui factor în influențarea comportamentului politic. Oricum, din analiza statistică a alegerilor este posibil să se detecteze printre grupurile religioase unele modalități distincte de vot sau partidul preferat în alegeri. Dar concluziile ferme despre relația generală dintre comportamentul religios și cel politic sunt dificil de tras din statisticile electorale, chiar dacă ele pun în evidență unele modele bazate pe religie.

Un alt factor îl constituie influența etnică. S-a stabilit că membrii unui grup etnic dintr-o societate multiculturală cu o democrație funcțională, vor vota ca și membrii altor grupuri cu nivel de educație, venit și ocupație similară. Bineînțeles că această concluzie nu este operantă în țările aflate în tranziție spre o societate democratică.

În cele din urmă putem vorbi despre o influență după sex a atitudinilor politice. Nu există diferențe majore care se pot discerne între bărbați și femei și care pot fi explicate pe baza sexului. În țările cu tradiție democratică, bărbații și femeile votează asemănător până la vârsta de aproximativ 40 de ani, după care se înregistrează o ușoară modificare a opțiunilor bărbaților față de femei.

Dacă concluzionăm cele spuse până aici privind comportamentul electoral, atunci putem afirma că se conturează un anumit tip de persoană care va participa constant la viața politică și va fi prezent în fața urnei de vot indiferent de natura alegerilor. Astfel, individul cu un status socio-economic mai ridicat, care se identifică cu un partid important, bine

pregătit profesional și un nivel educațional ridicat este foarte probabil să fie un participant activ în sistemul politic. Pe de altă parte, acel individ care provine dintr-un mediu dezavantajat economic, cu un nivel scăzut de școlarizare și care se simte străin de sistemul politic în care trăiește, e puțin probabil să meargă să voteze sau să se angajeze în alte forme de activitate politică.

Cu aceasta am ajuns la declinul participării la alegeri, la absenteism ca formă de comportament electoral. În Elveția și Statele Unite o rată a abținerilor de 50% este ceva obișnuit în ultimii 50 de ani. Același fenomen, dar mai puțin relevant, a avut loc în India, Japonia și Marea Britanie. Există mai multe motive care explică acest lucru.

Mai întâi putem vorbi de abținerile forțate, adică practic inevitabile (deces recent, călătorie sau boală neprevăzute, detenție provizorie, internare psihiatrică) care sunt evaluate la aproximativ 7-8% din numărul celor înscriși pe listele de alegători. Fiind rezultatul unor împrejurări independente de voința lor, rar se întâmplă de la o alegere la alta, ca aceleași persoane să se încadreze în această categorie de abținere de la vot.

Un al doilea motiv al scăderii participării la vot, constă în faptul că anumite grupuri de oameni se simt înstrăinate de sistem. Cu milioane de alegători, indivizii tind să creadă că un vot dintre atâtea milioane e puțin probabil să producă o schimbare. Acest sentiment al înstrăinării este adesea însoțit de un sentiment al lipsei de eficacitate și putere. Sub semnul acestor circumstanțe, aceste grupuri pur și simplu nu participă la nici o activitate politică.

Următorul motiv al declinului participării alegătorilor este sentimentul de cinism al unora dintre ei față de politică și politicieni în general. Watergate în Statele Unite, dispariția unor dizidenți politici în Argentina, corupția din unele țări est-europene și africane au confirmat în mințile unui larg număr de oameni că „politica este o afacere murdară” și că un politician onest este o excepție rară.

Al patrulea motiv care explică participarea scăzută a alegătorilor se referă la contradicția dintre amploarea aparatului guvernamental și sentimentul cetățeanului de rând care nu izbutește să vadă nici o influență directă a deciziilor politice în viața lui, în afară de impozitele și taxele pe venit pe care trebuie să le plătească.

Al cincilea motiv arată că participarea alegătorilor a scăzut datorită numărului mare de cetățeni mulțumiți de sistem așa cum este acesta. Numai când apar probleme deosebite sau dacă cetățenii realizează că

standardul lor de viață este pus în pericol, atunci ei devin participanți activi. Atâta timp cât această combinație de elemente nu se produce, participarea lor este posibil să rămână minimă.

În cele din urmă, participarea alegătorilor a scăzut deoarece, pentru mulți oameni, politica nu reprezintă unul dintre interesele lor fundamentale. În parte, acest lucru poate fi înțeles din faptul că în multe familii copiii nu sunt socializați de către părinți să înțeleagă însemnătatea participării politice. În general, cei dezavantajați din punct de vedere economic nu cunosc semnificația implicării politice. Pe de altă parte, un număr mare de oameni din clasa de mijloc ignoră politica deoarece sunt preocupați de munca lor, de hobby-urile pe care le au, de familie, sport și alte activități de petrecere a timpului liber. Cu o așa de multă energie investită în altă parte, mulți nu au timp și interes pentru activitatea politică.

Într-o asemenea situație, participarea politică poate deveni o activitate „elitistă”, care se manifestă în raport cu statusul socio-economic și cu nivelul de educație pe care îl are un individ. Dar dincolo de asta, în funcție de tipul alegerilor și de țară, procentajul din electorat care participă la vot se situează între 60 și 95 de procente. Mai puțin de jumătate din acest număr se vor angaja în alte forme de participare politică, cum ar fi formarea de grupuri de interes (presiune) ca să rezolve unele probleme specifice sau vor deveni membri activi ai unui partid politic. Dat fiind un astfel de nivel de participare politică, unii oameni din domeniul științei politice argumentează că cei mai mulți cetățeni sunt surprinși că sistemul lor de guvernare funcționează atât de bine, în ciuda a ceea ce se observă a fi o răspândită apatie a alegătorilor.

Concluzii

Procesul de socializare politică este complex și variat, dependent de cultura politică, statusul economic și nivelul educațional, precum și de deschiderea sistemului politic. Acesta pregătește oamenii pentru a participa la viața politică. Participarea poate lua mai multe forme, dar cele mai importante sunt: exprimarea opiniilor politice, calitatea de membru al unui partid sau grup de interes și activitățile legate de procesul electoral, în special votarea. În ciuda importanței participării politice, mulți oameni nu se implică în nici o formă de activitate politică. Acest lucru are implicații semnificative asupra politicii, cât și asupra calității și proporțiilor democrației din orice țară.

Capitolul 4

Partidele politice și grupurile de interes

COMUNITATE un grup social caracterizat prin recunoașterea unor interese comune, prin mijloace de a controla violența și prin instituții care elaborează și implementează decizii comune. (Poate fi un stat-națiune sau o subdiviziune politică a acestuia.)

DREAPTA – CENTRU – STÂNGA locul în sistemul politic pe care un partid îl ocupă în raport cu gradul în care susține intervenția statului în economie și viața politică.

GRUPURI DE INTERES grupuri sau colectivități, uneori chiar organizații, care încearcă să influențeze politica publică, dar nu să câștige puterea politică.

LOBBY acțiunea grupurilor de interes care încearcă să influențeze parlamentarii să voteze într-un anumit fel.

PARTIDE POLITICE grupuri organizate care încearcă să cucerească puterea politică și să guverneze.

PARTID „DE CADRE” grup restrâns de persoane care prin prestigiul și abilitatea lor joacă un rol considerabil în competiția electorală.

PARTID „DE MASE” grup organizat cu un număr mare de aderenți, care acordă o deosebită atenție programelor ideologice și participării membrilor săi la procesele decizionale.

PARTIDE CU VOCAȚIE MAJORITARĂ partide care obțin majoritatea în alegeri și în consecință majoritatea absolută în parlament.

PARTIDE MARI partide care depășesc pragul de 10 procente în alegeri și care pot guverna cu sprijinul și acordul celorlalte partide.

PARTIDE MICI partide care au doar rolul de sprijin fie în guvern fie în opoziție.

PARTIDE EXTREMISTE partide cu atitudini și poziții rigide care reprezintă o permanentă amenințare pentru democrație.

SISTEM DE PARTIDE (SISTEM PARTIDIST) configurația partidelor într-o anumită țară și modul în care acestea participă la funcționarea regimului politic.

STASIOLOGIA disciplină care are drept obiect de studiu fenomenul partidist.

Apariția partidelor politice a marcat un moment deosebit de important în dezvoltarea societăților moderne, iar teoriile cu privire la democrație au trebuit să fie regândite și îmbogățite în raport cu ceea ce s-a numit fenomenul partidist. Partidele politice sunt elemente de bază, cele mai dinamice, ale sistemului politic. Rolul primar al acestora este să umple golul dintre oameni (societatea civilă) și instituțiile guvernării. Într-o societate democratică realizarea acestui rol înseamnă transmiterea opiniei publice guvernului și transformarea acestei opinii într-o acțiune guvernamentală. Fiind vorba de cea mai importantă reprezentare a indivizilor și grupurilor sociale, partidele politice sunt angajate în competiție deschisă pentru a câștiga voturile cetățenilor în scopul obținerii puterii politice, care le permite să pună în aplicare programul lor de guvernare. Spre deosebire, de pildă, de instituțiile judecătorești, care se mențin la distanță de lupta politică datorită menirii lor fundamentale, partidele sunt extrem de receptive la tot ce se întâmplă în viața social-politică. Foarte plastic reliefa acest aspect profesorul David Apter (1977) scriind: „Dacă justiția este oarbă, partidele au ochi și în ceafă.” Oricum, toți autorii importanți evidențiază semnificația partidelor politice în teoria și practica politică. Potrivit lui Sigmund Neuman (1965, p. 1) partidele politice reprezintă „cheia de boltă a politicii moderne” și concomitent „calea principală către studiul gândirii și practicii politice de astăzi.”

Partidele politice – organizații pentru putere

Originea partidelor politice

Etimologic, cuvântul partid provine din latinescul „pars” – parte. În sens larg, partidul desemnează o grupare politică fără organizare stabilă, care exprimă interesul unui grup social și luptă pentru dobândirea, menținerea sau influențarea puterii de stat. În cadrul acestei accepțiuni, se poate vorbi despre existența partidelor politice încă în Atena și Roma antică. Numai că partidul politic este o creație a sistemelor politice moderne și în curs de modernizare. Indiferent că este vorba de țări democratice, totalitare, de țări care au devenit de curând independente și se află în curs de dezvoltare, în toate aceste cazuri partidul politic este prezent într-o formă sau alta. Oriunde a apărut, partidul politic îndeplinește unele funcții comune tuturor acestor situații, ce aparțin unei

largi game de sisteme politice aflate în stadii diferite de dezvoltare socială. Indiferent că se află într-o țară liberă sau sub un regim totalitar, organizația numită partid va organiza opinia publică și va transmite cererile acesteia centrului puterii guvernamentale. Datorită acestor responsabilități importante, politologia contemporană a impus o accepțiune mai restrictivă partidismului, accentuând pe o serie de criterii prin care un grup politic poate fi definit un partid modern. Americanii Joseph La Palombara și Myron Weiner (1974, p. 6) au elaborat setul de criterii definitorii pentru un partid politic care cuprinde:

- a. continuitate în organizare - adică o organizare a cărei existență nu este dependentă de existența unor anumiți lideri;
- b. o organizare ce se manifestă permanent la nivel local, cu comunicări și relații regulate atât pe plan local cât și național;
- c. determinarea autoconștientă a liderilor, atât pe plan local cât și național de a obține și menține singuri sau în alianțe cu alții puterea decizională și nu pur și simplu, pentru a influența exercitarea puterii;
- d. o preocupare din partea organizației de a-și căuta adepți în alegeri sau de a-și asigura, în orice mod, un suport popular.

Acest set de criterii devine operant abia la începutul secolului al XIX-lea când revoluțiile au făcut posibil apariția constituționalismului, a guvernării reprezentative și extinderea drepturilor electorale. Abia atunci statele au atins un nivel de coeziune internă, care a dus la acceptarea divizării politice și instituționalizarea competiției organizate pentru putere. Ca urmare, putem vorbi de partide politice moderne în Anglia după reforma electorală din 1832, în Franța și alte țări europene după 1848, iar în România după unirea sub Cuza.

Crearea partidelor este un proces continuu. De-a lungul istoriei sunt numeroase exemple de partide ce au dominat scena politică dar care au dispărut, au fost absorbite de mișcări noi mai active, sau au devenit partide marginale de mică importanță. Indiferent de condițiile în care apar pentru prima dată într-un sistem politic aflat în dezvoltare - împreună cu nuanța și configurația lor inițială - ele au un efect important asupra partidelor ce vor apărea după aceea. Există trei tipuri de teorii care concură în explicarea originii partidelor politice ca fenomen modern. Tot celor doi autori americani care au stabilit criteriile pentru definirea unui partid modern, le aparține și sistematizarea teoriilor explicative ale originii partidelor politice pe care le vom aborda în continuare pe scurt.

1. *Teorii instituționale* care se axează pe relațiile dintre primele

parlamente și apariția partidelor sau altfel spus, care leagă apariția, dezvoltarea și afirmarea partidelor politice de permanentizarea vieții parlamentare și de extinderea dreptului la vot. Maurice Duverger va completa originea parlamentară și electorală cu aceea a originii exterioare a partidelor. În consecință vor rezulta două tipuri de partide: de creație parlamentară, electorală și de creație exterioară. La baza acestora din urmă pot sta: societăți de gândire, cluburi populare, ziare, sindicate, grupări profesionale etc. Cu timpul, cele două categorii de cauze pot interacționa, sprijinind reciproc consolidarea și afirmarea fenomenului partidist.

2. *Teorii situațional – istorice* care pun accentul pe crizele cu care se confruntă sistemele politice și sarcinile istorice de rezolvat. Așa cum vom vedea când vom vorbi despre sistemele politice democratice și cele cinci crize de bază pe care le au de rezolvat, se pornește de la ideea că datorită unor falii sociale generate de factori economici, educaționali, etnici, religioși ș.a. se cer noi instituții politice și schimbări corespunzătoare în comportamentul politic.

3. *Teoriile modernizării politice* reprezintă variante ale primelor două, cu accent pe cele situațional-istorice; ele pun în legătură partidele cu procesul mai larg al modernizării.

Definiția partidelor politice; funcțiile acestora

În economia demersului nostru problema weberiană „ce este un partid și cum este el organizat” se impune de la sine. Vom începe chiar cu răspunsul sociologului german Max Weber (1992, p. 27):

... întreprinderea politică este inevitabil o întreprindere colectivă a celor interesați de putere. Asta înseamnă că un număr relativ mic de oameni direct interesați în viața politică, adică în participarea la puterea politică, își alcătuiesc grupuri de aderenți voluntari, își prezintă candidatura în alegeri – a lor proprie sau a protejaților lor – adună fondurile necesare și încep campania de obținere a voturilor. Este de neconceput cum ar avea loc alegeri corecte în uniunile politice mari fără acest tip de întreprindere.

Evantaiul modurilor de definire a partidelor politice este foarte larg, dar toate păstrează, într-o formă sau alta ideea „participării la puterea politică”. Cele mai răspândite sunt acelea care definesc partidele prin componenta ideologică, doctrinară. În 1816 liberalul clasic francez Benjamin Constant definea partidul ca o reuniune de oameni care profesează aceeași doctrină politică. La mijlocul secolului al XIX-lea,

marxismul a accentuat calitatea partidelor de a exprima interese de clasă, pentru ca la începutul secolului XX să se ajungă la definițiile structural-organizaționale, așa cum consideră Maurice Duverger (1951, p. 10) că

partidele actuale se definesc mult mai puțin prin ideologia lor cât mai ales prin natura organizării lor: un partid este o comunitate cu o structură particulară. Partidele moderne se caracterizează înainte de orice prin autonomia lor.

Așa cum am văzut, „autonomia” acestora este cea structurată de setul de criterii elaborate de La Palombara și Weiner. Bineînțeles că au fost numeroase încercări care au combinat „ideologia” și „autonomia”, una dintre ele aparținând sociologului român D. Gusti (1946) care scrie că

... partidul este o asociație liberă de cetățeni uniți în mod permanent prin interese și idei comune de caracter general, asociație care urmărește, în plină lumină publică, a ajunge la puterea de a guverna pentru realizarea unui ideal etic social.

Spre deosebire de multe partide europene care aderă la interese ideologice, bazate uneori pe „adevăruri absolute”, partidele politice americane sunt de departe mult mai pragmatice, neexistând diferențe ideologice fundamentale între cele două partide politice mari, republican și democrat, ele transformându-se în instrumente ale sistemului electoral pentru câștigarea puterii politice. Rivalitatea partidelor americane nu este de natură ideologică. Aceasta se referă la probleme concrete, în general limitate (tariful vamal, sărăcia, imigrația, avortul etc.), din moment ce toate partidele adoptă mai mult sau mai puțin o ideologie liberală.

Îmbrățișăm ideea că modalitatea de a ajunge la definirea partidelor politice este surprinderea funcțiilor acestora. Cele mai frecvent menționate funcții în literatura de specialitate sunt următoarele:

- *Formularea de scopuri și de programe în raport cu ideologiile pe care le susțin partidele.* Înaintea celui de al doilea război mondial multe partide europene, în special cele socialiste, au urmat programe rigide bazate pe doctrine ideologice. Această funcție s-a diminuat într-o oarecare măsură în a doua jumătate a secolului nostru și mai ales după anii '90. Și-au făcut apariția așa-numitele partide „catch-all”, caracterizate prin diminuarea dimensiunii ideologice și preocuparea de a recruta membrii și suporterii din ansamblul populației, nu din anumite segmente sociale. Pe de altă parte, a apărut un alt mod de raportare a partidelor la ideologii în

sensul că acestea au devenit suportul direct, teoretic și metodologic al acțiunii politice concrete. În acest sens, se observă o creștere a preocupării majorității partidelor pentru a organiza convenții, conferințe, congrese ca modalități de dezbatere asupra direcțiilor de acțiune, a obiectivelor și scopurilor urmărite, a mijloacelor de realizare a acestora, care de obicei iau forma unor programe.

- *Articularea intereselor* este o funcție care se corelează cu cea discutată mai înainte. În mod tradițional, partidele vizau în programele și inițiativele lor legislative articularea intereselor anumitor categorii sociale sau a populației din anumite zone geografice (așa-numitele „fief”-uri electorale), beneficiind de susținerea consistentă a acestora. Apariția a numeroase grupuri de interes cu obiective extrem de diverse și cu o arie geografică extrem de largă, a dus la declinul legăturii arătate și implicit la creșterea complexității funcției în cauză; partidele trebuie să țină seama de acest fenomen social-politic, fiind obligate să articuleze interesele a cât mai multor segmente sociale pentru a putea dobândi susținerea acestora.

- *Socializarea politică* urmărește creșterea participării cetățenilor la procesul electoral, aspect care reprezintă principalul mod în care se perpetuează sistemul politic și se realizează transferul puterii fără convulsii sociale.

- *Funcționarea partidelor politice ca un grup de referință* ajută populația să-și limpezească opțiunile ei politice. Partidele competitive dau posibilitatea alegătorilor să se oprească asupra candidaților și a programelor politice care reprezintă alternative viabile pentru soluționarea intereselor lor.

- *Recrutarea și formarea „elitei” pentru posturile oficiale* este o funcție care se afirmă cu mai mare forță decât înainte. De obicei, candidații pentru funcțiile politice publice sunt aleși printr-o convenție, congres etc. sau prin alegeri preliminare, așa cum se întâmplă în S.U.A. Dacă se folosește calea convenției, liderii partidului pot exercita mai multă influență în procesul de recrutare. În cazul alegerilor preliminare cei care votează au un rol mai important. Semnificativ este faptul că indiferent de modalitatea de recrutare și desemnare a candidaților, în cele mai multe sisteme politice este necesar ca o persoană să fi îndeplinit o serie de funcții în partid înainte de a fi admisă în funcții executive superioare.

- *Structurarea și instituționalizarea conflictului politic* reprezintă cheia stabilității și dezvoltării sistemului politic și a societății în ansamblul acesteia. Partidele politice competitive identifică problemele critice și

oferă politici alternative de soluționare a lor.

- *Asigurarea unui mecanism al răspunderilor și responsabilităților* de către partidele politice este o funcție care permite oamenilor care nu sunt satisfăcuți de politica guvernului ca prin alegeri libere să înlocuiască partidul de la putere cu un altul. Pentru că

un partid puternic organizat și capabil să dea în Parlament o majoritate compactă și disciplinată, putând să facă tot ce vrea, e răspunzător de tot ce face. El nu poate invoca nici o scuză, dacă lucrurile merg rău. (P. P. Negulescu, 1992, p. 584)

- *Transferul pacifist al puterii* este una din funcțiile cele mai importante ale partidelor politice atunci când opoziția câștigă alegerile.

Pe baza acestor funcții prezentate, putem defini *partidul politic* ca fiind o organizație relativ stabilă, care articulează anumite interese, le exprimă prin scopuri și programe, iar prin câștigarea votului majorității cetățenilor dobândește sau menține puterea politică spre a-și îndeplini obiectivele. Însă partidele politice pot să-și exercite funcțiile lor numai dacă sunt îndeplinite un *minim de condiții* de către „masa națională”, lucru exprimat de P. P. Negulescu (1992, p. 347) astfel:

Cea dintâi condiție de care atâră posibilitatea funcționării acestui regim (democratic n.n.) este existența unei opinii politice serioase și bine pregătite, în stare să urmărească cu interes și cu pricepere desfășurarea evenimentelor ce alcătuiesc viața statului respectiv.

Partidele politice, în general, trebuie să reprezinte interesele cât mai multor segmente sociale și de aceea trebuie să se găsească în comunitate de idei cu acestea. Când nu se realizează acest lucru nu putem vorbi practic de partide politice, ci de asociații de interese particulare. Comunitatea de idei de care vorbim însă nu poate exista decât dacă „masa națională” nu rămâne pasivă și indiferentă față de viața statului, în care caz nu poate avea nici o părere și nici o influență asupra modului cum se desfășoară aceasta. De aici, rezultă că în țările unde legile nu îngăduie participarea directă a cetățenilor la viața politică sau unde populația fiind prea săracă și cu un standard cultural scăzut e prea absorbită de grijile vieții individuale și nu se interesează de problemele vieții colective, regimul partidelor nu poate funcționa normal. Partidele care sunt o expresie a regimului reprezentativ nu constituie deci organele firești ale acestuia deoarece nu reprezintă interesele marilor segmente sociale și

astfel nu pot realiza mecanismul democratic constituțional. Parlamentele care se aleg, fiindcă o cer constituțiile respective, sunt compuse în bună parte din oameni care nu sunt mandatați în înțelesul politic al cuvântului, fiindcă nu reprezintă voința politică a celor ce l-au ales, pentru motivul foarte simplu că cei ce l-au ales n-aveau o voință.

A doua condiție este ca opinia publică, acolo unde ea există în înțelesul adevărat al cuvântului, să nu fie prea divizată asupra problemelor fundamentale ale vieții politice sau asupra principiilor esențiale ale organizării sociale. În țările în care în aceste privințe sau altele, cum ar fi cele de ordin religios sau etnic, opinia publică e frământată de antagonisme ireductibile, sistemul partidist nu poate funcționa normal deoarece această condiție se reverberează într-un mod specific la nivelul relațiilor dintre partidele politice. Astfel, partidele politice sunt grupuri organizate care trebuie să-și recunoască reciproc legitimitatea și nu să-și tăgăduiască dreptul la existență datorită deosebirilor de idei și programe. La temelia acestei atitudini conciliante stă credința că partidele politice urmăresc realizarea unor idei care nu sunt „ilicite”. Nu că ele și-ar aproba reciproc ideile, considerându-le ca adevărate și bune. Într-un asemenea caz lupta politică, competiția electorală nu ar mai avea rost. Însă partidele politice trebuie să-și considere reciproc ideile ca posibile, în principiu ca discutabile, ca neconstituind în orice caz o primejdie propriu-zisă pentru statul la a cărui dezvoltare lucrează deopotrivă și unele și altele pe căile ce li se par mai potrivite. Mai mult încă, acestea trebuie să vadă în discuția reciprocă a ideilor lor o garanție pentru buna dezvoltare a vieții naționale și să-și considere prin urmare existența nu numai ca legitimă, dar și ca necesară.

Tipologia partidelor

Diversitatea modurilor de definire a partidelor politice generează implicit și o varietate de clasificări, de aici și imposibilitatea unei tipologii unice. Dar orice clasificare demnă de a fi luată în considerare, reprezintă un spor de cunoaștere și cultură politică atât de necesară pentru valorizarea lumii în care trăim cât și pentru orientarea atitudinii și comportamentului nostru. Este și motivul pentru care vom prezenta câteva dintre cele mai remarcabile și cunoscute clasificări.

Vom începe cu două contribuții românești. Pentru sociologul Dimitrie Gusti, programul care este „sufletul unui partid”, reprezintă și criteriul cu

ajutorul căruia identifică două tipuri de partide: (a) partide cu program integral (considerate principale) și (b) partide cu acțiune imediată (considerate oportuniste). Primele urmăresc obținerea puterii pentru a-și înlăptui programul, dar se confruntă cu riscul de a deveni pur doctrinare, celelalte doresc puterea de dragul puterii, dar și pentru a-și satisface interesele imediate, de unde și lipsa de scrupule morale. Bineînțeles că programul este un criteriu important care ne vorbește în mod semnificativ despre un partid, dar tipologia lui Gusti este limitată, ea nu acoperă varietatea și complexitatea fenomenului partidist.

P. P. Negulescu avansează drept criteriu de diferențiere între partide valoarea - văzută ca măsura în care acestea izbutesc să contribuie la dezvoltarea corpului social înăuntrul hotarelor firești ale fiecărui stat. În esență, valoarea constă în conservarea existenței politice a statului respectiv. De aici, rezultă că nici un partid care aspiră să guverneze o țară nu trebuie să urmărească în activitatea sa politică scopuri ce ar putea veni în conflict cu această datorie. În urma unei scurte analize istorice și folosind criteriul precizat, filozoful român evidențiază următoarele tipuri de partide:

Partide confesionale, care sunt organizații politice alcătuite după credințele religioase. Asemenea partide iau naștere atunci când într-o țară au loc lupte confesionale sau când diferite religii doresc să-și întindă influența. În aceste cazuri, confesiunile tind să utilizeze mijloacele statului respectiv și, spre a ajunge să dispună de ele, se constituie în partide politice.

Partide regionale, care reprezintă interesele locale ale diferitelor regiuni ale unui stat unitar sau ale diferitelor părți ale unui teritoriu național neajuns încă la unificare. Aceste partide se înfățișează de cele mai multe ori ca fiind expresia politică a unui egoism local rău înțeles.

Partide naționale sunt partide care au luat naștere în unele state cu mai multe naționalități. Acestea corespund astăzi partidelor etnice. Partidele de acest fel nu reprezintă o doctrină politică propriu-zisă, ci numai revendicările minorităților naționale nemulțumite de situația lor în cadrul statelor respective.

Partide de clasă care au apărut în secolul al XIX-lea și urmăresc scopuri incompatibile cu interesele generale ale statelor. Aceste partide trăiesc, în primul rând, din exploatarea antagonismelor ce presupun acestea că există între diferitele părți ale popoarelor respective. Principalul lor mijloc de acțiune politică este lupta de clasă, prin aceasta înțelegând

ațăarea clasei pe care o reprezintă împotriva celorlalte. Ideea luptei de clasă, ca doctrină politică activă, susținută nu de teoreticieni izolați, ci de partide militante, a apărut mai întâi către jumătatea veacului al XIX-lea, cu faimosul Manifest al Partidului Comunist din 1847, redactat de Marx și Engels și care a devenit, cu vremea, „Evanghelia” partidelor socialiste (comuniste). Lupta aceasta este de ordin politic, fiindcă tinde la cucerirea puterii politice, care este „puterea organizată a unei clase pentru împilarea celeilalte”.

Una din tipologiile clasice ale partidelor politice aparține lui Max Weber, care subliniind că partidele sunt organizații ce vizează puterea, avansează trei criterii distinctive pentru realizarea clasificării sale:

a. partidele capabile să alcătuiască organizații durabile și cele incapabile de aceasta;

b. modalitatea în care partidele răspund celor trei forme de autoritate (tradițională, charismatică și legală);

c. interesele și scopurile pe care le reprezintă partidele.

Aplicarea acestor criterii produce următoarea tipologie:

- partide care urmăresc folosul unor conducători;
- partide care urmăresc folosul unei clase;
- partide care tind să obiectiveze concepții asupra lumii.

Condițiile postbelice au produs modificări importante în trăsăturile partidelor politice și a dus la estomparea diferențelor dintre ele, astfel că au apărut o serie de tipologii contemporane care au mers până la constituirea unei științe politologice specializate: stasiologia, care are drept obiect de studiu fenomenul partidist. În general, se trece de la schema tripartită a lui Max Weber la o schemă bipolară, care în cele din urmă își manifestă și ea insuficiența în fața amplului fenomen partidist contemporan, ajungând la nuanțări importante.

Ca și în definirea partidului, Maurice Duverger utilizează criteriul structural-organizatoric în tipologia pe care o realizează partidelor politice. El consideră că varietatea partidistă poate fi redusă la două tipuri fundamentale de partid: partide „de cadre” și partide „de masă”. Primele apar în perioada în care drepturile electorale erau limitate având deci o origine parlamentară. Ele se bazează pe un grup restrâns de persoane, care prin prestigiul lor, prin abilitatea tehnică sau prin averea de care dispun joacă un rol considerabil în desfășurarea și rezultatul alegerilor; în general sunt partide descentralizate. Partidele de masă (Duverger ia în considerație Partidul Socialist Francez) au apărut ca urmare a extinderii dreptului de

vot, nașterea lor ține de criterii nonparlamentare. În general, acestea au un număr mare de aderenți care sunt substanța partidului și a acțiunii sale, acordând o mare atenție participării membrilor la procesele decizionale precum și la programele ideologice. Aceste partide au caracter centralizat. Primele partide de masă au fost cele socialiste, apoi modelul a fost preluat și de alte grupări politice.

Diferențele dintre cele două tipuri de partide nu se bazează pe dimensiunea lor, adică pe numărul membrilor, ci pe structură, organizare și funcțiile preponderente: în vreme ce partidele de cadre acordă o mai mare importanță formării și recrutării „elitei” guvernante, partidele de masă se ocupă în mai mare măsură de mobilizarea și educația politică (socializarea) cetățenilor. Dar după adoptarea votului universal cele două tipuri încep să-și transfere unele de la altele caracteristici: partidele de cadre încep să se preocupe de aderenți, partidele de masă încep să se îngrijească de elită. În prezent, în Europa există puține partide în stare pură.

Dincolo de faptul că această clasificare este larg acceptată, ea nu are, cum este și normal, o valabilitate absolută. Există o serie de cazuri speciale. Un loc aparte îl dețin cele pe care Duverger le-a numit „partide indirecte”. Este cazul Partidului Laburist din Marea Britanie care nu se bazează pe adeziune individuală, ci globală, adeziunea indirectă prin intermediul sindicatelor; aceasta nu comportă o încadrare politică veritabilă și nici angajare personală față de partid. Încadrându-se în această varietate indirectă, un loc aparte în perioada actuală îl au partidele agrare (de o extremă varietate) care se bazează și ele pe adeziunea globală a sindicatelor agricole, a cooperativelor agricole.

Există partide politice care nu se încadrează în schema bipolară a politologului francez și nici în cele specifice pe care le-am arătat. Ele sunt forme ale unor stări istorice depășite de evoluția fenomenului. În diferite țări, datorită unor condiții ce se cer explicate, apar și funcționează partide pe care Maurice Duverger le definește ca fiind partide de tip arhaic și preistoric. Acestea sunt simple clientele grupate în jurul unui personaj influent, sau clanuri constituite în jurul unei familii. Sub aspectul anatomiei lor ele sunt forma neevoluată (atavică) a partidelor de cadre.

O tipologie care seamănă cu schema bipolară a lui Duverger este cea realizată de Sigmund Neumann în varianta de maturitate. Neumann utilizează următoarea schemă bipolară în tipologia sa: (a) partidul de reprezentare individuală, care reprezintă partidul de cadre în varianta

Duverger și (b) partidul de integrare căruia îi corespunde partidul de mase la politologul francez. Cel de al doilea tip este subdivizat în partid de integrare democratică și partid de integrare totală. Aceste două subdiviziuni ale schemei lui Neumann oferă un instrument util pentru analiza partidului de mase (respectiv de integrare) permițând distincția dintre partidul de mase cu vocație democratică și cel cu vocație totalitară.

Variantele de clasificare prezentate cer încă o precizare menită să ducă la înțelegerea hărții politice a contemporaneității politice colective: deosebirea între partidele de masă și partidele de cadre corespunde celei dintre dreapta și stânga. Partidele indirecte, cât și cele ce prezintă unele trăsături de la ambele tipuri fundamentale constituie centrul. Această ultimă precizare ne permite ca în continuare să deschidem o paranteză ce se vrea lămuritoare într-o problemă atât de vehiculată în limbajul politic cotidian: dreapta – centru – stânga în evantaiul politic al lumii de azi.

Dreapta - centru - stânga - în ideologie și sistemul politic

Aplicate la ideologie, „dreapta” și „stânga” se referă la două seturi contradictorii de idei și atitudini politice, însoțite de multe ori de o încărcătură emoțională.

Pentru început, dreapta și stânga au definit poziția față de principiile Revoluției franceze și atitudinea în legătură cu forma de guvernământ: monarhie și republică. Mai exact, la o ședință a Adunării Constituante din 1789, reprezentanții națiunii, divizați în privința problemei dreptului de vot al regelui, s-au împărțit topografic în sala de ședințe, partizanii unui veto nelimitat așezându-se în dreapta președintelui adunării. Așadar, opoziția dintre cele două orientări se referea la principiile guvernării: atașament față de autoritatea monarhică sau preferință pentru un guvern ales: perpetuarea trecutului (monarhie) sau schimbare revoluționară (republică).

Treptat, confruntărilor dintre atitudinile politice fundamentale de dreapta și cele de stânga li se adaugă criterii economico-sociale. Astfel, din a doua jumătate al secolului al XIX-lea, stânga începe să indice o atitudine favorabilă intereselor participanților la procesul muncii, iar dreapta – a deținătorilor de capital privat.

Secolul 20 va cunoaște o serie de metamorfoze ale sensurilor celor doi

termeni. Cea mai semnificativă a fost aceea a extremismului. Probabil că și aici există o primă explicație de natură topografică. Fasciștii italieni atunci când au intrat în parlament au ocupat locurile din extrema dreaptă a sălii. Acest extremism, considerat de dreapta, pentru că în numele unei noi ordini, exalta deschis forța, violența, teroarea s-a opus unui alt extremism – comunismul lui Lenin și Stalin – considerat de stânga, pentru că exercita dictatura proletariatului în numele unor valori democratice proprii proletariatului industrial și partidului său de avangardă.

Perioada de după al doilea război mondial cunoaște „valuri” de stânga sau de dreapta, atât în Europa cât și în America. „Noua Stângă” din anii 60 și-a propus să revitalizeze gândirea de stânga, iar în replică „Noua Dreaptă”, afirmată în anii 70 și 80 s-a asociat cu renașterea conservatorismului. Atacând ideile și practicile socialiste, această mișcare (fără caracter unitar) a susținut ca obiectiv esențial limitarea rolului statului în aproape toate domeniile. Ronald Reagan în S.U.A. și Margaret Thatcher în Marea Britanie au fost lideri politici asociați acestei mișcări, dar ea a avut expresii semnificative în multe alte țări.

Chiar dacă ultimul deceniu a marcat o tendință de atenuare a diferențelor între dreapta și stânga, în urma slăbirii confruntărilor ideologice, chiar a sfârșitului acestora după spusele lui Francis Fukuyama, totuși diferențierea între stânga și dreapta nu a căzut în desuetudine. Referindu-se la Franța, Alain Monchablon (1991, p. 146) apreciază că

opoziția stânga-dreapta, departe de a fi depășită, rămâne încă criteriul major de diviziune, nu numai pentru analiștii și oamenii politici, ci pentru însăși opinia publică.

Faptul acesta este probat pe deplin în toate țările aflate în tranziție din centrul și estul Europei.

Pentru a obține o subliniere mai plină de concretitudine, unele abordări actuale diferențiază între dreapta și stânga politică pe de o parte, iar pe de altă parte între dreapta și stânga economică. Le vom prezenta, așa cum sunt ele caracterizate sintetic de politologul român Liliana Mihuț (1991).

Stânga politică cuprinde de obicei credința în perfectibilitatea progresivă a omului, în posibilitatea de a face omul și societatea mai buni prin influență politică; o atitudine favorabilă față de schimbare și inovație; preocuparea pentru maximizarea libertăților civile, pentru egalitatea în problemele politice și susținerea suveranității poporului; preocupare pentru fraternitate și, deci, pentru internaționalism; afirmarea superiorității

rațiunii și științei asupra tradiției și dogmei religioase.

Dreapta politică este sceptică în legătură cu posibilitatea îmbunătățirii naturii umane prin influență politică; e atașată menținerii ordinii sociale, politice și morale; vede anumite virtuți în inegalitatea socială și economică; tinde să respingă suveranitatea poporului, dar susține cu tărie adevăratul naționalism; apelează la credința religioasă și susține valorile tradiționale ale familiei.

Stânga economică urmărește interesele muncitorului industrial și țăranului, susține intervenția statului în mecanismul pieței, alături de protecția socială pentru dezavantajați.

Dreapta economică crede și favorizează acțiunea legilor economiei de piață, cu o minimă intervenție a statului; are rezerve față de sistemele de securitate socială organizate de stat.

Seturile de trăsături menționate se pot combina în moduri diferite, rezultând doctrine și programe politice, specifice. Problema este care dintre seturi se găsește în prim-plan și conduce la încadrarea unui partid politic într-o zonă sau alta a spectrului politic. S-a impus punctul de vedere exprimat de politologii americani potrivit căruia ceea ce în prezent diferențiază dreapta și stânga este mai cu seamă gradul și natura intervenției statului în activitatea economică și în viața socială. Acest criteriu pragmatic și operațional nu exclude însă raportarea la valorile politice.

Încercarea de a amplasa partidele politice în tipologia dreapta-stânga implică o serie de dificultăți datorită unor aspecte, cum ar fi: evoluții contradictorii, cu pendulări între cele două poziții; diferențe între partide ce-și au sorginea în aceeași ideologie; existența unei considerabile distanțe între auto-definirea unui partid și încadrarea care rezultă din examinarea obiectivă a programului și politicii sale. În acest din urmă aspect, cazul partidului liber-democrat al naționalistului-extremist rus Jirinovski este notoriu.

Încercând totuși o distribuie a partidelor pe eșichierul politic, vom observa că în cazul partidelor conservatoare încadrarea în zona drepte este bine stabilită în ambele dimensiuni: politice și economice. În cazul partidelor liberale este de remarcat că acestea au reprezentat stânga politică în Europa secolului al XIX-lea (în S.U.A. liberalismului i se recunoaște și acum o asemenea amplasare). Evoluția lor ulterioară în opoziție cu partidele socialiste a determinat, mai ales sub aspect economic, o deplasare spre centru sau chiar dreapta. Socialismului occidental (social-

democrația) născut în zona stângii este considerat principalul exponent al acestei orientări, alături de care își găsesc sau își pot găsi locul și alte partide cum sunt comuniștii (cu o ideologie reînnoită și eventual rebotezați), ecologiștii etc. Trebuie luată în considerație și diferențierea internă a social-democrației care cuprinde variante de stânga, de centru și chiar de dreapta.

„Centrul” în ideologiile politice a avut o conotație depreciativă, fiind expresia compromisului, insuficienței clarificării a opțiunilor fundamentale și nu în ultimul rând, a oportunistului. Dar dincolo de acestea, i se recunoaște și calitatea de a exprima moderația și echilibrul. În această zonă politică își găsește locul, printre alte partide, democrația-creștină și agrarianismul. Partidele creștin-democrate au apărut în secolul al XIX-lea, ca reacție la individualism și anti-clericalism, dar au devenit o forță politică majoră abia după 1945. Aceste partide îmbină ideile catolice despre justiția economică și socială (nu toate își definesc apartenența catolică) cu cele conservatoare favorabile valorilor și instituțiilor tradiționale precum și cu cele liberale privitoare la democrația politică, susținând intervenționismul economic și politicile sociale. De precizat că acolo unde partidele creștin-democrate au absorbit partidele conservatoare, acestea se îndepărtează de centru, situându-se în zona drepte, mai ales prin dimensiunea politică.

Partidele agrariene au apărut la începutul secolului XX în Europa și America de Nord cu scopul susținerii intereselor producătorilor agricoli și, mai general, ale sectorului rural. Acestea s-au bucurat de o înflorire efemeră în Europa de Est sub forma partidelor „țăărănești”. Poziția lor de centru rezultă din faptul că apăra proprietatea privată, dar cer în același timp intervenția guvernului pentru sprijinirea agriculturii, fiind dispuse să realizeze alianțe politice atât cu partidele situate în stânga sau dreapta lor în schimbul susținerii politicii lor economice.

O problemă larg dezbătută o reprezintă extremismul, care pe de o parte se referă la manifestările care utilizează violența și terorismul ca formă a luptei politice fie el de dreapta, neofascist fie de stânga ca „Brigăzile Roșii”, iar pe de altă parte are în vedere concepțiile și acțiunile unor partide politice care au atitudini, poziții rigide, ireconciliabile, care favorizează ceea ce G. Sartori numea „forța centrifugă” în viața politică, reprezentând o permanentă amenințare pentru democrație.

Dreapta - centru - stânga se manifestă în mod specific pe eșichierul politic românesc, ca de altfel în toate țările Europei Centrale și de Est.

Decisiv rămâne pentru plasarea unui partid într-o zonă sau alta, criteriul atitudinii față de intervenția statului și protecția socială. În raport cu poziția față de trecerea la economia de piață, dreapta susține o trecere rapidă cu o minimă intervenție a statului, protecția socială fiind subordonată acestui obiectiv prioritar; stânga – o trecere graduală, în care prin intervenția statului să se asigure echilibrul între evoluția economică și protecția socială. Pe fondul acestei diferențieri, există o paletă largă de autodefinire a poziției din necesități electorale de genul centru-stânga sau centru-dreapta. Un electorat insuficient socializat politic pentru un sistem democratic și puțin capabil să facă diferențierile ideologice corespunzătoare va opta pentru forțe politice care promovează insistent moderația și echilibrul social; se pare că este o etapă care nu poate fi „arsă” ci numai depășită prin clarificări ideologice succesive.

Tipologia partidelor politice în sistemele democratice

Lumea dispune astăzi de 160 de ani de experiență privind sistemele politice bazate pe existența mai multor partide și pe democrația de masă. În această perioadă, realizările guvernelor care s-au succedat la putere au fost substanțiale. Ele au asigurat o guvernare pașnică pentru un număr foarte mare de oameni și au generat o dezvoltare economică de o amploare nemaiîntâlnită. După o jumătate de secol de eforturi, ele au respins asaltul totalitarismului care părea a fi după 1940 „valul viitorului”.

Aceste realizări – subliniază analistul american Michael Barone (1994) – aparțin democrațiilor, dar și partidelor politice, căci oriunde a dominat democrația au existat și partide politice.

Analizând cei peste 160 de ani de experiență democratică, politologul american găsește că au existat patru tipuri principale de partide: religioase, liberale, socialiste și naționaliste. El mai adaugă și partidele etnice, dar acestea reprezintă doar o subgrupă din cuprinsul unei țări sau alteia. Să analizăm succint împreună cu autorul amintit, felul în care fiecare tip de partid a evoluat în ultimii 165 de ani în cuprinsul democrațiilor:

Partidele religioase Multe dintre marile partide istorice au origini religioase. Astfel, partidele britanice Tories și Whigs s-au format în anii 1680 în jurul unei dispute cu caracter religios ce avea ca punct de pornire întrebarea: Trebuie Anglia să aibă un rege catolic sau un rege protestant? La fel și partidele americane au origini religioase. Dar partidele religioase

au succes și în secolul actual. Putem aminti în mod deosebit pe creștin-democrații din Germania, cât și unele fracțiuni din Olanda, Belgia și Israel.

Vitalitatea partidelor religioase depinde de existența unor sentimente religioase veritabile. Decăderea credinței în Europa Occidentală a cauzat declinul partidelor religioase, chiar a celor atât de tolerante și cu o bază atât de amplă precum cele creștin-democrate. În Statele Unite, credința este mult mai puternică decât în multe alte țări dezvoltate, dar și numărul confesiunilor este mai mare. De aceea, un partid religios nu pare viabil. Concluzia este că în mai toate țările dezvoltate, partidele religioase nu sunt partidele viitorului.

Partidele liberale Sunt partidele care cred în toleranță și într-o măsură mai mică sau mai mare, în principiul pieței libere. Istoric vorbind, acestea au fost partidele care înainte de 1914 au facilitat dezvoltarea economică și toleranța culturală în Occident și care par a parcurge în prezent o perioadă de renaștere.

Dar istoria a nedreptățit partidele liberale. Dacă vigoarea lor a fost dată de toleranță față de diversitate, slăbiciunea lor a fost toleranța față de orice, inclusiv de propria lor distrugere. Dacă vigoarea lor a fost dată de atitudinea deschisă față de ideile economice, slăbiciunea lor a fost dată de adoptarea mai oricăror idei economice definite drept progresiste, indiferent de efectul lor concret, căci aceste partide nu-și doreau inamici aparținând aripilor stângi. Efectul negativ al acestei atitudini este faptul că partidele liberale nu sunt (sau nu au fost) dispuse să-și apere poziția. Astfel, ele au dispărut aproape toate, învinse de socialism sau naționalism sau, mult prea des, de totalitarism.

Au partidele liberale un viitor - sau un prezent ? În Europa, urmașele acestor partide ocupă acum spațiile dintre partidele socialiste, creștin-democrate și conservatoare. Uneori - așa cum s-a întâmplat în Marea Britanie în 1966 și 1974 și în Germania începând cu 1971 - partidele liberale au decis prin atitudinea lor care dintre marile partide aflate în competiția electorală să formeze guvernul. În cuprinsul noilor democrații din Europa Centrală și de Est s-a format o serie de partide de sorginte liberală. Am mai putea adăuga că în ultimii 25 de ani, Partidul Democrat din Statele Unite a dovedit adesea înclinații liberale. Rămâne de văzut ce rol vor juca partidele liberale în statele democratice în acest început de secol.

Partidele socialiste Cu un secol în urmă, partidele socialiste au

înregistrat succese neașteptate în țările democratice. Mai întâi social-democrații germani, apoi laburiștii britanici și, ceva mai târziu, socialiștii francezi au obținut reprezentări consistente în parlament. De atunci, partidele socialiste au jucat un rol important în combaterea totalitarismului și promovarea libertății. În Scandinavia și Țările de Jos, partidele socialiste au contribuit la formarea unor societăți care funcționează cu destul succes. Astăzi însă, partidele socialiste se află în eclipsă sau au încetat a mai fi la fel de socialiste. În Franța, Spania, Portugalia, Australia, Noua Zeelandă, Argentina și Mexic, partidele socialiste au câștigat alegerile după ce contribuiseră la privatizarea unor întreprinderi de stat, reducerea unor impozite și reducerea programelor de asistență socială. Ele au avut de pierdut atunci când au sprijinit menținerea gradului de intervenție a statului în economie. Cele mai bune exemple în acest sens sunt cele ale Partidului Laburist britanic, al social-democrațiilor germani și al socialiștilor francezi. De aici putem trage concluzia că partidele socialiste pot deveni capabile de guvernare, dacă devin mai puțin socialiste. Aceste partide au făcut acum acest lucru și au revenit în forță pe scena politică europeană unde sunt la putere în cele mai multe țări occidentale.

Partidele naționaliste Analistul american arată că nu este vorba de un naționalism de genul celui practicat de Hitler sau, adăugăm noi, varianta național-comunistă a lui Ceaușescu, ci de cel practicat de Winston Churchill, Charles de Gaulle și Franklin Roosevelt, un naționalism care este deschis față de diferite programe economice și compatibil cu toleranța culturală.

Existența partidelor naționaliste depinde de prezența unui sentiment comun de mândrie națională. Un asemenea sentiment este capabil de a uni un popor întreg, lucru de care de obicei nu sunt capabile partidele religioase, liberale sau socialiste. Partidele naționaliste se formează adesea din partide religioase, anume atunci când ponderea religiei se diminuează. Astfel, conservatorii lui Churchill fuseseră inițial un partid religios, iar creștin-democrații germani au devenit cu timpul mai curând un partid naționalist viguros, decât un partid catolic.

Michael Barone apreciază că naționalismul de tip american, bazat pe idei abstracte - spre deosebire de naționalismul șovin bazat pe mândria îngust înțeleasă care ignoră lipsurile și păcatele unei societăți - pare a se extinde în vestul și estul Europei, și probabil în estul Asiei și America Latină. Dacă este adevărat că țările democratice nu se războiesc între ele,

înseamnă că instalarea democrației și formarea partidelor naționaliste de tip american în diferite țări ale lumii a pus deja bazele păcii și prosperității pentru secolul XXI.

Tipologia partidelor politice după dimensiunea și puterea politică

Dimensiunea și puterea politică a partidelor rezultă în urma evaluării lor, operațiune care presupune instrumente specifice de măsurare. De obicei, se folosesc trei unități de măsurare: numărul membrilor partidului, numărul alegătorilor care îi acordă votul și numărul mandatelor obținute. Deoarece nu au fiecare aceeași semnificație în viața unui partid este necesar, pentru o evaluare corectă, utilizarea deodată a instrumentelor de măsură precizate. Este de remarcă că numărul membrilor servește nu numai pentru a aprecia evoluția aceluiași partid ci și pentru a-l compara cu partide asemănătoare. Acest criteriu devine irelevant în comparația dintre un partid de cadre, care nu acordă mare importanță numărului membrilor și unul de masă. Numărul alegătorilor pune în evidență forța unui partid în opinia publică, iar mandatele obținute măsoară puterea sa de guvernare.

Cele trei categorii conjugate în evaluarea partidelor ne dau următoarele tipuri:

a. Partide cu vocație majoritară care pot obține majoritatea în alegeri și în consecință majoritatea absolută în parlament.

b. Partide mari - care nu pot obține majoritatea absolută (dar care depășesc pragul de 10%) pot prelua însă guvernul cu sprijinul și acordul celorlalte partide; în mod normal nu conduc decât în colaborare, în cadrul unor guverne de coaliție, dar dimensiunea lor le permite să joace un rol esențial ocupând ministerele de bază și posturile cheie din administrație; în opoziție ele exercită o influență importantă.

c. Partide mici - care au doar un rol de sprijin fie în guvern fie în opoziție.

Ne vom ocupa ceva mai mult de aceste partide mici deoarece abordările în literatura de specialitate le acordă un spațiu larg, dar și de cele mai multe ori controversat. Unii văd în ele sursă de diviziune și confuzie, alții le recunosc un rol de amortizare utilă între interesele partidelor mari. Dar, după cum spunea Duverger, toată lumea „are și nu are dreptate în același timp”. Să punctăm câteva argumente care conduc la această concluzie: prezența multor partide mici pe listele de alegători

conduce la fărâmițarea electoratului și imposibilitatea reprezentării lui în mod semnificativ; când sunt aliate la guvernare trebuie să se mulțumească cu câteva posturi ministeriale minore, iar când sunt în opoziție se mulțumesc cu obiective platonice; dacă în urma alegerilor, diferența dintre majoritatea și minoritatea parlamentară este relativ mică, atunci acest gen de partide ajung în situația de arbitraj, devenind „mari” din punct de vedere al alianței politice. În acest sens sunt frecvente cazurile când partidele mici preseză pentru realizarea unor reforme în diverse domenii, alertând partidele mari despre grijile unui număr mare de oameni (de exemplu, partidele ecologiste).

Sisteme de partide contemporane

Partidele politice, ca părți ale unui întreg, care este sistemul politic național, sunt angrenate în ceea ce tot Duverger a numit sistem de partide (sistem partidist). Noțiunea în discuție se utilizează pentru a desemna configurația partidelor dintr-o anumită țară, modul în care ele participă la realizarea regimului politic. Utilizând drept criteriu principal numărul partidelor, dar corelând cu criteriul capacității partidelor de a forma guvernul sau de a influența formarea acestuia, politologul francez a făcut următoarea tipologie a sistemelor de partide: monopartidiste, bipartidiste și multipartidiste (pluripartidiste) - clasificare care a fost larg acceptată.

Sistemele monopartidiste se definesc prin existența unui singur partid care își asumă formarea guvernului. Cazul tipic este cel al regimurilor totalitare unde partidul unic, având rol conducător în societate, devine partid-stat, lucru ce exclude competiția cu alte partide.

Sistemele bipartidiste sunt cele în care două partide de mărime relativ egală se află în competiție, fiecare având șanse mari de a forma guvernul. Exemple tipice sunt S.U.A și Marea Britanie. Numeroși politologi consideră că acest sistem este cel mai apt de a realiza o stabilitate politică aducând următoarele argumente:

- este un sistem responsabil, dă posibilitatea alegătorilor să se pronunțe clar pentru una din cele două alternative de guvernare;
- încurajează alternarea la putere și previne monopolul unui partid pentru o perioadă extinsă;
- încurajează o politică moderată, fiecare competitor vizând să câștige teren în zona centrală a electoratului.

Acestui sistem i se reproșează că pierde din vedere interesele segmentelor sociale marginale.

Experiența istorică poate sugera următoarele condiții favorabile pentru evoluția spre sistemul bipartid: omogenitatea socială, continuitatea politică, consacrarea timpurie de partide politice influente care aspiră la putere politică și orientarea spre o funcție electivă (președinte al S.U.A., prim-ministru britanic).

Sistemul multipartid își găsește rațiunea de a fi atunci când:

- există diviziuni fundamentale în structura socială din cauza unor deosebiri de naționalitate, deosebiri regionale, de religie sau de clasă, care de multe ori sunt întreținute de influențe din afară, cum sunt mișcările iredentiste și internaționale revoluționare;

- revoluțiile coincid cu transformările sociale, ca de exemplu în Franța, în Europa centrală și răsăriteană, și în Orientul Apropiat și Îndepărtat;

- o elită aflată la putere împiedică partidele - prin formula dezbină și stăpânește - să-și realizeze funcția politică de prezentare a unei alternative politice clare;

- aparatul politic al statului sporește fărâmițarea corpului electoral prin numărul mare al variantelor în alegeri;

- în toate cazurile când unul sau totalitatea acestor factori care generează complicații își fac apariția pe scena politică a unei națiuni.

În mod evident, sistemul multipartid reflectă prin grupările numeroase pe care le cuprinde o imagine mai completă a trăsăturilor specifice ale societății stratificate decât ar putea să oglindească vreodată un sistem bipartid.

Fiind caracterizate de existența mai multor partide, în sistemele partidiste guvernul este format de cele mai multe ori prin coaliții; în unele cazuri, unul din partide reușește totuși să obțină suportul necesar pentru a forma singur guvernul.

În comparație cu sistemul bipartid, se evidențiază o serie de dezavantaje a sistemului multipartid:

- formarea guvernului poate necesita negocieri dificile și îndelungate;

- nu se încurajează alternarea la putere;

- este stimulată competiția ideologică intensă - toate acestea conducând spre instabilitate. În acest ultim aspect, cazul Italiei postbelice

este tipic.

Asocierea bipartidismului cu stabilitatea și a multipartidismului cu instabilitatea e nuanțată și în egală măsură contrazisă de exemplele oferite de Elveția și de o parte din țările scandinave, care în pofida numărului partidelor și a coalițiilor guvernamentale s-au dovedit stabile și caracterizate de o politică moderată.

În ultimul timp s-au cristalizat tipologii ale sistemelor partidiste care deplasează accentul dinspre criteriul numeric spre altele criterii. Giovanni Sartori (1976) autorul celei mai de seamă teorii moderne asupra sistemelor de partide democratice, subliniază importanța distanței ideologice care separă partidele politice și a numărului polilor în jurul cărora se concentrează acestea (bineînțeles că implică și numărul partidelor politice). Pe baza acestor criterii, face distincție între ceea ce el numește „pluralism moderat” și „pluralism polarizat”.

Pluralism moderat se caracterizează prin:

- distanța ideologică relativ mică între partidele majore (sau „relevante” adică, potrivit regulilor stabilite de Sartori, partide care au reprezentare parlamentară, precum și potențial de guvernare, respectiv de coaliție guvernamentală, sau capacitatea de a afecta desfășurarea competiției partidelor);

- înclinația partidelor către formarea de coaliții;
- competiția predominant centripetă.

Pluralismul polarizat are următoarele caracteristici:

- numărul partidelor relevante este de obicei mai mare decât cinci;
- distanță ideologică mare între partide, spectrul opiniilor politice fiind larg, iar nivelul consensului scăzut;
- e multipolar, dominat de forță centrifugă, fiind stimulată politica extremistă.

Un asemenea sistem poate conduce la imobilitate politică și, în unele cazuri, la colapsul democrației. La această situație pot să contribuie și așa-numitele partide „antisistemice”, partide extremiste, care refuză să accepte regulile competiției și dezbaterile democratice.

Utilizând criteriul calitativ al competiției, Sigmund Neumann, La Palombara și Weiner disting doar două sisteme de partide: (a) noncompetitive (monopartidism) și (b) competitive (bipartidism și multipartidism). Primul tip favorizează state dictatoriale sau totalitare, iar cel de al doilea state democratice.

Pluripartidismul are o serie de particularități în societățile ce se află în tranziție de la totalitarism la democrație. Se remarcă, în primul rând, extrema proliferare a partidelor (în România, înainte de alegerile parlamentare și prezidențiale din 1992 erau înregistrate 144 partide), dar indiferent de numărul de partide angajate în campaniile electorale, mai puțin de zece partide au intrat realmente în competiție în aproape toate fostele țări socialiste. Trebuie remarcat și caracterul extrem de dinamic al grupurilor politice (multe denumite „fronturi”, „forumuri”, „alianțe”, „uniuni” etc.), exprimat în frecvența sciziunilor și alianțelor. În același timp, se constată o oarecare contradicție între fenomenul proliferării partidelor pe de o parte și rezistența, reținerea populației față de afilierea politică pe de altă parte precum și o anumită instabilitate a corpului electoral. Explicația cauzală a acestor aspecte rezidă în tipul de socializare politică la care a fost supusă cea mai mare parte a corpului electoral de sistemul totalitar, la care se adaugă aspecte de ordin psihologic (neîncredere, prudență, dezamăgire) ce decurg în mod firesc din complexitatea procesului de tranziție.

Deși există teoreticieni ca John Naisbitt (1989), care proclamă „sfârșitul” partidelor politice relevând declinul susținerii lor populare, prezența și activitatea acestora se dovedește în continuare a fi importantă pentru funcționarea sistemelor politice. Existența mai multor partide politice și competiția dintre acestea constituie o coordonată esențială în diferențierea dintre regimurile democrate și cele nedemocrate. În contextul acestor evoluții trebuie să menționăm că unele funcții ale partidelor politice sunt preluate și de alți factori, în mod deosebit de grupurile de interes.

Grupurile de interes: organizații de influență

Conceptul de grup de interes (presiune)

Cercetările asupra procesului politic și a modului de exercitare a puterii politice au pus în evidență rolul important pe care îl joacă grupurile de interes, numite de unii teoreticieni grupuri de presiune. Ele au demonstrat că procesul politic este rezultatul interacțiunii grupurilor cu interese divergente, iar viața sistemului politic democratic presupune articularea unor interese foarte diferite. De fapt, care este originea grupului de

interes? Explicația este relativ simplă. După cum remarcă G. Kousoulas (1971), cel mai apolitic cetățean poate deveni un activist, când la un moment dat consideră că o decizie a statului este împotriva interesului său. Bineînțeles că indiferent ce ar face el singur nu ar avea nici o șansă de reușită. Numai după ce se va uni cu alții care îi împărtășesc opiniile și va forma un grup, poate să exercite o anumită influență asupra deciziilor care îi afectează interesele.

Într-o democrație pluralistă, grupurile de interes împreună cu partidele politice reprezintă un vehicul folosit de cetățeni să exprime dorințele și plângerile lor către guvern. Având în vedere că partidele politice sunt organizații sub umbrela cărora există adesea o multitudine de interese conflictuale, grupurile de interes reflectă direct interese specializate, particulare. Putem spune că un *grup de interes este un ansamblu de indivizi cu interese comune, al cărui scop este susținerea și apărarea acestor interese*. Atunci când pe lângă sau dincolo de interesele economice, profesionale, culturale etc. se exercită influența asupra instituțiilor politice și a persoanelor cu putere de decizie din cadrul acestora sub forma unei presiuni asupra puterii politice, grupurile în cauză sunt denumite și „grupuri de presiune” sau grupuri politice de interese. Oricum, termenii folosiți diferă de la țară la țară, de la teoretician la teoretician, dar putem sublinia că noțiunea de grup de presiune este mai concretă decât cea de grup de interes, iar aceasta din urmă nu este întotdeauna și un grup de presiune (de exemplu, asociațiile filateliștilor, pescarilor etc.).

Chiar dacă adesea grupurile de interes caută să influențeze partidele politice, ele stau în afara procesului electoral, exercitând presiuni asupra guvernului indiferent ce partid politic este la putere sau domină parlamentul. Rezultă că, spre deosebire de partidele politice, grupurile de interes (de presiune) nu urmăresc obținerea puterii politice ci rămânând în afara ei, caută să-i influențeze deciziile în favoarea propriilor interese. Aceasta însă nu înseamnă o separare netă între aceste grupuri și partidele politice, deoarece uneori există între ele legături organice, în sensul că fie grupurile de interes (de presiune) sunt subordonate partidelor fie invers după cum este posibil ca ele să conlucreze de pe poziții egale.

În afara definiției pe care am dat-o la începutul abordării problemei noastre, în literatura de specialitate se întâlnesc o mulțime de alte definiții ale grupurilor de interes (de presiune). Caracteristica comună a acestora rezidă în acordul asupra faptului că *grupurile de interes sunt organizații*

nonpolitice și acționează în sfera politicului nu pentru a cuceri puterea politică ci în vederea satisfacerii intereselor lor particulare. Astfel, Maurice Duverger (1967) definește grupurile de presiune în opoziție directă cu partidele politice:

Partidele politice caută să cucerească puterea și să o exercite, pe când grupurile nu urmăresc participarea directă la putere. Ele caută să influențeze oamenii puterii dar nu să pună la putere proprii oameni. Partidele sunt organizații politice, pe când grupurile sunt organizații nonpolitice a căror activitate nu este numai presiunea.

Pe lângă definirea grupurilor de interes (de presiune) cei mai mulți autori au pus în evidență caracteristicile distinctive ale acestora. După Jean Tournon (1974, vol. 9, p. 5560-5561) ele au trei caracteristici:

- a. asociativ - manifestat prin fenomenul adeziunii și o minimă organizare internă;
- b. promoțional - vizează promovarea unui scop;
- c. politic - deși nepolitizate, toate presiunile sunt îndreptate spre puterea politică.

Și în concepția altui politolog francez Jean Meynaud (1965) grupurile de presiune sunt caracterizate tot prin trei trăsături:

- a. existența unor legături stabile în interrelațiile dintre membri;
- b. prezența la membri grupului a unui sentiment colectiv care îi disting de cei care nu aparțin grupului;
- c. comunitatea țelului care reprezintă de regulă elementul stabilizator.

Principalele categorii ale grupurilor de interes (presiune)

Deoarece în S.U.A. există cele mai multe și mai active grupuri de interes, începem prin a prezenta tipologia lor (Peter Woll, Robert H. Binstock, 1984, p. 241-252). Acestea pot fi împărțite în două categorii majore - private și guvernamentale. Grupurile din ambele categorii încearcă să influențeze puterea politică și mai ales procesul de luare a deciziilor prin forme și metode variate pentru a obține rezultatele pe care acestea le doresc. Indiferent de tipul lor, grupurile de interes servesc o funcție vitală într-un stat democratic: ele sunt vocea unui larg segment al oamenilor națiunii.

Grupurile de interes privat există în afara guvernului și reprezintă aproape fiecare fațetă a societății: economică, religioasă, profesională etc. Acestea influențează și presează toate ramurile sistemului politic și

administrativ național: legislativul, președinția, instanțele judecătorești și organele administrative.

Grupurile de interes guvernamental există la nivelul puterii politice. Agențiile guvernamentale, departamentele, subcomitetele parlamentare, puterea executivă etc. toate acționează atunci când au interes, ca grupuri de presiune. Datorită sistemului constituțional al separației, controlului reciproc și echilibrului puterilor, fiecare ramură a puterii din stat are și interese diferite și de aceea trebuie să acționeze de multe ori ca un grup de presiune. Puterea executivă presează asupra parlamentului ca să sprijine politica sa, după cum aceasta își manifestă opoziția inevitabilă față de președinție în dorința de a-și proteja independența și interesele sale. La rândul ei, Curtea Supremă este un grup de interes, controlând atât Parlamentul cât și Președinția.

Grupurile de interes privat, în mod sumar, pot fi divizate în următoarele categorii: (1) economic, (2) politic și de „interes politic” și, (3) profesional. Obiectivele și metodele grupurilor din fiecare categorie diferă, astfel că ele afectează viața politică publică. Grupurile de interes economic privat corespund celor trei mari sectoare economice - afaceri, muncă și agricultură. Fiecare din ele este reflectată în agenții guvernamentale (ministere) și comitete ale congresului (parlament). Cele mai numeroase grupuri de presiune sunt „politice”, în sensul că ele se străduiesc să promoveze propriile lor interese în atenția puterii politice. La un alt nivel, sunt grupurile specifice care se întemeiază pe o filozofie politică particulară. Grupurile de cetățeni organizate pentru promovarea intereselor politice se autodenumesc „grupuri de presiune a interesului politic”. Sub această denumire, grupurile de interes organizate în moduri diferite, reprezintă punctul de vedere al consumatorilor, ecologiștilor, femeilor, studenților, chiriașilor etc. În sfârșit, grupurile de interes profesional joacă un rol considerabil în sfera politicii publice. Este vorba de unele grupuri de interes particular, astfel ca veterani, pensionari etc., care își concentrează efortul asupra unor agenții guvernamentale ca să-și atingă obiectivele lor cum ar fi avantaje financiare și materiale sau alte facilități.

Pentru ca un lobby^{*)} (un alt termen pentru „grupul de presiune”) să fie

^{*)} În limba engleză „lobby” înseamnă culoar, coridor, iar termenul de „lobbying” derivă din utilizarea culoarelor clădirii instituției ca loc de întâlnire cu deputații spre a-i influența într-un anumit mod. În S.U.A. activitatea de „lobbying” a fost reglementată juridic încă în 1946).

eficient, el trebuie să fie bine organizat. În ciuda varietății grupurilor de presiune și interesele lor, toate împart în comun unele caracteristici organizaționale. Cele mai multe grupuri includ: (1) membrii elitei care conduc organizațiile și formulează politicile și tacticile acestora; (2) „lobbies”, cei care lucrează pentru aceste elite aducând cerințele grupurilor fie în atenția oamenilor fie în cea a guvernului și, (3) membrii care asigură baza și motivul existenței grupului de interes.

Desigur că oamenii nu aparțin în mod necesar unui grup de presiune doar pentru că ei sunt de acord cu obiectivele acestuia. Dar este adevărat că membrii unor grupuri de presiune s-au înrolat deoarece sunt de acord cu filozofia particulară sau obiectivele generale ale grupului. În general, oamenii se înrolează în grupurile care le pot reprezenta interesele economice și profesionale. Dar un individ are un avantaj de interese și astfel el poate aparține deodată câtorva grupuri de interese. De exemplu, el poate fi membrul unui sindicat sau al unei alte organizații profesionale, dar se poate afilia și unei asociații sportive sau unui club politic - toate solicitând loialitatea și suportul său. Adăugând la aceasta influența familiei, prietenilor și altor grupe informale este aproape imposibil pentru orice grup de interes să câștige aderența completă a tuturor membrilor săi la obiectivele sale politice. Acest fenomen a fost denumit de un politolog american „legea mobilizării imperfecte a intereselor politice”. Ar mai fi de spus că în cadrul grupurilor de presiune există o anumită stratificare, o diviziune între lideri și membrii obișnuiți, asemănătoare cu cea dintre liderii partidelor politice și membrii acestora.

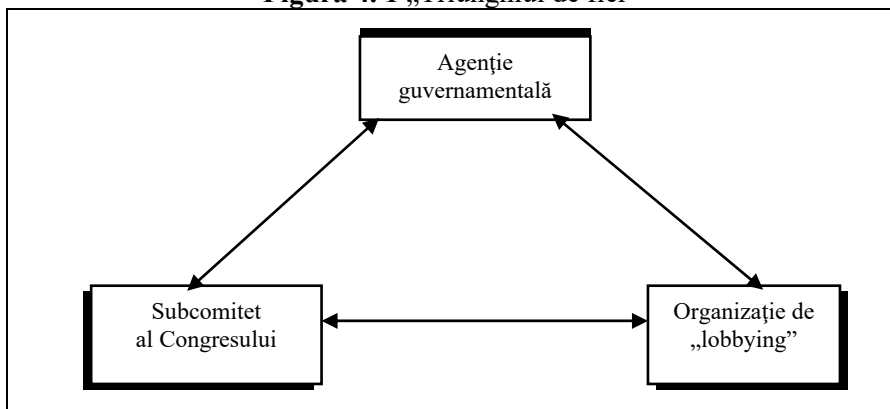
Datorită fragmentării prin diferențierea dintre lideri și membri, stratificării membrilor și conflictului loialității, s-ar părea că grupurile de interes ar trebui să aibă o influență reală mică asupra politicii guvernului. În realitate, unele grupuri sunt puternice atât prin activitatea de lobbying asupra puterii politice cât și prin faptul că prin mijloace specifice reușesc să câștige opinia publică, la fel ca și proprii membri, pentru atingerea obiectivelor pentru care militează. Dintre mijloacele pe care le utilizează mai frecvent folosite sunt: discuțiile formale sau informale cu persoanele oficiale, trimiterea unor informații tehnice către acestea, asigurarea unor campanii de trimitere a semnăturilor și scrisorilor în vederea susținerii anumitor puncte de vedere, schițarea unor posibile legi etc.

Autorul american J. Shafritz (1988) face o binevenită distincție între un grup de presiune și un lobby. Între cele două există deosebiri importante: un grup de presiune este un grup mare, uneori amorf și alcătuit din

amatori, care urmăresc să influențeze sistemul politic și opinia publică; un „lobby” este un grup relativ mic (uneori se referă chiar la o singură persoană) alcătuit din profesioniști, angajați spre a influența anumite decizii politice. Una din consecințele acestor deosebiri este că și grupurile de presiune angajează deseori oameni pentru lobby pentru a-și face acțiunile mai eficiente.

Rolul grupurilor de interes în procesul adoptării deciziilor politice în S.U.A. a fost consacrat prin utilizarea în limbajul politic a termenului „triunghi de fier” (iron triangle).

Figura 4. 1 „Triunghiul de fier”

Imaginea grafică prin care este reprezentată această formulă sugerează existența unei legături foarte puternice („de fier”) între: agențiile guvernamentale (aflate la vârful triunghiului), subcomitetele Congresului și grupurile speciale de interes (aflate la bază). Mai recent, se insistă pe ideea că elaborarea politicilor implică un ansamblu de factori publici și privați care interacționează în mod complex, formând adevărate rețele pe diferite probleme (așa numite „Issue networks”).

Desigur că metodele folosite de grupurile de presiune sunt variate, fiind adaptate tipului de regim politic și particularităților sociopolitice care diferă de la țară la țară. În egală măsură obiectul presiunii diferă în funcție de caracteristicile particulare ale regimului politic. După ce am văzut pe larg modul de acțiune al grupurilor de presiune în S.U.A. vom prezenta pe scurt specificul manifestării acestora în alte țări.

În Marea Britanie grupurile organizate își concentrează activitatea în

primul rând asupra executivului, deoarece disciplina de partid în Parlament și supremația cabinetului lasă puțin loc deciziilor individuale ale legislatorilor. Mai mult, Parlamentul decide formal numai în linii generale chestiunile de legislație, lăsând detaliile de implementare agențiilor executive. Grupurile de presiune joacă un rol important în Marea Britanie pentru că ministerele și alte agenții executive de guvernare le cer de obicei părerea și cooperează cu ele. Consultarea cu reprezentanții grupurilor de presiune precede elaborarea legilor.

În Italia grupurile de presiune tind să se alieze cu partidele politice pentru a câștiga accesul la centrele de putere și de a influența executivul și administrația prin canalul de partid. În Japonia remarcăm similarități cu activitatea grupurilor de presiune italiene.

Sistemele politice totalitare nu acceptă grupuri de presiune organizate în afara partidului unic. În interiorul partidului comunist se formează grupuri pentru promovarea intereselor în industrie, agricultură, apărare etc., dar activitatea acestora se deosebește radical de cele din societățile democratice pentru că nu au abilitatea de a atrage resurse umane și materiale din întreaga societate. Caracteristice sunt și influențele individuale sau cele realizate de alianțele vremelnice dintre câțiva membri ai elitei conducătoare (nomenclatura).

Sindicatele Un rol aparte în sistemele politice îl au sindicatele. Acestea se preocupă în principal de problemele locului de muncă a membrilor lor (salarii mai mari, program de lucru mai scurt și condiții de lucru mai bune); aceste preocupări, de cele mai multe ori, se extind asupra sănătății, educației, asigurărilor sociale, dar și asupra drepturilor politice. Referindu-se la acest din urmă obiectiv Alain Monchablon (1991, p. 163) spune că

Sindicatele nu pot fi reduse la rolul de grup de presiune, deoarece activitatea lor este, prin esență, politică și deoarece, de fapt, ele sunt factori politici.

Politizarea sindicatelor nu este o caracteristică eminentă a Franței după spusele autorului citat, ci ea se manifestă în multe țări ale lumii. Sunt bine cunoscute legăturile între sindicatele britanice și Partidul Laburist, între sindicatele germane și Partidul Social Democrat sau sprijinul financiar și electoral dat de sindicatele americane Partidului Democrat. În general, arată autorul francez, unii deplâng această politizare a sindicatelor, dar reproșul se referă în ultimă instanță nu că fac politică, ci că nu fac politica pe care ar vrea ei s-o facă.

Se poate vorbi de existența unor modele naționale sau chiar zonale (pentru unele țări) ale prezenței sindicatelor în sistemul social-politic. Specificul modelului are în vedere cuprinderea în sindicate (numărul sindicaliștilor), afilierea sau independența față de partidele politice, orientarea și identitatea politică a acestora. Nu vom exemplifica aceste diferențieri, ci vom încheia demersul nostru referindu-ne succint la situația actuală a sindicatelor din România.

Ca în toate țările comuniste, sindicatele din România au constituit până în decembrie 1989 „cureaua de transmisie” a P.C.R. Hiatusul de 50 de ani în activitatea sindicală autentică este vizibil în frământata viață sindicală românească de azi. Fărămițarea excesivă, lideri nepregătiți sau lipsiți de fermitate morală, incoerență în acțiunile desfășurate, manipulare în slujba unor forțe extrasindicale, iată numai câteva din problemele cu care se confruntă mișcarea sindicală din România. Principalul obiectiv pentru sindicate îl reprezintă negocierea contractului colectiv de muncă și măsurile de protecție socială, dar acesta are o posibilitate redusă de realizare deoarece se lovește de două obstacole: pe de o parte caracterul limitat al resurselor disponibile pe de altă parte în relația tripartită obligatorie pentru negociere colectivă (guvern – patronat – sindicate), cel de-al doilea termen se află încă în formare și este greu de spus când se va încheia acest proces. Și în viața social-politică românească se manifestă politizarea sindicatelor, chiar dacă legea nr. 54/1991 cu privire la sindicate precizează că acestea sunt „organizații fără caracter politic, independente față de organele de stat, față de partidele politice și față de alte organizații”. Unele sindicate s-au declarat disponibile în a susține anumite partide în măsura în care acestea le promovează interesele în politica lor, iar altele sau fracțiuni din ele, s-au transformat în partid politic în ideea de a susține direct în plan politic interesele lor politice și sociale.

Concluzii

Partidele politice și grupurile de interes servesc ca legătură între cetățean și guvernare. Prin asigurarea acestei legături ele funcționează ca forme alternative de reprezentare în sistemele politice democratice. Grupurile de interes influențează elaborarea politicii și luarea deciziilor, iar partidele politice sunt organizații care luptă pentru câștigarea puterii politice. Amândouă asigură în sistemele democratice transferul pașnic al puterii prin competiție politică, evitând utilizarea violenței. Sistemul partidist reprezintă semnul distinctiv al unei democrații moderne.

Capitolul 5

Regimuri politice

CAPITALISM sistem economic caracterizat prin proprietatea privată asupra mijloacelor de producție și distribuție precum și printr-un sistem de piață de stabilire a prețurilor.

DEMOCRAȚIE regim politic de conducere a societății în care puterea supremă este exercitată de popor.

DEMOCRAȚIE SOCIALĂ mișcare politică care promovează anumite politici sociale într-un context democratic.

DICTATURĂ regim politic bazat pe un partid unic și o ideologie.

MARXISM-LENINISM ideologia comunistă bazată pe învățătura lui Marx și Lenin, precum și pe interpretările acesteia.

PARTID COMUNIST organizație în țările socialiste care monopolizează puterea politică.

SOCIALISM sistem economic susținător al proprietății guvernului asupra mijloacelor de producție și distribuție.

TOTALITARISM regim politic bazat pe un partid unic și ideologia marxistă.

Tipuri de guvernare: regimuri autoritare și regimuri democratice

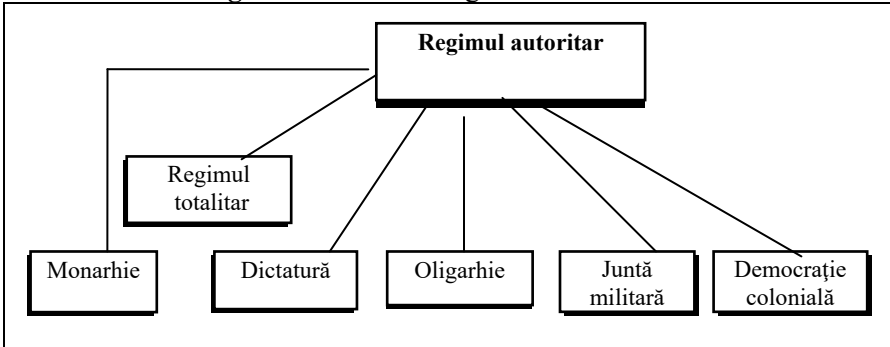
Sistemele politice din zilele noastre pot fi categorisite în mai multe feluri, dar cea mai semnificativă distincție se face între *regimurile (guvernările) democratice* și *regimurile (guvernările) autoritare*. În regimurile democratice conducătorii sunt aleși în mod periodic. Deși acești conducători au o putere considerabilă în elaborarea și impunerea legilor și politicilor, puterea lor este limitată în trei moduri importante. Primul, ei trebuie periodic să se supună realegerii. Al doilea, există limite tradiționale sau constituționale pentru puterea pe care o dețin. Al treilea, acești conducători trebuie să respecte și să garanteze dreptul la opinie liberă, libertatea presei (inclusiv accesul liber al acesteia la informații) și, de obicei, libertatea religioasă. Ipoteza fundamentală a tuturor regimurilor democratice este că puterea guvernării este izvorâtă din voința oamenilor și, când aceștia doresc să schimbe guvernarea, ei o pot face.

În contrast, regimurile autoritare dau mult mai multă putere conducătorilor lor. Oamenii nu au posibilitatea în mod real să se pronunțe asupra cine îi va conduce. Conducătorii pot ajunge prin ereditate, să fie aleși prin decizia unui grup mic (clică) care nu trebuie să întrebe marele public, după cum aceștia se pot autoinstala la putere prin acțiuni militare (de cele mai multe ori lovituri de stat militare). De obicei, puterea acestor conducători este absolută. Nu există garanții a libertății de expresie și implicit al unei presei care să asigure această libertate, după cum nu este garantată nici manifestarea liberă a credinței religioase. Deși unele regimuri autoritare garantează astfel de libertăți „pe hârtie”, realitatea arată că cei care exprimă idei ce vin în contradicție cu ideologia oficială sunt rapid reduși la tăcere.

Democrația este un fenomen modern. Deși originile ei se găsesc în antichitatea greacă, ea nu s-a putut răspândi până în preajma revoluției industriale. Chiar astăzi, numai o parte relativ mică din populația lumii trăiește sub guvernări democratice autentice. Se pune întrebarea de ce așa de puține țări au guvernări democratice? Aceasta este o problemă pe care o vom examina după ce vom discuta formele variate ale regimurilor autoritare și condițiile în care acestea apar și se dezvoltă.

Regimurile (guvernările) autoritare

Figura 5.1 Formele regimurilor autoritare

Guvernările autoritare tradiționale: monarhiile Forma cea mai veche a regimului autoritar este monarhia. Într-o monarhie conducerea este ereditară fiind transmisă în cadrul familiei regale de la o generație la alta. Ea se bazează pe autoritatea tradițională despre trăsăturile căreia am discutat mai înainte. Monarhul are un titlu regal, cum ar fi rege, regină sau împărat, împărăteasă. Adesea monarhul este liderul unei religii naționale fapt ce îi întărește poziția. În astfel de societăți, drepturile și libertățile sunt garantate populației numai în măsura dorințelor monarhului. În unele cazuri, un exemplu relativ recent fiind regele Juan Carlos al Spaniei, monarhii dau puterea lor formală corpurilor legislative care conduc tranziția de la o conducere autoritară la una democratică.

Istoric, monarhiile au apărut în mod obișnuit în societățile agricole care aveau unele forme de feudalism. Monarhiile tradiționale sunt mai rare astăzi decât în trecut, dar în unele țări ele mai există. Această formă de guvernare este încă obișnuită în Orientul Mijlociu unde Iordania, Kuweitul, Arabia Saudită și alte țări continuă să fie conduse de familii regale cu putere absolută.

Guvernările autoritare moderne Multe din regimurile autoritare din zilele noastre nu sunt monarhi. Ele iau forma dictaturilor, regimurilor totalitare, oligarhiilor, huntelor militare și democrațiilor coloniale. Toate acestea, cu excepția ultimei forme, sunt asemănătoare pentru că presupun conducerea absolută de către o persoană sau un grup mic bazată pe un alt criteriu decât ereditatea.

În literatura de specialitate, dar mai ales în mass-media se utilizează cuvintele „dictatură” și „totalitarism” ca și cum ar fi unul singur, lucru grav din două puncte de vedere: (1) arată o insuficiență analitică și (2) perpetuează o falsificare a conștiințelor cu consecințe nefaste pentru înțelegerea societăților în care un număr mare de oameni au trăit sau alții încă mai trăiesc.

Pentru a înlătura confuzia vom analiza deosebirea dintre un regim dictatorial și unul totalitar. Punctul de plecare îl reprezintă abordarea critică a definiției totalitarismului dată de filozoful, sociologul și politologul francez Raymond Aron. Pentru acesta totalitarismul reprezintă „o dictatură bazată pe un partid unic și o ideologie.” Definiția a fost unanim acceptată, dar ea a permis reunirea în cadrele ei, fără nici o deosebire, a lui Hitler, Lenin, Stalin, Franco, Pinochet, Ceaușescu ș. a., deci a două tipuri de regimuri politice, evident diferite. Fiind o definiție incompletă, aceasta creează confuzie, iar confuzia este întotdeauna profitabilă pentru cei de rea credință. Dar incompletitudinea definiției lui Raymond Aron constă doar dintr-un singur cuvânt: „marxistă”. Mai exact el trebuie să spună o ideologie marxistă. Această sintagmă ne permite să facem o paralelă între cele două regimuri, dictatură și totalitarism, pentru a pune în evidență deosebirile dintre ele.

DICTATURA Ca regim politic dictatura este foarte veche. De fapt, aceasta a însoțit neîncetat istoria omenirii din antichitate și până în zilele noastre. În realitate toate țările care nu au regimuri democratice și care totodată nu pot fi socotite nici comuniste – așadar o bună parte din țările lumii de astăzi – nu sunt altceva decât niște dictaturi. O dictatură este un regim în care o persoană conduce cu putere absolută. Exemple sunt Libia sub Muamar Ghadafi și, până nu de mult, Panama sub Manuel Noriega sau Filipine sub Ferdinand Marcos.

Principalele caracteristici ale unei dictaturi sunt:

- Puterea politică este deținută de o singură persoană sprijinită de un grup de acoliți care au doar vot consultativ.
- Partidele politice și adunările reprezentative fie că au o existență iluzorie fie că sunt desființate.
- Există un aparat, adesea foarte eficace, pentru administrarea economică a statului și pentru menținerea funcționalității sale.
- Dictatura dispune de un aparat de coerciție menit să înăbușe orice tendință de opoziție din interior.

- Dictatura poate uneori să se instaleze fără violență prin alegeri libere, dar de menținut nu se poate menține decât prin forță.
- Dictatura este lipsită de perenitate; cel mai adesea ea dispare odată cu dictatorul.

Această ultimă caracteristică, lipsa de perenitate, explică de ce, în genere, dictatorii se caracterizează prin precipitare; ei sunt foarte grăbiți, căci scopurile lor trebuie realizate în timpul unei existențe care are un sfârșit.

Dar cum arată viața mării majorități a indivizilor, care trăiesc sub un regim dictatorial? Pe plan juridic, oamenii nu au dreptul să se exprime liber împotriva dictatorului, să aleagă liber și să fie aleși; dacă își manifestă opoziția, libertatea și chiar integritatea lor fizică sunt amenințate. În celelalte aspecte ale vieții, oamenii au libertatea să se deplaseze, fie în interiorul țării, fie în exteriorul ei. De asemenea, ei pot să-și schimbe domiciliul după bunul plac. Proprietatea privată, dreptul de a întreprinde, inițiativa personală sunt respectate. În aceeași măsură sunt respectate tradițiile și religiile, cel puțin pentru majoritatea populației. În sfârșit, justiția cu limitele ei în plan politic, funcționează bine.

Important rămâne faptul că structurile societății nu sunt sfărâmate. Adică, gustul individului pentru muncă, responsabilitatea individuală, inițiativa sunt stimulate, căci îmbogățirea nu este condamnată. Populația este oricând pregătită fie pentru trecerea la democrație fie pentru întoarcerea la ea. Putem deci spune că dacă dictatura limitează libertatea, ea nu o face să dispară cu desăvârșire.

Bineînțeles că din cele spuse nu rezultă că facem apologia dictaturii, în sensul unui rău mai puțin rău, ci am evidențiat caracteristicile ei în vederea unei comparații în urma căreia esența totalitarismului poate să apară cu claritate. Aceasta deoarece acest tip de regim pe care l-a suportat poporul nostru aproape cinci decenii ne interesează în cel mai înalt grad, pentru că cine nu își cunoaște istoria riscă să o repete.

TOTALITARISMUL Până la revoluția sovietică din 1917 acest tip de regim politic nu a existat. Putem afirma că umanitatea datorează totalitarismul „geniului creator” al lui Marx și Lenin, el fiind indisolubil legat de comunism sau socialism fie el cu sau fără față umană.

Abordând principalele caracteristici ale totalitarismului începem prin a sublinia că acesta nu se poate instaura și nici menține decât prin violență. Puterea se poate găsi în mâna unui singur individ (și în această situație

totalitarismul se prezintă sub forma lui cea violentă), acesta fiind sprijinit de o structură ierarhizată și centralizată: partidul unic. Nucleul central al acestui partid este extrem de important, tocmai pentru că el este garantul perenității regimului. Puterea este deținută de acest nucleu central în genul mafiei; structura psihologică a indivizilor care îl compun și regulile după care se conduc sunt asemănătoare organizațiilor de tip mafiot.

Cum funcționează acest nucleu central al partidului? În mod normal, acest grup desemnează un reprezentant cu aparență de putere absolută. Spre deosebire de dictatură, cei care îl desemnează și îl înconjoară pe șeful totalitar au vot deliberativ și nu doar consultativ. Acest reprezentant al nucleului central are de aceea tot interesul să țină cont de aspirațiile electorilor săi (ale celor care l-au desemnat), căci în caz contrar îl așteaptă fie înlăturarea (vezi cazul lui Hrusciiov) fie chiar dispariția fizică. Nu este deci de mirare că prima grijă a acestui șef este să profite de toate ocaziile pentru a schimba compoziția nucleului central cu gândul de a obține o majoritate de electori fideli. În acest scop, șeful își asigură și fidelitatea poliției politice.

Indiferent de faptul că șeful ajunge să aibă o poziție dictatorială, perenitatea regimului totalitar este asigurată prin reproducerea permanentă a puterii nucleului central. Dacă șeful dispare sau este înlăturat, nucleul central va desemna un alt șef, secretariatul partidului va numi un alt tovarăș secretar general. Această asigurare a perenității, pe care nu am găsit-o în dictatură, este în același timp și una din cauzele principale de scleroză a acestui regim. Și tot această perenitate explică de ce în totalitarism nu găsim precipitarea caracteristică dictatorilor. Totalitarismul „are timp”. El pare ireversibil și croit pentru eternitate. Tactica fundamentală a partidului unic este ca în toate posturile-cheie să fie promovați indivizi care să nu aibă competența postului respectiv și nici meritul remunerației corespunzătoare. Acești indivizi au în permanență conștiința faptului că „partidul i-a făcut pe oameni” și că fără acest partid, sau în afara lui, ei nu au nici un merit și sunt un nimic. Fidelitatea lor față de regim este astfel asigurată.

Ceea ce diferențiază în mod esențial totalitarismul de alte regimuri politice este abolirea proprietății private. Nu rămâne decât așa-zisa proprietate personală și cel mult o locuință modestă. În logica totalitară această situație este cu totul normală, căci proprietatea privată este o oază de libertate și de independență economică.

Dar cum trăiesc oamenii? Printr-o campanie dezlănțuită împotriva

tradițiilor și religiilor, individul este lipsit de sprijin moral. Un alt aspect important al vieții individului este imposibilitatea de a schimba coordonatele geografice. Părăsirea țării și chiar schimbarea de domiciliu în interior nu se poate face decât cu aprobarea puterii. Individul este supus unui sistem de control care vizează nu numai actele, dar și gândurile sale. Pentru aceasta există un „aparat” alcătuit din responsabili de imobile și străzi, appendice ale poliției politice, care supraveghează individul la domiciliu. De asemenea, cu ajutorul celor mai sofisticate sisteme de ascultare se spionează domiciliul, hotelurile și restaurantele. Există un sistem de informatori în toate instituțiile și întreprinderile.

Am arătat că după o perioadă de dictatură, societății nu-i este refuzată trecerea la democrație. Democrația nu este și nici nu are pretenția de a fi ireversibilă. În schimb, intenția lui Lenin, atunci când a conceput totalitarismul a fost tocmai ireversibilitatea lui; a sfârâma definitiv toate structurile sociale care nu sunt compatibile cu libertatea și cu propășirea individului. „Omul de tip nou” în jurul căruia doctrina comunistă a făcut atâta tapaj nu este altceva decât o ființă terorizată, cel mai adesea înfometată, fără gust de muncă, fără inițiativă și fără aspirații. Iar societatea este caracterizată prin inerție, mizerie fizică și morală; iată de fapt realizarea cea mai de seamă a lui Lenin.

Cum de s-a putut ajunge în istoria omenirii la monstruoșitatea numită „totalitarism”? Și cum de ea nu a apărut mai devreme?

Pentru a accede la putere în mod nedemocratic trebuie în genere reunite două condiții: o situație de criză și un grup de indivizi conduși de un șef dispuși cu toții la orice pentru însușirea puterii. Situații tulburi și indivizi care au știut să profite de ele și să fie capabili să găsească și să organizeze grupul de șoc necesar au existat frecvent în istorie. Însă rezultatul a fost întotdeauna o dictatură și nu totalitarismul.

Spre deosebire de acești indivizi, Lenin a mai avut la îndemână ceva, ceva care celorlalți le-a lipsit. Acest al treilea element fără de care totalitarismul nu se poate realiza este o teorie socială globală și aparent credibilă, de care grupul cinic de inițiați, precum și alții de bună credință, se puteau sluji pentru a da o justificare solidă actelor lor. Lenin a găsit acest al treilea element care lipsise până atunci în teoria lui Marx. Cu ajutorul ei a reușit să fanatizeze o parte a populației și să o transforme în masă de manevră, dispusă să răspundă la ordinele lui Lenin, fiind convinsă că totul va decurge potrivit teoriei de basm pe care o adoptaseră. Când parte din marii păcăliți au început să vadă că lucrurile nu se petreceau

potrivit așteptărilor era deja prea târziu. Mașinăria se pusese în mișcare. Ezitanții au terminat cu un glonț în ceafă, iar în cel mai bun caz au populat Gulagul, Sighetul sau oricum s-au numit celelalte închisori comuniste.

Guvernarea totalitară dezvoltă enorm forțele poliției secrete (securitatea), cu puterea de a aresta, pedepsi și în multe cazuri de a tortura pe oricine este suspectat de disidență față de politica oficială. Guvernarea de acest tip are un sistem de propagandă masivă care bombardează populația cu mesaje care glorifică regimul și politica lui. Numai ziarele și publicațiile guvernului sunt permise, iar opoziția politică este interzisă total. Diferitele organizații care în societățile democratice sunt independente, astfel ca bisericile și universitățile, activează numai în măsura în care sunt strict controlate. Cele mai clare exemple de regimuri totalitare sunt Germania nazistă, Uniunea Sovietică în era stalinistă, dar și toate regimurile aservite Moscovei. La acestea putem adăuga Cambodgia din anii 1970 sub Pol Pot și Coreea de Nord din zilele noastre. În toate aceste țări, milioane de oameni au fost exterminați fie din cauză că erau suspectați de lipsă de loialitate față de regim fie că aparțineau unor grupuri etnice pe care guvernarea le considera amenințătoare.

Unele guvernări autoritare arată tendințe totalitare. În Cuba, Libia și Iran, spre exemplu, disidența este suprimată și oamenii primesc ani grei de închisoare, aproape fără judecată, pentru lipsă de loialitate. În 1989, China s-a îndreptat spre totalitarism prin represiunea sângeroasă a unei mișcări studențești în favoarea democrației. Mii de oameni au murit când armata a înăbușit cu tancurile mișcarea, iar poliția a efectuat arestări în masă.

Deci, dictatură și totalitarism; ambele se nasc într-un moment de criză al societății speculând slăbiciunile democrației. Să amintim aici spusele lui Churchill: „Democrația este o orânduire imperfectă, dar din păcate nu cunoaștem ceva mai bun”. Poate tocmai această imperfecțiune uneori a fost speculată. Dar dintre cele două, dictatura trece asemeni unei răni care se închide și trupul societății își recapătă treptat vigoarea și încrederea în sine. Totalitarismul, în schimb, atacă celulele esențiale ale vieții sociale. Este foarte greu de spus de perindarea câtor generații va fi nevoie pentru a înlătura efectele acestei pustiiri sociale.

Analistul Adrian Ionescu (1992) evidențiază două tipuri de obstacole care ne stau în față pentru a depăși efectele totalitarismului prin care a trecut țara noastră. Mai întâi obstacolele psihologice: a-i convinge din nou pe oameni că inițiativa și munca au sens, că îmbogățirea nu e un păcat, că

valoarea și meritul trebuie răsplătit, că reușita altuia trebuie să stimuleze și nu să genereze invidia; cum pot toate acestea să renască pe un teren psihologic bătătorit de stereotipuri mentale care s-au alcătuit zi de zi de-a lungul unor decenii? Iar apoi obstacolele materiale; capitaluri pentru investiții, utilaje moderne, forță de muncă calificată. De unde? Pe scurt: vom realiza cu cine și cu ce?

OLIGARHIILE O societate unde un grup mic de oameni au putere absolută este o oligarhie. Un exemplu de oligarhie era Iranul sub Ayatollahul Khomeini. Deși Khomeini era un conducător absolut și toată politica trebuia aprobată de el, totuși el a fost influențat de un grup religios mic și de câțiva lideri parlamentari. Influența acestui grup a fost clară în decizia lui Khomeini din 1988 de încetare a focului în lungul război purtat cu Irakul vecin.

JUNTELE MILITARE Alt tip de guvernare care poate să se suprapună strâns cu dictatura sau oligarhia este junta militară. Ea se instaurează când un grup de lideri militari (uneori cu puterea concentrată în mâinile unuia singur) iau puterea de la alt regim (guvernare) într-o acțiune cunoscută ca *lovitură de stat militară*. O lovitură de stat este diferită de o revoluție deoarece ea presupune ca puterea să fie luată de un grup mic din armată (cercetările arată că este vorba de circa 5 la sută din corpul ofițerilor). Prin contrast, o revoluție se bazează pe participarea sau suportul unui segment mai mare al populației. În multe state mai puțin dezvoltate, cu sisteme politice slab instituționalizate și guvernări ineficiente, cu o societate divizată ideologic și decalaje social-economice majore, ofițerii intervin de multe ori direct în politică. În alt capitol vom dezvolta pe larg această problemă.

DEMOCRAȚIILE COLONIALE Un tip mai puțin comun de guvernare autoritară este democrația colonială. Această formă de guvernare se produce când un grup mic de coloniști instituie puterea asupra unei populații native mult mai mari. Coloniști desfășoară alegeri numai între ei înșiși și permite membrilor grupului lor o anumită măsură a libertății, dar pentru marea masă a populației native ei anulează acest drept. Cu alte cuvinte, există democrație pentru cei puțini, dar conducere autoritară pentru cei mulți. Exemple de acest sistem au fost Rodezia (devenită Zimbabwe în 1979) și Africa de Sud până la abolirea apartheidului în 1994.

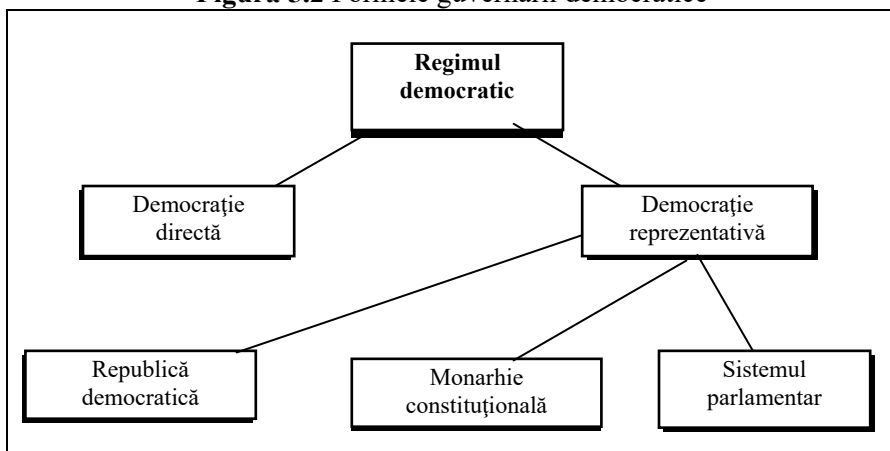
Autoritarism și ideologie Guvernările autoritare nu sunt legate de nici o ideologie în mod particular. Există guvernări autoritare de stânga, astfel ca Vietnam și Cuba sau fosta Uniune Sovietică împreună cu statele satelite

din estul și centrul Europei, guvernări care pretind că reprezintă interesele oamenilor muncii și garantează egalitatea. Există regimuri autoritare religioase, astfel ca cel al Iranului, care își justifică conducerea prin faptul că reprezintă voința divină. Există regimuri autoritare de dreapta, astfel cum a fost nazismul german sau guvernarea lui Pinochet în Chile, care au pretins că protejează țările lor de pericolul comunismului. În sfârșit, sunt guvernări autoritare, așa cum sunt unele monarhi tradiționale, care par să existe în principal pentru scopul preservării bogăției unui grup, mai exact a unei elite privilegiate. Ce au toate aceste tipuri în comun nu este ideologia, care variază larg, ci mai mult principiul că puterea se află la cei care guvernează nu la acei care sunt guvernați.

Regimurile (guvernările) democratice

Democrația reprezentativă Din cauza imposibilității practice a democrației directe aproape toate regimurile democratice folosesc democrația reprezentativă. Deciziile politice nu sunt luate de oamenii înșiși ci de reprezentanții aleși de popor să servească în parlament. În mod ocazional, o problemă deosebit de importantă poate fi supusă votului popular printr-un referendum, dar elaborarea deciziilor de rutină este lăsată reprezentanților aleși. Ideea majoră care susține acest sistem este că dacă reprezentanții iau decizii care sunt contrare voinței oamenilor, ei nu vor mai fi votați și vor părăsi funcțiile.

PUTEREA ÎN DEMOCRAȚIILE REPREZENTATIVE Realitatea este că deși sunt aleși, reprezentanții își rezervă o bună parte a puterii pentru ei înșiși. În unele democrații reprezentative, de obicei mai puțin de jumătate din alegători votează. Mai mult decât atât, oamenii adesea votează pe baza personalității candidatului decât orientându-se după programele partidelor aflate în competiție. Într-un capitol anterior am discutat despre „Legea de fier a oligarhiei” a lui Robert Michels care susține că în orice organizație în care autoritatea este delegată va exista tendința de a fi condusă de lideri. O astfel de delegare se produce prin definiție într-o democrație reprezentativă care are astfel unele tendințe să opereze ca oligarhiile deoarece reprezentanții aleși au informații considerabile care lipsesc publicului larg. Cu un public slab informat, reprezentanții politici au în mod evident o mare latitudine să facă ce vor ei. O tendință strâns legată de „Legea de fier a oligarhiei” este aceea că politicienii reprezintă o elită a puterii influentă într-o măsură mult mai mare decât media cetățenilor.

Figura 5.2 Formele guvernării democratice

Monarhiile constituționale În monarhia constituțională monarhul are o funcție ceremonială importantă dar nu are putere reală în elaborarea deciziilor guvernării. Poziția monarhului în societate este ereditară și este definită prin autoritatea tradițională. Există, spre exemplu, un set clar de reguli în legătură cu cine este încoronat și va succede la tronul Marii Britanii. Într-un astfel de sistem, monarhii joacă rolul de conducător expresiv important fiind un simbol al mândriei și unității naționale. Multe evenimente din viața unei națiuni cu monarhie constituțională, astfel ca turneul de tenis de la Wimbledon din Anglia sau campionatul de sărituri cu schiurile de la Holmenkollen din Norvegia, dobândesc o bună parte din prestigiul lor de la prezența familiei regale la aceste manifestări.

Sistemul parlamentar Deși monarhia joacă un rol simbolic important, guvernarea de zi cu zi a Angliei, Norvegiei și altor monarhii constituționale cade în responsabilitate reprezentanților aleși. Multe monarhii constituționale și mai multe democrații reprezentative folosesc un sistem parlamentar de guvernare. Într-un asemenea sistem, pentru a conduce sunt aleși membrii parlamentului din două sau mai multe partide politice. Șeful executiv al țării, adesea numit prim-ministru, este liderul partidului majoritar din parlament. Dacă nici un partid nu întrunește majoritatea (50 de procente plus unul din voturile parlamentului), poate să se formeze un guvern de coaliție. Două sau mai multe partide se înțeleg astfel ca ele să poată realiza o majoritate parlamentară ca să formeze noul

guvern. Acest lucru, spre exemplu, s-a întâmplat în țara noastră după alegerile din noiembrie 1996. Dacă coaliția nu se poate realiza ori dacă aceasta se destramă, se desfășoară alegeri noi. În general, țările cu acest sistem de guvernare au alegeri noi de fiecare dată când partidul conducător ori coaliția pierde majoritatea parlamentară. Oricum, există o perioadă de timp bine stabilită în care în mod obligatoriu trebuie să se desfășoare alegeri. Sisteme parlamentare în combinație cu monarhia constituțională există în Marea Britanie, în țările scandinave (Suedia, Norvegia și Danemarca), precum și în Olanda, Spania și alte câteva țări europene mai mici.

Republici democratice Altă formă a democrației reprezentative este republica democratică, un exemplu fiind Statele Unite. Principala trăsătură care distinge acest sistem de sistemul parlamentar este că șeful executivului este ales prin sufragiu popular. De exemplu, spre deosebire de prim-ministrul britanic, președintele Statelor Unite este ales de public nu de forul legislativ. Acest lucru generează câteva diferențe importante. Astfel este posibil, și de multe ori s-a întâmplat, ca președintele să fie dintr-un partid iar majoritatea legislativului din altul. Acest lucru s-a produs de câteva ori în sistemul politic american, dar și în alte țări cum ar fi Franța când președintele socialist Mitterand a coabitat în timpul celui de-al doilea mandat al său cu o majoritate parlamentară de dreapta și recent, conservatorul Jaques Chirac cu o majoritate parlamentară de stânga.

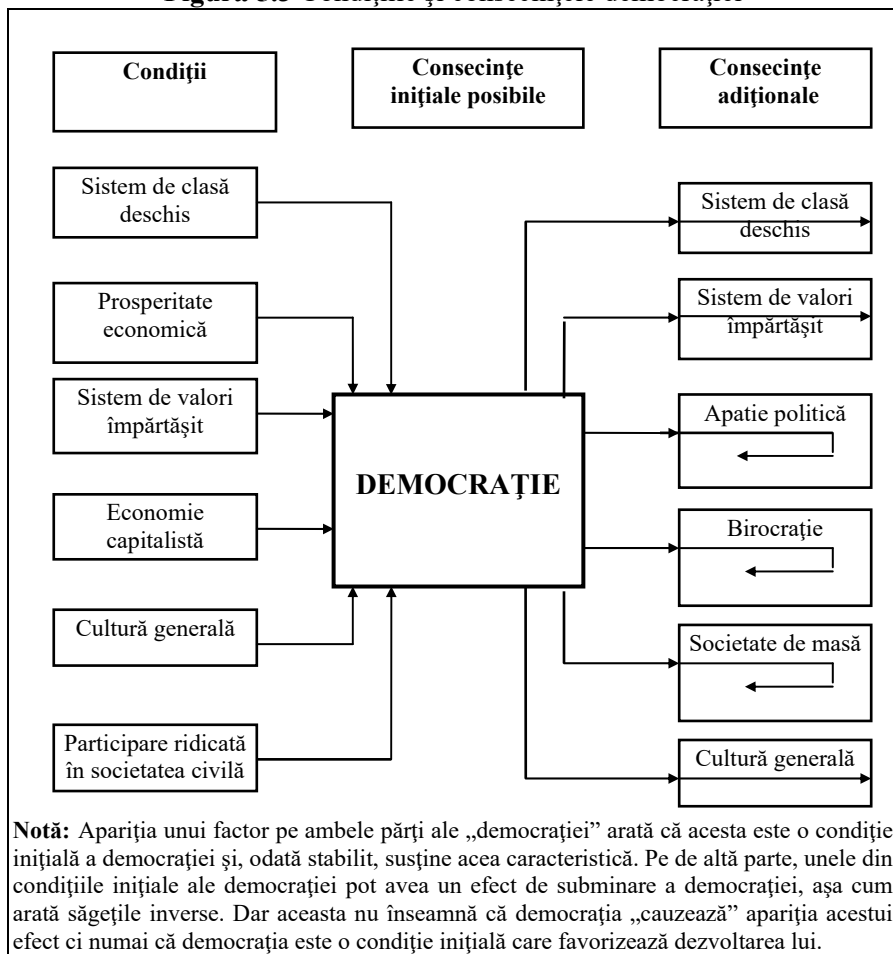
Unele democrații reprezentative combină sistemul parlamentar cu cel republican, Germania și Franța, dar și România sunt exemple în acest sens. În aceste țări, președinții sunt aleși prin sufragiu popular, iar prim-miniștrii de către parlament. Indiferent de formă, un regim democratic poate apărea numai când sunt prezente anumite condiții.

Condițiile democrație

Libertatea de exprimare Așa cum am mai spus, democrația este imposibilă dacă oamenilor nu li se garantează libertatea de opinie. Aceasta include exprimarea liberă, libertatea presei, libertatea de mișcare și de asociere, precum și libertatea religioasă. De asemenea, trebuie să existe organizații politice și o mass-media care să fie independentă de guvern și liberă să îl critice. Pentru a proteja aceste drepturi trebuie să existe un sistem judecătoresc independent de guvernare pentru ca oamenii să aibă

mijloacele necesare de corectare când ei își dau seama că drepturile lor au fost violate.

Figura 5.3 Condițiile și consecințele democrației

Sursa: Seymour Martin Lipset: *Political Man: The Social Bases of Politics*, Baltimore, John Hopkins University Press, 1981

Cetățeni informați și accesul liber la informație Pentru a avea o democrație funcțională, oamenii trebuie să fie suficient de informați ca să poată vota inteligent. Desigur că cetățenii înșiși poartă o mare parte din

responsabilitate dacă sunt neinformați și, trebuie să spunem, chiar în cele mai stabile democrații cunoștințele cetățeanului mediu sunt limitate. Oricum, democrația devine imposibilă dacă guvernarea refuză cetățenilor informațiile corecte de care ei au nevoie pentru a face alegerile ce se cuvin. Mai mult, dacă o țară nu are o presă liberă, oamenii nu vor obține decât informațiile pe care guvernarea le dorește. Într-o astfel de situație, democrația este imposibilă deoarece chiar cei mai informați cetățeni nu pot face alegeri corecte.

Voința de cooperare Nu în ultimul rând, democrația depinde de voința cetățenilor de a observa anumite reguli fundamentale după care se desfășoară „jocul democratic” și a lua atitudine când acestea sunt încălcate. De exemplu, democrația nu poate funcționa dacă un partid care pierde alegerile încearcă să înlăture guvernul. De asemenea, dacă o societate este adânc divizată și grupurile sociale se văd unul pe altul ca inamici, democrația are puține șanse să lucreze.

Economia industrializată Ultima trăsătură asociată cu sistemul democratic este economia industrializată. Deși industrializarea nu reprezintă garanția democrației, Germania lui Hitler și Uniunea Sovietică a lui Stalin, dar și România a lui Ceaușescu au fost țări industrializate, democrația stabilă este rar întâlnită în țările care nu au ajuns la stadiul industrial al dezvoltării economice. Aceasta pentru că sistemele economice și politice sunt strâns legate unul de altul.

O economie industrializată pare să fie esențială pentru dezvoltarea democrației. De obicei, țările cu dezvoltare economică preindustrială nu pot asigura condițiile necesare pentru susținerea democrației. Economiiile preindustriale se asociază cu mari inegalități sociale și, în general, ele se bazează în bună măsură pe coerciție. Dacă coerciția este înlăturată, de cele mai multe ori aceasta are drept rezultat o revoluție sau un alt conflict prin care un grup „câștigă” și își impune voința asupra celorlalte grupuri din societatea respectivă. Altă condiție necesară este informarea. Înaintea industrializării și apariției mass-mediei nu exista nici un mijloc de a ține cetățenii informați pe scară largă și conducătorii tradiționali nici nu doreau să facă acest lucru. Odată cu industrializarea nivelul educațional al publicului a crescut și oamenii simt un anumit sens când este vorba de controlul vieții lor și, de aceea, la rândul lor, vor să controleze în aceeași măsură guvernele sub care trăiesc.

Concluzii

Sistemele politice se împart în regimuri (guvernări) democrate și regimuri (guvernări) autoritare. Acestea se disting prin câteva trăsături fundamentale dintre care cea mai importantă este modul în care puterea este dobândită. În regimurilor democrate puterea guvernării este izvorâtă din voința oamenilor și, când aceștia doresc să schimbe guvernarea, ei o pot face. În regimurile autoritare, oamenii nu au posibilitatea în mod real să se pronunțe asupra cine îi va conduce. De obicei, puterea acestor conducători este absolută. Deși unele regimuri de acest fel garantează o serie de libertăți „pe hârtie”, realitatea arată că cei care exprimă idei ce vin în contradicție cu ideologia oficială sunt, într-o formă sau alta, reduși la tăcere.

Capitolul 6

Sisteme politice democratice

AGREGARE DE INTERESE proces caracteristic partidelor politice democratice, care caută în vălmășagul de interese individuale, un numitor comun pentru decizii și politici.

ARTICULARE DE INTERESE proces specific democrației, prin care atitudinile, opiniile și convingerile sunt transformate în imperative exprese pentru o acțiune (sau inacțiune) guvernamentală. În cadrul unui sistem politic, interesele sunt articulate de indivizi, grupuri, partide sau guvern.

CAPITALISM sistem economic caracterizat de proprietate privată asupra mijloacelor de producție și distribuție și printr-un sistem de piață în stabilirea prețurilor.

CLIVAJ diviziuni critice în cadrul unui sistem social care conduc la un conflict politic.

CONSENS acord (înțelegere) în cadrul unui grup referitor la un scop, valoare sau o chestiune de opinie.

CONVERSIUNE proces prin care intrările (inputs) de la mediul politic sunt transformate în ieșiri (outputs) politice.

DEMOCRAȚIE ideologie care pledează pentru o participare largă la guvernare. În secolul XX participarea de obicei înseamnă exercitarea votului, care exprimă o alegere conștientă între candidați.

GUVERN instituție într-o țară care are dreptul primar să exercite autoritatea politică.

LEGITIMITATE convingere populară larg răspândită că guvernul are dreptul legal și moral să guverneze.

PLURALISM sistem politic în care puterea este distribuită între un număr de partide și grupuri de interese diferite ce se găsesc în competiție.

POLITICA COMPARATĂ subdomeniul științei politice care examinează similitudinile și diferențele între tipuri variate de sisteme politice.

STAT sistem politic care posedă populație, teritoriu și suveranitate.

ȚĂRI ÎN CURS DE DEZVOLTARE nume generic dat țărilor mai sărace din lume; mai sunt denumite țările lumii a treia.

ȚĂRI SOCIALISTE țări cu un sistem economic care promovează proprietatea guvernului asupra mijloacelor de producție și distribuție.

Democrația este un fenomen modern. Deși originile acesteia se găsesc în antichitatea greacă, ea nu s-a putut răspândi până în preajma revoluției industriale. Democrațiile cer ca indivizii să fie socializați în spiritul valorii politice a libertății. Datorită acestui lucru, partidele politice și grupurile de presiune sunt nevoite să transpună opinia publică în alegeri și acțiuni politice.

Acest capitol introduce sistemele politice democratice în două feluri:

1. prin examinarea democrației în general;
2. prin analiza modului în care funcționează democrațiile.

Politica comparată - o abordare necesară

Politica comparată este un subdomeniu major al științei politice, care se referă la valorile, instituțiile și politica din două sau mai multe țări. Politica comparată încearcă să descopere cum țări diferite realizează „alocarea valorilor cu autoritate”. Ea își lărgeste demersurile ca să includă toate aspectele vieții politice urmărind să facă generalizări utile pentru mai multe țări. Dar nu este ușor să compari alocarea valorilor cu autoritate fără un sistem de clasificare a țărilor.

Studiile de politică comparată adesea împart țărilor lumii în câteva categorii de state: democratice, socialiste și în curs de dezvoltare. De asemenea, ele sunt identificate ca prima, a doua și a treia lume a dezvoltării. Pentru nevoile demersului nostru vom adopta această distincție din urmă. Democrațiile liberale sau sistemele politice din lumea întâi, tolerează un spectru larg al opiniei politice și schimbă guvernele lor printr-un sistem al partidelor politice ce se află în competiție electorală. Țările socialiste sau sistemele politice din lumea a doua, sunt guvernate de un partid comunist care monopolizează instituțiile politice. Lumea a treia sau țărilor în curs de dezvoltare, datorită diversității mari a politicii din aceste țări, pot avea trăsături de ordin politic specifice atât statelor socialiste cât și celor democratice.

Clasificarea pe care o folosim se bazează atât pe diferențe economice cât și pe cele politice. Statele democratice-liberale includ țărilor din Europa, America de Nord, Japonia, Australia și Noua Zeelandă. Democrațiile liberale europene s-au transformat treptat de la economii bazate pe deținerea de întinderi de pământ (feudalism), spre economii urbane industrializate bazate pe proprietatea privată (capitalism). Experiențele istorice diferite ale democrațiilor liberale din lume, demonstrează

importanța relației dintre viața politică și organizarea economică. Proprietatea privată asupra mijloacelor de producție este asociată cu democrația politică dar nu poate să o garanteze. Mai mult decât atât, asocierea capitalismului cu democrația nu înseamnă că socialismul nu poate fi democratic. Marea Britanie sau Franța nu sunt considerate mai puțin democrate din cauza că guvernele lor posedă sectoare largi ale economiei sau promovează mai intens programe sociale.

Teoreticianul american Francisc Fukuyama (1993) spune că

Legătura dintre capitalism și democrație este indirectă” ... De aceea, motivul pentru care dezvoltarea economică promovează democrația trebuie căutat în afara domeniului economic. Alegerea democrației trebuie să izvorască din mediul politic și ideologic, adică din efortul conștient al omului de a-și evalua situația socială și de a crea reguli și instituții care corespund într-un fel sau altul cu natura sa.

Sistemele politice socialiste sunt mai ușor de identificat datorită formei specifice de organizare economică. Aici economiile au fost industrializate cu rapiditate sub supravegherea unui singur partid politic și printr-o planificare centralizată. Cele mai multe state socialiste au fost plasate în Europa de Est, excepția majoră fiind Uniunea Sovietică și actualul stat socialist chinez. Oricum, asocierea politicii socialiste cu economia, cere o clarificare în plus pentru două motive importante. Primul, există state ale lumii a treia – astfel Cuba, Angola și Vietnam – care au imitat organizarea politică din fosta Uniune Sovietică, însă nu s-au dezvoltat economic. Al doilea motiv, multe din fostele sau actualele țări socialiste includ importante, dar limitate elemente ale activității economice private, mai ales pentru asigurarea necesităților agricole.

În lumea a treia sau în sistemele politice în curs de dezvoltare sunt incluse unele țări din Asia, Africa și America Latină. Cele mai multe din aceste state nu sunt nici economic și nici politic dezvoltate ca cele din lumea întâi sau a doua, dar ele pot avea elemente ale conducerii socialiste pe care le-am menționat, după cum pot să se bucure efectiv de democrație politică (de exemplu Venezuela și India). Totuși, în prezent aproape că nu mai există țări puternic industrializate care să nu fie democrații stabile, la fel cum mai nici una din țările foarte sărace nu au regimuri democrate.

Comunismul a fost un sistem economic adecvat - după spusele lui Francisc Fukuyama - pentru efectuarea saltului de la societatea agrară la cea urban-industrială, dar s-a dovedit incapabil de a satisface cerințele

modernității post-industriale, motiv pentru care el a trebuit să fie transformat sau abolit, lucru întâmplat prin prăbușirea blocului comunist sovietic. Dar subliniem încă o dată împreună cu Fukuyama (1993) că

Nu există legi deterministe care să lege dezvoltarea economică de democrație. Dezvoltarea economică creează doar condițiile care pot duce la acceptarea normelor și ideologiei democratice. Democratizarea însă este un proces politic autonom, dependent de o serie de factori politici, inclusiv succesul evident al democrației în comparație cu concurenții autoritari ai acesteia din alte țări, evoluția războaielor (și păcii) pe scena internațională, măiestria și competența liderilor care caută să instituie și să consolideze sisteme democratice, dar și pura întâmplare. În calea democrației stabile există obstacole culturale, precum religia, etnicitatea, structurile sociale existente, factori care sunt independenți de gradul de dezvoltare economică dar afectează posibilitățile de desfășurare a democrației.

Politica comparată include studiul transformărilor comune tuturor sistemelor politice. Astfel, guvernele trebuie să se bucure de legitimitate dacă ele își asigură puterea fără a recurge la violență. Legitimitatea înseamnă dreptul moral să conduci pe care cetățenii îl atribuie unui guvern. Statele democratice și cele socialiste guvernează în acord cu principii de legitimitate diferite, dar au anumite politici comune, cum ar fi menținerea ordinii publice, care sunt necesare pentru dobândirea legitimității. Politologii au înțeles mai bine modul de alocare a valorilor cu autoritate prin studiul diferitelor feluri prin care sistemele politice își susțin legitimitatea. Însă aceasta depinde de alte concepte politice, așa cum ar fi socializarea politică despre care am vorbit în alt capitol. Un eșec al legitimității este și un eșec al socializării efective a cetățenilor, care nu a contribuit la alocarea valorilor proprii sistemului politic și a generat provocări majore la adresa legitimității puterii politice.

Alocarea valorilor cu autoritate depinde direct și de procesul de conversiune (schimbare, transformare). Conversiunea descrie cum intrările (inputs) de la mediul politic sunt transformate în ieșiri (outputs) politice. Indivizii, grupurile de interes și partidele politice articulează anumite cerințe pentru ca statul să acționeze în scopul realizării lor. Într-adevăr, noi nu putem considera o problemă ca fiind „politică” până când cineva nu o articulează pe agenda lui politică. Bineînțeles că nu există o singură agendă politică, pentru că liderii politici sunt în dezacord asupra problemelor care sunt valoroase pentru a deveni o acțiune a statului. În fiecare caz în parte, o problemă particulară nu poate deveni un subiect al

acțiunii până ea nu a fost agregată (combinată) cu alte probleme dintr-un program al unui partid politic sau din agenda executivului. Agregarea efectivă în democrații cere ca alegerile să fi fost corecte, iar problema ce se cere rezolvată să aibă suportul cât mai multor cetățeni. Agregarea în guvernațiile nedemocrate în mod obișnuit este restrânsă la un număr mic de suporteri ai partidului, asociată cu o fracțiune specifică (nomenclatura) sau o personalitate.

Instituțiile statului realizează conversiunea problemelor specifice care apar în acțiuni sau într-o anumită politică publică. De exemplu, un grup de presiune cu un interes specific, cum ar fi reducerea poluării industriale, descrie acest interes al lui ca o problemă importantă pentru întreaga societate (ceea ce de fapt și este). Dacă grupul este capabil să combine cerința lui cu alte interese, problema poate deveni o lege. Conversiunea unei cerințe într-o lege implică cele trei ramuri ale guvernării statului: parlamentul să elaboreze legea, executivul să o impună, iar autoritatea judecătorească să o interpreteze și să o sancționeze.

În studiul politicii comparate este necesar să determinăm precis înțelesul cuvintelor pe care le folosim. De exemplu, cuvântul „țară” implică atât o societate cât și sistemul ei politic. Cuvântul „stat” în mod obișnuit desemnează sistemul politic într-un sens general. Fiecare stat posedă atributele populației, teritoriului și suveranității, dar conceptul ne vorbește puțin despre comportamentul oricăruia din nenumăratele state suverane ale lumii. O națiune este o comunitate istorică de oameni cu o identitate culturală distinctă. Unele state, cum ar fi Belgia, Canada sau fosta Iugoslavie, includ mai mult decât o singură națiune. În sfârșit, cuvântul „guvernare” este înțeles obișnuit că desemnează grupul de oameni care conduc statul, deci el este identificat cu statul la un timp dat. Însă, cum bine știm, în mod frecvent, statele pot schimba guvernele.

Politica comparată, poate să lucreze mai bine când se iau în discuție țări cu sisteme politice similare. Dar este important să subliniem că instituțiile formale nu reprezintă întotdeauna cele mai semnificative trăsături pentru o guvernare. Spre exemplu, unele țări în curs de dezvoltare din Africa, Asia și America Latină au constituții bine elaborate, dar prevederile lor pot fi mai puțin importante decât preferințele conducerii politice din aceste state. Cam în același fel instituțiile unui stat sunt transgresate de cultura politică din țara respectivă.

Cultura politică a unei țări este un concept general care definește un set specific de valori, aptitudini și atitudini prezente în populația societății.

Conceptul l-am discutat într-un capitol anterior. Întrucât statul se îngrijește de alocarea valorilor cu autoritate, el formează cultura politică specifică societății, dar la rândul ei cultura politică pune limite în activitatea statului. Adesea este dificil pentru o guvernare să obțină stabilitate dacă cultura politică este divizată serios între naționalități cu valori și atitudini diferite. De exemplu, statul nigerian a trecut prin experiența războiului civil din cauză că etnia Ibo din această țară a simțit o slabă identificare cu ceilalți oameni nigerieni și a încercat să creeze statul Biafra. Din același motiv al neidentificării, în Ruanda a avut loc un adevărat genocid interetnic, iar Iugoslavia s-a destrămat.

Cinci crize de bază ale culturii politice

Una din cele mai bune interpretări ale culturii politice susține că aceasta este un rezultat al modului cum o societate tratează cinci chestiuni de bază sau „crize”: identitatea, legitimitatea, participarea, penetrația și distribuția. (John King Gamble, Jr. Zachary T. Irwin, Charles M. Redenius, James W. Weber, 1987)

Identitatea înseamnă înțelegerea originii națiunii prin care se depășește diviziunea etnică și de clasă. Grupuri diferite într-un stat, astfel ca cele din Elveția, pot avea înțelesuri diferite ale identității culturale și să vorbească limbi diferite, dar marea majoritate se consideră ei înșiși elvețieni, mai mult decât germani, francezi sau italieni. O țară cu un simț al identității este foarte probabil să considere legitime instituțiile ei politice.

Legitimitatea este cea mai dificilă criză cu care se întâlnesc sistemele politice. Nu numai că trebuie ca cei mai mulți cetățeni să se identifice cu statul, dar este necesar ca aceștia să creadă că guvernul lor are dreptul să acționeze așa cum o face. Bineînțeles că aceasta nu înseamnă că toți cetățenii trebuie să fie de acord cu politica guvernului. Adesea, statele moderne reclamă legitimitatea pe bazele suveranității populare, adică puterea lor reflectă voința populară. Crizele de participare, penetrație și distribuție adesea se produc mai târziu decât cea a identității.

Criza participării se referă la nevoia de a realiza o legătură naturală între popor și guvern în așa fel ca cetățenii să simtă că sunt implicați în guvernare. Participarea cere o conștiință politică comună, o sarcină dificilă pentru țările lumii a treia. Țările democrate folosesc alegerile și partidele politice să asigure participarea activă a cetățenilor. Țările socialiste utilizează alegerile și membrii partidului comunist să contracareze criza de

participare; actul votării poate produce un anumit sens al participării și pentru oamenii din aceste țări.

Criza de penetrație înseamnă dezvoltarea modelelor necesare și adecvate pentru a duce la bun sfârșit programele guvernului. Adesea statele descoperă că este dificil să impună o acțiune uniformă a legilor, deoarece le lipsește o structură birocratică (aparat administrativ) în care se pot încrede. Penetrația nu implică în mod necesar folosirea forței de către autoritățile centrale, dar ea înseamnă o guvernare întemeiată pe indivizi, care sunt suficient de capabili și loiali să ducă la bun sfârșit voința guvernului.

Penetrația este strâns legată de ultima criză, **distribuția**. Criza distribuției este una a stabilirii unei împărțiri corecte a bogăției sociale între toate clasele sociale și regiunile unui stat. Gradarea impozitelor este unul din mijloacele prin care un guvern distribuie bogăția. Evident că nu toți cetățenii vor fi de acord că este o împărțire corectă a bogăției, dar în afară de faptul că un stat trebuie să aibă abilitatea de a colecta venituri, el trebuie să „penetreze” acele locuri unde bogăția este concentrată, altfel statul va fi lipsit de mijloacele necesare pentru acțiunile sale. Remarcăm că există variații importante în cantitatea de resurse pe care statele le colectează, precum și în modul în care se face cheltuirea lor și, implicit, împărțirea bunăstării sociale.

Definiția democrației

Nici un singur cuvânt nu este așa de abuzat și așa de greșit înțeles ca democrația. Statele reclamă că sunt democrații în același fel în care acestea susțin că urmăresc pacea în politica externă. În mod obișnuit noi putem distinge pacea de război, dar nu este așa de ușor să detectezi dacă un stat este cu adevărat o democrație. Democrația este atât o formă de guvernare, cât și un proces politic; vorbim de democrație atunci când ea este o consecință a alocării valorilor cu autoritate. Putem distinge cu ușurință democrațiile dacă restrângem demersul nostru la acele state care își desemnează conducătorii prin alegeri populare și partide aflate în competiție și care combină principiile constituționale ale regulii majorității cu drepturile minorității. În contextul în care un număr crescând de țări înlocuiesc astăzi autoritarismul cu regimuri democrate, analistul american Raymond D. Gastil (1991) evidențiază că

În general, o societate este considerată a fi pe deplin democratică în cazul în care are un sistem politic care garantează atât drepturile politice, cât și libertățile cetățenești ale membrilor ei. Cu alte cuvinte, o orânduire democratică nu numai că trebuie să permită oamenilor să-și aleagă în mod liber pe cei împuterniciți să-i guverneze, ci și să garanteze libertatea cuvântului și libertatea de organizare, care fac posibilă existența unei opoziții eficace, o opoziție capabilă să concureze la obținerea puterii în stat și să o obțină chiar.

În abordarea sa, Raymond Gastil arată că în multe cazuri, pentru țările aflate în tranziție spre o societate democratică, nu este cert dacă noile instituții politice vor fi însoțite de libertăți cetățenești depline. De aceea, pentru analistul american, în spiritul tradițiilor liberalismului, egalitatea tuturor oamenilor sub regimul legilor și existența unor drepturi fundamentale ale omului care sunt superioare intereselor statului, joacă un rol mult mai mare decât mecanismele electorale sau legislative în asigurarea valorilor prețuite de societățile democratice.

Democrația, așa cum ea ne este cunoscută, are două izvoare destul de diferite. Primul este dorința universală a oamenilor de a fi stăpâni pe soarta lor sau cel puțin de a avea de spus un cuvânt în alegerea celor chemați să conducă treburile care au o legătură cu viața și soarta lor. Cel de al doilea izvor al democrației moderne este liberalismul care proclamă valoarea fundamentală a indivizilor, a gândurilor și dorințelor lor. Conform canoanelor liberalismului nimeni, nici un rege, nici o majoritate, nu are dreptul să spună oamenilor cum să acționeze (cu excepția cazurilor în care există o amenințare iminentă la adresa bunăstării societății).

Democrația liberală a fost cea care a abolit cenzura politică și a ajuns în cele din urmă la imposibilitatea justificării oricărui fel de sclavie sau a torturii, indiferent de motiv sau a poziției de inegalitate a femeilor, raselor și categoriilor etnice minoritare. Democrația liberală este cea care se află pe punctul de a nega noțiunea că individul are datoria de a se sacrifica în slujba comunității dacă decide că nu dorește să facă acest lucru. Democrația liberală a fost cea pe care fascismul și alte ideologii similare au încercat să o distrugă cu desăvârșire, iar fostele regimuri marxist-leniniste din estul Europei au considerat-o atât de respingătoare datorită individualismului ei și tendinței ei inerente de a sacrifica interesele de grup în folosul intereselor individului.

Astăzi democrația liberală nu este rivalizată de nici o altă ideologie, ea reprezintă baza politică și morală cea mai favorabilă demnității, libertății

și prosperității umane.

Revenind la încercarea noastră de a defini democrația, am spus că aceasta este atât o formă de guvernare cât și un proces politic prin care se iau decizii referitoare la o anumită colectivitate statală, iar dacă colectivitatea are influență asupra deciziilor care o privesc, atunci putem vorbi de democrație. Cu aproape 60 de ani în urmă Joseph Schumpeter (1942, p. 269) a elaborat o definiție care exprimă aspectul dual al instituțiilor și politicii de care beneficiază o majoritate de oameni dintr-un stat. El a scris că

Metoda democrată este acel aranjament instituțional prin care indivizii obțin puterea să decidă, prin mijloacele luptei competitive pentru votul oamenilor.

Un alt autor american, Charles Frankel (1964, p. 30) adaugă în mod sugestiv că guvernările democate trebuie

... să ia deciziile lor în timp ce se găsesc sub presiunea grupurilor din afară al căror drept să-i pună pe ei sub presiune trebuie protejat.

La rândul lui, polonezul Jakub Karpinski (1993, p. 20) definește democrația ca

Un guvernământ democratic înseamnă un guvernământ într-un stat a cărui cetățeni au influență asupra deciziilor legate de guvernare.

În toate aceste definiții democrația devine o metodă a guvernării care asigură cetățenii că vor exprima puterea lor colectivă prin actul alegerii a cine îi va guverna pe ei, și indirect, ce decizii va lua guvernul. Democrația legitimă cere competiție autentică pentru controlul puterii politice. Cetățenii trebuie să fie convinși că se bucură de posibilitatea alegerii candidaților care reflectă interesele lor și odată aleși, conducătorii democrației trebuie să fie liberi de influența străină. În sfârșit, într-o democrație exercițiul puterii politice este limitat. Politologul Giovanni Sartori (1965, p. 8) susține că

... diferența dintre democrație și opusul ei se întinde în realitatea că într-o democrație puterea este difuzată, limitată, controlată și exercitată prin rotație.

Democrația este *instituționalizarea* libertății. De aceea putem identifica principiile fundamentale, puse la încercare de-a lungul vremii - suveranitatea poporului, guvernul alcătuit cu acordul celor guvernați,

domnia majorității, drepturile minorităților, garantarea drepturilor fundamentale ale omului, alegeri libere și echitabile, respectarea procedurilor legale, limitarea constituțională a puterii guvernului, pluralismul social, economic și politic, respectarea valorilor de toleranță, pragmatism, cooperare, compromis.

Democrația nu există unde oamenii sunt prea săraci ca să devină implicați și să înțeleagă problemele publice, nici unde atitudinile sociale împiedică oamenii unei clase să se bucure de privilegiile acordate altora.

Democrația nu poate exista când promisiunile electorale sunt făcute prostește oriunde amplexarea intereselor nu ține cont de judecata publică.

Democrația nu poate fi garantată de nici un sistem specific instituțional și, în egală măsură, democrația la rândul ei nu poate garanta o politică inteligentă. Experiența fascismului și comunismului demonstrează pericolul pentru democrație de a căuta soluții ideale. Aceste ideologii promit un mod superior de viață bazat pe cunoașterea destinului uman; dar ele nu pot ajunge la democrație care presupune toleranță și puncte de vedere divergente. Democrațiile nu pot reclama să ajungă la soluții ideale. Se spune că „democrația găsește soluții proxime la probleme insolubile”. Acest lucru pune în evidență aspectul mereu schimbător al democrației față de care politicienii trebuie să fie pregătiți să negocieze și să facă compromisuri. Dacă o majoritate a poporului susține guvernul, atunci cetățenii trebuie să se bucure de dreptul să schimbe gândurile acestuia ca să revizuiască soluțiile „proxime” imperfecte. Mai presus de orice, cetățenii democrați trebuie să reziste promisiunii soluțiilor „perfecte” la problemele lor, când asta înseamnă de fapt abolirea democrației însăși.

Am vorbit mai înainte de cele cinci crize care corespund culturii politice dintr-o țară. Ne vom concentra în continuare asupra modului în care cultura politică reprezintă un suport pentru democrație. Celebrul studiu sociologic al americanilor Gabriel Almond și Sidney Verba „Cultura civică” (1996), identifică trei tipuri de manifestare a culturii politice în raport cu atitudinile de încredere, participare și eficiență în activitățile politice din sistemele democratice. Primul, *tipul parohial* desemnează cetățenii ale căror interese sunt îndreptate exclusiv către familie, comunitate sau grup etnic. Cel de-al doilea, *tipul subiect* arată că cetățenii sunt conștienți de deciziile politice ale guvernului (outputs) și înțeleg schimbările care ar putea să influențeze interesele lor personale. În sfârșit, *tipul participant* reprezintă cetățenii activi, pregătiți să voteze, bine informați și dispuși să se implice în viața politică.

Orientările de tip parohial sau subiect nu arată înclinația spre participare și nici înțelegere a sistemului politic ca un întreg. Dar nu sunt delimitări nete între aceste tipuri pentru că există cetățeni care se acomodează atât cu atitudinea de subiect, cât și cea de participant. Spre exemplu, putem întâlni cetățeni pasivi, care rareori votează, dar care acționează organizat într-un grup ecologic împotriva poluării mediului. Prin posibilitatea pe care sistemele democratice o asigură cetățenilor de a se manifesta în oricare din tipurile amintite, putem concludiona că cultura politică din țările democratice este una a moderației. În ea există conștiința problemelor politice, însă ele nu devin primordiale pentru oamenii obișnuiți; există implicare în politică, nu prea intensă, dar suficient de înaltă ca din ce în ce mai mulți oameni să fie activi în procesul politic. O astfel de cultură civică este stabilă și democratică. Cetățenii sunt capabili să echilibreze convingerea lor în participare pentru a influența guvernarea, cu acceptul deciziilor ca subiecți, în timp ce își mențin interesul în problemele nepolitice manifestându-se sub semnul tipului parohial.

În locul încercării de măsurare a atitudinilor din care este alcătuită cultura politică, optăm să o interpretăm ca o funcție a celor cinci crize ale sistemului politic al unei țări. Pornim de la ideea că cele mai multe democrații le dezvoltă pe toate cinci într-o secvență aproximativă, lucru ce conduce la stabilitatea țării și a sistemului politic democratic. Dacă cetățenii unei țări nu sunt de acord că ei ar trebui guvernați ca o singură unitate politică, acea țară probabil nu poate funcționa prea mult ca o democrație. În acest caz ne întâlnim cu criza de identitate care nu poate depăși diviziunile existente în societate. Iar lipsa de identitate generează criza de legitimitate a instituțiilor politice. Este larg răspândită convingerea că instituțiile democratice create în Germania după primul război mondial le-a lipsit legitimitatea din cauza asocierii lor cu nepopularul Tratat de Pace de la Versailles.

Cele mai multe democrații nu au rezolvat problema distribuției până în secolul XX ca urmare a extinderii participării. În mod tragic, multe țări în curs de dezvoltare se luptă concomitent cu toate cinci crizele, o povară imposibilă pentru democrație. Cele mai multe țări în curs de dezvoltare includ un număr de grupuri naționale sau tribale, care îngreunează crearea unei identități comune și, așa cum vom vedea, problemele identității adesea privează instituțiile politice de legitimitate. Fără resursele și priceperile aparatului administrativ (birocratie) al democrațiilor mai bogate, care asigură penetrația, multe țări în curs de dezvoltare nu sunt

capabile să distribuie resursele sau să promoveze dezvoltarea economică. Adesea când dezvoltarea instituțiilor politice extinde participarea, ele sunt copleșite de dezacorduri fundamentale între cetățeni.

Opinia și participarea; rolul articulației și agregării

Democrația trebuie să-i facă pe cetățenii ei capabili să influențeze, dacă nu chiar să determine, politica guvernului. În acest sens, opinia publică joacă un rol deosebit. Conducătorii aleși trebuie să fie sensibili la opinia publică dacă aceștia intenționează să păstreze încrederea populară cât și posturile pe care le dețin. Ca să fie eficientă, opinia trebuie să fie articulată expres în acțiuni specifice, de exemplu scrisori, lobby și demonstrații. În aceeași măsură opinia este dependentă de agregare. În general, partidele democratice pot agrega opinii variate. Ideea de democrație a lui Schumpeter ca o „luptă competitivă pentru votul oamenilor” cere ca competiția să fie între partide care pot apela la o majoritate. Desigur, în practică, mulți cetățeni pot simți că guvernarea nu reprezintă interesele lor, dar democrația efectivă promovează ideea că agregarea aduce promisiunea succesului electoral viitor.

Articularea în democrații presupune un sistem politic pluralist. Am discutat deja pluralismul ca recunoaștere a dreptului unei diversități de interese din societate să se organizeze pentru a urmări formarea și influențarea politicii guvernamentale. Statele nedemocrate încearcă să anihileze interesele diferitelor grupuri sociale în spatele fațadei unității de monolit. Încercarea este rareori plină de succes, așa cum s-a demonstrat la sfârșitul anilor '90 când blocul țărilor comuniste din estul Europei s-a prăbușit. Oricum, pluralismul prin el însuși nu poate asigura că democrația va lucra eficient. Există pericolul ca o minoritate bine organizată să poată frustra voința unei majorități mai puțin organizate.

O amenințare mai serioasă pentru democrație apare dacă un segment al societății este exclus de la viața politică deoarece el nu dispune de resurse adecvate și disponibilitate organizatorică. Cele mai multe democrații au experiență atât a demonstrațiilor pașnice, cât și a tulburărilor violente, dar aceste manifestări prin ele însele nu reflectă un eșec al democrației. De exemplu, înaintea unor alegeri din Suedia, demonstrațiile împotriva energiei nucleare au impus organizarea unui referendum asupra acestei probleme. Rezultatul acestuia a stopat construcția unor capacități energetice nucleare. Prin contrast, multe încercări ale guvernării

democratice au eșuat în America Latină deoarece guvernul a reprimat demonstrațiile țăranilor care doreau reforma agrară. Adesea, creșterea dezordinii conduce la lovituri de stat ale forțelor armate și la represiunea întregii opoziții.

În democrații cetățenii nu numai că sunt liberi să creeze asociații, dar adesea unele grupări devin puternice. Am mai menționat că interesele unor minorități puternice pot frustra voința majorității. Astfel, în S.U.A. în ciuda unor limite impuse privind sumele de bani cu care se poate contribui la campania electorală a unui candidat, puterea intereselor financiare este excesivă în procesul electoral. Bineînțeles că fenomenul a fost amendat puternic. Dar în general, putem spune că este un test cheie pentru o democrație dacă rezultatele alegerilor nu depind de sprijinul unor clase restrânse de alegători.

Politologii au găsit că este dificil de comparat grupurile și rolul lor în articulație, în spatele unui sistem simplu de clasificare. Organizarea, strategia și lupta acestora depind în cel mai înalt grad de trăsăturile sistemului politic. De exemplu, grupurile de interes din Germania sunt mai organizate decât grupurile americane și sunt strâns legate de un partid politic. Grupurile de interes italian sunt descrise ca o clientelă care reprezintă sectoare specifice ale societății în înțelegerile cu guvernul. Aceste grupuri clientelare acționează din afara guvernului, dar încearcă să influențeze politica din interiorul partidelor acordând sprijin și asigurând fonduri în campaniile electorale. Acest lucru a făcut ca sistemul politic italian să cunoască serioase convulsii, iar în 1994 pur și simplu s-a prăbușit și pe scena politică italiană au apărut alte partide. În țările din estul Europei grupurile de interes de-abia s-au format și își caută locul în sistemul politic din țările respective.

Spre deosebire de grupurile de interes care rareori vorbesc pentru întreaga societate și nu acced la guvernare, partidele politice încearcă amândouă aceste lucruri și de aceea au un rol decisiv în procesul de conversiune. Partidele care reușesc să combine o coaliție mare de interese, câștigă controlul guvernării.

Multe din democrațiile de astăzi au creat un sistem de partide. Prin „sistem de partide” înțelegem o anumită procedură pentru alegerea candidaților, competiție în alegeri și formarea atât a guvernului cât și a opoziției. Dezvoltarea sistemului de partide a fost în principal un rezultat al extinderii dreptului de vot în Europa și America de Nord. Funcția cea mai importantă a unui partid politic în caz că câștigă alegerile este

formarea unui guvern.

Partidele contribuie la educația alegătorilor. În toate sistemele politice, familia și școala socializează cetățenii într-un mod specific. În schimb, partidele educă mult mai strâns și riguros, pentru că ele articulează problemele, combină interesele alegătorilor și supervizează dezbaterea publică a chestiunilor majore. Statele cu atașamente politice partizane puternice, tind să aibă niveluri mai înalte ale participării. Similar, statele cu partide extremiste care vizează schimbări fundamentale, au probabilitate mai mare să treacă prin dezordini și alte forme ale violenței politice. Exemplele le găsim în Italia și Germania unde acționează așa numitele partide „roși” de stânga și partide neofasciste de dreapta. Acest lucru nu trebuie să ne determine să spunem că partidele cauzează instabilitate, însă ele pot reflecta o lipsă fundamentală a consensului. Oricum, dacă partidele canalizează insatisfacția lor spre acțiuni ilegale sau spre reprezentare parlamentară este o problemă de importanță enormă pentru sistemul politic.

Democrațiile nu pot garanta o tratare mai bună a schimbării sociale și economice decât sistemele nedemocratice, dar există premiza că ele pot corecta politica prin schimbarea conducerii lor. Conducerea democratică este adesea asociată cu calitățile personale rare ale anumitor indivizi, dar dincolo de asta democrația este o legătură sistematică a statului cu interesele politice individuale. Politica dezvoltată prin implicarea celui mai larg cerc de cetățeni ajută la prezervarea valorilor democratice.

Prin deschiderea față de cetățenii din afara elitei politice, un stat democratic validează repetat credința lui față de democrație. Printre altele, democrația respinge crearea de bariere față de dreptul cetățeanului de a deține funcții publice. Cu excepția vârstei, nu există cerințe speciale pentru indivizii care caută să fie aleși. Modalitățile prin care un cetățean poate ajunge să facă o carieră politică diferă de la o țară la alta, dar în principiu el trebuie să fi lucrat deja pentru organizația unui partid, înainte de a fi propus să candideze. Desemnarea candidaților se realizează la diferite niveluri de decizie a sistemului de partid. În Germania acest lucru îl face un executiv regional, în Anglia Partidul Laburist folosește un comitet local, iar Partidul Muncii din Israel un organism central. În practică, desemnările de candidaturi sunt controlate de elita partidului.

Spre deosebire de această modalitate de accedere la funcții politice, în Statele Unite se țin alegeri primare care nominalizează candidații pentru alegerile generale. În acest fel se restrânge posibilitatea alegătorilor să se

identifice cu unul din partidele majore. Pentru a participa la alegerile primare, candidatul trebuie să demonstreze că are un suport suficient pe baza unei liste de semnături. În teorie această procedură pare să țină sistemul nominalizării deschis oricărui cetățean. În practică, majoritatea celor care sunt nominalizați dețin o anumită poziție în organizația de partid locală sau de stat.

Indiferent de modalitatea desemnării și apoi a felului de desfășurare a alegerilor, politicienii ajunși în diferite posturi pot reprezenta interesele publicului sau anumite segmente ale acestuia, dar ei sunt rareori reprezentativi în sensul cuprinderii caracteristicilor întregului electorat.

Sistemul de partide și problemele conversiei

Existența unui sistem de partide aflate în competiție este o cerință preliminară pentru crearea unei societăți democratice. Prin „sistem de partide în competiție” înțelegem un sistem care poate forma un guvern stabil și o opoziție ca alternativă a puterii. Studiile statistice au arătat că în circa un sfert din statele lumii există opoziție politică prin partide organizate.

O altă problemă care nu mai ridică nici un semn de întrebare este aceea că adoptarea unei constituții democratice nu poate garanta și succesul instituțiilor democratice. Astfel, după primul război mondial mai multe state europene, inclusiv Germania, au adoptat astfel de constituții. Dar destrutturarea democrației în Germania este bine cunoscută. În 1933 partidul nazist a câștigat o mulțime de locuri în Reichstag (parlament) și președintele von Hindenburg l-a numit pe Hitler în funcția de cancelar. Într-un an naziștii au interzis partidele de opoziție și au arestat liderii acestora. Deși există multe cauze care explică victoria fascismului german, fragmentarea opoziției este una dintre cele mai importante. Partidele socialiste și comuniste au divizat stânga și un total de o duzină de partide au concurat la alegerile din Germania în 1933.

În estul Europei eroziunea instituțiilor democratice a fost mai puțin dramatică. La începutul anilor 1920 mai multe state au trecut la guvernarea parlamentară. Polonia, România, Ungaria, Iugoslavia, Bulgaria și Grecia au format o varietate de partide reprezentând clasele economice și minoritățile naționale. Nici o țară nu a dezvoltat însă un sistem de partide care să poată atât să guverneze, cât și să servească ca opoziție loială. Partidele au pus puțină valoare pe procedurile democratice. Multe

nu au acceptat victoria opoziției. Alegerile au fost manipulate fraudulos, partidele intimidat și mai multe guverne au fost copleșite de prezența militarilor la putere. Biserica a fost și ea implicată activ în sânul unor partide, iar în unele țări s-au creat forțe paramilitare. Puține partide au găsit un sprijin puternic în biserică, grupurile de afaceri sau forțele armate.

Eșecul guvernării parlamentare este de fapt eșecul conversiunii, a intrărilor de la mediul politic (input) și a deciziilor politice (output). Succesul conversiunii cere un guvern legitim, abilitate în conducerea conflictelor și un nivel fundamental de integrare socială. Procesul conversiunii realizează toate trei cerințele. Fără legitimitate, managementul conflictului și integrare socială, conversiunea democratică este aproape imposibilă.

Dificultatea creării unui sistem de partide democratice este o problemă a organizării grupurilor de putere în așa fel ca ele să nu se amenințe unul pe altul și nici existența instituțiilor sociale. Acest lucru se realizează într-o societate integrată, o societate a consensului politic cu privire la scopul statului. Fără consens de bază vor exista puternice clivaje sociale care nu permit alocarea valorilor cu autoritate. Clivaje sociale și culturale există în toate statele, dar ele creează probleme conversiunii numai când se adâncesc până când ajung să afecteze consensul asupra organizării statului însuși.

În mod obișnuit, un sistem de partide politice este bazat pe clivajele subterane din societate. Potrivit politologului Stein Rokkan, partidele politice într-o democrație pot reprezenta cinci tipuri ale clivajelor:

1. împărțire teritorială, etnică sau lingvistică;
2. deosebiri ale confesiunilor religioase;
3. niveluri și rate diferite de urbanizare și caracterul economiei primare (agricultură-materii prime);
4. clasele care votează;
5. diviziuni în votul clasei de bază a societății.

Clivajele ne ajută să explicăm prezența și puterea unui anumit partid, deoarece există un sprijin reciproc între intensitatea și tendința de manifestare a clivajelor și activitatea partidelor politice care le reprezintă.

Istoria tragică a Irlandei de Nord demonstrează influența distructivă a măririi clivajelor etnice, de clasă, religie și (potrivit unora) teritoriu. Cetățeni catolici din Irlanda de Nord sunt celți și adesea clasa de bază (muncitoare) a societății se consideră ei înșiși „irlandezii” în sensul aceleiași naționalități cu Republica Irlanda. Cetățenii protestanți sunt

anglo-saxoni și cel mai adesea fac parte din clasa de mijloc. Ei sunt supuși britanici care trăiesc în Irlanda. Datorită acestor aspecte, conversiunea politică comună este extrem de dificilă. Cam aceleași tipuri de clivaje s-au găsit și la baza războaielor din Bosnia-Herțegovina și din Kosovo.

Puține societăți astfel ca Anglia, Suedia, Australia și nordul Statelor Unite s-au bucurat de un grad relativ înalt al integrării sociale (consens) înaintea dezvoltării instituțiilor democratice. Printre altele, cum ar fi Germania, Austria și Japonia, acestea au urmat perioadei distrugătoare a războiului și activității partidelor ostile democrației. Pentru statele din estul Europei, edificarea instituțiilor democratice vine după 50 de ani și chiar mai mult în cazul Rusiei, de sistem politic totalitar, care și-a pus amprenta puternic asupra relațiilor sociale și a mentalității oamenilor.

Nu există nici o teorie comprehensivă a democrației care ne permite să precizem care societăți pot fi democrații de succes, dar sistemele de partide efective au șanse mai mari de realizare într-o societate integrată social. Remarcăm că conversiunea politică în societățile divizate poate să fie democratică, dar în mod obișnuit aceasta va include anumite „partide protestatare”, uneori comuniste sau fundamentaliste creștine. Pentru un timp dat al unei societăți, funcționalitatea sistemului de partide va depinde de instituțiile conversiunii, adică de cele care elaborează legile (instituțiile legislative), de cele care realizează aplicarea lor (instituțiile executive) și în sfârșit, de acelea care le interpretează (instituțiile juridice).

Legislatorul (parlament, congres etc.) reprezintă societatea. El poate fi format prin scrutin proporțional sau majoritar. În tipul de reprezentare proporțională, partidele obțin locuri în legislativ în raport cu numărul de voturi pe care le primesc în alegeri. Acest tip are caracteristica de a prezenta mai fidel diferențele curente de opinie în pluralitatea lor, deci implicit o varietate mai mare de partide.

Scrutinul majoritar are caracteristica de a face să crească reprezentarea marilor curente de opinie în detrimentul celor mai mici și de a permite prin aceasta constituirea unor majorități nete, cu riscul unei deformări parlamentare a curenților de opinie exprimate. Este cazul S.U.A. și Angliei, unde pe scena politică se confruntă tradițional doar două partide. Oricum, cercetările recente au demonstrat că nu datorită clivajelor sociale de bază se adoptă un anumit tip de sistem electoral, ci cel mai important determinat îl constituie numărul de partide. Sistemul de partide realizează decisiv forma de reprezentare democratică.

Structura instituțiilor legislative este de mare importanță. Aproximativ

o treime din toate țările lumii au un sistem bicameral; cele mai multe din acestea sunt democrații. Modalitatea în care sunt aleși membrii celor două camere diferă de la țară la țară. În unele țări, camera superioară este adesea aleasă indirect și de aceea nu se bucură de aceeași putere precum camera inferioară. Sau, majoritatea membrilor Camerei Lorzilor din parlamentul britanic sunt pairi ereditari, iar membrii Bundesratului german sunt numiți de guvernele statelor (landurilor) federale pe care le reprezintă. În Statele Unite membrii senatului sunt aleși în mod direct, lucru care face ca Senatul american să aibă o putere egală cu Camera Reprezentanților. În România potrivit legii electorale, Camera Deputaților și Senatul sunt alese prin vot universal, egal, direct, secret și liber exprimat.

Indiferent de modul de organizare a parlamentului, acesta se bazează pe activitatea unor comitete sau comisii pe domenii de activitate. Creșterea numărului și importanței acestora este universală pentru democrații. În Parlamentul României, potrivit Constituției, fiecare Cameră își constituie comisii permanente și poate institui comisii de anchetă sau alte comisii speciale. De asemenea, Camerele își pot constitui comisii comune.

Democrațiile organizează funcționarea executivului prin una din cele două moduri de bază: sisteme parlamentare sau prezidențiale. Nu există nici o relație necesară între sistemul electoral adoptat și forma executivului.

Un sistem parlamentar alege executivul – primul ministru și cabinetul acestuia, în raport cu partidul care a obținut majoritatea locurilor în parlament. De obicei, șeful acestui partid devine prim ministru și își alege miniștrii pentru a forma guvernul. Guvernul este validat de parlament și rămâne la putere conform numărului de ani stabilit, în afară de cazul când el cade ca urmare a unui vot de „neîncredere” în parlament. Unele țări formează guverne de coaliție, dar datorită jocului de interese și forțe, ele nu se bucură de stabilitate. Un exemplu edificator îl reprezintă cele peste 50 de guverne de coaliție care s-au succedat pe scena politică italiană după 1945.

Toate sistemele parlamentare separă șeful guvernului de conducătorul statului fie președinte fie monarh. Ideea separării șefilor de stat și de guvern pleacă de la simplul fapt care caracterizează guvernarea parlamentară; șeful guvernului reprezintă un partid și nu societatea în întregul ei. Șeful statului este obligat să fie imparțial și să reprezinte statul. În Constituția României (1991) se stipulează că „Președintele României reprezintă statul român și este garantul independenței naționale, al unității

și al integrității teritoriale a țării.”

Figura 6. 1 Sistemul parlamentar

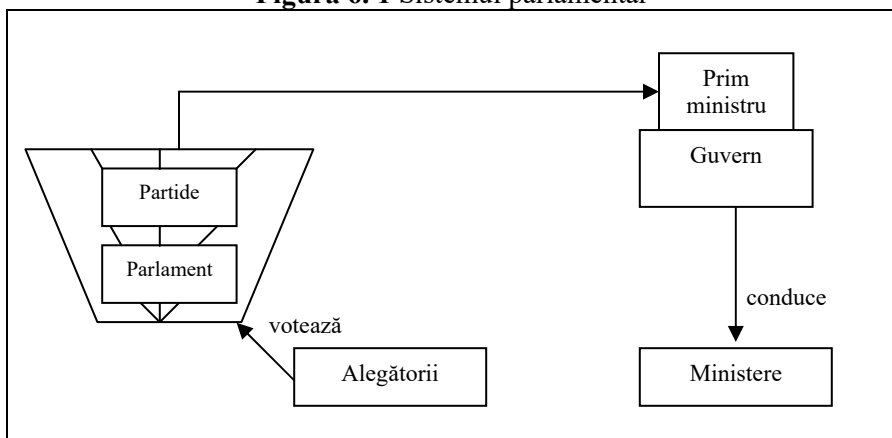
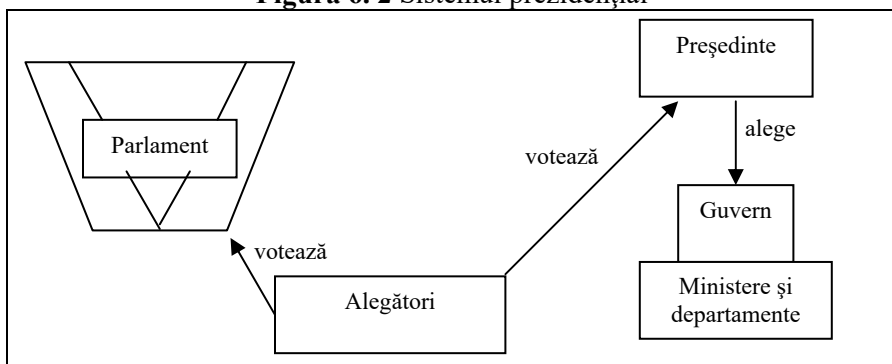

Figura 6. 2 Sistemul prezidențial

Sistemele prezidențiale combină cele două responsabilități, șeful executivului și conducătorul statului într-o singură persoană aleasă direct. Datorită acestui lucru președintele vorbește atât pentru societate, cât și pentru stat. Evident că el se bucură de o putere considerabilă. S.U.A., Franța și Finlanda au ales sistemul prezidențial.

Indiferent de sistem, un președinte trebuie să simbolizeze idealul de legitimitate dincolo de existența clivajelor sociale, iar în societățile multietnice este esențial ca acesta să apară deschis minorităților naționale.

Partea finală a conversiei, adică interpretarea legilor, este poate mai importantă decât celelalte. O democrație puternică poate supraviețui legilor prost concepute și liderilor mediocri dacă beneficiază de încrederea populară în sistemul democrației, care are drept temei esențial credința oamenilor în independența autorității judecătorești. Mai exact, autoritatea judecătorească nu are nevoie să fie „independentă” de considerațiile politice, pentru că acest lucru se întâmplă rareori, dar aceasta trebuie să fie imparțială în egală măsură cu interesele cetățenilor și cu cele ale statului. În acest sens toate democrațiile au o tradiție a legii constituționale, care pune limite funcționării autorității statului și garantează libertăți largi ale individului în raporturile acestuia cu statul. Datorită acestui lucru organele judecătorești trebuie să fie imparțiale.

Creșterea libertății civice în multe democrații a corespuns cu creșterea puterii birocrăției (aparatură administrativă și funcționăresc). Nu numai că sunt funcționari care acționează mai presus de controlul parlamentului, dar ei își extind puterea nu atât prin confruntare, cât prin extinderea dependenței indivizilor de serviciile lor. Aceasta nu trebuie să ne facă să spunem că birocrățiile sunt în mod necesar incompatibile cu libertățile civice ori cu independența autorității judecătorești. Dar oricum, mulți oameni consideră că birocrățiile guvernamentale nu sunt suficient de responsabile față de cerințele democrației, că ele adună informații vaste despre cetățeni și că sunt capabile să manipuleze cetățenii prin exercitarea controlului asupra unor probleme esențiale ca educația și prosperitatea.

În multe democrații pentru a apăra valoarea drepturilor indivizilor față de funcționarii politici a fost înființată instituția Avocatului Poporului. Acesta este un oficial public care are menirea să reprezinte interesele cetățenilor care vin în conflict cu administratorii publici. Ei există la diferite niveluri ale guvernării – locali, regionali sau naționali. Puterea lor rezidă în faptul că ascultă plângerile, stabilește faptele și face „recomandări privind legislația sau măsuri de altă natură pentru ocrotirea drepturilor și a libertăților cetățenilor”. (Constituția României, 1991)

Cine guvernează în democrație?

Din cauza imposibilității practice a democrației directe aproape toate regimurile democratice folosesc democrația reprezentativă. Deciziile politice nu sunt luate de oamenii înșiși ci de reprezentanții aleși de popor să servească în parlament. În mod ocazional, o problemă deosebit de

importantă poate fi supusă votului popular printr-un referendum, dar elaborarea deciziilor de rutină este lăsată reprezentanților aleși. Ideea majoră care susține acest sistem este că dacă reprezentanții iau decizii care sunt contrare voinței oamenilor, ei nu vor mai fi votați și vor părăsi funcțiile.

Realitatea este că deși sunt aleși, reprezentanții își rezervă o bună parte a puterii pentru ei înșiși. În unele democrații reprezentative, de obicei mai puțin de jumătate din alegători votează. Mai mult decât atât, oamenii adesea votează pe baza personalității candidatului decât orientându-se după programele partidelor aflate în competiție. „Legea de fier a oligarhiei” cum o numește sociologul italian Robert Michels, susține că în orice organizație în care autoritatea este delegată va exista tendința de a fi condusă de lideri. O astfel de delegare se produce prin definiție într-o democrație reprezentativă care are astfel unele tendințe să opereze ca oligarhiile deoarece reprezentanții aleși au informații considerabile care lipsesc publicului larg. Cu un public slab informat, reprezentanții politici au în mod evident o mare latitudine să facă ce vor ei. O tendință strâns legată de „Legea de fier a oligarhiei” este aceea că politicienii reprezintă o elită a puterii influentă într-o măsură mult mai mare decât media cetățenilor. În fața acestei situații este necesar să răspundem la întrebarea: Cine guvernează în democrație?

Modelul pluralist al distribuției puteri Teoreticienii ca Seymour Martin Lipset (1959) și Robert Dahl (1982) care susțin acest model argumentează că bogații nu pot avea monopolul asupra puterii în societățile democratice moderne deoarece puterea nu este concentrată în mâinile unui singur grup, ci este împărțită între mai multe grupuri competitive care au obiective, interese și valori divergente. Aceste grupuri includ interesele oamenilor de afaceri, ale sindicatelor, ale etniilor și religiilor, dar și a regiunilor diferite dintr-o țară, toate încercând să influențeze deciziile autorităților politice. Potrivit pluraliștilor toate aceste grupuri (sau cel puțin liderii lor) au ceva putere dar nici unul din ele nu are putere completă. Adesea ele acționează ca *grupuri de veto*, adică sunt suficient de puternice să prevină decizii care amenință cu seriozitate interesele lor, dar nu așa de puternice ca să se împotrivescă deciziilor pe care alte grupuri le propun.

Teoria pluralistă arată ce se întâmplă când grupurile cu interese sau orientări politice opuse încearcă să influențeze luarea deciziilor politice. Dar, într-un mod mai semnificativ, teoria pluralistă vede democrațiile

moderne funcționând bine. În acest mod se echilibrează interesele grupurilor variate în fața deciziilor guvernamentale, atât în sensul promovării unor interese specifice cât și al protecției împotriva acelor care le pot afecta serios. Pluralismul este de asemenea văzut ca funcțional în sensul că el ține conflictele sub control. Mai trebuie să adăugăm la cele spuse despre modelul pluralist al distribuției puterii că orice persoană poate să se identifice cu câteva grupuri de interes diferit în raport cu o problemă sau alta. De exemplu, aceeași persoană poate fi la un moment dat identificată cu sindicalistii, ecologiștii și cu credincioșii ortodocși. Prin urmare, oamenii într-o societate pluralistă intră în diferite coaliții pe probleme diferite.

Un alt punct de vedere important al teoriei pluraliste este că ea nu impune în mod necesar ca un număr mare de cetățeni obișnuiți să influențeze în mod direct procesul politic. Ideea este că ei sunt reprezentați de liderii grupurilor de interes cărora le aparțin. În acest fel, argumentează pluraliștii, interesele fiecăruia sunt reprezentate. Dar tot aceștia argumentează că unele grupuri dețin de departe mai multă putere decât alte grupuri și astfel există o considerabilă inechitate în societate. Oricum, aceștia subliniază că nu există o singură elită, coezivă și dominantă și, că, puterea nu este concentrată în mâinile a câtorva oameni, așa cum se afirmă în teoria elitei puterii despre care vom vorbi în continuare.

Teoria elitei puterii În opoziție cu teoria pluralistă există o descendentă modernă a teoriei lui Marx cunoscută ca teoria elitei puterii. Cel mai cunoscut gânditor modern al acestui punct de vedere este sociologul american C. Wright Mills (1975), care cu ajutorul acestei teorii a explicat exercițiul puterii în Statele Unite. Deși această teorie nu este strict marxistă, ea împărtășește multe din ipotezele lui Marx. Prima, aceasta se opune direct teoriei pluraliste argumentând că puterea politică reală este concentrată în mâinile unui grup mic (numit elita puterii) mai mult decât este ea împărțită printre grupurile competitoare. A doua, aceasta argumentează că elita puterii este alcătuită în principal sau în mod absolut din oameni bogați.

Wright Mills a argumentat că există un grup mic și foarte puternic de oameni care iau toate deciziile importante în America. Această elită a puterii constă din oamenii care dețin poziții importante în guvern, în domeniul economic și în cel militar. Acești oameni domină viața de zi cu zi a americanilor și, din exercitarea controlului asupra societății, derivă puterea acestora.

Generalizând, teoria elitei puterii arată că cea mai mare parte din procesul real al luării deciziei se realizează în spatele scenei și, de aceea, nu putem judeca corect cine are putere uitându-ne doar la cei care dețin funcții oficiale dobândite prin alegeri ori la cei care fac lobbying. De fapt, puterea și influența reală se găsește la oficialii numiți, care lucrează în liniște în spatele scenei și acționează în beneficiul intereselor bogaților, cum ar fi marile concerne sau companiile multinaționale. Elita puterii ia deciziile importante în afara privirilor publicului, așa că acestea nu devin probleme publice controversate.

Un set de teorii dezvoltate în primele decenii ale acestui secol de câțiva gânditori europeni ca Michels, Pareto și Mosca au unele asemănări cu teoria elitei puterii. Aceste teorii susțin că societățile tind să fie dominate de o elită conducătoare mică. Dar spre deosebire de alte abordări, aceste teorii argumentează că dominația elitei este un produs al chiar naturii elaborării deciziei colective și nu al unei distribuții particulare a bogăției. Astfel, Michels, Pareto și Mosca au susținut că elitele puterii sunt inevitabile.

O sinteză: pluralismul elitelor Dacă judecăm mai atent cele două teorii, putem găsi elemente adevărate atât în viziunea pluralistă cât și în cea a elitei referitoare la politică. O imagine cu mai multă acuratețe oferă combinația celor două teorii. Pentru început trebuie să afirmăm că elitele la rândul lor sunt pluraliste, adică rar o societate are o singură, omogenă elită, așa cum a arătat C. Wright Mills. Într-o societate modernă, putem discerne cu ușurință elitele afacerilor și finanțelor, elitele birocratice, elitele militare, elitele muncitorilor și agricultorilor și așa mai departe. Așa cum argumentează pluraliștii, acestea cooperează sau sunt în conflict în raport de circumstanțe. Dar această interacțiune nu are loc la nivelul întregului grup dat în relația sa cu alte grupuri întregi. Există o elită reprezentativă mică a unui grup, care interacționează cu elitele mici reprezentative ale altor grupuri.

Viziunea elitistă pură concepe societatea ca o singură piramidă cu o elită foarte mică la vârf. La rândul ei, viziunea pluralistă pură concepe societatea ca o colecție de bile de biliard ciocnindu-se una cu alta și cu guvernul în producerea politicii. Amândouă viziunile sunt exagerate. O sinteză care reflectă cu mai multă acuratețe realitatea poate fi o serie de piramide mici, fiecare având în vârf o mică elită. Astfel, există interacțiunea multor grupuri așa cum văd pluraliștii lucrurile în procesul politic, dar există și o stratificare a liderilor și a celor care îi urmează, așa

cum o văd teoreticienii elitei.

Politologii au încercat să definească această situație în termeni variați, cea mai cunoscută este a lui Robert Dahl. Acesta a numit-o „polyarchy” (poliarhie), care în mod esențial presupune că liderii câtorva grupuri au ajuns să stabilească înțelegeri unul cu celălalt. Dincolo de toate, ceea ce este important în societăți este ca elitele fiecărui grup important să respecte înțelegerea asupra regulilor constituționale ale jocului politic și să rețină de la violență pe cei pe care îi reprezintă.

Concluzii

Putem înțelege performanța democrației într-o societate ca fiind o problemă a capacităților sale intrinseci. În general, apreciem că democrațiile au mai multe capacități de răspuns și reglare decât sistemele nedemocrate datorită sistemului electoral specific, partidelor și grupurilor de presiune. Ele sunt mult mai receptive la nevoile cetățenilor și pot mult mai ușor să-și modifice abordările problemelor sociale pe care le au de rezolvat. De aici, esența democrației este controlul popular asupra guvernământului, direct sau prin reprezentanți și ideea că demnitarii publici răspund în fața opiniei publice.

Stabilitatea democrației depinde în mod special de existența unui acord amplu asupra valorilor democratice; democrația nu poate funcționa dacă o parte însemnată a publicului i se opune în mod radical și sprijină mișcările autoritare de stânga, de dreapta sau de centru. Dacă oamenii cad de acord asupra valorilor democratice, funcționarea cu succes a instituțiilor democratice este mai mult sau mai puțin asigurată.

Studiile întreprinse au demonstrat că în țările unde sistemele electorale sunt necompetitive sau manifestă „substanțiale iregularități”, cheltuielile pentru forțele de securitate internă sunt mult mai mari decât cele pentru sănătate și educație. Pentru țările democratice care au sisteme electorale competitive, nu există nici o relație între cheltuielile pentru sănătate și educație pe de o parte și cele pentru securitate internă pe de altă parte.

Democrația este strâns legată de activitatea economică privată care este la fel de necesară pentru asigurarea libertății indivizilor. Regimurile care au monopolul controlului economic au de asemenea și monopolul puterii politice. De aceea, libertatea poate înflori numai în capitalismul de piață, iar libertatea în secolul XX este sinonimă atât cu democrația, cât și cu stabilitatea politică.

Capitolul 7

Sisteme politice socialiste

DOCTRINA BREJNEV ideea că statele socialiste est-europene au suveranitate limitată datorită nevoii de a proteja socialismul.

MARXISM-LENINISM ideologia comunistă bazată pe învățătura lui Marx și Lenin, precum și pe interpretările acesteia.

PARTID COMUNIST organizație în țările socialiste care monopolizează puterea politică.

REGIONALIZARE gruparea statelor vecine cu o cultură asemănătoare.

REVOLUȚIA BOLȘEVICĂ revoluția din octombrie 1917 condusă de Lenin care a instaurat socialismul în Rusia.

SOCIALISM sistem economic susținător al proprietății guvernului asupra mijloacelor de producție și distribuție.

SOCIETATE CIVILĂ INFORMATIZATĂ societate care nu poate fi controlată de stat.

SUBSIDIARITATE afirmarea supremației societății asupra statului.

TRATATUL DE LA VARȘOVIA alianța militară dintre statele est-europene și URSS.

Socialismul în lumea modernă este mai mult decât o problemă a ideilor. Înainte de toate acesta este o mișcare politică istorică a secolului XX care a luat două direcții separate. Într-un grup de state socialismul a fost adoptat prin democrație liberală ca mod de promovare a reformelor sociale, cum sunt îmbunătățirea condițiilor de muncă și obținerea unor venituri mai mari. În alt grup de state, socialismul a venit la putere prin partidele comuniste revoluționare. Diferența se bazează pe înțelegerea lumii întâi și lumii a doua despre care am discutat în capitolul anterior.

Introducere

Chiar dacă cea mai mare parte a statelor socialiste au dispărut ca sisteme politice, tot au mai rămas câteva, cum ar fi China, Cuba și Vietnamul. Iar binecunoscutele cuvinte: „Cine nu își cunoaște istoria riscă să o repete.”, ne îndeamnă să abordăm problematica sistemelor politice socialiste.

Indiferent de varietatea lor, statele socialiste au parte de două trăsături comune: (1) guvernul controlează mijloacele de producție și (2) un partid comunist monopolizează activitatea politică. Toate aceste state sunt „socialiste” prin aceea că sistemul lor politic și politica publică pe care o promovează își găsește justificarea în promisiunea că o dată realizat comunismul se creează o abundență materială pentru toate clasele societății.

Spre deosebire de guvernele social-democrate din vestul Europei, statele socialiste nu permit opoziția politică. În contrast, partidele social-democrate - pe calea alegerilor democratice - acceptă posibilitatea că pot pierde puterea și că alte partide pot schimba politica pe care acestea au făcut-o până atunci.

Comuniștii identifică socialismul ca o perioadă de tranziție între capitalism și societatea comunistă. Socialismul, în sensul lui tradițional, reprezintă o societate organizată potrivit principiului „de la fiecare după posibilități, fiecăruia după muncă”, iar comunismul exprimă principiul „de la fiecare după posibilități, fiecăruia după nevoi”. Diferența este fundamentală. În comunism se presupune că oamenii vor dobândi un nivel înalt al conștiinței așa că forța coercitivă a guvernului nu va mai fi necesară decât până când toți membrii societății vor fi de acord cu alocare autoritară a valorilor specifice. În acest fel se va crea o abundență materială suficientă pentru satisfacerea nevoilor ființei umane. Socialismul

este o societate care abolește exploatarea capitalistă și răsplătește oamenii potrivit valorii sociale a muncii lor. Partidele comuniste văd realizarea societății comuniste prin politica socialistă a dezvoltării industriale rapide și socializarea oamenilor în spiritul ideilor comuniste.

Dar până la Marx socialismul și comunismul au avut puține lucruri în comun. Marx a fost cel care a făcut distincția între socialism și comunism, considerând socialismul ca o perioadă de tranziție, ca o transformare revoluționară în care statul va fi o dictatură a proletariatului. Tranziția va fi scurtă deoarece Marx consideră că baza tehnico-materială necesară comunismului exista deja rămânând ca dictatura proletariatului să abolească statul capitalist și să organizeze societatea comunistă. Odată comunismul înfăptuit, nu va mai fi nevoie de dictatură, deoarece statul va înceta să existe. Față de ideile lui Marx, comuniștii din secolul XX au susținut că „construcția” socialismului și realizarea comunismului nu se pot face decât prin afirmarea rolului conducător al partidului comunist care aplică creator „legile” marxist-leniniste.

Istoria a demonstrat că un partid comunist care a obținut puterea prin alegeri libere, niciodată nu va fi dispus să renunțe la putere în urma înfrângerii electorale. În 1945 Partidul Comunist Cehoslovac a câștigat 38% din voturi și a organizat guvernul; dar numai în trei ani acesta a dizolvat instituțiile democrate și a scos opoziția în afara legii. Se cunosc numai două situații ale victoriei electorale comuniste și un singur caz în care guvernul susținut de comuniști a fost înlăturat de la putere. Este vorba de Partidul Socialist al lui Salvador Allende și aliații lui comuniști care au câștigat alegerile generale din Chile în 1970.

Socialismul promovat de comuniști diferă de politica dusă de partidele social-democrate. Social-democrații nu numai că înțeleg democrația ca implicând alegeri libere și deschise, dar aceștia caută se reformeze economia capitalistă care se bazează pe proprietatea privată și pe câștigul personal. Spre deosebire de aceștia, pentru comuniști democrația înseamnă controlul public al mijloacelor de producție și un program politic pentru o dezvoltare industrială rapidă care asigură baza socială a bunăstării tuturor. În sfârșit, socialismul comuniștilor desemnează o etapă de tranziție spre comunism. Însă pentru social-democrați, comunismul este o societate utopică care nu poate să fie realizată niciodată.

Studiul comparativ a statului socialist

Conceptul de stat - după eminentul politolog britanic de origine română Ghiță Ionescu (1992, p. 83-84) - este prezent îndeosebi în domeniul investigării comparative a politicii comuniste.

Motivul îl constituie faptul că statele socialiste sunt cele mai organizate și cele mai centralizate dintre toate statele contemporane; din punct de vedere al doctrinei comuniste, statul comunist este atât o instituție provizorie, cât și o anomalie ideologică, iar studiul său oferă o privire comparativă directă în chiar teoriile și practicile comuniste; atâta timp cât existența însăși a tuturor statelor contemporane ca unități suverane și instituții politice centraliste este pusă sub semnul întrebării. În lumina evoluției societății industriale, statele socialiste trebuie să fie examinate ca un bloc din acest punct de vedere dar și prin comparație cu toate statele contemporane.

Așa cum am mai spus, socialismul este sistemul în care mijloacele de producție se află în posesia și sub controlul statului și, în măsura în care potrivit teoriei marxist-leniniste construirea revoluționară a comunismului a atins stadiul statelor socialiste dar nicăieri încă pe cel al societății comuniste, conceptul de stat și relațiile dintre stat și societate devin esențiale pentru înțelegerea problemelor politice ale comunismului. Acest lucru se explică prin trei motive. În primul rând, întrucât sunt „state” ca atare, statele socialiste se pretează în această calitate unei comparații obiective atât din punctul de vedere al comparațiilor interzonale cu alte state nesocialiste cât și din punct de vedere intrazonal cu alte state socialiste - grupuri de state socialiste care diferă între ele prin una sau mai multe caracteristici în interiorul contextului ideologic comun.

În al doilea rând, conceptul de stat este relevant pentru analiza politicii statelor socialiste tocmai pentru că existența sa permanentă este negată în principiu de ideologia (ideologiile) socialistă. Am spus deja că statul însuși ar trebui să fie dizolvat în societatea comunistă; statul socialist este acceptat în teorie doar ca o expresie a perioadei de tranziție a dictaturii proletariului până când statul burghez anterior este „zdrobit”. Prin urmare, permanența statului și a instituțiilor sale centrale contravine însăși esenței socialismului, care este sinonimă cu descentralizarea completă, autoadministrare și absența controlului.

În cele din urmă, datorită caracterului schimbător al societății

industrial-tehnologice, (fosta URSS împreună cu statele socialiste europene intrau în această categorie) studiul relațiilor dintre instituția centrală și societățile din ce în ce mai pluralizate și centrifuge se dovedește crucial.

Pe marginea lucrării lui Ghiță Ionescu **Investigarea comparativă a politicii comuniste** (1992) vom demonstra defectele originare, congenitale ale statului marxist-leninist-stalinist, iar apoi vom evidenția procesualitatea cauzală a prăbușirii sistemului politic comunist.

Comparabilitatea statelor socialiste

a) Interzonală

Statele socialiste au trei trăsături principale în comun cu majoritatea celorlalte state: suveranitatea, guvernul reprezentativ și partidele politice. Le vom discuta pe rând.

Suveranitatea Statele socialiste sunt definite ca purtătoare ale propriei lor suveranități atât internă cât și externă. Primul stat socialist a fost întemeiat la 10 iulie 1918 sub denumirea de „Republica Sovietică Socialistă Federativă Rusia”. În 1922 aceasta a devenit parte componentă a URSS care a înlocuit imperiul și statul rus, suspendat la 7 noiembrie 1917. URSS în ciuda multinaționalității și vastității teritoriale a fost definit de constituția sa drept „un stat federal unic”. De atunci toate celelalte state socialiste (republici socialiste sau democrații populare) proclamate între timp – Mongolia Exterioară (1940), Iugoslavia (1945), Bulgaria (1946), Albania (1946), Ungaria (1946), România (1946), Polonia (1947), Cehoslovacia (1948), China (1949), Republica Democrată Germania (1949), Coreea de Nord (1948), Vietnamul de Nord (1960), Cuba (1961) – au fost definite în constituțiile lor ca state suverane. Problema suveranității, cu aspectele ei interne și externe este revelatoare pentru înțelegerea problemelor politice ale acestor state.

Conceptul de suveranitate externă reglementează relațiile dintre statele socialiste. Dar suveranitatea din doctrina socialistă trebuie să fie văzută și ca un concept de clasă, în sensul că toate statele socialiste sunt state ale clasei muncitoare, iar clasa muncitoare fiind internațională, atunci evident că suveranitatea trebuie să reflecte acest aspect. Spre exemplu, „Doctrina brejnevistă” numită „Doctrina suveranității limitate” elaborată cu puțin timp înainte de invadarea Cehoslovaciei în 1968, a subliniat că de protecția socialismului sunt responsabile toate statele cu acest regim

politic, lucru ce justifică dreptul de a interveni în problemele unui stat socialist când se consideră că statul respectiv este în pericol de a-și pierde integritatea. În realitate, doctrina a limitat depărtarea statelor est-europene de modelul sovietic al socialismului. Acestei doctrine i s-a opus doctrina suveranității reclamată de majoritatea celorlalte state socialiste, dar mai cu seamă de Iugoslavia, Albania, China și România.

***Conceptul de suveranitate internă** are în vedere problemele guvernării centrale, controlului, autorității și constrângerii.* Pentru statele socialiste această problemă are două aspecte acute:

a. puterea ar fi trebuit transmisă de la început asociațiilor sociale și economice descentralizate și nu ar fi trebuit niciodată să se înființeze un control central;

b. societățile industriale moderne realizează eficiența prin participarea producătorului la procesul de producție.

Tocmai acestea au adus în discuția comparării politicilor comuniste problemă dacă, în ce fel, și pentru cât timp, statele socialiste își vor menține structura de stat, supracentralizată și monolitică?

Guvernul reprezentativ La fel ca majoritatea statelor nesocialiste moderne, statele socialiste își întemeiază legitimitatea pe reprezentativitatea instituțiilor. Principiul politic al suveranității acestora este acela că ele reprezintă „voința poporului” sau a „oamenilor muncii”. Expresia politică a voinței poporului este asigurată de reprezentarea electoratului în organismele reprezentative la toate nivelurile, de la sovietele locale sau consiliile populare, până la sovietele supreme, adunările naționale și camerele federale. Chiar dacă acestea nu sunt emanația unor alegeri libere desfășurate într-un sistem de partide aflate în competiție pentru obținerea puterii, totuși este important să vedem că, oricât ar fi de viciată, medierea reprezentativă este cea care stă la baza structurii politice a acelor state și nu instituțiile conducerii directe, despre care s-a crezut că sunt specifice socialismului.

Partidele La fel ca în majoritatea statelor nesocialiste, guvernarea statelor socialiste este exercitată de un partid politic, numai că acesta este un partid unic care își perpetuează deținerea puterii. Compararea prin contrast a caracteristicilor partidelor comuniste care s-au aflat sau încă se află la putere în statele socialiste cu cele ale partidelor politice din statele nesocialiste sunt numeroase și evidente. Astfel, sistemele politice comuniste sunt definite drept: monolitice, monopartite sau unipartite, necompetitive, dictatoriale și nu în ultimul rând totalitare. La rândul lor

cele necomuniste sunt: pluraliste, multipartite, competitive electoral, cu alternare la putere, democratice.

b) Intrazonală

Toate statele socialiste au în comun cel puțin următoarele cinci caracteristici pe care nu le împart cu statele nesocialiste:

1. majoritatea au apărut în urma războiului;
2. posedă mijloacele de producție de pe teritoriile proprii;
3. sunt teleologice;
4. sunt state caracterizate prin existența unui aparat;
5. nu acceptă nici un fel de opoziție politică (sunt „fără opoziție”).

1. **Apariția în urma războiului** Toate statele socialiste au luat ființă în urma războiului, excepție face Cuba. Există modalități diferite prin care războiul s-a găsit la originea statelor socialiste și acest fapt a avut o influență directă asupra: (a) ideologiei partidului aflat la putere și (b) relațiilor dintre statele socialiste. Spre exemplu, R.S.S.F.R. ulterior denumită U.R.S.S. s-a născut în urma prăbușirii Imperiului Rusiei țariste în primul război mondial. Partidul revoluționar bolșevic a venit la putere din cauza condițiilor implicite de vid politic creat de această prăbușire, dar și explicit datorită reacției populare pe care a declanșat-o în marea masă a poporului rus campania acestui partid împotriva războiului. De la ideea formării unui stat socialist „într-o singură țară”, după cel de-al doilea război mondial aspectul internaționalist-pacifist al ideologiei comuniste a fost înlocuit de ideologia naționalist-imperialistă a guvernului sovietic.

2. **Abolirea proprietății private a mijloacelor de producție** În linii mari, dar desigur în cele mai importante sectoare ale industriei și serviciilor publice, proprietatea privată a fost înlăturată în întregime. În mod evident acest fapt condiționează procesele sociale și politice din statele socialiste, le grupează într-o categorie conceptuală separată și diferențiază aceste procese de cele care au loc în statele nesocialiste.

Egalitarismul astfel obținut prin expropriere la nivel economic nu a produs însă efectele social-politice instantanee pe care se miza. În primul rând, la întrebarea „Cine este acum posesorul proprietății astfel naționalizate?” s-a răspuns nesatisfăcător. În al doilea rând, diferențele de venituri, statut și nivel de trai au reapărut fără echivoc fiind însoțite de conflictele sociale de rigoare. În sfârșit, nu numai că structurile politice, instituțiile și procesele perene nu au „îmbătrânit”, dar au existat forme noi și mai importante ale subordonării, ierarhiei și dominației politice care au devenit caracteristice pentru societatea postrevoluționară.

3. **State bazate pe aparat** Bineînțeles că toate statele au un aparat funcționaresc. Dar în statele totalitare puterea executivă nu este răspunzătoare în fața legii și de aceea nici nu poate fi judecată de puterea judiciară. În aceste state puterea este controlată de unul din aparatele care aparțin partidului, forțele armate sau poliția politică, sau o combinație a acestora în care aparatul de partid este conducător. Termenul „aparat” exprimă în terminologia comunistă organizarea internă a partidului comunist, „aparatul” căruia după venirea la putere i se încredințează îndrumarea și controlul tuturor celorlalte aparate ale statului.

4. **State teleologice** Spre deosebire de celelalte state, care pretind că oferă comunității ordinea și organizarea necesară funcționării și că asigură cele mai bune condiții pentru prosperitatea ei viitoare, statele socialiste sunt teleologice. Aceasta înseamnă că:

1. ele servesc unui scop direct – transformarea societății și a indivizilor care o alcătuiesc prin mijloace revoluționare;

2. se autocaracterizează ca fiind de tranziție și destinate în mod intenționat propriei lor anihilări;

3. scopul este cuprins și exprimat în ideologie (marxist-leninistă), care prin interrelația constantă dintre teoria și practica sa este de fapt motorul transformării spre scopul final (telos) al societății lipsite de clase și aparat.

Procesul politic din statele socialiste nu poate fi înțeles fără această dimensiune esențială totdeauna prezentă a transformării revoluționare, a interacțiunii dintre teorie și practică, între ceea ce se schimbă și agentul care efectuează schimbarea, între prezent și final.

Faptul că înlăturarea proprietății mijloacelor de producție nu a reușit să producă instantaneu o schimbare totală a relațiilor sociale a determinat noi probleme legate de organizare, ordine și ierarhie. De atunci accentul a fost pus în mod explicabil pe evoluția transformării oamenilor înșiși. În sensuri diferite și prin mijloace diferite, principalele școli de gândire ale ideologiei marxiste – sovietică, chineză, iugoslavă sau românească – au fost de acord cu privire la întâietatea educației „culturale”, „politice” sau „sociale” a maselor care își găsea finalitatea în ceea ce s-a numit la noi „formarea omului nou”. Această concepție pe termen lung și în ultimă instanță evoluționistă a transformării paralele a instituțiilor obiective și a conștiinței subiective este cea mai amplă justificare a politicii comuniste până la colapsul care l-a suferit în 1989. În plus, aceasta a condus la controverse aprinse de interpretare înăuntrul ideologiei marxist-leniniste,

așa cum a fost cea legată de conceptul de „dictatură a proletariatului”.

5. State fără opoziție Aceasta este o noțiune comparativă propusă de politologul Ghiță Ionescu ca o diferență clară interzonală între statele democratice și toate celelalte forme de stat de tip totalitar comunist sau dictatorial socialist-naționalist. Primele sunt identificabile ca o categorie de state în al căror sistem constituțional opoziția politică este instituționalizată și garantată. Opoziția politică instituționalizată este considerată a fi dreptul sau chiar obligația unui număr de partide politice din același stat de a candida deschis la putere prin intermediul alegerilor libere, propagandă și comunicații libere, întâlniri publice, organizare și demonstrații etc. Așa cum am arătat și în capitoul precedent când am vorbit de sistemele democratice, alegerile libere devin ele însele împreună cu activitățile adiacente instituționalizate o premisă a funcționării opoziției instituționalizate.

Statele socialiste fac parte din categoria statelor ale căror sisteme politice nu cuprind instituția opoziției politice. Majoritatea au avut sau nu parlamente (soviete supreme, adunări naționale etc.), iar în unele dintre ele au supraviețuit câteva grupări sau chiar partide politice (Polonia, R.D.G., Cehoslovacia, China). În ciuda acestei situații, regula generală de bază este că nu li se permite celorlalte partide, candidaților din afara partidului sau oricărei alte organizații din stat să intre în competiție pentru putere cu partidul comunist, partid „unic conducător”. Rațiunea ideologică a acestei trăsături politice distincte este că având în vedere că statele socialiste sunt pe drumul care duce spre forme socialiste fără clase și conflicte, lupta deschisă pentru putere desfășurată de câteva partide politice trebuie să fie văzută ca o rămășiță din trecut, când societatea era împărțită în clase, când între acestea izbucneau conflicte și când partidele politice reprezentau articularea politică a acestor conflicte. Într-o societate care construiește socialismul, aceste rămășițe ale trecutului trebuie să dispară. De fapt, Lenin a interzis fățiș opoziția în 1921.

Studiul comparativ al statului socialist

Al doilea motiv pentru care analiza statului socialist este recomandabil să fie un reper al studierii comparative a sistemelor comuniste este că din punct de vedere pur logic existența continuă a statului după revoluție este o contradicție în termeni. De fapt, Lenin citându-l pe Marx se întreba dacă și în societatea comunistă statul va exista. Interogația exprimă cu

sinceritate dilema fundamentală a organizării politice postrevoluționare. Aceasta oferă celui care analizează comparativ politica partidelor comuniste o perspectivă din cea mai favorabilă ca să observe:

1. diferența esențială dintre teoria și practica socialistă;
2. nepotrivirile și contradicția permanentă în și dintre instituțiile politicii socialiste, adică cele care provin din ideea socialistă a conducerii și autoadministrării descentralizate și cele apărute prin suprapunere în urma creșterii statului centralist totalitar;
3. diferențele ideologice profunde dintre școlile de gândire care au intrat în conflict cu mișcările din lumea comunistă.

Vederile lui Lenin despre organizarea politică postrevoluționară au rămas, pe hârtie, tot atât de contradictorii ca tot ceea ce au scris Marx și Engels despre acest subiect. Teoria lui (întemeiată pe frânturi din Marx și Engels) despre „statul de tranziție al dictaturii proletariatului” a fost infirmată de faptul că statul a rămas permanent și și-a sporit mereu puterea. De fapt, incoerența cea mai evidentă a lui Lenin a fost fără îndoială antinomia absolută dintre teorie și practică în ceea ce privește statul. În broșura **Statul și revoluția** pe care a scris-o în 1917, apare celebra doctrină a „dispariției statului”. Lenin dezvăluie că, în concepția lui „statul nu mai este stat în sens propriu al termenului”, acesta se va caracteriza, încă de la preluarea puterii prin trei măsuri imediate: suspendarea armatei, anularea poliției și dispariția birocrăției. Jean-François Revel (1995, p. 58-59) califică acest program venit de la „un întemeietor al celui mai militarizat stat” o „farsă de geniu”, „un paradox caraghios care însă

ne oferă cheia unei trăsături fundamentale a comunismului: antinomia dintre acțiune și discurs, care tocmai din această cauză va deveni celebra „limbă de lemn”.

Trebuie să mai adăugăm că această teorie a fost extrem de disputată și controversată între principalele școli de gândire politică succesoare marxism-leninismului.

În ultima perioadă de existență a blocului comunist, dictatura proletariatului a fost înlocuită de „statul întregului popor”. Acest nou stat rămâne necesar atâta timp cât „organizațiile obștești” nu au dobândit suficientă forță pentru a-și produce mijloace proprii de autoadministrare și pentru a înlocui structurile de control central. În acest stadiu, partidul rămâne de asemenea necesar vorbindu-se de „creșterea rolului

conducător” al acestuia în noua etapă. Diferența dintre statul dictaturii proletariului și statul întregului popor este de fapt foarte mică în termeni politici. În operațiunea cunoscută sub numele de destalinizare, de exemplu, diferențele vizau doar stilul conducerii, legalitatea și flexibilitatea procesului administrativ.

Această concepție a fost criticată la timpul ei de teoria de tip maoist și de cea a comuniștilor iugoslavi. În teoria politică chineză accentul se pune pe autonomia organizării locale unde sunt stabilite organe ale autoguvernării. Prin aceasta, orientarea politică chineză este antibirocratică cu toate că statul actual este considerat a fi structura centralizată necesară pentru perioada de „dictatură democratică” condusă de clasa muncitoare. Pe de altă parte, doctrina comunistă iugoslavă a diferit și de cea sovietică și de cea chineză. Teoria politică a comuniștilor iugoslavi s-a bazat pe presupunerea că societatea se putea dispensa deja de structurile controlului central de stat și a intrat în etapa superioară a autoconducerii și descentralizării. Doctrina comunistă iugoslavă a denunțat „dictatura proletariului” ca pe un paravan pentru formele staliniste de birocrăție care duc, funcțional și inevitabil, la aberațiile monstruoase ale totalitarismului.

Studierea teoriei și practicii acestor trei interpretări marxist-leniniste, precum și a nuanțelor acestei probleme reprezentate de teoriile celorlalte partide „frățești”, conduce la constatarea că ele au declanșat diferite procese politice care în esență au oscilat între descentralizare și statul centralist. Acestea pot fi echivalente cu procesele antagoniste de mobilizare politică și participare politică, care dacă le analizăm constatăm că sunt în primul rând două stadii ale proceselor politice din evoluția economiei societăților de la preindustrial la industrial și postindustrial, cu faza finală și supremă a acesteia, revoluția informațională. Efectele acestui proces, așa cum vom vedea, confirmă predicția mai veche a lui Saint-Simon (1760-1825) că societatea industrială va diminua puterea dinăuntru și dinafară.

Studiul comparativ al statului socialist în era industrial – tehnologică

Un alt motiv pentru care examinarea comparativă a statelor socialiste ca state este justificată și de faptul că la fel ca toate celelalte state naționale care există în eră tehnologică și acestea sunt confruntate cu probleme

acute legate de modernizare și chiar de supraviețuire. Schimbările înregistrate de societatea tehnologică-industrială actuală în sfera instituțiilor și proceselor economice și sociale au fost și sunt atât de profunde încât modernizarea vechilor instituții și procese politice este cerută fără drept de apel.

Această nouă abordare a investigării comparative a statului socialist pune în lumină criza acestuia. În timp ce mai înainte am realizat o examinare comparativă a crizei statului socialist ca o contradicție ideologică, ca un stat ce nu ar fi trebuit niciodată să fie stat, ceea ce ne propunem aici este examinarea comparativă a statului socialist ca stat național în căutarea supraviețuirii, ca o instituție veche ce ar trebui să fie înlocuită de alte instituții sau în orice caz va trebui să sufere transformări profunde. Implozia blocului comunist din 1989 demonstrează pe deplin această abordare.

Schimbările produse în societățile moderne de era tehnologică afectează toate statele și procesele lor politice. Însă în măsura în care statele socialiste sunt statele cele mai centralizate, schimbările le-au afectat îndeosebi pe acestea. Examinarea comparativă o vom efectua pe cele două planuri deja cunoscute: intra și interzonal.

a) Intrazonal

Statul socialist este cel mai centralizat stat dintre toate statele moderne. Totuși, nevoia de descentralizare a mașinii administrative leninist-staliniste a fost evidentă. Ea nu a mai fost capabilă să facă față cerințelor de control și supraveghere impuse de societatea industrială prin interdependențe. Aceste obligații sunt prea numeroase și specializate tehnic pentru orice mașină administrativă, ca să nu mai vorbim de cea leninist-stalinistă, care este deosebit de inflexibilă.

Schimbările s-au declanșat în conducerea statelor socialiste centralizate când multe au atins primul stadiu al industrializării. Odată atins acest prim nivel de industrializare și edificată structura industriei naționale - cu nucleul ei masiv de industrie grea, funcționarea acesteia nu mai poate fi servită de procesele politice de tipul emiteri și executare de comenzi. Deoarece aceasta înseamnă în sfera politicului procesul de mobilizare, respectiv concentrare la porunca unui centru de comandă unic a tuturor resurselor de capital, mână de lucru și materii prime pentru o operațiune economică globală. Însă noile forme de producție și servicii după încheierea acestei etape reclamă în mod acut eficiența. Dar cu cât eficiența este mai mare, cu atât crește și nevoia de participare voluntară a celor

angajați. În sfera proceselor politice aceasta înseamnă trecerea de la mobilizare la participare. Dar participarea, după spusele lui Giovanni Sartori (1970, p. 1050-1051) reprezintă chiar opusul sau reversul mobilizării.

Mobilizarea nu exprimă ideea deplasării individuale, ci ideea unei colectivități, maleabile și masive, care este pusă în mișcare după bunul plac al autorităților ce folosesc persuasiunea și chiar trec dincolo de ea. Spunem că indivizii „participă” dar nu putem spune despre aceiași indivizi că se „mobilizează” ei sunt mobilizați.

Pe lângă evoluția de la mobilizare la participare există mulți alți factori care trebuie luați în considerare când comparăm între ele statele socialiste:

- gradul de autonomie a diferitelor state socialiste, nivelul dezvoltării politice și economice și al „culturii politice” (în care, bineînțeles, istoria statului respectiv și a poporului său joacă un rol de frunte);
- gradul de descentralizare obținut deja în fiecare din statele socialiste;
- gradul de participare obținut în fiecare stat socialist în parte din alte motive decât cele socio-economice (ca, de exemplu, sprijinul popular obținut din pricini naționaliste de diverse partide comuniste atunci când rezistă anumitor presiuni exterioare).

Subliniem că această comparație intrazonală realizată pentru argumentarea primului și celui de al treilea motiv care a impus folosirea conceptului de stat în compararea politicilor comuniste este extrem de folositoare pentru înțelegerea perioadei de tranziție pe care o străbate Rusia împreună cu țările din centrul și estul Europei. Particularitățile de manifestare a trăsăturilor comune care au unit aceste state, lucrează acum în mod specific ca sechele și reflexe de ordin ideatic, atitudinal și comportamental ce se manifestă extrem de nuanțat de la țară la țară în procesul de democratizare a societății.

b) Interzonal

Majoritatea efectelor transformării statului socialist cauzate de trecerea de la societățile preindustriale la cele tehnologice sunt similare efectelor pe care aceleași cauze le provoacă asupra statelor nesocialiste. Însă nu se poate ignora faptul că procesele și instituțiile politice sunt atât de radical diferite încât efectele politice ale unor schimbări economice și sociale asemănătoare din cele două tipuri de state sunt comparabile doar în contextele specifice respective. Totuși majoritatea cauzelor sunt

comparabile. Astfel putem constata următoarele:

- Procesele producției industriale moderne stimulează grupurile sociale să ceară noi drepturi de participare la procesele fundamentale de luare a deciziilor.

- În ambele societăți reprezentarea de grup devine una din trăsăturile cele mai semnificative ale lor, lucru ce reduce drepturile necontestate până atunci ale conducerii politice de a lua hotărârile cu o consultare minimă a grupurilor reprezentative ale societății.

- Complexitatea problemelor și în egală măsură specializarea crescândă a acestora, declanșează în ambele tipuri de societăți o falie adâncă între politician și expert.

- În ambele grupuri de societăți, amplificarea comunicării prin mass-media a produs o intensificare a participării la discutarea problemelor de politică generală și chiar ducerea „în stradă” a chestiunilor fundamentale.

- În ambele grupuri de societăți deosebirile dintre generații se accentuează datorită schimbărilor tehnologice rapide care influențează psihologia și comportamentul uman.

Aceste noi fenomene socio-economice, care au aspecte asemănătoare indiferent de regimurile politice în care apar, pot produce câteodată chiar și crize aparent asemănătoare, așa cum a fost cazul evenimentelor simultane din primăvara lui 1968 din două state: unul socialist – Cehoslovacia – celălalt democratic – Franța.

Dar evoluția datorită provocării erei tehnologiei a dovedit că ambele grupuri nu au reacționat politic la fel în fața problemelor socio-economice similare cu care s-au confruntat.

Revoluția informațională - cauza prăbușirii statelor socialiste

Așa cum am arătat, faza timpurie a industrializării a avut *efecte sociale* similare atât în cazul socialismului cât și în cel al capitalismului. Cele mai semnificative sunt:

- țăranii au fost dislocați din mediul rural concentrându-se în marile orașe industriale;

- grupurile sau formele tradiționale de autoritate au fost înlocuite cu altele „moderne”, raționale și birocratice;

- nivelul general de pregătire atât cel al maselor, cât și al elitelor a

crescut substanțial.

Într-un fel, putem spune că dezvoltarea socialistă a oferit baza pentru destrămarea totalitarismului comunist creând o clasă umană bine instruită și relativ cosmopolită, acea clasă din care provine fostul lider sovietic Mihail Gorbaciov și adepții săi de la sfârșitul deceniului trecut. Dar dacă socialismul a fost capabil să creeze o industrie clasică – producția de mărfuri ca oțel, substanțe chimice, tractoare etc. – acesta nu a reușit să continue evoluția urmând calea modernizării industriale. Iată ce scrie în acest sens Francis Fukuyama (1993):

În cea de-a doua jumătate a secolului nostru viața economică a devenit mult mai complexă, bazată mult mai intens pe informații, ea orientându-se către producția de servicii mai curând decât către cea de bunuri și depinzând de apariția într-un ritm amețitor a inovațiilor tehnologice pentru a-și menține o creștere continuă a productivității. În aceste condiții, planificarea și luarea hotărârilor economice în mod centralizat au devenit din ce în ce mai puțin eficiente.

În această situație, capitalismul s-a dovedit a fi mult mai flexibil decât socialismul în domeniul adaptării la condițiile economice noi create de progresele tehnologice din a doua jumătate a secolului actual. Odată cu creșterea maturității industriale, capitalismul s-a transformat treptat în capitalism avansat, pe când socialismul a început să facă loc capitalismului, ambele fenomene având motive pur economice.

Declanșarea revoluției informaționale a marcat sfârșitul războiului rece și cald întreținut de agresiva ideologie comunistă în ultimii patruzeci de ani (1948-1988) și care a condus la înfrângerea dramatică a statului totalitar „marxist-stalinist” de către societatea civilă. Americanul Will Marshall (1994) descrie impactul social al revoluției informaționale astfel:

În epoca informațională ideile sunt o sursă revoluționară de putere. Circulația intensă și rapidă a informațiilor facilitate de calculatoare și de alte tehnologii informaționale aduce schimbări politicii internaționale, dar și felul în care se desfășoară producția și concurența economică. Revoluția informațională face ca regimurile despotice să nu mai aibă de ales decât între liberalizare și destrămare, ele fiind obligate fie să demonteze mașinăria represiunii politice și a planificării centralizate, fie să plătească prețul izolării economice și a înapoierii tehnologice. Sistemul totalitar alcătuit de Stalin s-a destrămat din interior, rigiditatea sa birocratică împiedicând în Uniunea Sovietică preluarea de idei și tehnologii noi. În cele din urmă, diferența fatală nu privea numărul de rachete și tancuri, ci

cel de microjetoane electronice. În 1985 când Mihail Gorbaciov a preluat puterea, în Uniunea Sovietică existau 50000 de calculatoare de uz personal, pe când în Statele Unite numărul acestora era de 30 milioane.

Noile tehnologii informaționale au stimulat în schimb libertatea economică și politică. Societățile deschise pot asimila și folosi mai rapid aceste tehnologii, ele constituind în același timp o sursă importantă de idei care influențează și inspiră oamenii din alte țări. Rezultatul în plan social al acestei revoluții a fost, după politologul Ghiță Ionescu, apariția **societății civile informatizate** care denumește societatea care nu poate fi controlată de stat. Expresia aceasta condensată rezumă de fapt următoarea idee: *societatea civilă informatizată este societatea industrială avansată care a trecut prin cele patru faze ale revoluției industriale*.^{*} Pe parcursul celor patru faze, argumentează același politolog britanic de origine română, fluxul industrializării avea să conducă: de la ierarhia puterilor la ierarhia cunoașterii („capacitățile” cum le numea Saint-Simon, luând locul mânuitorilor de putere militară, socială sau financiară); de la forme de conflict internațional sau social, la forme de interdependență și deci de „colaborare”; de la mercantilism sau încă și mai rău, de la autarhie la comunicarea transnațională; de la naționalism la internaționalism (Saint-Simon a propus formarea unui Parlament al Europei, care între timp a și fost înființat); de la formele politice ale statului la forme de „administrare” socială.

Revoluția informațională este în curs de desfășurare și are un ritm atât de accelerat încât nu se poate ghici ce consecințe noi va avea. Ea se deosebește de celelalte trei faze ale revoluției industriale prin trăsături de ordin științific și geopolitic, prin consecințe în plan politic precum și prin apariția unor noi viziuni filozofice.

Din punct de vedere științific, descoperirea „chip”-ului (circuitul integrat miniaturizat) a permis învăluirea nu numai a globului pământesc, dar și a distanțelor cosmice, într-o rețea de comunicare instantanee. Acest minuscul instrument, de fapt, a inaugurat o nouă fază a industrializării.

Din punct de vedere geopolitic, trăsătura principală a revoluției

^{*} Cele patru faze ale revoluției industriale sunt: cea a cărbunelui, oțelului și a căilor ferate (când s-a deschis era transporturilor și comunicațiilor); cea de a doua fază, cea a petrolului și a electricității (care a făcut posibilă pătrunderea în era microelectronicii), cea a aviației, materiilor plastice și a energiei nucleare (care a deschis era nucleară) și cea de a patra, faza revoluției informaționale.

informaționale o constituie globalizarea interdependențelor apărute între „toate statele”, de la marile „puteri”, ca Statele Unite, la statele mici ca Luxemburg, Albania sau Nicaragua. Comunicarea planetară cu consecința ei interdependență globală, face ca orice mare eveniment să atingă toate periferiile lumii și ca orice mic eveniment, din orice colț al lumii, să aibă semnificații generale. Seismografele politice, precum Națiunile Unite, financiare, ca Fondul Monetar Internațional, sau comerciale, precum GAAT sau bursele din New York, Tokyo, Londra și Frankfurt, le înregistrează imediat și le urmăresc desfășurarea.

Din punct de vedere al politicii ca atare, globalizarea interdependențelor a dat naștere unor fenomene purtătoare de noi înțelesuri, precum „subsidiaritatea” și „regionalizarea”. ***Subsidiaritatea*** desemnează afirmarea supremației societății asupra statului, iar ***regionalizarea*** reprezintă gruparea statelor vecine care au și o anumită cultură asemănătoare. Așa sunt grupările realizate în cadrul Comunității Europene sau asocierea Canadei și a Mexicului cu Statele Unite. Aceste „regiuni” se organizează nu atât pentru a rivaliza cu celelalte regiuni – cum se proceda înainte – cât pentru a putea „colabora” mai bine.

Rezultatul geopolitic, politic și ideologic cel mai evident al interdependenței îl constituie capitularea forțată a bastionului ideologic al „blocului sovietic”. La rândul ei, această prăbușire ideologică a confirmat pragmatizarea politicii moderne. Mentalitatea politică din ziua de azi a recunoscut prinderea și legarea tuturor în plasa relațiilor de interdependență țesută la nivel mondial și, lucrul cel mai important, pacea este regimul de conviețuire impus de interdependență. Împotriva agresiunii irakiene a reacționat întreaga lume. De asemenea, s-a ajuns la concluzia că problemele de politică internă sunt greu de separat de cele de politică externă. Toate formele de luptă, de la cele naționale – cu ideologia naționalismului – până la faimoasa luptă de clasă – cu ideologia comunismului – sunt în mod necesar atenuate de pacificarea pragmatică generată de interdependență.

Pragmatismul care caracterizează gândirea politică modernă a adus în viața politică o potolire a „pasiunilor” și a ambițiilor așa-zis „revoluționare”. Efectul este unul de împăciuire socială și națională, iar combinat cu colaborarea impusă de relațiile de interdependență este acceptarea participării tuturor la societatea „globală”. Adică, așa cum un automobil sau un avion este montat într-o țară folosindu-se motoare, caroserii, instalații electrice etc. făurite în multe alte țări, tot așa și

deciziile politice se iau în fiecare stat, în problemele de politică externă, dar – în mare măsură – și în cele de politică internă, după consultări asidue cu un număr mare de state. Societatea își afirmă astfel supremația asupra statelor și Statul în general, își reduce preeminența la ceea ce se numește în noul vocabular politic subsidiaritate. Statele democratice se adaptează la noul val de „subsidiaritate” cu evidentă disciplină și succes. Cu mult mai grea, cu adevărat improbabilă, era adaptarea la cerințele neînduplecate ale revoluției informaționale a fostelor fortărețe statale marxist-leninist-staliniste.

Din punct de vedere filozofic, consecința principală a revoluției informaționale este prioritatea evidentă pe care aceasta o conferă cunoașterii. Un om modern trebuie să posede „cunoaștere” în două sensuri. Este vorba într-un prim sens de cunoașterea specializată, proprie meseriei sale de medic, de profesor, de economist, de sociolog sau inginer. Acesta trebuie să fie la curent mult mai profund și fără întârziere în ceea ce impune știința în practica meseriei sale. În al doilea sens, omul modern este, fie că vrea, fie că nu vrea, informat la zi cu tot ceea ce se petrece în lume. Mijloacele mass-media inundă viața zilnică a cetățenilor lumii și îi fac să participe personal la evoluția evenimentelor mondiale. Un politolog american modern vorbește despre teledemocrație – ca o nouă formă de participare, cu condiția desigur ca televiziunea și mediile de informare în general să nu fie controlate de către alt stat. Ceea ce s-a numit „Glasnost” - eliberarea mediilor de informare, a dus în câteva săptămâni la prăbușirea imperiului sovietic.

Concluzii

Statul totalitar marxist-leninist-stalinist trebuia să se prăbușească; acesta a făcut implozie sub presiunea revoluției informaționale. Acest stat se baza de la început pe atâtea contradicții între anormalitatea pretențiilor sale programatice pe de o parte și normalitatea politică necesară în funcționarea unui stat pe de altă parte încât un asemenea stat anormal, nefiresc în structura sa, în orice caz nu ar fi putut dura.

Comunismul a acționat în istoria societăților asupra cărora s-a abătut ca un imens val de frig, de imobilizare și de regres. Cu cuvintele lui Jean-François Revel (1995, p. 63)

Îeșind din glaciațiune, societățile comuniste regăsesc intacte - și deci nerezolvate - toate problemele pe care societățile normale, inclusiv

societățile lor, le abordează de cincizeci, o sută, sau chiar două sute de ani: regimul reprezentativ, multipartidismul, votul universal cu scrutin secret, dreptul majorității de a comanda și al minorității de a se afla în opoziție, pluralismul sindical, economia de piață, proprietatea particulară, libertatea presei, separația puterilor și în special independența justiției, naționalismul, raporturile dintre stat și religii, dificultatea împăcării progresului tehnic cu solicitările tot mai mari de la locul de muncă, ordinea și libertatea - și multe alte probleme pe care comunismul și „revoluția” le-au ținut pe loc atâta amar de vreme.

Raportându-ne la aceste idei, ne putem explica mai bine marile dificultăți ale perioadei de tranziție, care după scurgerea a mai mult de doua decenii pare că mai are mult mai mulți ani până va fi cât de cât depășită.

Capitolul 8

Sisteme politice ale lumii a treia

DECLIN POLITIC situația în care participarea politică și cerințele față de guvernare se extind mult mai rapid decât abilitatea țării să întărească instituțiile existente, fapt ce conduce la instabilitate și uneori la pierderea puterii.

DEZVOLTARE POLITICĂ existența unui echilibru aproximativ între abilitatea guvernării să recepteze cerințele societății și apoi să le dea răspunsuri politice coerente.

ETATISM ideea rolului primordial al statului în conducerea și planificarea economică; aceasta este o trăsătură comună a țărilor în curs de dezvoltare.

IDENTITATE simțământul oamenilor că aparțin unei națiuni; cea mai răspândită din cele cinci crize pe care țările în curs de dezvoltare trebuie să le rezolve.

INSURGENȚĂ o rebeliune armată împotriva unui guvern central; rebeli se pot bucura de o bază teritorială, suport popular în țară și asistență din străinătate.

LIDER CHARISMATIC lider politic, obișnuit în țările în curs de dezvoltare, care este capabil să atragă mulți adepți datorită calităților personale.

LOVITURĂ DE STAT înlăturare a guvernului unei țări în mod neașteptat, cel mai adesea pe cale violentă; lucru obișnuit în țările în curs de dezvoltare.

NEALINIERE politică urmată de multe țări în curs de dezvoltare, care pledează pentru relații prietenești cu toate țările și neparticiparea la alianțe militare.

SOCIETĂȚI TRADIȚIONALE nume dat țărilor care nu au început modernizarea; caracterizate prin economie descentralizată și valori moștenite.

ȚĂRI AUTORITARE denumirea obișnuită folosită pentru țările care nu permit opoziție politică organizată; cele mai multe țări în curs de dezvoltare sunt autoritare.

ȚĂRI ÎN CURS DE DEZVOLTARE nume generic dat țărilor sărace care încearcă o soluționare rapidă a celor cinci crize cu care se confruntă orice sistem politic. Aceste țări (majoritatea în lume) mai sunt denumite țări mai puțin dezvoltate sau țările lumii a treia.

Așa cum am mai discutat, studiile de politică comparată în mod obișnuit împart lumea în trei categorii de state: democratice, socialiste și în curs de dezvoltare, ultimele numite și țările lumii a treia. Există motive întemeiate să acceptăm această diviziune a sistemelor politice, dar folosirea noțiunii „în curs de dezvoltare” cere precauție. Aceasta deoarece unele din cele peste 100 de țări în curs de dezvoltare desfășoară o viață politică democratică, iar unele urmează o politică socialistă. Descrierea unui sistem ca fiind „în curs de dezvoltare” implică realitatea că acesta nu este dezvoltat politic. Cu alte cuvinte, sistemul nu are instituții politice puternice, care permit alocarea cu autoritate a valorilor, în măsură să dea încredere și stabilitate în țară. „În curs de dezvoltare” arată că o importantă trăsătură a politicii în sistemele respective o reprezintă speranța într-o eficiență și stabilitate mai mare în viața politică. De asemenea, mai implică faptul că aceste sisteme politice dau o importanță mare creșterii economice și ridicării standardului de viață al populației.

Introducere

Din nefericire, obiectivele unei țări în curs de dezvoltare sunt mai mult o aspirație decât o realitate. Nu este deloc ușor să creezi instituții politice legitime, după cum este la fel de greu să atingi obiectivele economice fără resurse și investiții de capital. Multor țări în curs de dezvoltare le lipsesc resursele umane și materiale pentru dezvoltare. Însă nu se impune în mod necesar o legătură de tipul cauzalității între dezvoltarea economică și cea politică. Țări care se bucură de existența unor instituții relativ democratice nu sunt în mod necesar și mai bogate. Indiferent de rata medie a creșterii economice exprimate prin nivelul produsului intern brut pe locuitor, țările în curs de dezvoltare pot avea unul din următoarele tipuri de sisteme politice: democratice, socialiste sau autoritare.

Categoria țărilor autoritare indică regimurile care nu permit ca o opoziție organizată să participe la competiția pentru dobândirea puterii politice. Această categorie este atât de mare încât include majoritatea țărilor în curs de dezvoltare, dar ca atare, aceasta nu ne spune nimic despre forma de guvernare sau de alocarea valorilor cu autoritate. De exemplu, unele state autoritare pot fi guvernate de un singur individ și clica lui personală; altele pot fi conduse de un consiliu militar. Iranul odată cu venirea la putere a ayatolahului Khomeiny s-a transformat într-o „republică islamică” bazată pe concepția acestuia despre legea și practica

islamică. Conducerea militară care a preluat puterea în Chile s-a bazat pe promovarea naționalismului în rândul populației. Bineînțeles că valorile celor două guverne au puține în comun, dar amândouă sunt represive și nu tolerează opoziția.

Statele socialiste din lumea țărilor în curs de dezvoltare nu sunt tot așa de represive ca statele autoritare. Dincolo de diferențele lor firești, aceste state manifestă similarități importante, din care cele mai semnificative sunt: guvernare prin planificare economică și conducere printr-un partid unic, încrezător în ideologia marxistă-leninistă, așa cum acesta o interpretează. Statele democratice incluse în lumea a treia sunt state care încă violează drepturile omului în grade variate și care uneori pot să suspende existența instituțiilor democratice. De asemenea, unele dintre acestea sunt conduse de un singur partid, cum ar fi Partidul Congresului Indian sau Uniunea Națională Africană Keniană. Însă spre deosebire de statele autoritare sau socialiste, statele democratice din lumea a treia conduse de un singur partid, permit conflictul punctelor de vedere în cadrul său. Din acest motiv diferite fracțiuni din Partidul Congresului Indian s-au desprins și au putut realiza o opoziție.

Definiții de bază

Un mod de a înțelege aceste diferențe între țările în curs de dezvoltare despre care am vorbit este să comparăm tipurile ideale ale societăților tradiționale și moderne. *Prin societate tradițională înțelegem societățile care trec prin experiența unor schimbări mici sau interpretează schimbarea în raport cu vechile norme de comportare pe care acestea le moștenesc.* În realitate, în mod treptat, astfel de societăți dispar. Etiopia și Arabia Saudită au fost două dintre ultimele state tradiționale, dar de la mijlocul anilor 1970 ele au devenit state în tranziție ce împart trăsături atât cu statele tradiționale cât și cu statele moderne. Vom descrie cele două tipuri de societăți, tradiționale și moderne, având în vedere economia, cultura și structura socială.

Economia În economia modernă de piață deciziile privind producția și consumul sunt centralizate. Banii și prețurile permit ca resursele să fie folosite în toată economia, oriunde ele sunt dorite. Ca particularitate, în țările socialiste o agenție de planificare centrală alocă resursele pentru întreaga economie. În contrast, economia societăților tradiționale este înalt descentralizată atât în ceea ce privește producția cât și consumul.

Mărfurile sunt schimbate prin sistem barter* la un nivel care să asigure subzistența.

Cultura Tradiția culturală din multe țări în curs de dezvoltare evidențiază subordonarea oamenilor unor forțe ce se află dincolo de controlul lor. Aceste forțe pot fi religioase sau naturale. Normele de comportament ale oamenilor sunt prescrise cu rigurozitate. Spre deosebire de acest lucru, cultura modernă este seculară, rațională și instrumentală; aceasta evidențiază puterea oamenilor de a-și forma mediul lor de viață în mod deliberat.

Structura socială În societățile tradiționale structura socială este caracterizată de moștenirea valorilor familiale, de rasă ori religioase, care descurajează mobilitatea sau schimbarea socială. În contrast, structurile sociale moderne sunt compuse din clase diferite ale căror membrii sunt mobili social. Găsim în mod obișnuit cazul în care o parte a societății tradiționale, o clasă sau un grup etnic, se adaptează rapid la valorile moderne și o altă parte care rămâne la modul de viață tradițional. Pentru triburile africane, indienii latinoamericani și unele grupuri etnice asiatice, timpul a rămas pe loc și acestea sunt puțin afectate de autoritățile centrale.

Sistemele politice moderne schimbă rapid și eficient comportamentul oamenilor, ideile și bunurile în cadrul unei societăți bine integrate. Societățile tradiționale nu cer un astfel de nivel al schimbării deoarece ele sunt autosuficiente la nivel local. Dar o astfel de autosuficiență înseamnă un nivel scăzut al producției și o autoritate politică slabă. Mai sunt însă multe țări în curs de dezvoltare care există între tradițional și modern. Acestea se găsesc în tranziție prin faptul că trec de la o existență cu o integrare socială scăzută la una cu integrare socială mai ridicată. Trebuie să avem în vedere că procesul integrării cere un sistem dezvoltat de comunicații și transport, un nivel înalt de cultură generală și, cel mai important, concentrarea și dezvoltarea puterii politice.

Obstacole în dezvoltarea politică

Într-o exemplificare făcută mai înainte cu privire la sistemele politice autoritare din Chile și Iran, am arătat cum cele două țări concep în mod

* Barter – tranzacție comercială care constă în schimbul de bunuri și servicii de valoare egală, fără utilizarea mijloacelor de plată și de credit și fără antrenarea în relație a sistemului bancar.

diferit alocarea valorilor cu autoritate. Chile justifică represiunea opoziției politice în numele naționalismului anticomunist. La rândul lor conducătorii iranieni au executat mulți oponenți politici care s-au opus revoluției islamice și prin aceasta au „luptat împotriva lui Dumnezeu”. Oricare ar fi diferența de valori exprimate de cele două țări este clar că amândouă au încercat să impună un singur set de idei drept cadru de lucru pentru întreaga politică. Dar valori ca identitatea religioasă sau culturală, precum și creșterea economică pot fi realizate numai prin realizarea unui anumit nivel al dezvoltării politice.

Obstacolele dezvoltării pot fi rezumate prin referire la cele cinci „crize” despre care am discutat când am abordat modul în care au fost depășite de țările cu sisteme politice democratice. Ceea ce distinge sistemele politice în curs de dezvoltare de statele democrate cât și de cele socialiste este succesiunea crizelor și intensitatea lor. Cele mai multe democrații se confruntă cu cele cinci crize – identitatea, legitimitatea, participarea, penetrația și distribuția – în aproximativ această ordine. Rezolvând problema identității ele pun bazele legitimității instituțiilor reprezentative. Dezvoltarea partidelor politice și a mijloacelor de participare întăresc pretenția guvernului central la legitimitate. O putere guvernamentală puternică poate crea structurile birocratice necesare penetrației și distribuției bogăției sociale. Statele socialiste coordonează abordarea crizelor mai întâi prin stabilirea fermă a identității bazată pe clase distincte și apoi prin prioritatea acordată crizelor de penetrație și distribuție.

Deoarece cele mai multe din țările în curs de dezvoltare au realizat o oarecare dezvoltare politică numai în ultimii 55 de ani, ele trebuie să se confrunte deodată cu toate cele cinci crize. Înainte de 1945 multe țări în curs de dezvoltare au fost dominate economic și politic de o putere colonială; acelea care au fost independente nu au dat atenție prioritară dezvoltării lor. Astfel, țările în curs de dezvoltare nu au avut nici oportunitatea confruntării crizelor în ordinea de care s-au bucurat democrațiile, nici obligația coordonării strategice a valorilor represive specifice sistemelor socialiste.

Crizele de identitate au fost cele mai copleșitoare din cele cinci pentru sistemele în curs de dezvoltare. Spre exemplu, Nigeria - cel mai populat stat al Africii, a îndurat un război civil, la sfârșitul anilor 1960, prin care populația Ibo din partea de sud a statului a încercat o secesiune ca să creeze un nou stat, Biafra. Nigeria, la fel ca cele mai multe state africane, au moștenit granițe decise de puterile coloniale care corespundeau prea

puțin cererii unor state naționale independente și de aceea a avut parte de experiența unui război civil sângeros pentru cauza unității ei. În 1971, Pakistanul de Est a devenit Bangladesh ca urmare a unui război brutal între populația predominant bengaleză și patru grupuri naționale (etnice) majore din Pakistanul de Vest. Pluralismul cultural al acestor state este o trăsătură comună celor mai multe țări în curs de dezvoltare. Dar problema identității și a pluralismului nu constă în aceea că fiecare grup reclamează un stat independent, ci în aceea că oameni diferiți au valori și tradiții diferite despre ordinea „corectă” a statului și despre cea mai bună modalitate de „alocare a valorilor”. Din cauza resurselor limitate se creează o situație critică prin faptul că oamenii gândesc că statul ar trebui să acționeze imparțial, în beneficiul tuturor. Dar adesea, un grup se identifică cu privilegiile guvernării și drept urmare, legăturile de identitate dintre conducători și conduși se dizolvă. Datorită acestui lucru, statul poate apela la mijloace violente să se apere de amenințarea secesiunii. Spre exemplu, problemele de identitate ale Indiei fac ca o singură guvernare centrală puternică să fie greu de realizat. Deși 72% din populația Indiei este considerată de origine indo-ariană, indienii vorbesc peste 300 de limbi și dialecte. De asemenea, există 14 limbi oficiale. De la obținerea independenței în 1947 au apărut un număr de state ca reacție la puterea guvernamentală centrală, toate cuprinzând oamenii care s-au simțit etnic separați de capitala New Delhi.

America Latină prezintă o problemă a identității care este diferită de cea din Asia sau Africa. Fiecare stat latinoamerican este locuit de un număr însemnat de indieni ori minorități rasiale. Cuba este estimată că are 30-40% populație de culoare alături de majoritatea hispanică. În schimb, Jamaica are o minoritate europeană și hispanică ce conduce o populație predominant neagră. Mexicul are aproape 60% „metiși” (amestec spaniol-indian), 30% indieni americani și 9% caucazieni.

Problema etnicității, rasei sau religiei ridică întrebări de bază despre legitimitatea statului. India, Nigeria, Iugoslavia și Brazilia au încercat să dea legitimitate guvernului central prin crearea unei federații. Federațiile împart suveranitatea între guvernul central și alte entități, la fel ca cele cincizeci de state în S.U.A. Dar în diferite momente, toate guvernele federale din țările în curs de dezvoltare au simțit nevoia să intervină direct în problemele locale. Însă, chiar cu amenințarea intervenției, rămâne o prăpastie între viața cetățeanului mediu și prezența oricărei autorități statale. Un comentariu despre Brazilia (United States Departament of

State, 1971, p. 38) se aplică în mod egal celor mai multe țări în curs de dezvoltare:

... chiar aceia care așteaptă mai mult de la stat, rareori indică un sens corespondent al obligației personale față de acesta. Loialitățile puternice sunt în general rezervate rudelor, prietenilor, patronilor și liderilor religioși locali. Lupta pentru supraviețuirea fizică duce să se piardă chiar și puținul interes pentru bunăstarea națională.

Referitor la problema esențială a supraviețuirii, foarte adesea acest lucru înseamnă că cetățenii nu privesc către stat pentru nevoile de bază, ci la un patron, un lider local capabil să le dea pământ, slujbe sau servicii guvernamentale. Parlamentul, partidul politic sau birocrăția sunt abstracții fără înțeles comparate cu puterea unui patron local care poate fi în măsură să manipuleze fiecare dintre nevoile esențiale ale individului.

Problema patronilor politici puternici pune în evidență dezvoltarea politică inadecvată. Dacă un patron este un lider de afaceri local, lider de trib sau un mare proprietar de pământ, rolul acestuia în asigurarea bunăstării sau protecției reprezintă o sursă rivală a autorității centrale. Rivalitatea poate fi disimulată dacă patronul domină guvernul local. Problema este că dacă cetățenii se simt dependenți de un anumit individ, în mod obișnuit ei văd o legătură slabă între stat și propria lor existență. În țările dezvoltate, patronaj înseamnă în mod obișnuit puterea oficialilor aleși de a numi persoane în diferite funcții, dar în țările în curs de dezvoltare patronajul cuprinde complet sistemul politic. Politologul american Robert Gamet (1976, p. 119-120) descrie două sisteme de patronaj care se suprapun în țările în curs de dezvoltare: (1) „rețeaua majoră” a patronilor, care conține investitori, birocrați și politicieni, ce interacționează unul cu altul; aceștia dirijează în principal investițiile de capital și puterea politică în sistem și (2) „rețelele minore” ale afaceriștilor locali, politicienilor și marilor proprietari de pământ care contribuie material și prin acțiuni de sprijin politic pentru patronii rețelei majore în schimbul unor favoruri economice și protecției poliției. Patronii minori asigură slujbe și mijloace de existență prin afacerile lor și prin arendările de pământ. Sistemul patronilor se extinde dincolo de stat la „patronii” străini din corporațiile internaționale și din statele bogate. Consecințele acestui sistem în raport cu legitimitatea arată că loialitatea este mai mult proprietatea unui individ particular decât a unui sistem politic.

Există uneori un lider charismatic împreună cu un sistem dezvoltat al

patronajului. Acesta este capabil să atragă un mare număr de suporterți datorită calităților lui personale. Jomo Kenyatta (Kenya, 1983-1976), Gamal Abdel-Nasser (Egipt, 1918-1970) și Juan Peron (Argentina, 1895-1974), sunt câțiva din cei mai bine cunoscuți lideri charismatici ai trecutului. Legitimitatea acestora a fost a unor mari personalități, deoarece fiecare a fost văzut întruchipând calitățile esențiale ale națiunii lor. Adesea charisma vine de la câteva bătălii decisive cu o putere străină. Spre exemplu, Kenyatta și Nasser s-au opus puterii și influenței britanicilor în țările lor. Pe de altă parte Peron a provocat Statele Unite. Fidel Castro (n. 1926, Cuba) este un lider charismatic în viață, unanim considerat legitim, în ciuda îndelungatei sale dependențe de o putere străină (fosta URSS). Problema liderului charismatic este că după moartea acestuia rămâne o bază slabă pentru legitimitatea instituțiilor. Kemal Atatürk în Turcia, Jomo Kenyatta în Kenya și Regele Hussein al Iordaniei sunt trei din puținele cazuri de succes ale unei figuri charismatice care a lăsat un sistem democratic legitim.

Criza de participare în țările în curs de dezvoltare rareori este rezolvată satisfăcător pentru același motiv ca și legitimitatea: există puține instituții dezvoltate politic. „Participarea” poate însemna înrolarea într-un partid politic care este dedicat susținerii conducătorului, dar participarea în aceste țări este rareori prețuită. Din punctul de vedere al conducerii politice, există input-uri adecvate dar fără exprimare directă a cerințelor, deci fără participare instituțională. Gamal Abdel-Nasser a fost o dată întrebat despre preocuparea lui cea mai importantă ca președinte al Egiptului. El a răspuns fără ezitare: „Cum să hrănești mai mult de o mie de guri într-o zi”. Totuși, acolo unde există participare ea este restrânsă adesea la populația urbană. Conducătorii politici caută mobilizarea suportului necesar printre locuitorii orașelor care sunt mai ușor de controlat.

Din punctul de vedere al populației, participarea implică un anumit grad al dezvoltării conștiinței politice, lucru care de cele mai multe ori lipsește. Un studiu al satului egiptean Kafr El-Elow sugerează un caz tipic al țăranilor din multe țări în curs de dezvoltare. Acest sat de aproape 8000 de locuitori este situat la 30 km. sud de Cairo și la 8 km. de centrul industrial Hewan la care mulți dintre locuitori fac naveta să muncească. Aproape 60% din săteni sunt analfabeți. Printre alte rezultate ale studiului este și constatarea că sătenii recunosc și discută idei ca „socialism”, „libertate” și „naționalism” doar ca urmare a faptului că ei le-au auzit

folosite în emisiunile radio sau le-au văzut pe afișele guvernamentale. Unul din autorii studiului explică că

... sătenii nu manifestă interes pentru aceste principii politice abstracte ... dacă guvernarea nu se caracterizează printr-o treabă bună, pe care ei o definesc în termenii locurilor de muncă pentru ei și a educației pentru copiii lor, lucruri care le asigură securitate și demnitate. (Fakhouri, Hani, 1972, p. 108)

Participarea politică a oamenilor din Kafr El-Elow este restrânsă la actul votării la alegeri și afilierea lor indirectă la Uniunea Socialistă Arabă, singurul partid politic din Egipt până în 1976. Membrii cooperativelor agricole din satele egiptene sunt automat afiliați la partid, la fel ca și muncitorii din fabrici, aceștia din urmă prin sindicatele care le asigură angajarea. Uniunea Socialistă Arabă a reprezentat încercarea lui Nasser să mobilizeze egiptenii din întreaga țară pentru a realiza suportul politic necesar modernizării sociale. Absența partidelor și a grupurilor de interes distincte, așa cum există ele și funcționează în sistemele politice democratice, a făcut ca Uniunea Socialistă Arabă să se bucure de aproape un monopol al puterii politice. Însă după asasinarea lui Anwar Sadat în 1981, partidele de opoziție au reapărut în Egipt.

Dar progresul gradual al Egiptului în ridicarea nivelului de participare nu se poate generaliza la sistemul țărilor în curs de dezvoltare. Două dintre cele mai serioase obstacole pentru creșterea gradului de participare sunt reprezentate de dominația militarilor și de pericolul separării etnice. Cum prezența militarilor în politică este un fapt comun în aceste țări, dar și în multe altele, vom dezvolta această problemă în capitolul **Armata și politica**.

Un alt aspect cu serioase semnificații politice pentru multe țări în curs de dezvoltare îl reprezintă faptul că acestea sunt adânc îndatorate financiar. Cea mai mare parte a datoriei lor este față de băncile occidentale private. Datoria țărilor în curs de dezvoltare a crescut de la 600 de miliarde dolari în 1980 la 1200 miliarde în 1990, iar la sfârșitul anului 1991 a ajuns la 1925 miliarde. Datoria externă în creștere lovește țările sărace sau foarte sărace precum Bangladesh, Filipine, Ciad și multe altele. În ce-i privește pe „semi-săraci” veniturile latinoamericanilor au scăzut cu mai mult de 30%. Pe de altă parte, o bună parte din împrumuturile financiare contractate au fost folosite în proiecte industriale ineficiente. În cele din urmă, paradoxal, datoria contractată a obligat multe din țările lumii a treia

să revitalizeze dezvoltarea agriculturii, deoarece acestea nu și-au putut permite capitalul necesar pentru dezvoltarea industrială.

Există câteva țări în curs de dezvoltare în care participarea s-a realizează până nu de mult printr-un singur partid. Un exemplu în acest sens este Partidul Revoluționar Instituțional Mexican (P.R.I.M.). Trebuie spus că democrația în Mexic nu a însemnat că cetățenii puteau alege în mod regulat candidați din partide diferite sau că cei mai mulți decid asupra candidatului la președinție. Dar este clar că P.R.I.M. a reprezentat pentru o lungă perioadă locul de întâlnire a punctelor de vedere ale grupurilor sociale diferite și că potențialul candidat pentru postul de președinte era conștient și recunoștea existența intereselor conflictuale din societate. În plus, deoarece un președinte mexican nu poate fi ales mai mult decât o dată era puțin probabil că o singură persoană putea domina P.R.I.M. Astfel, Mexicul face parte din țările dezvoltate politic ale Americii Latine pentru două motive importante:

1. după revoluția mexicană (1910-1915) P.R.I.M. a apărut ca cea mai puternică forță politică din țară și singurul capabil să subordoneze militarii;

2. partidul mexican, la fel ca și Uniunea Socialistă Arabă a Egiptului a îndeplinit cu succes rolul de vehicul al educației politice la fel ca și cel de articulare a intereselor diferite.

P.R.I.M. a organizat interesele sociale și clasele economice diferite ale Mexicului, așa că a fost capabil să monopolizeze cele mai multe forme ale participării politice, însă rămânând deschis la ideile divergente. P.R.I.M. poate fi un exemplu bun al dezvoltării politice și trebuie apreciată încrederea acestuia în democrație. Tocmai acest lucru a permis ca după zeci de ani de când acest partid s-a aflat la putere, în alegerile prezidențiale desfășurate în această țară în 2000 să câștige reprezentantul unui partid aflat în opoziție.

Țările în curs de dezvoltare alocă o sumă disproporționată de bani și bunuri pentru a realiza penetrarea birocratică. Dar adesea forțele armate sunt structurile birocratice cele mai bine dezvoltate, astfel că armata conduce sau domină viața politică în aproape jumătate din țările lumii în curs de dezvoltare. Dar militarii sunt rareori capabili să depășească dificultățile guvernării care se confruntă cu crizele de penetrație.

Dilema penetrației în țările în curs de dezvoltare este aceea că aceasta devine inseparabilă de crizele de distribuție. În multe țări în curs de dezvoltare există puțin de distribuit cu excepția pământului aflat în

proprietatea unei aristocrații bogate.

Iranul reprezintă un caz al distribuției inadecvate. În 1951 la începutul conducerii șahului, 70% din pământul fertil al Iranului era proprietatea unor mari latifundiați. Între 1951 și 1966 mai mult de o jumătate de milion de țărani (aproximativ 15%) au devenit proprietari de pământ. Dar șahul a promis marilor latifundiați între 75 și 375 de acri din pământul cel mai bun pentru ei. A doua fază a programului a încurajat acești latifundiați să vândă pământul ce le-a rămas țăranilor. Prin aceasta șahul spera că poate să-și asigure suportul politic al țăranilor săraci. În realitate aproape 75% din populația Iranului nu a putut beneficia de acest lucru. S-au produs numeroase abuzuri, iar țăranii s-au îndatorat ca să cumpere pământ, lucru care i-a aservit marilor proprietari. În comparație cu alte reforme agrare, cea făcută de șah nu a fost un succes. Șahul, ca și militarii brazilieni, a descoperit că o reformă agrară extinsă cere sacrificarea unei importante componente a bazei lor de putere.

Cauzele eșecului politic

Dificultăți în dezvoltarea politică apar în legătură cu toate cele cinci crize. Țările democratice rezolvă aceste crize într-o succesiune firească ce nu generează convulsii sociale. Acum este ușor de înțeles de ce politica în țările în curs de dezvoltare diferă de politica din celelalte sisteme politice. Simptomele dezvoltării lor politice slabe includ fenomene ca gherilele insurecționale, lovituri de stat militare și violări masive ale drepturilor omului. Samuel P. Huntington (1968, p. 78-87) explică această dezvoltare slabă prin conceptul de **declin politic**. *Fenomenul declinului politic se produce când participarea cunoaște o extindere mai rapidă decât capacitatea instituțiilor chemate să rezolve cerințele legate de realizarea acestei participări.* Expansiunea participării politice se produce când societățile devin mai moderne, dar acest lucru nu duce automat și la crearea instituțiilor corespunzătoare. Huntington accentuează pe abilitatea statelor de a se organiza, dar remarcă că organizarea slabă la orice nivel este o sursă potențială de instabilitate, după cum stabilitatea însăși nu garantează guvernelor că vor rezolva problemele de bază legate de sărăcie, educație, creștere economică și o mai corectă distribuție a bogăției sau puterii. De asemenea, nu este totdeauna clar de ce unele guverne dezvoltă mai eficient instituțiile decât altele.

Un studiu despre fostelor colonii britanice din Africa a identificat

câțiva factori legați de practica colonială care au concurat la dezvoltarea politică slabă a acestor țări. În ciuda unor păreri contrarii, administrațiile nu au făcut mai nimic ca să pregătească coloniile pentru independență. Conducerea colonială a fost în mod frecvent mai mult militară decât politică. Nu au existat partide de cuprindere națională. Așa numitele „consilii legislative” acționau ca un instrument administrativ mai mult decât ca un vehicul de reprezentare responsabilă. Un sistem al „conducerii indirecte” depindea de șefii de triburi. Au existat puține oportunități pentru africani ca să lucreze în administrația colonială. În sfârșit, granițele africane nu au fost tratate din perspectiva construirii unui oarecare sens al comunității politice.

Conducerea colonială nu este singurul factor ce a contribuit la dezvoltarea politică slabă a multor țări în curs de dezvoltare. Țară caraibiană, Haiti a dobândit independența încă de la 1804, însă ea este politic și economic una din cele mai puține dezvoltate țări ale lumii și cea mai săracă din America Latină. Creșterea violenței împotriva civililor a dus la ocuparea țării în 1915 de marina Statelor Unite care a durat până în 1934. În această perioadă Haiti a adoptat o constituție democratică în mod formal, pentru că în 50 de ani s-au ținut alegeri libere o singură dată. Francois Duvalier (1904–1971) a fost ales în 1957; foarte curând el a trecut la terorizarea și la arestarea opoziției. În 1971 fiul lui, Jean-Claude (n. 1953) a moștenit titlul de președinte pe viață în urma unor „alegeri” cu un singur vot împotrivă. Duvalier a fost forțat să plece din țară în 1986 după masive proteste față de lipsa cronică a alimentelor de bază. Haiti demonstrează cât de importante sunt experiența și motivațiile liderilor politici pentru a asigura succesul dezvoltării politice. Conducerea lui Duvalier s-a bazat pe un sistem simplu al patronajului și terorii. Dacă sărăcia și malnutriția nu au creat instabilitate politică, incompetența guvernului haitian s-a dovedit în cele din urmă intolerabilă.

Câștigarea primelor alegeri prezidențiale libere din Haiti, la sfârșitul anului 1990, de către preotul Jean-Bertrand Aristide, părea să însenineze cerul înnorat de cei 35 de ani de dictatură a clanului Duvalier. Dar la mai puțin de un an, proaspătul ales a fost înlăturat de la putere, conform deprinderilor latinoamericane, de o juntă militară. În fața flagrantei încălcări a democrației, comunitatea internațională în frunte cu Statele Unite, a reacționat mai întâi prin clasică metodă a sancțiunilor economice, iar apoi prin debarcare de trupe care l-a instalat din nou în fruntea statului pe președintele ales democratic.

Eșecul dezvoltării politice este o consecință a factorilor economici și sociali cu rădăcini adânci. Mulți politologi neagă orice conexiune necesară între politica unui stat și sistemul lui economic, însă s-a dovedit că interesele economice antagonice ale claselor sociale sunt adesea o sursă de instabilitate. Politologul american A.F.K. Organski (1967, p. 125-139) a explicat absența dezvoltării politice ca o problemă a intereselor sociale și economice opuse pe care a numit-o „politică sincretică”^{*)}. În astfel de state o clasă urbană a industriașilor (care pot fi în guvern sau în afara lui) se confruntă cu clasa rurală a marilor proprietari de pământ. Clasa industriașilor dorește să obțină bogăția de la latifundiari pentru investiții de capital și în egală măsură să folosească munca ieftină a țăranilor. Marii proprietari doresc să-și protejeze puterea. Acest conflict al intereselor pune două clase în luptă pentru controlul statului și de asemenea pentru controlul surselor de muncă – țăranii rurali și muncitorii urbani. Dacă aceste două niveluri ale conflictului nu au fost suficiente pentru a împovăra orice instituție, există de asemenea un al treilea tip de conflict între țăranii care pot favoriza o anumită politică, cum ar fi prețuri mari pentru producția de hrană și înfăptuirea reformei agrare pe de o parte și muncitorii care doresc alimente mai ieftine și locuințe pe de altă parte.

„Conducerea sincretică” presupune un fel de târg violent între liderii intereselor opuse. Elitele rurale și urbane primesc protecție una de la cealaltă și anumite garanții în schimbul suportului acordat regimului. Rareori regimurile sincretice au trăsături asemănătoare, dar toate sunt violente și autoritare. Adesea violența statului este prima evidență a conducerii sincretice. Un exemplu în acest sens este Iranul. Reluând discuția despre eșecul acestei țări în realizarea reformei agrare, trebuie să mai adăugăm la cele spuse mai înainte că șahul Reza Pahlavi (1917-1980) a depozat un grup semnificativ al marilor proprietari de pământ – preoții islamici, a căror seminarii și moschei existau datorită pământurilor pe care le aveau în proprietate. Șahul s-a bazat pe propria poliție secretă ca să reprime clericii și oponenții de stânga. La fel ca celor mai multe regimuri sincretice, Iranului i-a lipsit o bază socială puternică pentru a realiza consensul politic. Un grup restrâns de mari proprietari de pământ, familia imperială și iranienii cu vederi prooccidentale erau pur și simplu prea puțini și prea slab uniți ca să creeze suportul suficient pentru politica

^{*)} Sincretic se referă la sincretism, care desemnează o stare de nediferențiere a elementelor unui fenomen, specifică fazelor primitive de dezvoltare.

șahului de a edifica un Iran modern. În loc să asigure un compromis între toate clasele societății, șahul a antagonizat elitele clericale, liberalii educați și moderați, cât și radicalii antioccidentali. Acum înlăturarea șahului ne apare inevitabilă indiferent de apropierea lui excesivă și nepopulară față de S.U.A.

În general este dificil a reforma regimurile sincretice lipsite de un fundament social necesar schimbării. Prea mult din resursele unei țări trebuie să fie cheltuite în favoarea aliaților guvernului pentru a realiza stabilitatea și de aceea reforma în condițiile relației patron – client nu se poate realiza. Oricum, în unele cazuri regimurile sincretice au fost evitate. Instituțiile naționale puternice care au apărut au putut rezista declinului politic asigurând totodată procesul de modernizare a țării.

Kemal Atatürk (1889-1938), considerat fondatorul Turciei moderne, a contribuit decisiv la realizarea unui astfel de obiectiv prin Partidul Republican al Poporului, inițiind un program energetic al dezvoltării statului. Spre deosebire de politica șahului, Atatürk a acționat gradat pentru secularizarea averilor clericilor musulmani și pentru atenuarea puterii lor. Turcia modernă a fost fondată în 1923 după colapsul Imperiului Otoman fiind cel mai întins stat din Orientul Mijlociu. Populația cuprinde 90% turci, 7% kurzi și 3% armeni și evrei. Succesul și importanța lui Atatürk se bazează pe politica lui vizionară. Astfel, în loc să acționeze ca un individ reprezentativ sau ca un lider militar, el s-a hotărât să conducă alegerile pentru Marea Adunare Națională. Adunarea a jucat rolul unei convenții constituționale care a legitimat guvernul lui Atatürk. În Turcia această schimbare a simbolizat identitatea noului stat. Constituția adoptată în 1924 a concentrat autoritatea în Marea Adunare Națională ca reprezentativă pentru poporul turc. Adunarea a numit un președinte (Atatürk) care la rândul lui a numit un prim-ministru și un cabinet. Partidul Republican al Poporului a fost singurul partid legal până în 1945 când unii dintre membrii lui s-au desprins și au format Partidul Democratic.

Atatürk a avut succes în crearea instituțiilor care au supraviețuit și după moartea lui în 1938; Partidul Republican al Poporului este format după partidele europene de tipul „catch all”, în el sunt incluse atât elemente ale clasei de mijloc cât și o parte din muncitorii turci. Partidul Democratic care a condus țara între 1950 și 1960 este un partid al țăranilor și muncitorilor, dar sprijinit și de oameni de afaceri. După lovitura de stat militară din 1960, Partidul Democratic a fost scos în afara legii, liderii lui

au fost arestați și câțiva au fost executați invocându-se subminarea de către aceștia a Constituției. Când Partidul Republican al Poporului a revenit la putere în 1961, un partid nou a apărut pe scena politică turcă, dedicat justiției pentru democrației de mai înainte. Partidul Dreptății reprezintă conservatorii din Turcia; liderul acestuia, Suleyman Demirel, a fost prim-ministru între 1965 și 1971, iar acum este președintele statului. Alte două partide mai mici completează spectrul politic la dreapta Partidului Dreptății. O a doua lovitură de stat în 1971 a întrerupt pentru scurt timp conducerea de către Partidul Dreptății, urmare a demonstrațiilor, grevelor și insatisfacției larg răspândite față de politica acestui partid.

Instituțiile Turciei ne apar ca fiind democrate, deși au existat numeroase violări ale drepturilor constituționale ale dizidenților politici. Puterea militarilor amenință orice partid aflat la conducere care eșuează în menținerea ordinii sociale. Însă, față de alte țări în curs de dezvoltare sistemul politic al Turciei a fost surprinzător de stabil. Această stabilitate poate fi înțeleasă numai ca un rezultat al consensului politic ce a fost realizat.

Concluzii

Țărilor în curs de dezvoltare le este greu să evite declinul politic cel puțin în unele aspecte. De multe ori revigorarea dezvoltării rurale vine prea târziu ca să creeze o balanță confortabilă a dezvoltării economice ce determină un guvern stabil. Aceasta pentru că foarte adesea aceste țări au neglijat dezvoltarea agriculturii în favoarea dezvoltării industriale. Sărăcia rurală a făcut ca locuitorii satelor să caute un loc de muncă în orașe, lucru care a generat o adevărată migrație spre acestea. Dacă marile orașe din țările dezvoltate s-au stabilizat sau au scăzut în mărime, acelea din țările în curs de dezvoltare s-au extins cu repeziciune, creând mari aglomerări suburbane (slums-uri). Între 1960 și 1985 orașul Sao Paulo din Brazilia a crescut de la 4,5 la 15 milioane de locuitori. Din 1990 aproximativ 70% din brazilieni trăiesc în orașe. Sunt posibilități extrem de scăzute ca Brazilia sau oricare altă țară în curs de dezvoltare să poată rezolva declinul productivității agricole și presiunea populației.

Creșterea dramatică a urbanizării reprezintă unul din motivele cele mai importante datorită căruia țările în curs de dezvoltare caută să creeze o nouă ordine economică internațională, care să asigure o redistribuire a bogăției mondiale prin stabilirea unor căi de acces mai ușoare pe piețele

țărilor dezvoltate și obținerea unor prețuri mai ridicate pentru materiile prime. Indiferent dacă noul ordin economic internațional este necesar, țările în curs de dezvoltare, pentru a ieși din impasul în care se găsesc, trebuie să creeze instituții politice puternice, singurele care pot declanșa forțele modernizării.

Capitolul 9

Relațiile politice internaționale

AMBASADOR nume dat celor mai mulți oficiali superiori permanenți care reprezintă interesele unei țări într-o altă țară.

BALANȚA DE PUTERE model al sistemului internațional care susține că centrele de putere vor fi în balanță unul cu altul creând echilibrul lumii.

CONVENȚII de asemenea denumite tratate. Principala sursă a dreptului internațional; documente scrise care angajează statele în relații unele cu altele.

COMUNITATEA EUROPEANĂ una dintre cele mai puternice organizații internaționale, care cuprinde o parte din țările europene; aceasta urmărește integrarea economică a statelor membre și menține un dialog permanent pe probleme politice și economice de interes comun.

CURTEA INTERNAȚIONALĂ DE JUSTIȚIE principalul organ juridic al Națiunilor Unite. Deoarece țările trebuie să fie de acord cu jurisdicția acesteia, acțiunea sa este limitată.

DREPTUL INTERNAȚIONAL un set de norme față de care țările simt obligația să le respecte în relațiile lor reciproce.

ELITE grupuri selecte de oameni care sunt importante în anumite domenii ale politicii.

LIGA NAȚIUNILOR organizație internațională globală majoră între anii 1919 și 1939.

NAȚIONALISM percepția puternică a importanței statului-națiune și a dreptului ca acel stat să-și determine propriul lui destin.

OBICEI sursă principală a dreptului internațional prin care comportamentul devine obișnuință și țările simt obligația să se poarte într-un anumit mod.

ORGANIZAȚII INTERNAȚIONALE forme instituționalizate prin care două sau mai multe țări sunt în relații reciproce.

ORGANIZAȚIA NAȚIUNILOR UNITE una dintre cele mai importante organizații internaționale. Înființată în 1945 printr-un tratat general multilateral și care are acum peste 180 de țări membre.

ORGANIZAȚII NEGUVERNAMENTALE organizații internaționale în care membrii nu sunt țări, ci grupuri de individualități private. De exemplu, Crucea Roșie Internațională.

POLARITATE se referă la numărul centrelor de putere (poli ai puterii) prezenți în lume într-un timp dat.

REZOLUȚIA CONFLICTULUI metodă pentru rezolvarea conflictului internațional care poate consta în negociere diplomatică, conciliere, arbitraj și reglementare judiciară.

SECURITATE COLECTIVĂ model al sistemului internațional în care toate statele se angajează împreună împotriva acelor state care violează legile.

STATE entități care posedă guvernare, populație, teritoriu și suveranitate.

TRATATE aranjamente scrise ce leagă statele, numite de asemenea și convenții.

Printr-o serie de mijloace și proceduri, țările lumii intră în relații reciproce astfel că devin interdependente. Acestea sunt angrenate într-un ansamblu de legături și raporturi politice, economice, juridice, ideologice, culturale, diplomatice și militare. Dar așa cum bine cunoaștem, cele peste 180 de state ale lumii poartă fiecare valori diferite și de aceea nu este surprinzător că pot apărea situații complexe care generează conflicte. Multe evenimente care se produc la nivel internațional influențează modul în care țările alocă valorile cu autoritate, pentru că autoritatea statului depinde de un anumit grad de neintervenție din partea celorlalte țări. Anumite valori importante pe care guvernele caută să le alocă cad direct în sfera politicii internaționale, spre exemplu, pacea, securitatea și foarte adesea, creșterea bunăstării economice. Vom examina mai întâi două din principalele moduri sau proceduri prin care relațiile internaționale sunt conduse și dirijate. Acestea sunt dreptul internațional și organizațiile internaționale. După care vom discuta despre sistemul internațional și mijloacele prin care se realizează politica internațională a statelor.

Introducere

Cele două probleme care se întrepătrund, dreptul internațional și organizațiile internaționale, pe care le vom aborda la începutul demersului nostru, pot fi privite ca două metode principale, proceduri sau mijloace prin care relațiile internaționale sunt conduse. ***Dreptul internațional este definit ca un corp de reguli față de care țările simt obligația să se supună acestora în relațiile lor reciproce. Organizațiile internaționale sunt forme instituționalizate prin care două sau mai multe țări interacționează.***

Înainte de a intra în explicarea acestor două probleme este necesar să arătăm pe scurt relațiile dintre dreptul internațional și organizațiile internaționale. Astfel, dreptul internațional este cel mai cuprinzător dintre cele două concepte. Marea majoritate a activității organizațiilor internaționale este parte a dreptului internațional. Amândouă se manifestă în contextul larg al relațiilor internaționale, care reprezintă un summum al căilor prin care țările interacționează una cu cealaltă. Natura exactă a interrelațiilor dintre dreptul internațional și relațiile internaționale va deveni mai clară după ce le vom explora pe fiecare în detaliu.

Dreptul internațional

Dreptul internațional are o istorie îndelungată. El a apărut și s-a dezvoltat cu mult timp înainte ca știința politică să se ocupe de problematica acestuia. Mai adăugăm faptul că istoria ne arată că în mod frecvent unele țări sunt motivate în acțiunile lor mai degrabă de propriile interese decât de dorința de a respecta dreptul internațional. Însă trebuie spus că aceste comportamente sunt excepții și nu reguli, deoarece cele mai multe țări urmează un set elaborat al legilor internaționale în relațiile cu alte state. Acest lucru nu vine nici din altruism și nici din bunăvoință, ci din cauză că fiecare țară vrea să trăiască într-o lume care este predictibilă și ordonată.

Cum și unde folosim dreptul internațional?

Multe din neîmplinirile dreptului internațional rezultă din faptul că nu este la fel de complet elaborat ca dreptul intern. Dacă cineva conduce cu peste 120 km pe oră în România, acest individ este clar că încalcă norma stabilită și în mod obișnuit este extrem de ușor să găsești legea referitoare la această problemă. Nu același lucru se întâmplă cu violările relațiilor internaționale și corespondența lor în dreptul internațional. În dreptul internațional există trei seturi de probleme: primul, noi trebuie să găsim legea; al doilea, trebuie să avem toate aspectele interpretării acestei legi și, al treilea, trebuie să impunem legea. Procesul găsirii legii internaționale este în mod obișnuit numit sursele dreptului internațional.

Din fericire, există un număr restrâns de surse importante ale dreptului internațional. Când Carta Națiunilor Unite a fost scrisă ea a înglobat și Statutul Curții Internaționale de Justiție (instrument juridic al Națiunilor Unite). Desigur, de când O.N.U. este o organizație internațională, ramura sa juridică decide problemele dreptului internațional. Articolul 38 al Cartei spune unde judecătorii Curții trebuie să caute dreptul internațional și care sunt sursele acestuia.

Prima sursă o reprezintă **convențiile internaționale**, care sunt acum considerate de cei mai mulți autori ca fiind sursa cea mai importantă. Această nu înseamnă nimic mai mult decât tratatele scrise care reglementează multe din interacțiunile țărilor.

A doua sursă este **obiceiul internațional**. Acesta este ceva mai subtil și

uneori poate fi confuz. O regulă a dreptului internațional care izvorăște din obicei apare atunci când statele se comportă în același fel o lungă perioadă de timp și ajung să simtă o obligație reciprocă să continue și să se comporte în acel fel. Dar în multe situații, o asemenea regulă a dreptului internațional poate să devină stabilă doar în sute de ani. Acesta este unul din motivele pentru care tratatele sunt adesea preferate obiceiului ca surse ale dreptului internațional; ele sunt pur și simplu mult mai rapide.

Alte surse înscrise în articolul 38 sunt mai puțin importante. Dacă națiunile civilizate pot decide asupra principiilor generale ale unei legi, acest lucru poate deveni o sursă. Deciziile juridice și scrierile autorilor importanți sunt de asemenea precizate ca surse, dar într-o poziție inferioară ca importanță. Din fericire, dreptul internațional caută întemeierea juridică a unei probleme date și, prin explorarea surselor variate, adesea ajunge la aceeași lege. De exemplu, dreptul internațional aplicat la situația luării de ostateci este clar că poate fi fundamentat într-o lege-tratat, în obiceiul legii internaționale, în principiile generale ale legii recunoscute de națiunile civilizate și în scrierile experților. Adesea toate sursele arată aproape în aceeași direcție. Dar tratatele rămân cele mai importante, cele mai concrete și cele mai ușor de interpretat surse ale dreptului internațional.

Majoritatea relațiilor între țări își găsesc bazele într-o lege-tratat. De fapt, tratatele acoperă întregul câmp al problemelor în relațiile dintre state de la standardele produselor la controlul drogurilor, de la reglementarea activității în domeniul nuclear la etichetele de pe produse sau stabilirea frecvențelor radio. Bineînțeles că sunt tipuri diferite de tratate: bilaterale, plurilaterale și generale. Cele mai răspândite sunt tratatele bilaterale. Multe tratate multilaterale sunt deschise tuturor țărilor lumii, și acestea sunt numite tratate multilaterale generale. Tratatele elaborate de Națiunile Unite și organisme ale acestora intră în această categorie. Totuși sunt relativ puține tratate multilaterale generale care realizează o participare universală, așa cum sunt Carta Națiunilor Unite sau Constituția Organizației Mondiale a Sănătății. Toate tratatele cer din partea țărilor semnatare renunțarea la o parte din suveranitate deoarece acestea le limitează într-un fel sau altul libertatea de acțiune. Însă în schimbul acestui lucru ele dobândesc predictibilitate cu privire la cum vor acționa alte țări.

Pentru ca orice fel de lege să opereze efectiv este necesar să existe tribunale cu autoritate care să audă disputele și să facă judecăți care trebuie respectate. Probabil cel mai concludent exemplu al unui tribunal de

drept internațional este Curtea Internațională de Justiție (C.I.J.), organ judiciar al O.N.U. Dar așa-numita clauză opțională (articolul 36 din Statutul Curții) permite țărilor să accepte sau nu jurisdicția Curții. Acest lucru este un exemplu în plus al faptului că dreptul internațional este mai puțin dezvoltat decât dreptul intern. În ciuda acestui lucru, dreptul internațional este respectat de cele mai multe ori fără a fi nevoie de tribunale deoarece țările sunt interesate să se comporte în acest fel.

Organizațiile internaționale

Unde își găsește originea ideea organizațiilor internaționale? Această întrebare poate fi abordată istoric și practic. Alianța orașelor-state grecești reprezintă un exemplu timpuriu de organizație internațională. Am mai putea adăuga apoi inițiativa francezului Pierre Dubois din 1305 care a inițiat un arbitraj internațional care să asigure pacea creștinătății. Pe aceeași linie se înscrie și regele ceh Podicbarad, care în 1462 recomanda crearea unei organizații internaționale permanente în componența căreia să intre un congres, un consiliu și o curte de justiție. Principala menire a acestei organizații trebuia să fie rezolvarea pașnică a diferendelor dintre state. Dar numai odată cu Congresul de la Viena din 1815 putem vorbi de începutul erei moderne a folosirii crescânde a organizațiilor internaționale.

Au existat mai mult de 300 de conferințe internaționale care s-au ținut în secolul care a precedat izbucnirea primului război mondial din 1914. Câteva din aceste conferințe au avut drept rezultat crearea organizațiilor internaționale actuale. Aceasta nu înseamnă că nu au existat asemenea organizații și înainte de 1914, cum ar fi Uniunea Poștală Universală, Comisia Fluviului Elba, Uniunea Telegrafică Internațională, Comisia Fluviului Dunărea ș.a. Perioada de după primul război mondial a produs o creștere impresionantă a numărului organizațiilor internaționale.

Dar important este să înțelegem motivele practice care au condus la proliferarea organizațiilor internaționale după 1914. Din multitudinea cauzelor trei par a fi mai importante. Prima are în vedere extinderea activității internaționale care a cerut în mod corespunzător apariția unor organizații internaționale. A doua arată că după 1914 s-a triplat numărul statelor naționale. Această creștere a însemnat că multe dintre problemele țărilor nou apărute au fost foarte probabil de natură internațională. În sfârșit, cea de a treia cauză vizează enormele distrugerii provocate de primul și al doilea război mondial, fapt care a determinat creșterea

conștiinței necesității unor organizații care în viitor să micșoreze violența internațională.

Perspectiva științei politice de abordare a acestor organizații limitează în mod firesc demersul nostru numai la prezentarea celor care au un pronunțat caracter politic.

Organizația Națiunilor Unite

Organizația Națiunilor Unite (ONU) este astăzi cea mai cunoscută și mai importantă organizație internațională și datorită acestui lucru i se acordă o atenție deosebită. Națiunile Unite reprezintă o continuare la un nivel mai complex a Ligii Națiunilor (Societate Națiunilor) înființată la 28 iunie 1919 prin Tratatul de la Versailles (a avut de două ori ca președinte pe reprezentantul României, Nicolae Titulescu - în 1930 și 1931), care a fost desființată la 18 aprilie 1946, iar funcțiile și puterile acesteia au fost preluate de ONU și instituțiile sale specializate. Semnarea la 26 iunie 1945 a Cartei de la San Francisco de către 51 de state marchează înființarea Organizației Națiunilor Unite, care astăzi cuprinde peste 180 de state. România este membră a acestei organizații mondiale de la 14 decembrie 1956. Motivul imediat al creării ONU a fost în mod sigur cel de-al doilea război mondial. În acest sens este clar stipulat că

Noi membrii Națiunilor Unite ne angajăm să salvăm generațiile următoare de urmările războiului, care pentru a doua oară în timpul vieții noastre a adus dureri de neimaginat...

Obiectivele ONU sunt: menținerea păcii și securității internaționale prin luarea de măsuri eficace împotriva actelor de agresiune; dezvoltarea relațiilor prietenești între națiuni; realizarea cooperării internaționale în domeniile economic, social, cultural și umanitar. Structura ONU cuprinde 5 organe principale. Adunarea Generală se află în centrul organizației și ea este comparată cu o conferință diplomatică permanent disponibilă să discute orice problemă importantă, după cum poate fi văzută și ca un parlament internațional care se întâlnește în mod regulat (reuniuni ordinare anuale și reuniuni extraordinare de urgență). Trebuie însă spus că rezoluțiile sale nu au putere de lege ci numai caracter de recomandări pentru statele membre și celelalte organisme sau instituții din sistemul Națiunilor Unite.

Pe lângă Adunarea Generală, Consiliul de Securitate este cel mai important organism al ONU. Responsabilitatea principală a acestuia este

cea de menținere a păcii și securității internaționale. În acest sens el are reuniuni convocate la cererea secretarului general al ONU sau al oricărui stat membru al organizației. Consiliul de Securitate are 15 membrii, din care 5 membrii permanenți, care pot exercita dreptul de veto – China, Franța, Marea Britanie, Rusia și SUA – și 10 membrii nepermanenți aleși pe o perioadă de 2 ani pe baza principiului repartiziției geografice echitabile. În spiritul acestei prevederi România a fost membru al Consiliului în 1966-1967 și 1990-1991.

Un alt organ important al ONU este Secretariatul. Acesta este un organ administrativ și executiv al ONU condus de secretarul general și numit de Adunarea Generală la recomandarea Consiliului de Securitate pe o perioadă de 5 ani. Merită subliniat că selecția secretarului general este un proces delicat ce trebuie să satisfacă toți membrii permanenți ai Consiliului de Securitate și în egală măsură, majoritatea reprezentanților din Adunarea Generală. Datorită acestui lucru toți secretarii generali provin din țări neutre sau care tind către neutralitate.

Un alt organism este Consiliul Economic și Social (CES) care desfășoară reuniuni bianuale și o reuniune organizatorică anuală și care are 54 de membrii aleși pe o perioadă de 3 ani pe baza principiului repartiziției geografice echitabile; România a fost membră a CES de 6 ori.

În sfârșit, cel de-al cincilea organism este Curtea Internațională de Justiție (CIJ) care are 15 judecători aleși cu titlu personal pe o perioadă de 9 ani și se reunește ad-hoc la sediul de la Haga. Ca organ judiciar principal al organizației, CIJ rezolvă numai litigii între state, pe baza consimțământului prealabil al părților și dă avize cu caracter consultativ în probleme de interes național. România nu recunoaște jurisdicția obligatorie a CIJ.

Pe lângă cele cinci organe principale există zeci de organe subsidiare și 18 instituții specializate. Nu este posibil de descris varietatea acestora, dar contribuția lor este importantă, ea mergând de la schimbul de date meteorologice (Organizația Meteorologică Mondială), trecând la acordarea de împrumuturi necesare finanțării proiectelor de dezvoltare (BIRD) sau promovării cooperării monetare (FMI) și până la coordonarea poștei internaționale (UPU).

ONU este un forum pentru a dezbate orice problemă internațională; în acest sens, acesta a sponsorizat multe din conferințele internaționale în care s-au încheiat o serie de tratate care au stabilit reguli de control asupra unui larg evantai de probleme, de la poluare și până la stabilirea

frecvențelor radio. Dar contribuția ONU a fost uneori înceată, pe etape și nu întotdeauna eficientă.

Alte organizații internaționale

Chiar dacă ONU este cea mai mare organizație internațională, ea nu este tipică. Există mai multe alte organizații cu o sferă mai mică de acțiune, cu scopuri limitate dar și cu mai puține puteri reale. Sunt unele organizații internaționale care nu fac altceva decât să colecteze informații. O excepție de la regulă o formează instituțiile europene.

Problemele cu care se confruntă noua Europă după căderea regimurilor comuniste din centrul și estul continentului european, nu pot fi abordate în ansamblul lor de o singură instituție, ci doar prin instituții independente ce leagă Europa de America de Nord. În acest sens, Comunitatea Europeană, Uniunea Europei Occidentale, Consiliul Europei, OSCE și NATO se completează unele pe altele.

Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa (OSCE) este o asociație de state care cuprinde țările din Europa, toate țările care au format Uniunea Sovietică și Iugoslavia, la care se adaugă Canada și SUA. Astăzi numărul membrilor se ridică la 52. Inițiat în 1972, procesul OSCE a dus la adoptarea Actului Final de la Helsinki (1975) care garantează actualele frontiere și drepturile omului în Europa. În general, OSCE asigură un cadru pan-european și transatlantic pentru negocieri în domeniul securității.

Comunitatea Europeană (CE) s-a înființat în urma Tratatului de la Roma semnat la 25 martie 1957 de o serie de țări europene la care s-au adăugat succesiv alte țări de pe continent. Comunitatea Europeană s-a dezvoltat prin unirea Comunității pentru Cărbune și Oțel, fondată pe 18 aprilie 1951, cu Comunitatea Economică Europeană și Comunitatea Europeană pentru Energie Atomică (EURATOM) înființată în 1957 sub auspiciile Tratatului de la Roma. Șefii de stat și de guvern ai țărilor Comunității au adoptat un Tratat de uniune politică și un Tratat de uniune economică și monetară, care împreună formează Tratatul de Uniune Europeană.

Instituțiile de bază ale Comunității Europene sunt Consiliul de Miniștri, Comisia, Parlamentul Europei și Curtea de Justiție. Un obiectiv major al Comunității îl reprezintă integrarea economiilor statelor membre, cum ar fi moneda unică, unificarea vamală sau stabilirea unei politici agricole

comune. Comunitatea menține de asemenea un dialog continuu pe probleme politice și economice de interes comun și se angajează în negocieri directe pe probleme de comerț și investiții cu Statele Unite, în particular în contextul Acordului General pentru Comerț și Tarife (GATT). De la declanșarea crizei iugoslave și dezmembrarea statului federal, Comunitatea a jucat un rol important în eforturile de instalare a păcii în zonă și orientarea ajutorului umanitar către comunitățile afectate de războiul din această țară.

Uniunea Europei Occidentale (UEO) există în forma actuală din 1954 și astăzi include 9 țări europene – Belgia, Franța, Germania, Italia, Luxemburg, Olanda, Portugalia, Spania și Marea Britanie. Are un Consiliu și un Secretariat cu sediu permanent la Londra și o Adunare Parlamentară la Paris. La întrunirea de la Haga, din octombrie 1987, Consiliul Ministerial al Uniunii Europei Occidentale, alcătuit din miniștrii apărării și miniștrii de externe ai celor 9 țări membre, au adoptat o Platformă de interese privind Securitatea Europeană. Platforma a definit raporturile UEO cu NATO și alte organizații ca și extinderea Uniunii și a rolului său ca forum pentru dezbateri regulate în probleme de securitate și apărare care afectează Europa.

Consiliul Europei a fost înființat pe 5 mai 1949 pentru a realiza o unitate mai strânsă între membrii săi, în scopul apărării și realizării idealurilor și principiilor, care sunt moștenirea lor comună, precum și a facilitării progresului social și economic. Aceasta este o organizație guvernamentală cu sediul la Strasbourg care are 32 de state membre. Organizația este compusă dintr-o Comisie de Miniștrii și o Adunare Parlamentară. Documentele principale ale Consiliului sunt: Convenția pentru Drepturile Omului, Convenția pentru Cultură în Europa și Carta Socială Europeană. Organizația promovează în continuare cooperarea pentru progres în domeniul educației, protejarea mediului urban și natural, servicii sociale, sănătate publică, activități sportive pentru tineri, dezvoltarea democrației pe plan local, armonizarea legislației și prevenirea delictelor prin internet și pirateriei informatice.

Organizația Tratatului Atlanticului de Nord (NATO) este o organizație internațională guvernamentală fondată la 4 aprilie 1949 cu sediul la Bruxelles. Alianța leagă 17 țări din Europa de Statele Unite și Canada și are următoarele obiective: menținerea și dezvoltarea capacității individuale și colective de rezistență împotriva unui atac armat; apărarea păcii prin menținerea solidarității politice și a unei apărări adecvate pentru

descurajarea oricăror forme de agresiune; coordonarea politicilor statelor membre în domeniile controlului armamentelor și al dezarmării; cooperarea în domeniile științific și tehnologic.

În lume mai există o mulțime de organizații internaționale, care în general, au obiective și scopuri limitate. Tocmai de aceea ONU și CE sunt neobișnuite prin responsabilitățile lor extinse. Multe organizații internaționale vizează extinderea legăturilor comerciale legate de anumite tipuri de marfă. Organizația țărilor exportatoare de petrol (OPEC) este cel mai bun exemplu de acest fel, după cum sunt organizații care fac tranzacții de cositor, cafea, orez etc.

Concluzii

Este evident din demersul realizat că dreptul internațional și organizațiile internaționale sunt inseparabile. Ambele sunt mijloace principale care caută să impună ordinea și relațiile pașnice între țări. Altfel spus, acestea sunt mijloace prin care țările caută să-și protejeze valorile cât și capacitatea de a le aloca cu autoritate.

*

După ce am discutat aceste două aspecte importante ale relațiilor internaționale, ne propunem o abordare mai amănunțită a naturii și dimensiunii sistemului internațional și a mijloacelor de conducere a politicii externe.

Sistemul internațional

Sistemul internațional este larg, complex și deschis. În el există 6 tipuri de participanți pe care, conform unor autori americani (John King Gamble, Jr. Zachary T. Irwin, Charles M. Redenius, James W. Weber, 1987, p. 420) îi putem clasifica în actori majori sau minori ai sistemului internațional.

Actori majori	Actori minori
State (sau țări)	Individualități (Personalități)
Organizații internaționale	Organizații neguvernamentale
	Corporații multinaționale
	Elite

Este clar că toate contactele internaționale se produc prin **individualități**, care de obicei reprezintă alte entități, de exemplu, o organizație internațională. Dar în unele ocazii, personalitățile joacă un rol important în sistemul internațional transgresând o organizație sau instituție și datorită acestui lucru am inclus categoriile „individualități” și „elite” în sistemul internațional. Adeseori individualitățile au impact în sistemul internațional dincolo de entitățile pe care aceștia le reprezintă. Natura acestei influențe poate varia în dimensiunile ei. De exemplu, în timpul celor aproape 30 de ani în care Stalin a condus Uniunea Sovietică, acesta a avut un enorm impact asupra sistemului internațional. În același sens putem vorbi de mulți alți lideri naționali dacă influența lor este apreciată pozitiv sau negativ.

Elitele sunt grupuri selecte de oameni care apar în prim-plan în anumite domenii. În relațiile internaționale, există un grup de individualități, atât în interiorul cât și în afara guvernului, care sunt așa de activi, puternici și importanți că ei formează o rețea de comunicații care poate influența multe aspecte ale sistemului internațional.

Statele sau **țările** sunt cei mai importanți actori în sistemul internațional. Prin state sunt structurate, ordonate și controlate cele mai multe relații internaționale. Sub semnul dreptului internațional, statele sunt suverane și egale așa că fiecare din cele peste 180 de state independente din lume este obligat să aibă controlul propriului destin, de unde decurg aceleași drepturi și îndatoriri ca pentru fiecare alt stat. Ideea de egalitate a statelor se află în fața unei realități obiective care ne arată că acestea pot avea o populație de la un miliard la mai puțin de 100000 de locuitori, o suprafață de la câțiva km² la peste 10 milioane de km², iar în ceea ce privește bogăția, un PIB de la mai multe miliarde de dolari la mai puțin de 100 milioane de dolari. O problemă profundă și mereu actuală pentru sistemul internațional este existența acestei mari inegalități, când sistemul operează (cel puțin aparent), sub asumarea egalității.

Organizațiile internaționale despre care deja am discutat, reprezintă în mod clar actori importanți în sistemul internațional. Acestea servesc ca un forum pentru ca statele să interacționeze într-o manieră mult mai regulată și sistematică. Trebuie să avem în minte ideea că prin organizații internaționale noi înțelegem organizații guvernamentale, adică organizații de care statele aparțin, de exemplu, ONU, OPEC sau NATO.

Alt tip de organizații sunt cele numite organizații neguvernamentale care sunt presupus private, dar rolul lor poate fi unul decisiv la nivel

internațional. Crucea Roșie Internațională este un bun exemplu, dar multe alte organizații profesionale intră în această categorie, de la asociațiile medicale la Camerele Internaționale de Comerț.

Ultimul tip de actor internațional este corporația multinațională care a devenit deosebit de importantă după cel de-al doilea război mondial. Corporațiile gigant pot avea filiale în Statele Unite, Germania, Franța, Japonia, Brazilia, România și în multe alte țări. Fiecare filială este obligată să respecte legile țării în care aceasta operează. Când companiile – de exemplu, EXXON, IBM și Volkswagen – operează strategic într-o mulțime de țări, acestea pot avea o influență mare în sistemul internațional.

Statele și sistemul internațional

Este important să înțelegem unele lucruri despre modul cum statele participă în sistemul internațional. Deja am subliniat ideea că statele sunt cei mai importanți actori. Toate relațiile internaționale au loc în contextul a ceea ce este numit sistemul stat. Acest sistem s-a dezvoltat în Europa după epoca feudală. Înainte de 1500 acesta nu a existat într-un fel similar formei lui de astăzi. Pacea de la Westphalia (1648) marchează începutul sistemului statal modern, când un număr de țări din Vestul Europei au apărut ca entități puternice.

În epoca modernă statul-națiune a devenit forma de organizare socială cea mai bine conturată și cea mai eficientă. Un stat trebuie să posede patru caracteristici: (1) teritoriu, (2) populație, (3) suveranitate și, (4) guvern. Aceste patru caracteristici menționate sunt de importanță vitală deoarece diferențele între una sau mai multe dintre acestea reprezintă suportul celor mai multe conflicte din lume. Teritoriul și populația sunt cele mai importante trăsături; statele trebuie să aibă oameni și un loc pentru aceștia să trăiască. De obicei, atât teritoriul cât și populația există împreună. Un caz neobișnuit a existat cu poporul evreu și încă mai există cu cel palestinian.

Suveranitatea este cea mai iluzorie și mai subtilă din aceste atribute. Suveranitatea înseamnă abilitatea unui stat de a realiza acțiunile proprii conform dorinței acestuia, fără o influență externă inacceptabilă. Dar începând cu secolul XX, se poate spune că nici un stat nu are suveranitate completă. Chiar o mare putere ca SUA suferă influențe externe neașteptate, așa cum s-a întâmplat în 1973 când s-a produs criza

petrolului. Din cele arătate, rezultă că suveranitatea, spre deosebire de celelalte trei caracteristici, trebuie să fie abordată cu grijă de la caz la caz.

Nu există nici o îndoială că naționalismul este forța cea mai importantă care susține statele în sistemul internațional. *Naționalismul reprezintă sentimentul pe care îl are un anumit grup de oameni care trăiesc într-o regiune referitor la unitatea lor, care se trage din cultură, religie, etnicitate sau alți factori.* Uriașa diversitate de factori care pot crea sentimentele naționalismului ne ajută să explicăm marea varietate a statelor din sistemul internațional.

Este bine să reamintim că sistemul internațional cuprinde un număr mare de state inegale, care în multe situații trebuie să se comporte ca și cum ar fi egale. Islanda cu 240000 de locuitori și China cu peste 1 miliard de oameni au amândouă câte un vot în Adunarea Generală a Națiunilor Unite. Ambiguitatea acestei serioase inegalități, împreună cu egalitatea superficială, este ceva care întotdeauna trebuie să fie tratat în relațiile internaționale.

Mijloace de conducere a politicii externe

Politica externă nu presupune nimic complicat și misterios. Aceasta este adesea similară cu politica internă, cu excepția faptului că punctul de referință se află în afara hotarelor țării. Aceleași probleme și dificultăți există atât în politica externă cât și în cea internă. Politologul american Frederick Hartmann (1978, p.260) a afirmat că politica externă conține trei componente majore:

... concepția, care guvernează selecția intereselor naționale ce formează conținutul politicii, care apoi este implementată în relațiile cu alte națiuni.

Formula lui Hartmann este un mod corect și eficient de a aborda politica externă. Pornind de la modul în care concep politica lor externă, statele trebuie să decidă în primul rând care sunt interesele lor naționale. După realizarea acestui lucru este posibil să se construiască o politică specifică, adică un set de aspirații și obiective ale politicii externe. Dar acestea sunt de obicei generale sau abstracte și de aceea ele trebuie transformate în acțiuni specifice. Pentru a conduce politica sa externă fiecare stat este organizat în mod diferit. Oricum toate statele au o instituție specializată în acest sens cu denumiri diferite: minister de externe, departament de externe etc.

Având în vedere mulțimea statelor active implicate în sistemul internațional, au fost dezvoltate un număr de canale de comunicație între acestea. Unele din aceste comunicații se realizează în contextul organizațiilor internaționale. Dar multe dintre acestea au loc pe baze bilaterale. Există câteva feluri diferite ale schimbului de reprezentanți oficiali între țări. Cele mai importante dintre acestea sunt ambasadorii, miniștrii, miniștrii rezidenți, însărcinații cu afaceri și consulii. Diferențele principale între aceștia derivă în funcție de persoanele sau instituțiile care îi numește și de atribuțiile îndeplinite. Ambasadorii, miniștrii și miniștrii rezidenți sunt numiți de șefii de stat. Însărcinații cu afaceri sunt trimiși la posturi de ministrul afacerilor externe. Reprezentanții consulari sunt numai agenți oficiali dintr-o țară trimiși în altă țară. Ambasadorii, miniștrii, miniștrii rezidenți și însărcinații cu afaceri sunt toți parte a schimburilor diplomatice oficiale între țări. Potrivit Convenției de la Viena din 1961 cu privire la relațiile diplomatice (cel mai important tratat care reglementează relațiile diplomatice) misiunile diplomatice au următoarele funcții:

- reprezintă statele care îi trimit în aceste misiuni în statele care le primesc;
- protejează în statele care îi primesc interesele statelor naționale care îi trimit în limitele permise de dreptul internațional;
- negociază cu guvernele statelor care îi primesc;
- adună și confirmă, prin toate mijloacele, date referitoare la evoluția statului care i-a primit și le raportează guvernului statului care i-a trimis;
- promovează relații prietenești între statul primitor și statul trimițător și dezvoltă relațiile lor economice, culturale și științifice.

Pe lângă aceste funcții recunoscute oficial se cunoaște că există și o activitate de spionaj sub masca adunării de informații diplomatice. Acest lucru se realizează relativ ușor deoarece cele mai multe relații diplomatice se bucură de imunitate completă. Aceasta înseamnă că, în general, reprezentanții oficiali ai statelor străine nu se găsesc sub jurisdicția legilor statelor gazdă. Aceștia pot fi trimiși acasă, dar de obicei nu pot fi anchetați sau închiși.

Consulii sunt funcționari prin care țările întrețin relații comerciale active. Consulii promovează și facilitează multe afaceri financiare, comerciale și, în general, relațiile economice între țări. Consulii nu se bucură de imunitate completă ca ceilalți diplomați; aceștia oricum sunt

rareori subiect al legilor locale.

Aproape toți acești reprezentanți sunt trimiși și primiți pe bază de reciprocitate, adică țările A și B vor fi de acord să trimită și să primească fiecare reprezentanții celeilalte. Remarcăm că datorită comunicațiilor moderne nu este necesar ca acești funcționari diplomatici aflați în posturi să posede autoritate decizională largă. Astăzi este posibil pentru departamentul de „acasă” al ministerului de externe să țină o legătură strânsă cu toți reprezentanții săi acreditați în întreaga lume și chiar să participe la activitățile lor cotidiene. Aceasta este marea diferență față de situația de acum 200 de ani când un diplomat avea independență mare în acțiune deoarece comunicarea cu guvernul său putea lua luni de zile.

Concluzii

Este practic imposibil să vorbim despre sistemul internațional cu aceeași siguranță cu care abordăm alte aspecte ale științei politice. Acest lucru se datorează unui număr de factori, dintre care cei mai importanți sunt „deschiderea” sistemului și diversitatea actorilor din acest sistem. Dar o înțelegere cât mai strânsă a sistemului internațional este importantă din cauza situațiilor și uneori a riscurilor de care se lovesc statele care interacționează unul cu altul.

Există câteva semne pozitive despre care vom vorbi pe scurt. Unul îl reprezintă nivelul interdependenței economice care este mai mare decât în oricare alt timp al istoriei. Multe state fac parte acum din Acordul General pentru Tarife și Comerț (GAAT) care asigură relații comerciale libere pentru 90% din mărfurile care trec frontierele internaționale. Acest lucru dă lumii un interes mai mare pentru menținerea statu-quo-ului. Un alt indice se referă la scăderea violenței în relațiile internaționale. După cel de-al doilea război mondial se pare că există un nivel diminuat al violenței internaționale. Războaiele sunt totuși încă de actualitate, dar în medie se pare că violența este mai puțin frecventă decât a fost în urmă cu 50 de ani. Opinia publică mondială a reușit să țină agresiunea în limite restrânse. În sfârșit, implozia blocului comunist a făcut ca antagonismul est-vest să dispară, în schimb, decalajul nord-sud, cel dintre țările bogate și țările sărace, a înregistrat o creștere care a dus la amplificarea problemelor și tensiunilor din sistemul internațional.

Rezumând, natura și viitorul sistemului internațional se află încă sub semnul incertitudinii. Problemele cu care acesta se confruntă încă sunt numeroase. Eforturile serioase făcute pentru a scoate în afara legii sau a

limita violența ca instrument al politicii naționale nu au avut decât un succes parțial.

Capitolul 10

Armata și politica

CONTROLUL CIVIL AL ARMATEI asigură că armata va răspunde la voința poporului și va fi gestionată corespunzător pentru a realiza obiectivele globale ale țării.

IDEOLOGIE POLITICĂ MILITARĂ totalitatea orientărilor corpului ofițerilor către societate, regimuri politice și politică.

OFIȚERI grup de experți instruiți tehnic și organizațional în managementul violenței, ce se sprijină pe o educație comună, o practică de corp constituit și o ideologie profesională specifică.

ORGANIZAȚIILE BUNĂSTĂRII COMUNE (armata, poliția etc.) organizații ale căror prim beneficiar este publicul larg, acestea executând servicii protective în folosul acestuia.

PUTEREA POLITICĂ MILITARĂ depășirea rezistenței în elaborarea deciziilor referitoare la obiectivele care au (real sau perceput) consecințe pentru instituția militară.

SOLDATUL PROFESIONIST CLASIC prevalent în sistemele politice stabile, este expert în management-ul violenței, responsabil față de societate sau stat, cu conștiința grupului și organizației birocratice și mentalitate specifică („the military mind”).

SOLDATUL PRETORIAN intervine de multe ori direct în politică în statele mai puțin dezvoltate, cu sisteme politice slab instituționalizate și guvernanți ineficienți, cu o societate divizată ideologic și decalaje economice și culturale majore.

SOLDATUL REVOLUȚIONAR instrument al revoluției, în special înaintea și în timpul „războiului revoluționar” („popular”) când manifestă o puternică înclinație spre politică.

Precizări introductive

Istoria umanității este dintr-un anumit punct de vedere și istoria războiului. Forța sau amenințarea cu forța a fost moașa multor state din sistemul internațional actual. În statele născute în război sau revoluție, politicienii în uniformă adesea domină scena politică sau devin parteneri esențiali ai civililor. Pe de altă parte, forța este un element al puterii în toate țările, ca și în relațiile între state, de aceea studiul legăturii dintre armată și politică, a influenței sau uneori a prezenței militarilor în politică preocupă deopotrivă pe cercetători și pe politicieni.

Existența unei instituții înarmate în cadrul unei societăți civile neînarmate, căreia aceasta i-a încredințat puterea armelor, a generat de-a lungul istoriei trei tendințe diferite: (1) punerea puterii militare în serviciul societății în general și, nemijlocit, în cel al statului; (2) plasarea puterii militare în slujba unui grup social care o preia și o folosește în scop personal și, (3) preluarea puterii de către armată prin intervenția directă în politică. În aceste trei ipostaze în care se poate găsi instituția militară și care, la rândul lor, sunt determinate de tipul de regim politic, militarii, în primul rând corpul ofițerilor, se manifestă diferit în relație cu puterea politică. Acest capitol are ca obiectiv major analiza acestei relații și surprinderea concepțiilor, atitudinilor și comportamentelor care fac din corpul ofițerilor moderni un grup social cu un rol important în sfera politică.

Așa cum arată Karl von Clausewitz în celebra lui lucrare **Despre război**, conflictul armat este un fenomen social autonom, cu obiective și metode proprii, dar care este întotdeauna subordonat finalităților politicii. Afirmția o găsim formulată în cel mai celebru citat din lucrarea lui Clausewitz (1982, p. 67):

Războiul este doar o continuare a politicii cu alte mijloace.

De aici se deduce că războiul nu are logică și scopul lui propriu, deoarece:

intenția politică este scopul, războiul este mijlocul și niciodată mijlocul nu poate fi gândit fără scop.

Cu alte cuvinte, subordonarea punctului de vedere militar față de politică este singurul lucru posibil. Desigur că punctul de vedere militar

interacționează în mod inevitabil cu obiectivul politic, ceea ce impune politicii să țină cont de mijloacele pe care le are la dispoziție, astfel ca „direcțiile și intențiile politicii să nu intre în contradicție cu aceste mijloace”. Dar, în final, politica predomină.

Pentru scopul temei propuse, două idei majore se decantează din scurtul comentariu în marginea textului lui Clausewitz: (1) subordonarea războiului (armatei) față de politic și, (2) justificarea teoretică a controlului civil al instituției militare. Aceste două idei reprezintă fundamentul teoretic esențial pentru demersul care urmează.

Relația dintre militari și politică

Forțele armate din toate țările sunt simbolurile suveranității statului și primele apărătoare împotriva unui posibil atac extern sau cele care, în ultimă instanță, sunt chemate să asigure ordinea internă. Având un prestigiu înalt datorită acestei responsabilități, cât și resursele materiale să o îndeplinească, toate instituțiile militare exercită un grad semnificativ al influenței politice. În acest sens, ofițerul^{x)} modern, indiferent de natura culturii politice în care trăiește, este orientat spre maximizarea influenței lui în viața politică.

Această tendință a forțelor armate, cu deosebire a corpului ofițerilor, se manifestă diferit în raport cu tipul de regim politic și cu particularitățile statelor. Dar ea se întemeiază, dincolo de manifestările ei specifice, pe ceea ce sociologul american S.E. Finer (1962, p.6) numește „forțele politice ale militarilor”. Autorul arată că

forțele armate au trei avantaje politice masive asupra organizațiilor civile: o superioritate semnificativă în organizare, un status simbolic emoțional înalt și un monopol al armelor.

În cadrul acestor trăsături organizaționale de tip corp constituit se „mișcă” militarii de profesie, lucru ce face ca armata să devină o instituție aranjată într-o piramidă a ierarhiei și autorității, în categorii de personal cu putere, din care cea mai mare parte se află aproape complet în mâinile categoriei ofițerilor superiori. Atribuirea puterii pare așa de importantă pentru construcția tipului ideal al ofițerului că unii cercetători o consideră

^{x)} În acord cu o linie unanim acceptată în sociologia militară, demersul nostru are în vedere numai ofițerii, ei fiind singurii semnificativi în relația instituției militare cu puterea politică.

o caracteristică distinctivă a acestei categorii. Împreună cu Giuseppe Caforio (1991, p.24) putem identifica aceste puteri ca fiind următoarele:

1. putere internă, dispusă ierarhic de sus în jos, cel mai bine sintetizată în termenul „comandă”. Acesta este aspectul cel mai bine cunoscut și mai evident al puterii;

2. putere de influență asupra politicii militare a statului. Deși aceasta este domeniul de competență al politicienilor, ea nu poate fi elaborată și condus fără experți militari și acest lucru este un factor plin de semnificație;

3. putere generală de influență politică realizată de ofițeri considerați ca un grup de presiune. Deoarece grupul deține monopolul violenței organizate, această putere are o greutate considerabilă în anumite contexte;

4. putere economică ce rezidă în influența exercitată asupra opțiunilor pentru cheltuielile bugetare, cele militare fiind în mod obișnuit, într-un stat modern, printre cele mai mari;

5. putere în stare să influențeze direcția cercetării științifice, dând prioritate domeniilor cu finalitate militară.

Aceste dimensiuni ale puterii care izvorăsc din fuziunea orientării de tip corp constituit al armatei cu caracteristicile profesiei militare, fac din instituția militară un important actor politic și generează implicit o ideologie politică militară definită de A. Perlmutter (1987, p. 7) ca

totalitatea orientărilor corpului ofițerilor către societate, regimuri politice și politică.

Procesul profesionalizării militare a produs un număr mare de schimbări semnificative în profesia militară, cea mai importantă fiind transformarea ofițerilor într-un corp permanent de experți instruiți tehnic și organizațional în managementul violenței, ce se sprijină pe o educație comună, o practică de corp constituit și o ideologie profesională specifică. În virtutea acestui lucru, corpul ofițerilor devine unul din cele mai importante grupuri de presiune politică.

Privind din perspectiva istorică, profesionalizarea militară a fost însoțită de o suprapunere crescândă între strategie și politică. Mai mult decât atât, în condițiile războiului modern, chiar deciziile militare locale pot avea serioase reverberații de ordin politic. Astfel, ofițerii moderni găsesc rolul lor în legătură directă cu aspectele politice variate și, în acest sens, adesea, ei sunt instruiți să rezolve probleme politico-strategice complexe. În acest fel, în locul separării ofițerilor de politică, așa cum

credea Samuel P. Huntington (1957), profesionalizarea militară aduce aproape o fuziune a militarilor cu roluri politice și implică în investiții cu putere politică. Datorită acestui lucru, expansiunea rolului politic al ofițerilor pare a fi un fenomen major în cele mai multe țări.

Profesia militară și puterea politică

Am subliniat în altă parte că decizia politică este co-substanțială puterii, deoarece are legături cu interesele și valorile politice ale societății date, precizând și asigurând obiectivele comune ale unui sistem social. În acest sens, deciziile politice sunt „decizii cheie” care angajează aspectele fundamentale ale societății, printre care și problemele militare. De aceea, în cele ce urmează ne interesează gradul de influență al armatei în elaborarea și implementarea deciziilor care vizează interesele și obiectivele ei.

În consonanță cu abordările contemporane ale puterii, vom defini puterea politică militară ca:

depășirea rezistenței în elaborarea deciziilor referitoare la obiectivele care au (real sau perceput) consecințe pentru instituția militară. (Bengt Abrahamsson, 1972, p.140)

sau, într-o altă formulare a aceluiași autor

abilitatea profesiei militare de a depăși rezistența în actul decizional pentru a implementa obiectivele militare.(p.140)

Mai departe, urmându-l pe alt autor, Hubert M. Blalock (1967), *puterea poate fi definită ca o funcție multiplicativă a resurselor și a mobilizării*. Subliniem că în această accepțiune, pentru ca puterea să existe, amândoi factorii menționați trebuie să fie prezenți. De exemplu, armele singure nu realizează o intervenție armată; ele trebuie să fie mobilizate, adică utilizate de un actor care este motivat să le folosească, care așteaptă un anumit succes și care are unele obiective concrete de realizat prin acțiunea lui. În acest sens, putem să definim mobilizarea ca un comportament motivat, o funcție multiplicativă a valorilor și obiectivelor grupului care acționează.

Resursele Ele asigură grupului militar potențialul necesar exercitării puterii. Resursele care susțin capacitatea armatei de a influența elaborarea deciziilor politice în domeniile ei de interes se prezintă sub două aspecte:

(a) structurale și (b) cantitative. Ele sunt suficient de bine delimitate pentru a fi tratate separat, dar vom găsi că unii factori structurali nu pot fi luați în considerare fără componența lor complementară de ordin cantitativ (spre exemplu, mai jos, a3).

a. **Aspectele structurale** se referă la relațiile armatei cu organele statului, cu alte grupuri politice semnificative, cât și la relațiile dintre subgrupurile militare, cum ar fi cele dintre categoriile de forțe armate (uscat, aer, apă). Câteva variabile importante sunt:

a1. Poziția armatei în relația cu executivul și legislativul; locul ei juridic în stat. Cu cât accesul la aceste poziții este mai direct și ele sunt mai înalte, cu atât mai mari sunt resursele.

a2. Felul interacțiunilor dintre instituția militară și grupurile civile dominante cum ar fi liderii finanțelor, industriei și științei, ziariști sau lideri de sindicat și manageri. Mai strânse și mai intime aceste legături, mai mari resursele armatei pentru exercitarea puterii.

a3. Relațiile strânse ale armatei cu alte forțe ca poliția, jandarmeria, organizații de tineret etc. îi asigură mai mari resurse pentru manifestarea puterii. Menționăm că existența unor forțe paramilitare cu obiective diferite decât cele ale armatei constituie o amenințare la adresa ei mai mult decât o resursă pozitivă.

b. **Aspectele cantitative** se referă la fondurile financiare, efectivele, armamentul și echipamentul de care beneficiază forțele armate. Acestea sunt:

b1. Procentul din P.I.B. cheltuit pentru susținerea armatei.

b2. Proporția militarilor în totalul populației.

b3. Numărul ofițerilor care ocupă poziții importante în executiv sau la președinție.

b4. Proporția din activitatea industrială destinată să producă tehnică și echipament militar.

b5. Procentul din bugetul pentru cercetare folosit în scopuri militare.

b6. Cantitatea de arme, mijloace de transport și echipament de comunicații pe unitatea luptătoare.

Mai mari toți acești factori, mai semnificativă puterea politică a armatei.

Bineînțeles că metodele utilizării acestor resurse pentru a influența deciziile politice pot varia în raport de situațiile concrete. În acest sens, putem spune că activitatea politică a ofițerilor are multe fațete și presiunea politică poate fi realizată prin forme diferite, ca de exemplu:

- Legătura legislativă (lobby) prin însărcinarea unui personal bine instruit pentru a menține contactul cu liderii politici care au cea mai mare influență în problemele apărării.

- Conferințe de presă, discursuri ale liderilor militari, articole și studii care vizează clarificarea argumentelor armatei în legătură cu anumite obiective de interes major pentru ea.

- Înțelegeri tacite cu grupurile opoziției guvernamentale pentru a înlătura rezistența ei la propunerilor militarilor.

- Amenințarea cu demisia sau chiar demisia din serviciu a liderilor militari.

- Refuzul de a proteja guvernul de violențele interne.

- Formarea unor grupuri speciale de presiune care să sprijine cerințele militarilor.

- Rebeliune deschisă, utilizarea violenței militare.

Cele mai multe obiective ale politicii militare se găsesc în domeniul alocării resurselor pentru forțele armate. Dar datorită noilor forme organizaționale ale armatei, a extensiunii serviciilor logistice, a programelor de colaborare militară de tipul Parteneriatului pentru Pace ș.a., numărul domeniilor de interes militar potențial are tendința să crească rapid. Spre exemplu, în domeniul politicii externe, armata are interese în elaborarea deciziilor referitoare la:

- alianțele cu țările străine (propuse sau realizate);
- sprijinul cu arme și trupe (dat unei țări străine sau acceptat de la aceasta);

- deciziile strategice legate de dezvoltarea anumitor arme;

- politica de control al armelor etc.

În politica internă armata poate urmări o multitudine de obiective legate de următoarele domenii:

- planificarea alocării resurselor;

- educația personalului forțelor armate (de exemplu, curricula academiilor și școlilor militare);

- infrastructura economică a țării (drumuri, căi ferate și maritime, instalații portuare, fabrici de armament etc.);

- producția industrială (de exemplu, tipurile și cantitatea producției pentru scopuri militare, planurile de conversie de la producția civilă la cea de război);

- cercetarea științifică cu potențial aplicativ militar; informații

economice, geografice, sociologice și politice despre țările străine;

- diseminarea informației prin mass-media (de exemplu, publicarea materialelor cu caracter militar în ziare, emisiunile de televiziune și radio, producția de filme, toate având consecințe potențiale pentru moralul public și „spiritul de apărare”).

Mai mare numărul obiectivelor în aceste domenii, o mai mare semnificație a mobilizării și, cu resursele date, mai consistentă puterea politică a armatei.

În fața acestui evantai larg de domenii de influență și exercitare a puterii armatei, controlul civil va trebui să ia în calcul nu numai problemele legate de alocarea resurselor necesare instituției militare, dar, de asemenea, și măsura în care armata este capabilă să afecteze rezultatul deciziilor într-un număr mare de probleme din multe alte domenii. Cu alte cuvinte, o analiză doar „constituțională” a puterii militare este insuficientă și poate fi serios eronată deoarece influența instituției militare într-o societate modernă este multidimensională și dispersată în multe domenii neprevăzute în regulile constituționale care reglementează relațiile dintre civili și militari.

Tipurile de organizații militare și politica

Puterea politică a armatei se manifestă în mod particular în raport cu cele trei tipuri generale de organizații militare care au apărut în statul modern, fiecare ca răspuns la un tip diferit al autorității civile instituționalizate. Datorită acestui lucru distingem organizații militare profesionale, pretoriene și revoluționare. Expresia condensată a fiecărui tip de organizație militară în parte este întruchipată de tipul caracteristic de militar. Perlmuter (1977) și alți autori disting: soldatul profesionist clasic, prevalent în sistemele politice stabile; soldatul pretorian, care se dezvoltă într-un mediu politic instabil și soldatul revoluționar, legat de o ordină politică stabilă, în ciuda originii acesteia în instabilitate și declin sau într-un sistem politic nou.

Soldatul profesionist Potrivit lui Samuel P. Huntington (1957), soldatul profesionist clasic apare când o coaliție (un grup) civil câștigă supremația în stat prin suport electoral și își stabilește autoritatea politică asupra armatei. În cadrul sistemelor parlamentare democratice din Europa occidentală, America de Nord și din alte câteva țări ale lumii, locul și rolul

armatei sunt clar definite. În condițiile existenței unei reale divizări a puterii, soldatul expert, înalt profesionalizat, este singurul și supremul protector al statului, cel care se ocupă în primul rând, sau aproape exclusiv, de securitatea externă. În teorie, cel puțin, controlul violenței interne este presupus a fi în răspunderea poliției și a altor forțe, în timp ce militarilor li se încredințează apărarea statului împotriva agresiunii externe. Aceasta este esența relațiilor civili-militari în sistemele politice puternic instituționalizate. În cadrul lor, armata este de așteptat să fie subordonată autorității civile, sau, cu alte cuvinte, profesia militară trebuie să servească obiectivele politicii, finalitățile statului. La rândul lui, omul de stat trebuie să recunoască integritatea profesiei militare, autonomia ei în domeniul său de competență specifică.

Există un domeniu, despre care am mai vorbit, unde strategia militară și politica se suprapun. Astfel, comandantul militar poate lua o decizie întemeiată numai pe considerente pur militare și să descopere că ea are implicații politice nebanuite. În asemenea caz, considerațiile strategice trebuie să lase locul celor politice, pentru că, după spusele lui Clausewitz (1982, p. 66),

războiul..., decurge întotdeauna dintr-o situație politică și este provocat numai de un motiv politic. Este așadar un act politic.

Liderii de la vârful armatei operează inevitabil în această lume amestecată a strategiei și politicii. Ei trebuie totdeauna să fie atenți la implicațiile politice ale atitudinilor și hotărârilor militare și să accepte deciziile finale ale oamenilor de stat.

În concluzie, scopul forțelor armate în sistemul valorilor democrației este să servească statul și societatea ca un instrument al politicii statului. Armata este de aceea subordonată autorității civile, constituite a statului. Competența armatei este limitată la problemele militare legate de asigurarea apărării țării. Procesul politic din stat elaborează obiectivele generale ale politicii sale și alocă resursele necesare pentru îndeplinirea lor. Apărarea și securitatea militară sunt numai unul dintre aceste obiective și chiar în acest domeniu ofițerii profesioniști pot oferi numai sfaturi. În afara acestui domeniu militarii nu au nici o competență. Deci, singurul domeniu de responsabilitate exclusivă a soldatului profesionist este să execute politica statului privind securitatea națională. Deși caută să-și maximizeze influența în elaborarea politicii în acest domeniu, soldatul profesionist permite constrângerile instituționale față de cerințele lui,

acceptând limitele impuse de procesul politic instituțional.

Soldatul pretorian În multe state mai puțin dezvoltate, cu sisteme politice slab instituționalizate și guvernări ineficiente, cu o societate divizată ideologic și decalaje majore, ofițerii intervin de multe ori direct în politică. În această postură ei au fost numiți „bărbați călare”, cu referire la poziția tradițională călare a ofițerilor armatei; „soldați în civil”, deoarece ei adesea substituie titlurile și hainele civile cu gradele, insignele și uniformele lor kaki; „chirurgii de fier”, ca recunoaștere a justificării lor publice pentru intervenție în numele nevoii pentru acțiune decisivă în regenerarea politică și economică; „birocrati înarmați”, deoarece atitudinile lor politice și stilul guvernării aproximează pe acela al înalților funcționari civili.

Astfel ne vom referi la ofițeri ca soldați pretoriani, iar situația în care ofițerii sunt - prin calitatea lor reală sau prin amenințarea cu utilizarea forței - predominant actori politici, este denumită pretorianism. Acest termen este luat de la un eveniment timpuriu și faimos al istoriei în care a avut loc o intervenție militară. Gărzile pretoriene ale imperiului roman au fost instituite ca o unitate militară specială pentru protecția împăratului. Ele au sfârșit utilizând puterea lor militară ca să înlăture împărații și să controleze modalitatea în care senatul roman alegea succesorii acestora. Adoptarea termenului de pretorianism exprimă ideea din celebrul studiu clasic al lui Edward Gibbon „Istoria declinului și a prăbușirii imperiului roman” (1910) care afirmă că intervenția gărzilor pretoriene „a fost primul simptom și cauza declinului imperiului roman”.

Ofițerii devin soldați pretoriani când ei amenință cu folosirea forței sau folosesc forța pentru a intra în arena politică. Pentru aceasta ei trebuie mai întâi să fie siguri de controlul militarilor subordonați, cei care mănuiesc direct armele. Acțiunea lor fie că vizează influențarea deciziilor guvernamentale, fie că încearcă să ocupe, prin lovitură de stat militară locul guvernului însuși. În cel de al doilea caz, regimurile civile sunt transformate în regimuri militare, chiar dacă anumite personalități sau grupuri civile continuă să se bucure de o oarecare influență politică.

Importanța unui fenomen politic particular depinde parțial de frecvența cu care se produce. Din acest punct de vedere, în multe țări din America Latină, Africa și Orientul Mijlociu intervenția militarilor constituie una din caracteristicile majore ale politicii. În aceste zone, intervenția frecventă a militarilor are o importanță mai mare, ca mijloc de schimbare a regimului, decât procesul electoral. Această particularitate contrastează puternic cu

absența aproape totală a acestui fenomen în țările occidentale în perioada de după cel de-al doilea război mondial. Astfel, numai trei țări occidentale au trecut prin experiența loviturii de stat militare: Grecia, Portugalia și Turcia. Însă obiectivul acțiunii militarilor în cele trei țări menționate a fost diferit. Astfel, dacă pentru Portugalia și Turcia intervenția militarilor a însemnat deschiderea drumului către un regim politic democratic, în Grecia ea a condus la instaurarea unui regim fascist.

Pentru a argumenta că activitatea politică independentă a forțelor armate este frecventă, larg răspândită și afirmată de mult timp, apelăm la câteva exemple, cifre și explicații semnificative din lucrările unor autori care s-au ocupat de acest fenomen cum ar fi: S.E.Finer (1962), Eric A. Nordlinger (1977) și Alfred Stepan (1988).

Dintre cele 20 de țări ale Americii Latine, după 1945, numai în Costa Rica și în Mexic militarii nu au acționat ca pretorien. În această zonă a lumii circulă o vorbă populară care spune că cel mai înalt grad militar este cel de președinte; ea s-a născut din realitatea că mai mult de jumătate din cei 121 oameni care au servit ca președinți ai statelor lor între 1940 și 1955 au fost ofițeri. Între 1965 și 1976 militarii au înfăptuit lovituri de stat în jumătate din cele 18 țări asiatice. În 1976 militarii au făcut cel puțin o încercare, cu sau fără succes, să dobândească puterea în două din trei state din Orientul Mijlociu și Africa de Nord. Ei au instaurat regimuri militare în Egipt, Siria, Irak, Sudan, Libia și Algeria. Până în 1963, ofițerii nu au intervenit în țările Africii tropicale, ele fiind sub control colonial. Dar începând din 1966, guvernele civile au fost înlăturate dintr-o serie de state cum ar fi: Togo, Congo, Zair, Ghana, Dahomey, Volta Superioară și Nigeria. Din 1976, lovituri de stat militare s-au produs în mai mult de jumătate din țările africane.

În general, din 1945 militarii au intervenit de două, trei sau mai multe ori în 100 state neoccidentale. În plus, în multe din zonele amintite, regimurile politice civile trebuiau să dispună de bunăvoința forțelor armate, o favoare care putea să înceteze dintr-o dată, așa cum de fapt s-a și întâmplat de nenumărate ori.

Din cele arătate se pot trage două concluzii. Prima, că există o categorie distinctă de țări în care guvernele au suferit repetate intervenții ale forțelor armate. În mod sigur acestea nu sunt democrații liberale de tip occidental sau american în care armatele sunt subordonate strict civililor. A doua concluzie: armata, ca forță politică independentă, constituie un fenomen politic particular și distinct. Intervenția forțelor armate este în

mod obișnuit decisivă politică și prin frecvența și persistența intervenției în aceleași țări avem de-a face cu un fenomen politic adânc și constant și nicidecum cu unul efemer sau excepțional. Pe scurt, regimul de proveniență sau de conducere directă militară este un fenomen politic distinct.

În raport cu situația concretă dintr-o țară sau alta, armata pretoriană se poate afla în una din următoarele trei ipostaze: de moderator (arbitru), de gardian sau de conducător. Tabelul 10.1 preluat de la E. A. Nordlinger (1977, p.22) arată obiectivele politice și economice ale armatei situate în fiecare din aceste roluri.

Ca *moderator*, armata are tendința să opereze din spatele scenei ca un grup de presiune. Din cauza reținerii de a se implica direct în politică, armata de tip moderator (arbitru) tinde să influențeze guvernarea civilă ca aceasta să răspundă cerințelor populare, de unde și decizia ei de a nu interveni deschis. În această ipostază, amenințând cu folosirea forței, armata blochează aplicarea unor hotărâri sau determină luarea altora.

Tabelul 10. 1 Ipostazele armatei pretoriene

Roluri	Moderator (arbitru)	Gardian	Conducător
Obiective politice și economice	Puterea veto-ului; apărarea statu- quo-ului	Controlul guvernamental; apărarea statu-quo- ului și/sau corectarea deficiențelor	Conducerea politică; efectuarea schimbării politice și economice

Ca *gardian*, armata ia puterea politică din mâna civililor, de regulă, pentru o perioadă limitată, 2-4 ani, controlând guvernarea țării. Obiectivele prioritare sunt de ordin economic și de morală civică. Regimul instaurat este militar, dar nu atinge forma extremă a autoritarismului, nu este o dictatură. Unele partide politice, alte grupări cu influență în viața socială, mass-media, au o anumită libertate de exprimare, dar această libertate este imediat blocată când vizează mobilizarea populației împotriva activităților economice și politice ale guvernanților. Situatrea armatei în postura de gardian generează o politică impusă de militari care, acceptând ordinea socială existentă, vizează probleme de bază de ordin politic, economic, ale vieții sociale în general, dar și impune unele

restricții forțelor care se opun schimbărilor crezute ca fiind necesare. Ofițerii armatei de tip gardian promit returnarea puterii către civili după ce sarcinile pe care le-au asumat au fost rezolvate.

Tipul de *conducător* al armatei pretoriene are următoarele caracteristici:

- Corpul ofițerilor respinge ordinea socială existentă și atacă legitimitatea ei. El tinde să abandoneze existența instituțiilor, ideologiilor și procedurilor de atribuire a puterii în favoarea unor instituții noi pentru a realiza modernizarea țării.

- Organizarea politică are tendința să legitimeze și să maximizeze conducerea militară. Armata instituie un regim de dictatură, mobilizând întreaga societate să participe la realizarea sarcinilor asumate. Pentru a face acest lucru, ea își creează un partid politic propriu (sau un tip de grup corporatist) și o ideologie care să-i sprijine organizarea politică.

- Are loc politizarea profesionalismului. Când armata de tip conducător este încrezătoare în acțiunea politică, ea este forțată să se rupă de concepțiile tradiționale ale soldatului profesionist. Politizarea, într-o anumită măsură, distruge statusul profesional. Considerațiile politice devin criterii interne de evaluare a carierei militare.

- Armata, în rol de conducător, nu face, de regulă, promisiuni cu privire la returnarea puterii către civili.

În concluzie, activitatea politică este contrară eticii și standardelor armatei moderne cât și codului armatei profesionale care dictează promovările ierarhice prin specializare, abilitate și educație. Când armata intervine în politică, numirile și promovările sunt făcute pe bazele afiliației politice a ofițerilor mai mult decât pentru calitățile lor profesionale. În esență, loialitatea politică și capacitatea de a da lovituri de stat suplinesc trăsăturile tradiționale ale soldatului profesionist.

Remarcăm că armata devine pretoriană numai atunci când un grup mic de ofițeri reușesc să împingă armata în politică. De obicei, grupul nu este compus din mai mult de cinci procente din totalul corpului ofițerilor.

Soldatul revoluționar Ca un instrument al revoluției, în special înaintea și în timpul „războiului revoluționar” („popular”), militarul revoluționar manifestă o puternică înclinație spre politică. Perlmutter și Valerie P. Bennet (1980, p.4) subliniază că

el nu este un agent birocratic al regimului (așa cum este soldatul profesionist), nici nu este gardianul pretorian amenințător; el este mai mult

un independent și o parte coegală a guvernării.

Dar odată ce revoluția devine instituționalizată, mișcarea de partid devine autoritatea supremă în stat. Ea începe să se opună rolului surogat al armatei în politică și acceptă tipul ofițerului profesionist. Însă puterea politică revoluționară respinge spiritul de corp al organizației militare, cât și dreptul pe care și-l rezervă soldații pretorienii de a interveni în politică. Dar lipsa protecției spiritului de corp puternic împiedică profesionalizarea militară modernă, face să sufere specializarea și performanța ofițerilor. Astfel, încă în etapele inițiale ale revoluției, armata își pierde autonomia și modifică deja unele din caracteristicile sale profesionale în favoarea partidului sau mișcării; ea devine un instrument al mobilizării pentru partidul revoluționar.

Ca cel mai celebru dintre politicienii-teoreticieni ai războiului revoluționar (popular), Mao Tse-tung este considerat un nou Clausewitz. (Francois-Chatelet, Evelyne Pisier, 1994, p.381). Tema lui fundamentală este cea a priorității factorului politic. Astfel, el consideră că războiul este un act politic care nu poate fi separat de aplicarea unei linii politice și de „mobilizare politică universală și profundă”. În acest mod, războiul popular se înfățișează atât ca o aplicare a unor principii politice, cât și ca un „mijloc politic specific”. Principiile militare sunt strâns legate de principiile politice. De aceea, nu materialul militar are prioritate, ci omul este factorul decisiv prin faptul că are „conștiință”. În acest sens, materialul uman trebuie mobilizat într-o cât mai mare măsură. Totodată, Mao Tse-tung subliniază apăsător că armata populară chineză și războiul revoluționar se găsesc sub conducerea absolută a partidului comunist și armata nu se bate de dragul luptei, ci pentru „a face propagandă în rândul maselor, pentru a le organiza, pentru a le înarma, pentru a le sprijini în instaurarea unei puteri politice”.

În multe cazuri, tendința militarilor revoluționari spre intervenție politică nu este eliminată total; armata continuă să aibă cel puțin un rol politic latent, în ciuda orientării ei profesionale. Este cazul Armatei Populare de Eliberare Chineză după intervenția brutală din zilele și nopțile din iunie 1989, când, drept răsplată pentru reprimarea maselor de demonstranți din Piața Tienanmen, o parte din elita militară a fost instalată în inima politicii chineze, iar bugetul apărării a crescut cu 15,2%. (Paul H. B. Godwin, 1990, p.75)

Tipul militarului revoluționar se distinge cu claritate de tipul

profesionist și de cel pretorian prin atitudinea față de corpul din care face parte și comportamentul său în relațiile cu civilii. Spre exemplu, pentru soldatul revoluționar, mobilitatea ierarhică ascendentă nu este rezultatul specializării sale militare, ci al devotamentului pentru cauza revoluției și suportului acordat mișcării partidului. În acest sens, armatele revoluționare manifestă o grijă deosebită pentru recrutarea și formarea cadrelor. Ele sunt îndoctrinate politic ca să corespundă cerințelor partidului revoluționar, trecând astfel dincolo de necesitățile specifice organizației militare profesionale. În acest fel se încalcă clar granița dintre politică și instituția militară care în armata profesionistă este așa de bine stabilită. În plus, dacă pentru tipurile profesionist și pretorian recrutarea ofițerilor este restrictivă, pentru tipul revoluționar ea este universală. O armată revoluționară este o armată de masă, o națiune armată.

Recrutarea restrictivă, specifică primelor două tipuri, se realizează pe baza unor standarde intelectuale și fizice bine stabilite, după care urmează socializarea profesională realizată prin forme specifice și cu grade de dificultate diverse, în raport cu abilitățile și competențele necesare fiecărei categorii de forțe armate.

Controlul civil al instituției militare

Din perspectiva teoriei organizației, Peter Blau și Richard Scott (1980) definesc armata ca o organizație a bunăstării comune. Caracteristica distinctivă a organizațiilor bunăstării comune este că primul lor beneficiar este publicul larg, ele executând în folosul acestuia din urmă servicii protective sau fiind un instrument administrativ. Alături de armată, organizații ale bunăstării comune mai sunt considerate a fi poliția, pompierii, cercetarea științifică ș. a..

Problema centrală legată de aceste organizații este aceea a controlului democratic extern. Pentru aceasta, publicul trebuie să dispună de mijloace de control asupra finalității serviciului făcut de aceste organizații. De fapt, rolul armatei în societate a fost discutat frecvent în termenii „controlului civil”. Așa cum arată Samuel P. Huntington (1957),

problema de bază în definirea controlului civil este: cum poate fi puterea militară minimizată?

Pentru aceasta au fost sugerate modele variate pe care societatea civilă le poate aplica ca să „maximizeze” controlul ei asupra instituției militare.

Trei modele ale controlului civil

După Eric A. Nordlinger (1977) există trei modele de bază ale controlului civil asupra armatei, dar nici unul care poate fi aplicat în toate tipurile de sisteme politice cu încrederea sigură că va asigura supremația civilă. Acest aspect explică frecvența cu care unele armate au devenit uneori pretoriene. Nordlinger pleacă de la ideea generală că influența sau intervenția militară în viața politică presupune manifestarea unor diferențe și, implicit, un conflict între militari și guvernării civili. Afirmția este directă, fără echivoc, așa că implicația ei majoră nu poate trece neobservată: în absența diferențelor semnificative, civilii pot cu ușurință menține controlul asupra militarilor, deoarece aceștia nu au motive care să-i provoace (de exemplu, concepții opuse sau interese conflictuale).

Modelul tradițional Primul model al controlului civil este întemeiat pe premiza absenței diferențelor dintre civili și militari. Acest model a fost dezvoltat în cel mai înalt grad în monarhiile secolelor 17 și 18, unde aristocrația europeană constituia simultan elita civilă și militară. El a funcționat în epoca feudală, în care nobilii erau cavaleri în armură și lorzi ai domeniului lor, adică „aceiași oameni purtau atât pălărie cât și cască”. Dar chiar atunci când cele două elite au devenit distincte, cu oameni diferiți care serveau într-un rol sau altul, concepțiile și interesele lor nu erau opuse. Ofițerii și liderii civili veneau din pătura socială a aristocrației, erau socializați în spiritul acelorași valori și își susțineau legăturile familiale prin sânge și căsătorie. Mai mult decât atât, în acele rare ocazii când apăreau fricțiuni între civili și militari, aristocrații erau mai întâi civili și doar în al doilea rând soldați. În primul rând erau interesați de puterea, bogăția și statusul lor ca civili.

Modelul tradițional al controlului civil este capabil să susțină supremația civilă datorită suprapunerii dintre elitele civile și militare, a lipsei diferențelor dintre ele. Dacă acest model a fost eficient în acea perioadă, el are foarte puțină aplicabilitate în epoca contemporană. Elitele civile și militare sunt semnificativ diferențiate. Nu numai că sunt două elite alcătuite din indivizi în bună parte recrutați din grupuri sociale diferite, dar ele sunt deosebite în termenii instruirii de care au beneficiat, ai intereselor și atitudinilor specifice. Spre deosebire de elita politică civilă, ofițerii au dobândit atestarea profesională în management-ul forței, au un set caracteristic de atitudini politice și atribuie cea mai mare

importanță protecției intereselor instituției militare care pot intra în conflict cu interesele civile. Datorită acestor aspecte, aplicabilitatea modelului tradițional al controlului civil este mai redus, dacă nu complet neglijabil.

Modelul liberal Acest model este explicit întemeiat pe diferențele elitelor potrivit atestării profesionale și responsabilităților lor. Civili dețin cele mai înalte funcții guvernamentale, ei fiind aleși, numiți sau unși, supervizând administrarea legilor și rezolvând conflictele între grupurile sociale, economice și politice. La rândul lor, ofițerii sunt instruiți să devină experți în management-ul violenței, responsabili pentru protecția statului împotriva atacului extern și, eventual, al violențelor interne contra guvernului. Având în vedere mult mai marile responsabilități ale civililor și presupusa lor abilitate în executarea lor, militarii acceptă o poziție subordonată față de aceștia. Nu numai că ei trebuie să se țină complet în afara tuturor problemelor care depășesc sfera securității naționale, dar chiar și în acest domeniu, ofițerii pot numai să sfătuiască guvernul, ei trebuind să accepte directivele civile când cele două grupuri susțin puncte de vedere divergente.

În esență, modelul liberal aduce cu sine maximul posibil de depolitizare a militarilor dar, încă o dată, el nu realizează în mod absolut supremația puterii politice civile.

Modelul liberal nu se poate baza fără grijă doar pe afirmațiile, îndemnurile și atenționările conducătorilor civili. Subordonarea autorităților civile trebuie să fie interiorizată printr-un set puternic de concepții și valori ce reprezintă ideologia democratică. Militarii care se raportează prin resorturile lor interne la valorile democrației sunt dispuși atitudinal să accepte autoritatea civilă și să mențină o postură neutră, depolitizată, chiar când sunt în dezacord cu guvernul.

În afara imperativului interiorizării concepțiilor și valorilor democrației, modelul liberal se bazează pe un al doilea fundament: civilii trebuie să se manifeste corespunzător cerințelor militarilor. În afirmațiile și acțiunile lor, guvernul trebuie să respecte onoarea militarilor, competența profesională, autonomia și neutralitatea lor politică.

În general, modelul liberal are cele mai favorabile valențe pentru a asigura supremația civililor asupra militarilor și instituției lor. El și-a dovedit eficiența în statele democratice, care au respectat cele două fundamente ale modelului: (1) interiorizarea de către militari a concepțiilor și valorilor democratice și (2) evitarea oricărei încălcări a

domeniului rezervat militarilor, a autonomiei, onoarei și demnității lor profesionale, prin depolitizarea totală a forțelor armate.

Modelul penetrației Al treilea tip al controlului civil, în viziunea lui Nordlinger, poate să fie cel mai bine descris ca model al penetrației. Guvernanții civili obțin loialitate și obediență prin penetrarea forțelor armate cu idei politice și personal politic. În academiile și școlile militare, în centrele de instrucție, cât și în numeroasele ore afectate pentru îndoctrinare în programul de instruire al soldaților, se fac eforturi intense pentru formarea concepțiilor politice ale militarilor. De aici rezultă congruența dintre ideile politice ale civililor și cele ale militarilor, ce are drept consecință îndepărtarea unei surse de conflict dintre ei. În plus, acceptarea de către ofițeri a ideilor politice devine un criteriu semnificativ de promovare în ierarhia militară, alături de criteriul abilităților specifice. Conformarea politică este recompensată. Deoarece loialitatea și concepțiile politice au fost testate de nenumărate ori pe parcursul urcării ierarhiei militare, ofițerii superiori și generalii sunt cei mai dispuși să accepte controlul civil de tipul modelului penetrației. În acest fel, o bună parte din ei își găsesc locul în cercurile cele mai înalte ale puterii politice, intrând chiar în nomenclatura de vârf a acesteia. În China comunistă militarii ocupau în anii 70 unul din trei, iar în Cuba jumătate din posturile comitetului central. În acest fel ofițerii de rang înalt exercită o putere considerabilă în elaborarea atât a deciziilor militare, cât și a celor civile, confirmând tipul soldatului revoluționar ca fiind coegal la guvernare.

Împreună cu diseminarea până la ultimul nivel al organizației militare a ideilor politice, supremația civilă este susținută prin folosirea intensivă a controlului, supravegherii și pedepsirii. „Ofițerii politici” se găsesc în fiecare unitate și subunitate, la fiecare palier al ierarhiei militare. În ultimă instanță, ei răspund mai mult în fața liderilor civili decât în fața ofițerilor comandanți de rang superior. De cele mai multe ori ofițerii politici au întâietate în promovarea și dobândirea unor avantaje față de ceilalți ofițeri cu grad echivalent. Supravegherea și controlul sunt susținute prin angajarea poliției secrete și a rețelei sale de informatori din forțele armate.

Regimurile politice comuniste, și, în egală măsură - cu note specifice - cele fasciste, au aplicat modelul penetrației în forma lui cea mai dezvoltată. Controlul civil este proclamat puternic în faimoasa formulă a lui Mao Tse-tung că „puterea se află la țeava puștii”, iar principiul director este că „partidul comandă cu puștile” și este „necesar să nu se ajungă niciodată în situația în care puștile să comande partidul.” (apud F.

Chatelet, E. Pisier, 1994, p.382)

Integrarea ideologică a sferelor militare și civile este evidentă în denumirea dată ofițerilor, care în variantă românească era exprimată de sintagma „specialist militar și activist politic”. În acest fel armata este integrată de sfera civilă în termenii împărțirii aceleiași ideologii.

Modelul penetrației a fost puternic implementat în fosta Uniune Sovietică și statele satelite din estul și centrul Europei, în China, Coreea de Nord, Vietnamul de Nord și Cuba. El și-a probat pe deplin viabilitatea în susținerea controlului civil. Edificator este faptul că nu a existat nici o încercare de lovitură de stat militară în nici una din țările în care a funcționat acest model. Manifestarea acestuia în forma lui deplină aproximează modelul tradițional care realizează, așa cum am arătat, congruența între concepțiile civililor și militarilor. Și unde conflictele de interes și de idei politice sunt prevenite, civilii se bucură de posibilitatea supravegherii și controlului instituției militare.

Aplicabilitatea modelului penetrației este însă limitată. Chiar dacă este eficient în asigurarea controlului civil, în anumite circumstanțe speciale el nu funcționează. Penetrația politică a instituției militare lezează autonomia acesteia, profesionalismul și onoarea celor mai mulți ofițeri, generând un sentiment de frustrare. Toate acestea creează motive intervenționiste sau așa cum s-a întâmplat în țara noastră, trecerea armatei de partea populației răsculate împotriva regimului totalitar comunist. De asemenea, adoptarea modelului penetrației este limitat la un anumit fel de regim politic, cel în care există un singur centru de putere, ca în regimurile puternic centralizate prin existența unui singur partid sau în regimurile de dictatură personală. El nu poate fi aplicat acolo unde există centre de putere competitive, în regimuri în care funcționează separarea puterilor în stat. Modelul nu poate fi implementat în astfel de regimuri din cauza logicii lui interne, care cere ca armata să fie penetrată printr-un singur set de idei politice și să fie controlată de un singur centru de putere.

Mai mulți lideri care au încercat să facă acest lucru într-un regim politic cu mai multe centre de putere, au divizat militarii, ridicând pe unii împotriva altora, favorizând și declanșarea unui conflict între militari și civili. De fapt, toate elitele civile preferă controlul civil asupra militarilor, dar ele vor să îl exercite în folosul lor propriu. Dar unde există două sau mai multe centre de putere, cel puțin unul din ele nu va accepta un model al penetrației care va fi favorabil rivalului său. De aceea, modelul penetrației are succes în realitate numai în regimurile cu un singur și

predominant centru al puterii.

Luând în considerație limitele celor trei modele pe care le-am discutat, controlul civil al armatei este o întreprindere mai mult sau mai puțin problematică. După cum am văzut, modelul tradițional este extrem de eficient, dar el este virtual inaplicabil în contextul contemporan, dată fiind diferențierea care se manifestă azi între sfera militară și cea civilă. Modelul liberal este potențial eficient. Dar el este condiționat pe de o parte de interiorizarea de către militari a concepțiilor și valorilor democratice, iar pe de altă parte acest proces trebuie să nu fie contracarat de tendințele de politizare și implicit de ingerința liderilor civili în instituția militară. La rândul lui, modelul penetrației, odată implementat, este deosebit de eficient. Dar încercarea este plină de risc și ea, de fapt, nu se poate realiza decât în regimurile totalitare de sorginte comunistă și fascistă.

Unul din mijloacele principale pentru realizarea controlului civil în statele multipartidiste este supervizarea legislativă, rezolvată de parlament și comisiile lui specializate, care examinează primordial aspectele variate ale bugetului militar. Una din presupuzițiile acestei metode este că membrii corpului legislativ sunt motivați suficient și au timpul necesar să evalueze cu grijă destinațiile diverse ale bugetului, în mod deosebit cele legate de obiectivele pe termen lung ale forțelor armate.

Dar această presupuziție nu pare să se confirme, din următoarele motive. Primul: în statele cu sistem multipartidist, politicienii descoperă în mod invariabil că electoratul este dezinteresat de problemele de politică a securității și sunt astfel tentați să etaleze alte preocupări, care le pot aduce voturile alegătorilor. Al doilea: politicienii sunt adesea ținta unor atacuri din partea competitorilor politici și chiar a armatei, fiind considerați insuficient de „patrioți”. Al treilea și cel mai important, examinarea unui buget de multe miliarde este o întreprindere extrem de complexă pentru care politicienii nu sunt suficient de bine pregătiți tehnic.

În această lumină trebuie să invocăm propunerea lui Galbraith (1969) pentru formarea unui grup de experți și oameni de știință civili ca sfătuitori ai organelor politice și legislative, asigurând în acest fel o alternativă la experții armatei care domină informația militară. Un astfel de grup, dacă este organizat adecvat, poate constitui un factor complementar mai important pentru cele mai tradiționale mijloace ale controlului civil. El poate elabora soluții alternative la problemele securității naționale, fără a face apel la înclinația alarmistă a militarilor.

În general, o astfel de organizație ca cea schițată de Galbraith, ar putea

controla exercitarea directă a puterii politice a armatei prin participarea activă la procesul decizional guvernamental. Astfel, instituționalizarea întâlnește contrainstituționalizarea, expertiza trebuie să facă față contraexpertizei și organizația este întâmpinată de contraorganizație.

În sistemele politice democratice, controlul civil asupra armatei constituie o garanție a faptului că:

- Cei abilitați cu putere de control asupra forțelor militare nu vor folosi această putere în interesul lor propriu sau al unui singur segment al populației.

- Deciziile privitoare la mărimea, alcătuirea și folosirea forțelor armate sunt luate de lideri care de cele mai multe ori vor înțelege mai bine decât militarii de profesie implicațiile politice, economice și sociale ale acestor decizii.

- Liderii militari se pot axa pe îndeplinirea misiunii militare, nemaifiind nevoiți să-și îndrepte atenția spre considerații de altă natură decât cele militare.

Pentru ca acest control civil să dea rezultate, este nevoie ca:

- Forțele armate să nu domine guvernul și să nu-și impună valorile lor proprii asupra instituțiilor și organizațiilor civile.

- Forțele armate trebuie să se considere slujitori ai tuturor cetățenilor, nu doar ai propriilor lor interese sau ai unui segment al societății.

- Structura sau modul de alcătuire a guvernului trebuie să cuprindă mecanisme care să împiedice armata de a prelua controlul politic de la liderii civili. Trebuie să existe de asemenea prevederi constituționale care să prevină căderea puterii militare în mâna unui singur lider sau grup politic.

- Publicul și liderii civili trebuie să fie informați corect și complet cu privire la armată. Prin urmare, forțele armate trebuie să le pună acestora la dispoziție informații exacte și în timp util, precum și recomandări legate de aceste chestiuni.

- Forțele armate trebuie să înțeleagă care decizii urmează să fie luate de liderii politici și care pot fi delegate corespunzător liderilor militari.

- Forțele armate trebuie să fie în stare să-și modifice mărimea, compoziția, instruirea și dotarea tehnică, în funcție de cerințele mereu noi ale misiunilor. În ultimă instanță, liderii civili vor stabili care trebuie să fie misiunile armatei.

Putem concluziona că:

- Controlul civil asupra armatei este esențial, pentru a se asigura faptul că armata va răspunde la voința poporului și va fi gestionată corespunzător, pentru a realiza obiectivele globale ale țării.

- Existența unui guvernământ în care puterile sunt împărțite între ramura executivă, cea legislativă și cea judiciară va garanta faptul că armata va sluji interesele supreme ale poporului, și nu doar interesele celor ce dețin rol conducător asupra armatei la un moment dat din istoria acelei țări.

În sfârșit, mai trebuie să precizăm că într-un stat democratic constituțional armata este componentă a executivului și se află sub controlul parlamentului. În acest sens se spune în Constituția României (1991, art. 117, al. 1) că:

Armata este subordonată exclusiv voinței poporului pentru garantarea suveranității, independenței și unității statului, a integrității teritoriale a țării și a democrației constituționale.

Prin legi organice, parlamentul stabilește structura sistemului național de apărare, organizarea armatei, pregătirea populației pentru apărare, precum și statutul cadrelor militare. Din reglementarea statutului constituțional al armatei noastre rezultă că nici un organ reprezentativ nu poate pretinde armatei decât acțiuni care să reprezinte garanții pentru suveranitatea, independența și unitatea statului, pentru integritatea teritorială a țării ori pentru democrația constituțională. Acest lucru face ca instituția militară să nu depindă de jocul partidelor politice, de culoarea politică a puterii executive, interzicând deci implicarea armatei în viața politică.

Concluzii

Datorită amploarei profesionalizării militare contemporane, a suprapunerii crescândă dintre strategie și politică, constatăm transformarea corpului ofițerilor în unul din cele mai importante grupuri de presiune politică. În țările aflate în tranziție spre democrație, așa cum este și România, se află în plină desfășurare definirea unor relații noi între puterea politică și instituția militară, precum și dintre aceasta din urmă și societatea civilă.

Forțele armate din toate țările sunt responsabile de apărarea țării și, în condițiile legii, sunt chemate să asigure ordinea internă. Datorită acestei

responsabilități, armata exercită o influență politică semnificativă. În plus, profesionalizarea militară a transformat corpul ofițerilor într-un important grup de presiune în viața politică.

Problema centrală legată de armată în orice sistem social-politic este controlul civil al acesteia. În societatea democratică, controlul civil este esențial pentru a asigura faptul că armata va răspunde la voința poporului și va fi gestionată corespunzător pentru a realiza obiectivele globale ale țării.

Reglementarea statutului constituțional al armatei în societatea democratică realizează echidistanța politică a acesteia și apolitismul cadrelor militare în limitele legii.

Referințe bibliografice

- Abercrombie N., Hill S. and Turner, Bryan, S. (1994) *Dictionary of Sociology*, London, Penguin Books
- Abrahamsson, Bengt (1972) *Military Professionalisation and Political Power*, Beverly Hills, London, Sage
- Agabrian, Mircea (1995) *Profesionalizarea armatei și puterea politică*, în: revista Spirit Militar Modern
- Agabrian, Mircea (2000) *Militarii și politica. O sociologie politică a corpului ofițerilor*, Cluj, Editura Napoca Star
- Agabrian, Mircea (2003) *Sociologie Generală* Editura Institutul European, Iași
- Almond, Gabriel, A. Verba, Sidney (1996) *Cultura civică*, București, Editura Du Style
- Andreski, Stanislav (1968) *Military Organization and Society*, London, Routledge & Kegan Paul
- Apter, David, E. (1977) *Introduction to Political Analysis*, Cambridge, Massachusetts, Winthrop Publishers, Inc.
- Bacon, Waller, M (1978) *Civil Military Relations in România: Value Transformations in the Military*, Los Angeles, London, The Eastern Press, 1978
- Balla, Balint (1995) „Progresul spre socialism”, *comunismul sovietic: recunoașteri târzii datorate lui Weber*, în: Studii weberiene, (coordonatori: T. Rotariu, A. Roth și R. Poldena), Cluj-Napoca, Clusium
- Barber, Benjamin R. (1992) *Drepturile și democrația*, în: revista Sinteza, nr. 91
- Barone, Michael (1994) *Democrație și politică*, Revista „Sinteza”, nr. 99
- Baudouin, Jean (1999) *Introducere în sociologia politică*, Timișoara, Editura Amarcord
- Blau, Peter and Scott, Richard W (1980) *The Military as Common wealth Organization*, in: *The Political Influence of the Military. A Comparative Reader*, New Haven and London, Yale University Press, 1980
- Barzun, Jacques (1990) *Teorema democrației*, în: revista Sinteza, nr. 84
- Baynes, I.C.M.(1972) *The Soldier in Modern Society*, London, Eyre, Methnen, 1972
- Berger, Peter L.(1989) *Judecata morală și acțiunea politică*, în: revista Sinteza, nr. 80
- Bouthoul, G.(1977) *Războiul*, București, Editura Militară, 1977

- Brodie, Bernard (1973) *War and Politics*, New York, Macmillan Publishing Co.
- Brzezinski, Zbigniew (1993) *Marele eșec: Nașterea și moartea comunismului în secolul douăzeci*, Cluj-Napoca, Dacia
- Caforio, Giuseppe (1991) *The State of Studies of the Military Profession*, in: Forum International, Volume 2, Munchen
- Carpinschi, Anton (1992) *Doctrine politice contemporane*, Iași, Editura Moldova
- Chatelet, Francois, Pisier, Evelyne (1994) *Concepțiile politice ale secolului XX*, București, Humanitas
- Clausewitz, Karl, von (1982) *Despre război*, București, Editura Militară, 1982
- Crăiuțu, Aurelian (1994) *Cultura politică și societatea postcomunistă: condiții ale democrației*, în revista Pollis nr.3
- Dahrendorf, Ralf (1996) *Conflictul social modern. Eseu despre politica libertății*, București, Editura Humanitas, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Central European University Press
- Dhal, Robert A. (1989) *Modern Political Analysis*, 4th ed. Englewood Cliffs, NJ, Prentice Hall
- Dogan, Mattei, Pelassy, Dominique (1993) *Cum să comparăm națiunile: Sociologie politică comparativă*, București, Alternative
- Downs, Anthony (1957) *An Economic Theory of Democracy*, New York, Harper & Row
- Duverger, Maurice (1951) *Les partis politiques*, Paris, Armond Colin
- Duverger, Maurice (1967) *Sociologie politique*, Paris, P.V.F.
- Duverger, Maurice (1991) *Modelul democratic*, în: Ghid de idei politice, București, Editura Pan-Terra
- Duverger, Maurice (1991) *Europa de la Atlantic la Delta Dunării*, București, Omegapres
- Easton, David A. (1979) *Framework for Political Analysis*, Chicago, II; The University of Chicago Press
- Feld, Maury, D (1977) *The Structure of Violence. Armed Forces as Social Systems*, Beverly Hills, London, Sage
- Finer, S.E. (1962) *The Man on Horseback. The Role of the Military in Politics*, London, Dumnaw, Pall Mall Press
- Frankel, Charles (1964) *The Democratic Prospect*, New York: Harper and Row
- Galbraith, John, Keneth (1969) *How to control the Military*, New York, Signet Books
- Gamble, K.J., Irwin, Zachary, T. Redenius, Charles, M., Weber, James, W (1987) *Introduction to Political Science*, Prentice-Hall, Inc. Englewood Chiffs, New Jersey
- Gamer, Robert E. (1976) *The Developing Nations: A Comparative Perspective*, New York: Allyn and Bacon
- Gastil, Raymond D. (1991) *Ce fel de democrație?*, Sinteza, nr. 87

- Gibbon, Edward (1976) *Istoria declinului și a prăbușirii imperiului roman*, București, Editura Minerva
- Godwin, Paul H.B. (1990) *The Chinese People's Liberation Army Under Attack: Party-Military Relations after Tianmen*, in: *Armed Forces in the USSR and the PRC*. Papers presented at the XII-th World Congress of Sociology. International Sociological Association. Madrid, Spain, July 1990. Sessions of Research Committee 01: Armed forces and conflict resolution.
- Glenda, Patrick (1976) *The Concept of Political Culture*, Toronto
- Glucksmann, Andre (1991) *Bucătăreasa și Mâncătorul de oameni*, București, Humanitas
- Gouldner, Alvin (1962) *Anti-Minotaur: The Myth of a Value-Free Sociology*, în *Social Problems*, 9
- Gusti, Dimitrie (1946) *Partidul politic și Sociologia militans. Cunoaștere și acțiune în serviciul națiunii*, I Cunoaștere, București, Fundația Regele Mihai
- Gusti, Dimitrie (1970) *Sociologia războiului*, în: *Opere*, vol IV, Sistemul de sociologie, etică și politică, București, Editura Academiei
- Hartmann, Frederick (1978) *The relations of nations*, New York, H.Y. Macmillan
- Hayek, Friedrich, A. (1993) *Drumul către servitute*, București, Humanitas
- Huntington, Samuel (1968) *Political Order in Changing Societies*, New Haven, C.T.: Yale University Press
- Huntington, Samuel, P (1957) *The Soldier and the State*, Cambridge Mass: Harvard University Press, Belknap Press
- Huntington, Samuel, P. (1994) *Viața politică americană*, București, Humanitas
- Ionescu, Adrian (1992) *Dictatură și totalitarism*, Revista 22
- Ionescu, Ghiță (1992) *Investigarea comparativă a politicii comuniste*, Editura Humanitas, București
- Janowitz, Morris (1972) *The Professional Soldier. A Social and Political Portrait*, New York, London, Free Press Collier, Macmillan
- Jaspers, Karl (1986) *Texte filosofice*, Editura Politică, București
- Jelev, Jeliu (1992) *Fascismul*, Editura Științifică, București,
- Fakhouri, Hani (1972) *El-Elow Kafr. An Egyptian Village in Transition*, New York: Holt
- Fukuyama, Francis (1993) *Capitalism și democrație: veriga care lipsește*, Sinteza, nr. 96
- Karpinski, Jakub (1993) *A.B.C.-ul democrației*, București, Editura Humanitas
- Klauss, Dieter (1993) *Integrarea socială a ofițerilor într-o societate democratică*, în: revista Spirit Militar Modern, nr. 4-5
- Kousoulas, G. (1971) *On Government and Politics*, Duisburg Press, Belmont, California
- La Palombara, Joseph, Weines Myron (1974) *The Origin and Development of Political Parties*, în *Political Parties and Political Development*, Princeton,

- Princeton University Press, New Jersey,
- Lipset, Seymour Martin (1959) *Political Man*, Garden City, NY: Double Day, Anchor Books
- Lewis, Oscar (1961) *The children of Sanchez*, Random House, New York
- Marshall, Will (1994) *Ideea democrației*, Sinteza nr. 98
- Marx, Karl, Engels, Fr. (1958) *Ideologia germană*, în: „Opere”, vol. 3. București, Editura Politică
- Maynand, Jean (1965) *Lea Groupes de pression*, Paris, P.U.F.
- Michels, Robert (1967) *Political Parties. A Sociological Study of Oligarhial Tendencies in Modern Democracy*, New York: Free Press
- Mihuț, Liliana (1991) *Dreapta și stânga - o diferențiere desuetă?*, în: revista Alternative, Nr. 11-12
- Mihuț, Liliana (1992) *Obiectul și problematica politologiei* - fasciculă de curs, Universitatea „Babeș- Bolyai”, Cluj-Napoca
- Mihuț, Liliana (1993) *Sistemul politic și societatea civilă* - fasciculă de curs, Universitatea „Babeș- Bolyai”, Cluj-Napoca
- Mihuț, Liliana, Lauritzen Bruno (1999) *Modele de politici sociale/Models of Social Policy*, Editura Didactică și Pedagogică, R.A., București
- Mills, Wright, C. (1975) *The Power Elite*, Simon & Schuster, New York
- Monchablon, Alain (1991) *Cartea Cetățeanului*, București, Editura Humanitas
- Munroe, Smith (March 1886) *The Domain of Political Science*, The Political Science Quarterly, vol. 1
- Naibitt, John (1989) *Megatendințe*, Editura Politică, București
- Negulescu, P. P. (1992) *Partidele politice*, București
- Neumann, Sigmund (1965) *Why Study Political Parties?*, în: Modern Political Parties, edited by Sigmund Neumann, The University of Chicago Press
- Nordlinger, Eric, A (1977) *The Soldiers in Politics. Military Corps and Gouvernements*, Prentice-Hall
- Organski, A.F.K. (1967) *The Stages of Political Development*, New York: Knopf
- Perlmutter, Amos (1977) *The Military and Politics in Modern Times. On Professionals, Pretorians and Revolutionary Soldiers*, New Haven, London, Yale University Press,
- Perlmutter, Amos & Bennet, Valerie Plave (1980) *Introduction in The Political Influence of the Military. A Comparative Reader*, New Haven and London, Yale University Press
- Plano, Jack, C., Riggs, Robert, E., Robin, Helenan, S. (1993) *Dicționar de analiză politică*, București, Editura Ecce Homo
- Plans, Jacke, Greenberg, Milton (1967) *The American Political Dictionary*, Second Edition, Western Michigan University
- Platon (1986) *Republica*, în: Opere V, București, Editura Științifică și Enciclopedică

- Prelot, Marcel (1988) *La science politique*, în „Encyclopaedia Universalis”,
 Editeur a Paris, corpus 14
- Radu, Raisa (1994) *Cultura politică*, București, Editura Tempus
- Revel, Jean-Francois (1995) *Revirimentul democrației*, București, Humanitas
- Robertson, David (1993) *Dictionary of Politics*, London, The Penguin Books
- Roskin, Michael, Cord, Robert L., Meideros, James A., Jones, Walter S. (1997)
Policial Science. An Introduction, New Jersey, Prentice-Hall
- Rotariu, Traian, Roth Andrei, Poldena, Rudolf (coord.) (1995) *Studii weberiene*,
 Clusium
- Rotariu, Traian, Iluț, Petru (1997) *Ancheta sociologică și sondajul de opinie*, Iași,
 Polirom
- Roth, Andrei (1990) *Regimurile totalitare și partidul-stat* (I) în: revista
 Alternative' 90, nr. 4
- Roth, Andrei (1994) *Un naționalism bun și unul rău? Delimitări terminologice și
 conceptuale*, în: revista Polis nr. 2
- Sartori, Giovanni (1965) *Democratic Theory*, New York: Praeger
- Sartori, Giovanni (1970) *Concept Misformation in Comparative Politics*,
 American Political Science Review, LXIV 4
- Sartori, Giovanni (1976) *Parties and Party Systems; a Framework for Analysis*,
 New York and Cambridge, Cambridge University Press
- Schumpeter, Joseph (1942) *Capitalism, Socialism and Democracy*, New York:
 Harper and Sons
- Shafritz, Jay M. (1988) *The Dorsey Dictionary of American Government and
 Politics*, Chicago, Illinois, The Dorsey Press
- Stephan, Alfred (1988) *Rethinking Military Politics. Brasilia and the Souther
 Cone*, Princeton, New Jersey, Princeton University Press
- Tismăneanu, Vladimir (1997) *Reinventarea politicului. Europa răsăriteană de la
 Stalin la Havel*, Iași, Polirom
- Thom, Françoise (1993) *Limba de lemn*, București, Humanitas
- Thoveron, Gabriel (1996) *Comunicarea politică azi*, Editura Antet
- Tocqueville, Alexis de (1992) *Despre democrație în America*, vol. 1, București,
 Humanitas
- Toffler, Alvin (1993) *Al treilea val*, București, Editura Antet
- Toffler, Alvin (1995) *Puterea în mișcare*, București, Editura Antet
- Toffler, Alvin și Heidi (1995) *Război și anti-război*, București, Editura Antet
- Tournon, Jean (1974) *Groupe de pression in La Grande Encyclopedie*, Paris,
 Librairie Larousse
- Trăsnea, Ovidiu (1972) *Curente și tendințe în politologia contemporană*,
 București, Editura Politică
- Trăsnea, Ovidiu (1975) *Probleme de sociologie politică*, București, Editura
 Politică

- United States Department of State (1971) *Area Handbook for Brazilia*, Washington D.C.: U.S. Government Printing Office
- Verdery, Katherine (1991) *National Ideology under Socialism. Identity and Cultural Politics in Ceaușescu's Romania*, Berkely, Los Angeles, Oxford, University of California Press
- Vlăsceanu Lazăr (1994) *Ieșirea din Utopie: premise pentru o opțiune*, în: Revista de Cercetări Sociale, nr. 1
- Weber, Max (1959) *Le savant et le politique*, Paris, Plon
- Weber, Max (1992) *Politica, o vocație și o profesie*, București, Editura Anima
- Weber, Max (1993) *Etica protestantă și spiritul capitalismului*, București, Editura Humanitas
- Wedenbaum, Murray (1992) *Small Wars, Big Defense. Paying for Military After the Cold War*, New York, Oxford, Oxford University Press, 1992
- Woll, Peter, Binstock, Robert H. (1984) *America's Political System*, Fourth Edition, Random House, New York
- Wolinetz, Steven B. (1989) *Parties and Party Systems in Liberal Democracies*, New York; Routledge
- Wolfinger, Raymond and Rosenstone, Steven (1980) *Who votes*, New Haven: Yale University Press
- Worcester, Robert M. (1991) *Political Opinion Polling: An International Review*, New York, St. Martin's
- Zeletin, Ștefan (1927) *Neoliberalismul*, București
- x x x (1991) *Constituția României*, București
- x x x (1961) *Convenția de la Viena*
- x x x (1997) *Doctrinile partidelor politice*, București, Editura Garamond
- x x x (1987) *The Blackwell Encyclopedia of Political Institutions*, Oxford, New York, Edited by Vernon- Bogdanor